

OIKEUSMINISTERIÖ

Oikeusministeriö

”Kuullaan, mutta ei kuunnella”
Lasten osallistumisoikeudet
Suomessa. Arviointiraportti.

LUONNOS 8.1.2020

*Hanke on saanut rahoitusta
Euroopan neuvostolta*

Tämän raportin laatimiseen on saatu tukea Euroopan neuvostolta. Raportissa esitetyt näkemykset eivät välttämättä edusta Euroopan neuvoston virallisia kantoja.

Sisällys

Johdanto	6
Pilotointihankkeen toteutus.....	6
Tiedonkeruu lapsilta ja asiantuntijoilta	7
Huomioita arviointityökalusta.....	8
Raportin sisältö ja rakenne	8
OSA I: LASTEN OSALLISTUMISOIKEUDET SUOMESSA: TIIVISTELMÄ TILANNEKUVASTA JA KESKEISET KEHITTÄMISTARPEET	10
Indikaattori 1	10
Indikaattori 2	11
Indikaattori 3	11
Indikaattori 4	12
Indikaattori 5	13
Indikaattori 6	14
Indikaattori 7	15
Indikaattori 8	17
Indikaattori 9	18
Indikaattori 10	20
OSA II: LASTEN OSALLISTUMISOIKEUDET SUOMESSA: TILANNEKUVA, ESIMERKKEJÄ HYVISTÄ KÄYTÄNNÖISTÄ JA KEHITTÄMISKOHTEET	21
INDIKAATTORI 1: Lasten ja nuorten oikeudesta osallistua päätöksentekoon säädetään kansallisessa perustuslaissa ja muussa lainsäädännössä	21
1.1. Tilannekuva	21
1.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä	32
1.3. Kehityskohteet	33
1.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta.....	35
INDIKAATTORI 2: Lasten ja nuorten oikeus osallistua päätöksentekoon on nimenomaisesti sisällytetty monialaiseen kansalliseen strategiaan lasten oikeuksien toteuttamiseksi	37
2.1. Tilannekuva	37
2.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä	39
2.3. Kehityskohteet	39
2.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta.....	40
INDIKAATTORI 3: Jäsenvaltion on perustettu riippumaton, lakisääteinen lapsen oikeuksien instituutio	41
3.1. Tilannekuva	41
3.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä	43
3.3. Kehityskohteet	43
3.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta.....	45

INDIKAATTORI 4: Jäsenvaltiossa on käytössä mekanismeja, joiden avulla lapset voivat käyttää osallistumisoikeuttaan turvallisesti oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä	46
4.1. Tilannekuva	46
4.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä	50
4.3. Kehityskohteet	52
4.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta.....	57
INDIKAATTORI 5: Käytössä on lapsiystävällisiä valitusmenettelyitä	59
5.1. Tilannekuva	59
5.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä	65
5.3. Kehityskohteet	65
5.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta.....	70
INDIKAATTORI 6: Lasten oikeus osallistua päätöksentekoon on sisällytetty lasten parissa työskentelevien ammattilaisten peruskoulutusohjelmiin	71
6.1. Tilannekuva	71
6.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä	78
6.3. Kehityskohteet	79
6.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta.....	81
INDIKAATTORI 7: Lapsille jaetaan tietoa heidän oikeudestaan osallistua päätöksentekoon	82
7.1. Tilannekuva	82
7.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä	87
7.3. Kehityskohteet	91
7.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta.....	92
INDIKAATTORI 8: Lapset ovat edustettuina eri foorumeilla, mukaan lukien omien organisaatioidensa kautta, oppilaitoksissa sekä paikallisilla, alueellisilla ja kansallisilla hallintotasoilla	94
8.1. Tilannekuva	94
8.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä	100
8.3. Kehityskohteet	101
8.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta.....	106
INDIKAATTORI 9: Käytössä on lapsille suunnattuja palautemekanismeja koskien paikallisia palveluita	108
9.1. Tilannekuva	108
9.2. Kehityskohteet	112
9.3. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta.....	113
INDIKAATTORI 10: Lapsia tuetaan osallistumaan YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (mukaan lukien CRC-varjoraportti) ja olennaisten Euroopan neuvoston välineiden ja yleissopimusten seurantaan (jäljempänä: lasten oikeuksien välineet)	115
10.1. Tilannekuva	115
10.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä	115

10.3. Kehityskohteet	116
LÄHTEET	118
LIITTEET	131
LIITE 1A: Lasten fokusryhmähaastattelut kouluilla, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry.....	131
LIITE 1B: Lasten osallistumisoikeuksien fokusryhmien raporttien kooste.....	136
LIITE 2: Lasten fokusryhmähaastattelut, Lastensuojelun Keskusliitto ry.....	160
LIITE 3: Asiantuntijahaastattelut lasten ja nuorten osallistumisoikeuksista	163

Johdanto

Euroopan neuvosto julkaisi vuonna 2016 arviointityökalun¹, jonka avulla jäsenmaat voivat mitata edistystään lasten ja alle 18-vuotiaiden nuorten osallistumisesta annetun ministerikomitean suosituksen CM/Rec(2012)2 toimeenpanossa. Arviointityökalun tavoitteena on saada jäsenmaiden toimintatavat vastaamaan suosituksen (2012)2 edellyttämää tasoa ja siten varmistaa lapsille YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (LOS)² 12 artiklassa taattu oikeus osallistua heitä itseään koskevaan päätöksentekoon. Työkalu koostuu kymmenestä (10) indikaattorista, joiden perusteella jäsenmaat voivat arvioida toimiaan lasten osallistumisen turvaamiseksi ja edistämiseksi sekä keinojaan tarjota lapsille tilaisuuksia osallistua.

Käsillä olevassa raportissa esitetään arvio lasten osallistumisoikeuksien tämänhetkisestä tilanteesta Suomessa sekä nostetaan esiin keskeisiä kehittämiskohteita ja esimerkkejä hyvistä käytännöistä.

Euroopan neuvosto selvitti viimeksi 2010-luvun alussa, miten hyvin lapsia ja nuoria kuullaan eri maissa, käynnistämällä pilottiprojektit kolmessa jäsenvaltiossa. Suomi toimi vuonna 2010 alkaneen osallistumistutkimuksen ensimmäisenä pilottimaana. Poliittikatutuksen lähtökohta oli YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artikla 12. Opetus- ja kulttuuriministeriö toimi tutkimushankkeen koordinaattorina Suomen osalta. Vuonna 2011 valmistuneen poliittikatutuksen tuloksia³ ei käsillä olevassa raportissa ole juurikaan pystytty hyödyntämään johtuen arviointihankkeiden monilta osin erilaisesta lähestymistavasta. Lisäksi lainsäädännössä on tapahtunut monia merkittäviä muutoksia vuoden 2011 jälkeen.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen toimeenpanoa valvova lapsen oikeuksien komitea on yleiskommenteissaan korostanut lapsen edun ensisijaisuuden (LOS 3 artikla) ja lapsen osallistumisoikeuksien (LOS 12 artikla) välistä yhteyttä. Vaikka tässä raportissa keskitytäänkin tarkastelemaan erityisesti lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa taattuja oikeuksia, on samalla huomioitava ministerikomitean yleiskommentissaan korostama näkökulma artiklan 12 ja artiklan 3 toisensa täydentävyydestä: "[...] toisessa vahvistetaan, että tavoitteena on saavuttaa lapsen etu, ja toisessa määrätään tavoista saavuttaa lapsen tai lasten kuulemista koskeva tavoite. Itse asiassa 3 artiklaa ei voida soveltaa moitteettomasti noudattamatta 12 artiklan määräyksiä. Vastaavasti 3 artikla tekee 12 artiklasta toimivamman, koska sillä vahvistetaan lasten roolia kaikissa heidän elämäänsä vaikuttavissa päätöksissä."⁴

Pilotointihankkeen toteutus

Oikeusministeriö käynnisti alkuvuonna 2019 hankkeen arviointityökalun pilotoimiseksi Suomessa ja järjesti 23.1.2019 hankkeen käynnistysseminaarin, jossa esiteltiin arviointityökalu, pilotointihankkeen aikataulu ja toteutussuunnitelma sekä keskusteltiin indikaattoreista osallistumisoikeuksien toteutumisen mittaamiseksi Suomessa. Käynnistysseminariin osallistui lasten ja nuorten parissa toimivien viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen asiantuntijoita (42 osallistujaa).

Oikeusministeriö asetti 7.2.2019 ohjausryhmän tukemaan ja seuraamaan pilotointihankkeen toteutusta sekä varmistamaan tiedonkulkua hankkeeseen osallistuvien toimijoiden välillä. Ohjausryhmässä oli oikeusministeriön lisäksi edustajat sosiaali- ja terveysministeriöstä, opetus- ja kulttuuriministeriöstä, sisäministeriöstä, Lapsiasiavaltuutetun toimistosta, Etnisten suhteiden neuvottelukunnasta, Suomen Kuntaliitto ry:stä, Lastensuojelun Keskusliitto ry:stä ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:stä. Ohjausryhmän toimikausi oli 11.2.2019-31.1.2020 ja se kokoontui yhteensä viisi kertaa.⁵

¹ Euroopan neuvosto 2019a. <https://www.coe.int/en/web/children/child-participation-assessment-tool>.

² Yleissopimus lapsen oikeuksista 59/1991 & asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta 60/1991.

³ OKM 2011.

⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitea 2009.

⁵ OM 2019b. <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM001:00/2019>.

Oikeusministeriö järjesti 29.1.2020 hankkeen päätösseminaarin, jossa esiteltiin tämän raportin keskeisimmät sisällöt ja havainnot. Raportti julkaistiin helmikuussa 2019.

Euroopan neuvosto tuki pilotointihankkeen toteutusta tarjoamalla arviointityökalun kehitystyöhön osallistuneiden kahden konsultin asiantuntija-apua sekä kattamalla osan hankkeen [käynnistysseminaarin järjestämiseen,] ohjausryhmän työskentelyyn ja raportin laadintaan liittyneistä kustannuksista.

Tiedonkeruu lapsilta ja asiantuntijoilta

Ohjausryhmä päätti ensimmäisessä kokouksessaan 5.3.2019, että arviointityökalun käsittelemistä teemoista kootaan tilannekuvaus. Ensimmäiseen luonnosversioon tilannekuvauksesta pyydettiin keskeisten sidosryhmien lausuntoja 27.6.-30.8.2019. Lausuntopyyntö lähetettiin sähköisesti lausuntopalvelu.fi:n kautta yhteensä 430 vastaanottajalle (mm. kunnat, ministeriöt, aluehallintovirastot, ELY-keskukset sekä muut teeman kannalta keskeiset viranomaiset ja lasten parissa toimivat järjestöt). Lisäksi lausuntopyyntöä jaettiin ohjausryhmän sekä oikeusministeriön omien verkostojen ja neuvottelukuntien kautta eri sidosryhmille. Lausuntopyyntö oli julkisesti saatavilla lausuntopalvelu.fi:ssä, joten siihen oli kenen tahansa asiasta kiinnostuneen mahdollisuus antaa lausuntonsa. Määräaikaan mennessä saatiin yhteensä 63 lausuntoa, joista 28 oli kunnilta, kolme ministeriöiltä, 11 valvonta- ja muilta viranomaisilta (ml. eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia, Valvira, lapsiasiavaltuutettu, kolme aluehallintovirastoa, Opetushallitus, Kela, Maahanmuuttovirasto, Kirkkohallitus, romaniasiain neuvottelukunta), yksi yliopistoilta ja 20 kansalaisjärjestöiltä.⁶

Ohjausryhmä kuuli kokouksensa yhteydessä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen, Nuorisotutkimusverkoston ja Opetushallituksen sekä lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman (LAPE) ja kansallisen lapsistrategian valmisteluun osallistuneita asiantuntijoita. Lisäksi oikeusministeriön edustaja haastatteli kohdennetusti muutamien kuntien ja kansalaisjärjestöjen asiantuntijoita (ks. liite 3).

Lasten ja nuorten näkemysten keräämiseksi Lastensuojelun Keskusliitto ry ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry toteuttivat lasten fokusryhmähaastatteluja yhteistyössä lasten parissa toimivien järjestöjen ja koulujen kanssa. Lastensuojelun Keskusliiton tehtävänä oli kerätä tietoa erityisesti haavoittuvassa asemassa olevilta lapsilta. Ohjausryhmä valitsi tarkasteluun kolme ryhmää: syntymäkodin ulkopuolelle sijoitetut lapset, yksin maahan tulleet alaikäiset sekä vammaiset lapset. Nämä ryhmät valittiin osin YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomelle antamien suositusten perusteella ja osin siksi, että kaikki kolme ryhmää ovat muihin lapsiin verrattuna voimakkaammin erilaisten hallinnollisten päätösten ja toimenpiteiden kohteena. Tiedonkeruu toteutettiin yhteistyössä Lastensuojelun Keskusliiton jäsenyhteisöjen ja muiden järjestötoimijoiden kanssa.

Indikaattorien käsittely koettiin yleisesti hankalana huolimatta siitä, että nuorten kanssa keskustelua varten laadittiin erillinen, muokattu keskustelurunko. Nuorten kokemuksia saatiin erityisesti syntymäkodin ulkopuolelle sijoitetuilta nuorilta. Yksin maahan tulleilta nuorilta näkemyksiä saatiin vain vähän, vaikka tarkasteluun olisi kelpuutettu mukaan myös jo täysi-ikäistyneet nuoret. Vammaisten lasten ja nuorten näkemyksiä ei saatu lainkaan. Tämä kertoo itsessään rakenteista: kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten osallisuutta on viime vuosina kehitetty ja erilaisia kokemusasiantuntija- ja vertaisryhmiä on jo olemassa. Yksin maahan tulleiden tai vammaisten lasten ja nuorten osalta vastaavia ryhmiä ei tavoitettu tämän pilotin puitteissa.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto toteutti fokusryhmähaastatteluita kolmella suomenkielisellä yläkoululla. Haastatteluihin osallistui yhteensä 40 nuorta. Mukana oli yksi suuri koulu Helsingistä, yksi pääkaupunkiseudun keskisuuri koulu sekä yksi pääkaupunkiseudun ulkopuolinen, maaseutumaisen kunnan ainoa yläkoulu. Tarkoituksena oli näin huomioida se, että Suomessa on kaupunkikoulujen lisäksi myös paljon

⁶ OM 2019c. <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=63815b73-51a4-40da-b676-6d67901ef1ed>

kuntien ainoita yläkouluja. Käytännön arjessa koulujen erilaisuus näkyi esimerkiksi siinä, että kaupunkikouluissa oli paljon maahanmuuttajataustaisia lapsia, kun taas maaseutumaisen kunnan koulussa ei juuri lainkaan. Toisaalta maaseutukouluissa arkeen vaikuttaa esimerkiksi koulukyytien toimivuus, kun taas kaupunkikouluissa julkinen liikenne on yläkoululaisten käytössä. Esimerkiksi näillä seikoilla on merkitystä koulun toimintakulttuurin kehittämisessä.

Fokusryhmähaastattelujen toteutus on kuvattu tarkemmin tämän raportin liitteissä 1A, 1.B ja 2.

Tilannekuvausta täydennettiin annettujen lausuntojen, asiantuntijakuulemisten sekä lasten fokusryhmähaastattelujen ja asiantuntijahaastattelujen perusteella.

Huomioita arviointityökalusta

Euroopan neuvoston kehittämä arviointityökalu keskittyy ensisijaisesti tarkastelemaan osallistumisoikeuksia mahdollistavia lainsäädäntöä, toimintatapoja ja rakenteita. Arviointityökalu ei sisällä laatu- tai vaikuttavuusindikaattoreita, joten sen avulla ei ole ollut mahdollista arvioida sitä, miten lasten osallistumisoikeudet Suomessa tosiasiallisesti toteutuvat. Pilotointihankkeen aikana on noussut esiin tarve arvioida osallistumisrakenteiden vaikuttavuutta erityisesti yhdenvertaisuusnäkökulmasta; miten erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten osallistumisoikeudet toteutuvat ja toteutuvatko oikeudet yhdenvertaisesti. Tähän tulisivin arviointityökalun mahdollisessa jatkokehittämisessä ja -hyödyntämisessä kiinnittää erityistä huomiota.

Arviointityökalu keskittyy tarkastelemaan toimenpiteitä lasten osallistumisoikeuksien toteutumiseksi. On kuitenkin huomioitava, että osallistumisoikeuksien irrottaminen muista lapsen oikeuksista on jossain määrin keinotekoista. Esimerkiksi koulutuksen osalta ei riitä, että lisätään aikuisten ja lasten tietoisuutta osallistumisoikeuksista, vaan tulee lisätä laajemmin tietoisuutta lapsen oikeuksista.

Arviointityökalun kattama aihepiiri on varsin laaja, joten hankkeen ohjausryhmä on tehnyt tiettyjä rajauksia ja painotuksia teemojen käsittelyn suhteen. Toisaalta monet sidosryhmät toivat esiin arviointityökalun puutteena, että esimerkiksi vammaispalvelut, varhaiskasvatus ja esiopetus sekä terveydenhuollon palvelut on jätetty kokonaan tai osittain arviointityökalun tarkastelemien palveluiden ulkopuolelle.

Pilotointihanke toteutettiin mukana olleiden tahojen virkatyönä/osana normaalia toimintaa, eikä esimerkiksi tiedonkeruuseen tai haastattelujen toteuttamiseen ollut käytettävissä ulkopuolisia resursseja. Käsillä oleva raportti ei siis ole tieteellisin menetelmin laadittu tutkimusraportti, vaan käytettävissä olevaan tutkimus- ja muuhun tietoon perustuva, hallinnon ja järjestöjen asiantuntijoiden laatima arviointiraportti. Tähän työskentelymenetelmään päädyttiin yhtäältä käytettävissä olevien määrärahojen niukkuudesta johtuen, ja toisaalta haluttiin testata, miten Euroopan neuvoston arviointityökalu soveltuu ns. virkatyönä toteutettavaan arviointityöhön. Valittu työskentelytapa edellytti ohjausryhmässä mukana olleilta tahoilta hieman enemmän työpanosta, kuin mikäli tiedonkeruu olisi tilattu ulkopuoliselta asiantuntijaorganisaatiolta.

Arviointityökalussa indikaattorien vaatimuksien täyttymistä pyydetään arvioimaan matriisien avulla (pois lukien indikaattorit 2, 3 ja 10). Matriiseissa olevat vaihtoehdot siitä, kuinka indikaattorien vaatimukset täyttyvät (kyllä/ei/en osaa sanoa) ovat liian kategorisia ja karkeita. Tästä syystä esimerkiksi oikeuksien toimeenpanon onnistumisesta ei saa arviointityökalun avulla riittävää ja asianmukaista kuvaa. Tämä vaikeuttaa myös toimeenpanon seurantaa.

Raportin sisältö ja rakenne

Tässä raportissa esitettävät indikaattorien määritelmät ja numeerisen arvioinnin arviointiperusteet sekä haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta huomioitavat asiat perustuvat Euroopan neuvoston kehittämään arviointityökaluun. Arviointityökalun mukaan haavoittuvassa asemassa ovat esimerkiksi nuoremmat lapset, vammaiset lapset, romanilapset ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvat lapset, köyhemmät lapset, maaseutuyhteisöjen lapset ja laitoksissa asuvat lapset. Tässä raportissa nostetaan esiin myös eri

kieliryhmiin sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten, vankilassa olevien vanhempien lasten ja turvapaikanhakijalasten osallistumisoikeuksiin liittyviä kysymyksiä.

Raportin ensimmäisessä osassa esitetään tiivistelmät kaikkien kymmenen indikaattorin tilannekuvista, ohjausryhmän numeerinen arvio kunkin indikaattorin tilanteesta Suomessa sekä keskeiset kehittämistarpeet. Raportin toisessa osassa esitetään kutakin kymmentä indikaattoria koskeva tilannekuva kokonaisuudessaan, esimerkkejä hyvistä käytännöistä, kehityskohteita sekä kysymyksiä, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta. Lasten ja nuorten näkökulmia -otsikoiden alle on lisäksi nostettu huomioita, jotka perustuvat Lastensuojelun Keskusliitto ry:n ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n toteuttamiin lasten fokusryhmähaastatteluihin.

Raportin liitteinä ovat Lastensuojelun Keskusliitto ry:n ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n raportit lasten fokusryhmähaastatteluista sekä kuvaus oikeusministeriön toteuttamista asiantuntijahaastatteluista.

OSA I: LASTEN OSALLISTUMISOIKEUDET SUOMESSA: TIIVISTELMÄ TILANNEKUVASTA JA KESKEISET KEHITTÄMISTARPEET

Tähän raportin ensimmäiseen osaan on koottu tiivistelmät kaikkien kymmenen indikaattorin tilannekuvasta, arviointityökalun pilotoitihankkeen ohjausryhmän numeerinen arvio kunkin indikaattorin tilanteesta Suomessa sekä keskeiset kehittämistarpeet. Numeerinen arviointi on toteutettu Euroopan neuvoston kehittämän arviointityökalun perusteiden mukaisesti, ja arviointiperusteet esitellään kunkin indikaattorin yhteydessä.

Indikaattori 1

Lasten ja nuorten oikeudesta osallistua päätöksentekoon säädetään kansallisessa perustuslaissa ja muussa lainsäädännössä

Tiivistelmä tilannekuvasta

Lapsen oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon sekä viranomaisten velvollisuus selvittää lapsen mielipide häntä koskevissa asioissa on yleisesti ottaen huomioitu hyvin Suomen lainsäädännössä. YK:n lapsen oikeuksien sopimus on Suomessa lain tasoisena voimassa. Perustuslaissa säädetään yksilön oikeudesta osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen, ja lasten oikeudesta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti on perustuslaissa nimenomainen säännös.

Lapsen oikeudesta osallistua säädetään lisäksi yleislaeissa, kuten hallintolaissa ja kuntalaissa, sekä erityislaeissa, kuten varhaiskasvatusta, esiopetusta ja koulutusta, sosiaali- ja terveydenhuoltoa, lastensuojelua, lapsen huoltoa, huoltajuutta ja adoptiota, henkilö- ja perheoikeutta, maahanmuuttoa, turvapaikanhakua ja kansalaisuutta, rikos- ja prosessioikeutta sekä seuraamusjärjestelmää koskevissa laeissa.

Numeerinen arviointi

0 = Ei tiedossa olevaa oikeudellista säännöstä lapsille, jotta he voisivat ilmaista mielipiteitään ja että näille mielipiteille annettaisiin asianmukainen painoarvo
1 = Oikeudellinen ilmaus lasten oikeudesta tulla kuulluksi vähintään kahdessa määritetyistä toimintaympäristöistä
2 = Oikeudellinen ilmaus lasten oikeudesta tulla kuulluksi vähintään neljässä määritetyistä toimintaympäristöistä
3 = Selkeä oikeudellinen velvoite kuulla ja kiinnittää riittävästi painoarvoa lasten mielipiteille on vahvistettu perustuslaissa ja vähintään kuudessa määritetyistä toimintaympäristöistä

Kehittämistarpeet

Lapsen osallistumisoikeuksia koskeva lainsäädäntö koetaan pirstaleiseksi ja joiltain osin epäyhdenmukaiseksi (esimerkiksi kuulemiseen velvoittavien ikärajojen osalta), mikä vaikeuttaa kokonais kuvan hahmottamista. Kehittämistarpeita on tunnistettu myös lapsivaikutusten arvioinnissa ja jälkikäteisseurannassa niin säädösvalmistelun kuin hallinnon päätöksenteon osalta. Lainsäädännön toteutumisessa on tunnistettu puutteita esimerkiksi viittomakielisten ja vammaisten lasten kuulemisen osalta.

Indikaattori 2

Lasten ja nuorten oikeus osallistua päätöksentekoon on nimenomaisesti sisällytetty monialaiseen kansalliseen strategiaan lasten oikeuksien toteuttamiseksi

Tiivistelmä tilannekuvasta

Suomessa ei tällä hetkellä ole sellaista kansallista lapsistrategiaa, jota YK:n lapsen oikeuksien komitea on suositellut, eikä lapsipolitiikan koordinaatio nykyisellään kuulu selkeästi minkään ministeriön toimialaan. Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmassa linjatun mukaisesti Suomessa kuitenkin käynnistettiin syksyllä 2019 kansallisen, YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen perustuvan lapsistrategian valmistelu. Hallitusohjelman linjauksen mukaan strategia perustuu tietoon ja tutkimukseen sekä edistää lapsenoikeuksien sopimuksen toimeenpanoa. Lisäksi hallitus sitoutuu arvioimaan päätösten lapsivaikutuksia, edistämään lapsibudjetointia, lasten hyvinvoinnin tietopohjan vahvistamista sekä lasten ja nuorten osallisuutta. Valmistelutyössä osallisuus on tunnistettu yhdeksi lapsen hyvinvoinnin keskeisistä osa-alueista.

Numeerinen arviointi

0 = Lasten oikeuksia koskevaa strategiaa ei ole
1 = Laajemmassa kansallisessa ihmisoikeusstrategiassa on rajoitettu viittaus lasten oikeuksiin
2 = Lasten osallistumiseen on joitain viittauksia osana monialaista kansallista lasten oikeuksien strategiaa
3 = Lasten oikeuksia koskevassa monialaisessa strategiassa keskitytään erityisesti ja johdonmukaisesti lasten ja nuorten oikeuteen osallistua päätöksentekoon. Strategiassa on myös määritelty tavoitteet ja päävastuutaho (kuten lapsi- tai nuorisiasiainministeriö) ja sen toteutukseen on kohdennettu resursseja.

Kehittämistarpeet

Strategian valmistelussa ja toimeenpanossa tulisi kiinnittää erityistä huomiota haavoittuvassa asemassa olevien lasten osallisuuteen, kuulemiseen ja yhdenvertaisuuteen. Keskeistä on kehittää sektorirajat ylittävää yhteistyötä sekä parantaa tiedottamista ja viestintää, joka edistää lasten oikeuksien toteutumista.

Strategian tulisi edistää YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toimeenpanoa Suomessa, jolloin se kykenisi huomioimaan myös kaikista haavoittuvaisimmassa asemassa olevat lapset, kuten turvapaikanhakijalapset ja paperittomat lapset. Strategiassa tulisi lisäksi huomioida YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, ja strategian valmisteluun pitäisi ottaa mukaan erillinen vammaisasiantuntijoiden ryhmä.

Indikaattori 3

Jäsenvaltioon on perustettu riippumaton, lakisääteinen lapsen oikeuksien instituutio

Tiivistelmä tilannekuvasta

Suomessa toimii lapsiasiavaltuutettu, joka on itsenäinen ja riippumaton valtion viranomainen. Valtuutettu toimii hallinnollisesti oikeusministeriön yhteydessä. Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on edistää lapsen edun ja oikeuksien toteutumista yleisellä yhteiskunnallisella tasolla. Valtuutetulla ei ole toimivaltaa yksittäisten lasten tai perheiden asioissa. Lapsen oikeuksia koskeva yleinen laillisuusvalvonta kuuluu eduskunnan oikeusasiamiehelle.

Lapsiasiavaltuutetun ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävät täydentävät toisiaan ja yhdessä muodostavat YK:n lapsen oikeuksien komitean edellyttämän kansallisen valvontaelimen. Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution muodostavat eduskunnan oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta. Ihmisoikeusinstituution kokonaisuus täyttää Pariisin periaatteiden vaatimukset.

Lapsiasiavaltuutettu on ihmisoikeusvaltuuskunnan jäsen. Lapsiasiavaltuutettu pitää yhteyksiä lapsiin ja nuoriin sekä kerää tietoa heiltä monin eri tavoin, esimerkiksi Nuoret Neuvonantajat -toimintamallin, asiantuntijaluokkien, tutkimusten ja selvitysten avulla.

Numeerinen arviointi

0 = Ei lapsiasiamiestä tai -valtuutettua
1 = Asiamies/valtuutettu on olemassa mutta hänen toimintansa ei ole lailla suojattua
2 = Asiamies/valtuutettu on olemassa ja hänen toimintansa on lailla suojattua
3 = Asiamies/valtuutettu on olemassa ja toimii Pariisin periaatteiden ⁷ mukaisesti

Kehittämistarpeet

Kehitettävää on lapsiasiavaltuutetun tunnettuudessa ja siinä, että lapset tietäisivät käytettävissään olevista oikeusturvakeinoista. Etenkään haavoittuvassa asemassa olevat lapset eivät tiedä riittävästi eri viranomaisten tehtävistä ja oikeusturvakeinoista. Tarvitaan nykyistä tehokkaampaa, lapsille suunnattua viestintää yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

Indikaattori 4

Jäsenvaltiossa on käytössä mekanismeja, joiden avulla lapset voivat käyttää osallistumisoikeuttaan turvallisesti oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä

Tiivistelmä tilannekuvasta

Oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä on toimialasta riippuen käytössä hieman toisistaan poikkeavia menetelmiä ja käytäntöjä lapsen kuulemiseksi ja avustamiseksi sekä sen varmistamiseksi, että lapsi saa tietoa oikeuksistaan ja ymmärtää häntä koskevat päätökset.

Numeerinen arviointi

0 = Lapsilla ei ole suoraa pääsyä tuomioistuimiin
1 = Sääntöjä ja menettelyjä, joilla varmistetaan lasten oikeus saada tietoa omista oikeuksistaan, saada vapaasti käyttöönsä asianajaja, tulla kuulluksi oikeudenkäynneissä ja päätösten selittäminen ymmärrettävällä tavalla, sovelletaan jollakin edellä luetelluista oikeudellisista ja hallinnollisista toimintaympäristöistä
2 = Sääntöjä ja menettelyjä, joilla varmistetaan lasten oikeus saada tietoja omista oikeuksistaan, saada vapaasti käyttöönsä asianajaja ja tulla kuulluksi oikeudenkäynneissä, sovelletaan vähintään kahdella edellä luetelluista oikeudellisista ja hallinnollisista toimintaympäristöistä⁸
3 = Euroopan neuvoston lapsiystävällisen oikeudenkäytön suosituksia noudatetaan täysimääräisesti kaikissa edellä määritellyissä oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimintaympäristöissä

⁷ Principles relating to the Status of National Institutions (Paris Principles), luettavissa YK:n verkkosivuilla: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/PRINCI~5.PDF>

⁸ Arviointityökalussa luetellut oikeudelliset ja hallinnolliset toimintaympäristöt: rikosoikeudelliset, perheoikeudelliset, lapsen huoltoa ja lastensuojelua koskevat sekä maahanmuuttoa koskevat menettelyt.

Kehittämistarpeet

Keskeiset kehittämiskohteet liittyvät kuulemistapojen lapsiystävällisyyteen ja lapsen edun periaatteen huomioon ottamiseen. Erityisesti pienille lapsille, erilaisia kommunikaatiotapoja tarvitseville ja eri kieliryhmiin kuuluville lapsille soveltuvia käytäntöjä tarvitaan lisää.

Lapset eivät saa riittävästi tietoa omista oikeuksistaan tai oikeusturvamenettelyistä. Lasten lisäksi myös heidän huoltajiensa tulisi olla tietoisia lapsen oikeuksista ja käytettävissä olevista oikeusturvakeinoista. Ilman huoltajaa maahan tulleet lapset tarvitsevat tietoa heitä koskevista prosesseista sekä oikeusapua ja oikeudellista neuvontaa. Myös kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ovat usein tietämättömiä omista oikeuksistaan ja viranomaisten velvollisuuksista.

Rikosoikeudellisten menettelyjen osalta olisi mm. huolehdittava siitä, että poliisilaitoksilla on riittävästi lasten kuulemiseen soveltuvia lapsiystävällisiä kuulustelutiloja ja että lapsiuhreilla on oikeudellinen avustaja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa rikosprosessia. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää suojelutoimiin niiden lasten kohdalla, jotka kutsutaan henkilökohtaisesti oikeudenkäyntiin. Myös uhrin tuen saamista ja tukipalveluihin ohjaamista tulisi vahvistaa vakiintuneena osana esitutkintaa ja edistää tukihenkilön käyttöä rikosprosessissa. Lisäksi menettelyä, jolla lapsi voisi hankkia itselleen avustajan/asianajajan rikos- ja siviiliasioissa, tulisi kehittää.

Lastensuojelun edunvalvontajärjestelmää tulisi hyödyntää nykyistä tehokkaammin ja kehittää valtakunnallisesti. Kehittämistä on myös päätöksistä viestimässä lapselle ymmärrettävässä muodossa ja lapsen ymmärtämällä kielellä. Intersukupuolisten lasten terveyteen liittyvissä menettelyissä on tunnistettu merkittäviä puutteita suhteessa lapsen oikeuteen osallistua hoitoaan koskevaan päätöksentekoon.

Indikaattori 5

Käytössä on lapsiystävällisiä valitusmenettelyitä

Tiivistelmä tilannekuvasta

Lapsen oikeuksia koskeva yleinen laillisuusvalvonta kuuluu eduskunnan oikeusasiamiehen tehtäviin. Eduskunnan oikeusasiamies ja lapsiasiavaltuutettu yhdessä muodostavat lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisen kansallisen valvontaelimen.

Eri toimialojen valitusmenettelyt ja muutoksenhakutavat ja -ajat vaihtelevat toimialasta, viranomaisesta ja hallinnollisesta tai oikeudellisesta prosessista riippuen. Kokonaisuutta on vaikea hahmottaa, eivätkä lapset tai huoltajat tunne käytettävissä olevia valitusmenettelyjä riittävän hyvin. Menettelyt ovat pääsääntöisesti huoltajakeskeisiä ja tapahtuvat kirjallisesti. Erityisesti lapsille suunnattua tietoa tai apua valituksen tekemiseen ja eteenpäin viemiseen on tarjolla hyvin vähän.

Euroopan neuvoston arviointityökalussa määritetyistä alueista lastensuojelu ja koulutus ovat Suomessa alueita, joissa valitusmenettelyjen lapsiystävällisyyteen on pyritty kiinnittämään huomiota. Lisäksi lapsiystävällisyyttä on kehitetty yleisen laillisuusvalvonnan (eduskunnan oikeusasiamies) osalta. Valitusmenettelyitä ei nykyisellään voi kuitenkaan pitää erityisen lapsiystävällisinä. Varsinkin haavoittuvassa asemassa oleville lapsille ja heidän vanhemmilleen/huoltajilleen oikeudellisiin tai hallinnollisiin prosesseihin ryhtyminen on haastavaa myös leimautumisen tai syrjinnän pelosta johtuen.

Numeerinen arviointi

0 = Millään edellä määritetyistä alueista ei ole käytössä valitus- tai palautemekanismeja
1 = Lapsiystävälliset valitusmenettelyt ovat käytössä kahdella edellä määritetyistä alueista⁹
2 = Lapsiystävälliset valitusmenettelyt ovat käytössä neljällä edellä määritetyistä alueista
3 = Lapsiystävälliset menettelyt ovat lakisääteisiä ja helposti kaikkien lasten ulottuvilla kaikilla määritetyistä alueista. Lapsille tarjotaan tietoa heidän oikeuksistaan valittaa ja saada apua ja tukea valituksen tekemiseen heidän ikänsä ja kykijensä mukaisesti

Kehittämistarpeet

Lasten ja nuorten tulisi olla nykyistä paremmin tietoisia oikeuksistaan ja valitusmenettelyistä. Tietoa tulisi tarjota erityisesti lapsille sopivassa muodossa ja lasten käyttämiä viestintäkanavia ja -tapoja hyödyntäen.

Nykyisten valitusmenettelyjen lapsiystävällisyyttä tulisi arvioida ja kehittää systemaattisesti. Arvioinnissa huomioita tulisi kiinnittää käytännön menettelyjen lisäksi lasten omiin kokemuksiin siitä, miten he kokevat pystyvänsä vaikuttamaan julkisissa palveluissa, mikäli kokevat tulleensa kohdelluiksi väärin.

Eryteisesti haavoittuvassa asemassa oleville lapsille, kuten vammaisille lapsille, turvapaikanhakijalapsille tai seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville lapsille, ja heidän huoltajilleen tulisi tiedottaa valitusmenettelyistä sekä tarjota apua ja tukea valitusprosesseissa.

Lisäksi jälkikäteisten oikeusturvakeinojen rinnalla tulisi kehittää sellaisia toimintatapoja, jotka edistävät lapsen osallistumisoikeuksien toteutumista ensisijaisesti muilla kuin kantelu- tai muutoksenhakekeinoin. Lasta tulisi kuulla ja kuunnella häntä koskevissa asioissa, ja valitusmahdollisuuksien tulisi olla lapsen arjessa ja helposti saavutettavissa, jolloin ei tarvitsisi turvautua jälkikäteisiin keinoihin.

Indikaattori 6

Lasten oikeus osallistua päätöksentekoon on sisällytetty lasten parissa työskentelevien ammattilaisten peruskoulutusohjelmiin

Tiivistelmä tilannekuvasta

Lapsen oikeudet ja etenkin lapsen osallistumisoikeudet eivät nouse erityisen vahvasti esille tässä raportissa tarkasteltujen ammattiryhmien peruskoulutuksessa, lukuun ottamatta lasten ja nuorten ohjaajina/työntekijöinä työskentelevien yhteisöpedagogien koulutusta, jossa lasten ja nuorten oikeudet sekä osallistumismahdollisuudet ovat hyvin esillä.

Esimerkiksi opettajien keskuudessa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistaso on nykyisellään vaihtelevaa ja yhtenäinen opettajankoulutus aiheesta puuttuu. Yksittäisiä mainintoja lapsen oikeuksia käsittelevistä opintojaksoista on opettajankoulutuksen lisäksi esimerkiksi oikeudellisissa opinnoissa, sosiaalityön ja sosionomiopinnoissa, terveydenhuollon opinnoissa ja rikosseuraamusalan opinnoissa.

Poliisien peruskoulutuksen sisältökuvauksissa ei mainita lapsen oikeuksia. Sen sijaan poliisien täydennyskoulutuksessa käsitellään lapsen oikeuksia ja niiden turvaamista poliisitoiminnassa. Lääkärikoulutuksessa lähestymistapa on medikaalinen, eikä lapsen oikeuksia mainita opetusohjelmissa.

⁹ Arviointityökalussa määritetyt toimintaympäristöt: koulut ja koulutukseen liittyvät toimintaympäristöt, lapsen huoltoon ja lastensuojeluun liittyvät menettelyt, terveyteen liittyvät toimintaympäristöt, rikosoikeudelliset menettelyt, perheoikeudelliset menettelyt, maahanmuuttoon liittyvät menettelyt.

Numeerinen arviointi

0 = Hyvin rajallinen koulutus tai ei lainkaan koulutusta lasten osallistumisoikeudesta
1 = Lasten osallistumisoikeuteen liittyvä osaamispohjainen koulutus on sisällytetty vähintään yhden määritellyn ammattiryhmän¹⁰ peruskoulutusohjelmaan
2 = Lasten osallistumisoikeuteen liittyvä osaamispohjainen koulutus on sisällytetty vähintään kolmen määritellyn ammattiryhmän peruskoulutusohjelmaan
3 = Lasten osallistumisoikeuteen liittyvä osaamispohjainen koulutus on sisällytetty vähintään kuuden määritellyn ammattiryhmän peruskoulutusohjelmaan

Kehittämistarpeet

Kattavaa käsitystä lasten osallistumisoikeuksien opetuksen sisällyttämisestä eri ammattilaisten peruskoulutusohjelmiin ei tämän raportin perusteella ole ollut mahdollista muodostaa. Luotettavamman arvioinnin tekemiseksi ammattilaisten peruskoulutus- ja täydennyskoulutusohjelmien sisältöjä tulisikin jatkossa selvittää perusteellisesti.

Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin todeta, että lasten parissa toimivien kaikkien ammattiryhmien yleistä tietoisuutta lapsen oikeuksista tulisi vahvistaa, ja että lapsen oikeuksiin liittyvää koulutusta tulisi tehostaa sekä perus- että täydennyskoulutuksen osalta.

Lapsen osallistumisoikeuksien opetuksessa voi olla samankin oppiaineen sisällä suuria eroja eri oppilaitosten ja yliopistojen välillä. Lapsen oikeuksiin ja osallisuuteen liittyvät kurssit voivat myös oppilaitoksesta ja oppiaineesta riippuen olla joko pakollisia tai vapaaehtoisia. Opetussuunnitelmien perusteita tulisi tarkastella sen varmistamiseksi, että kaikkien lasten parissa työskentelevien ammattilaisten peruskoulutuksissa annetaan riittävät tiedot ja taidot lasten osallistumisoikeuksien toteutumiseksi.

Haavoittuvassa asemassa olevien, kuten vammaisten tai viittomakielisten lasten parissa työskentelevien ammattilaisten tulisi saada koulutusta vaihtoehtoisten kommunikaatiotapojen hyödyntämisestä lapsen mielipiteen selvittämisessä. Opetuksen tulisi olla riittävän konkreettista, jotta opiskelijat saavat käytännön työkaluja lapsen osallistamiseen ja mielipiteen selvittämiseen.

Indikaattori 7

Lapsille jaetaan tietoa heidän oikeudestaan osallistua päätöksentekoon

Tiivistelmä tilannekuvasta

Lapsen oikeuksien valtakunnallista viestintää on linjattu vuonna 2010 valmistuneessa kansallisessa lapsen oikeuksien viestintästrategiassa. Lapsen oikeuksien viestinnän käytännön toteuttamista ja yhteistyötä varten Lastensuojelun Keskusliitto ry:n yhteydessä toimii kansallinen lapsen oikeuksien viestinnän yhteistyöverkosto, johon kuuluu valtakunnallisia järjestöjä ja viranomaisia. Lapsiasiavaltuutettu ja Lastensuojelun Keskusliitto ry ovat käyneet keskustelua kansallisen viestintästrategian uudistamisesta vuonna 2020. Uuden viestintästrategian suunnittelussa on tarkoitus ottaa huomioon muut olemassa ja vireillä olevat lapsiin liittyvät strategiat ja linjaukset.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus antaa varhaiskasvatukselle sekä esi-, perus- ja lukio-opetukselle oikeudellisen perustan, ja osallisuus on yksi keskeisistä peruseriaatteista varhaiskasvatuksessa sekä esi-, perus- ja lukio-

¹⁰ Arviointityökalussa määritellyt ammattiryhmät: opettajat, lakimiehet, tuomarit, poliisit, sosiaalityöntekijät, terveydenhuollon ammattilaiset, maahanmuuttoviranomaiset, holhousviranomaiset ja asuntolatyöntekijät, vankilavirkailijat, lasten ja nuorten ohjaajat/työntekijät, valtion virkamiehet.

opetuksessa. Ammatillisten perustutkintojen perusteissa on mainintoja osallisuudesta, osallistumismahdollisuuksien turvaamisesta ja nuorten elinolojen kehittämistä, mutta lapsen oikeudet eivät nouse erityisesti esiin.

Kuntien käytänteet lapsille ja nuorille tiedottamisessa vaihtelevat sekä kuntien välillä että kunnan sisäisesti. Kuntien tiedotus osallistumisesta ja päätöksenteosta tavoittaa yleisesti ottaen hyvin vaikuttamistoiminnassa tai nuorisotyön toiminnoissa mukana olevat nuoret, mutta heikommin muut nuoret ja etenkin nuoremmat lapset. Kunnat ja järjestöt tuottavat nuorten tieto- ja neuvontapalveluita sekä fyysisissä palvelupisteissä ja -keskuksissa että verkkopalveluissa alueellisesti tai paikallisesti. Lisäksi tarjolla on sekä valtakunnallisia että paikallisia nuorille suunnattuja osallistumisen ja vaikuttamisen verkkopalveluita.

Numeerinen arviointi

0 = Lapsiystävällistä tietoa lasten osallistumisoikeudesta ei ole saatavilla
1 = Tilapäisiä julkisia kasvatus- tai tiedotusohjelmia, jotka lisäävät tietoisuutta lasten osallistumis- ja yhdistymisoikeudesta
2 = Lapsiystävällistä tietoa jaetaan satunnaisesti eri-ikäisille lapsille ja eri muodoissa, kuten pistekirjoituksena, esimerkiksi lasten yhdistyksissä, palveluissa, käytännöissä, oikeuksissa, neuvotteluissa ja hallituksen ohjeissa
3 = Kattavia ja saavutettavia tiedotusohjelmia lasten osallistumisoikeudesta, ja lapsen oikeudet ovat pakollinen osa peruskoulun ja toisen asteen oppilaitosten opetussuunnitelmaa

Kehittämistarpeet

Yleistä tietoisuutta lapsen oikeuksien sopimuksesta ja lasten oikeudesta osallistua tulisi vahvistaa muun muassa tehostamalla lasten parissa työskentelevien ammattilaisten koulutusta. Kuntien luottamushenkilöille ja työntekijöille tulisi tarjota koulutusta ja tietoa lasten ja nuorten osallistumisesta ja kuulemisesta.

Lisäksi kuntien tulisi tiedottaa lapsille heidän oikeuksistaan nykyistä laajemmin sekä erityisesti lapsille sopivassa muodossa ja lasten käyttämiä viestintäkanavia hyödyntäen. Myös lasten ja nuorten vertaistiedottamista tulisi vahvistaa ja siihen liittyviä hyviä käytäntöjä tulisi levittää laajemmin.

Varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen ihmisoikeuskasvatuksen toteutumista sekä lapsen oikeuksien sopimuksen tunnettavuuden edistämistä tulisi arvioida. Myös koulujen ja oppilaitosten toimenpiteitä lasten ja nuorten osallistamiseksi tulisi arvioida säännöllisesti.

Koulujen ja oppilaitosten tulisi entistä aktiivisemmin tiedottaa oppilaille/opiskelijoille ja heidän vanhemmilleen tai huoltajilleen siitä, miten oppilaat/opiskelijat voivat osallistua ja vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin. Erityisesti pienten lasten oikeudesta osallistua päätöksentekoon tulisi viestiä lapsen arjessa nykyistä laajemmin. Tiedottamisessa on kiinnitettävä erityistä huomiota haavoittuvassa asemassa olevien lasten erityistarpeisiin ja tiedon saavutettavuuden turvaamiseen.

Indikaattori 8

Lapset ovat edustettuina eri foorumeilla, mukaan lukien omien organisaatioidensa kautta, oppilaitoksissa sekä paikallisilla, alueellisilla ja kansallisilla hallintotasolla

Tiivistelmä tilannekuvasta

Lasten ja nuorten osallisuus toteutuu Suomessa edelleen lähinnä muodollisten ja aikuisten antamien rakenteiden puitteissa. Osallistumisen rakenteiden koetaan olevan pääosin kunnossa, mutta puutteita on esimerkiksi viranomaisten asenteissa (lasten mielipiteitä ei oteta vakavasti) sekä yhdenvertaisen osallistumisen toteutumisessa. Olemassa olevat edustukselliset rakenteet on suunnattu etupäässä nuorille, eikä pienille lapsille sopivia rakenteita juuri ole tarjolla.

Valtakunnallisia lasten ja nuorten foorumeita on hyvin vähän. Maakunnallinen nuorisovaltuusto toimii noin puolessa kaikista maakunnista. Eri kunnissa on käytössä vaihtelevasti nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia; monipuolisimmat mahdollisuudet ovat suuremmissa kunnissa. Kuntalain mukainen nuorisovaltuusto tai vastaava nuorten vaikuttajaryhmä on perustettu 98 prosentissa Suomen kunnista, ja nuorisovaltuustojen edustukselliset vaikutusmahdollisuudet ovat viime vuosina parantuneet. Nuorisovaltuuston osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet kuitenkin vaihtelevat kuntakohtaisesti. Myös evankelis-luterilainen kirkko on viime vuosina vahvistanut erityisesti nuorten osallistumisen mahdollisuuksia ja nuorten kuulemista seurakunnissa.

Varhaiskasvatuksessa lapsen mahdollisuutta osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin tuetaan esimerkiksi yksikkökohtaisten lasten kokousten avulla. Koulujen ja oppilaitosten oppilas- ja opiskelijakuntatoiminta on nykyisin varsin vakiintunutta. Yläkoulujen oppilaskuntatoimintaa oli vuonna 2017 lähes kaikissa kunnissa, alakoulujen oppilaskuntatoimintaa yli 80 prosentissa kunnista ja toisen asteen opiskelijakuntatoimintaa 70 prosentissa kunnista. Noin joka toisessa kunnassa oli oppilas- tai opiskelijakuntatoimintaa kaikilla kouluasteilla. Koko maassa oli ainoastaan kolme kuntaa, joissa ei ollut minkäänlaista oppilaskuntatoimintaa.

Numeerinen arviointi¹¹

0 = Ei foorumeita, joiden kautta lapset voivat olla yhteydessä koulun johtoon ja paikalliseen, alueelliseen ja kansalliseen hallitukseen
1 = On olemassa lasten/nuorten neuvosto tai parlamentti, jonka kautta lapset voivat olla yhteydessä hallitukseen valtakunnan tasolla
2 = On olemassa lasten/nuorten neuvostoja, joiden kautta lapset voivat olla yhteydessä aluehallintoon
3 = On olemassa lakisääteisiä lasten/nuorten neuvostoja tai parlamentteja, joiden kautta lapset voivat olla yhteydessä koulun johtoon ja paikalliseen, alueelliseen ja kansalliseen hallitukseen

Kehittämistarpeet

Haavoittuvassa asemassa olevien, kuten vammaisten lasten ja nuorten osallistumista edustuksellisiin rakenteisiin tulee kasvattaa. Edustuksellisten rakenteiden rinnalla tulee vahvistaa myös muita osallistumisen ja vaikuttamisen keinoja siten, että kaikilla lapsilla ja nuorilla on yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa.

¹¹ Huom. Arviointityökalun esittämät arviointiperusteet ovat erityisesti tämän indikaattorin osalta liian kategorisia, eikä mikään esitetyistä vaihtoehdoista suoraan sovellu Suomen tilanteeseen. Esimerkiksi kunta- ja oppilaitostasolla rakenteet ovat pääosin kunnossa, samoin alueellisella tasolla ainakin osittain. Valtakunnallisella tasolla tilanne on osallistumisen rakenteiden suhteen heikoin.

Kaikilla hallinnon tasoilla tulee ottaa käyttöön sellaisia kuulemisen menetelmiä, jotka vastaavat lasten ja nuorten omia tarpeita ja toiveita. Sekä kunta-, maakunta- että valtionhallinnossa tulee miettiä kokonaisvaltaisesti niitä keinoja, joiden avulla mm. kuntalain ja nuorisolain edellyttämä nuorten kuuleminen toteutetaan eri toimijoiden yhteistyönä.

Jokaiseen kuntaan on perustettava nuorisovaltuusto tai nuorten vaikuttajaryhmä kunnanhallituksen asettamana, ja nuorille on annettava mahdollisuus vaikuttaa kunnassa kaikkiin niihin asioihin, joiden voidaan arvioida olevan merkittäviä lasten ja nuorten kannalta. Lasten ja nuorten monipuolisen osallistumisen ja kuulemisen varmistaminen vaatii riittäviä resursseja (aika, budjetti, henkilötyö) ja usein myös totuttujen toimintatapojen muutosta.

Lapset itse toivovat muun muassa, että kouluissa keskusteltaisiin aktiivisemmin ajankohtaisista poliittisista päätöksistä sekä järjestettäisiin vaalitoreja ja varjoäänestyksiä, että äänestysikärajaa laskettaisiin 16 vuoteen, ja että lapsia rohkaistaisiin vaikuttamaan sekä paikallisesti että valtakunnallisesti.

Lasten ja nuorten osallistumista ja vaikuttamista lainvalmisteluprosesseihin tulisi systematisoida etenkin silloin, kun kyse on heitä suoraan koskevista lainsäädäntöhankkeista. Oppilas- ja opiskelijakunnan roolia ja aktiivisuutta tulisi vahvistaa kaikin tavoin koulun arkityössä, kuten johtoryhmässä, opettajankokouksissa ja vanhempaintoimikunnassa sekä jakamalla hyviä käytänteitä valtakunnallisesti.

Indikaattori 9

Käytössä on lapsille suunnattuja palautemekanismeja koskien paikallisia palveluita

Tiivistelmä tilannekuvasta

Suomessa ei kaikkien toimialojen osalta tehdä systemaattista tiedonkeruuta (etenkään pienten) lasten kokemuksista koskien paikallisia palveluita. Yleisesti ottaen vaikuttaa myös siltä, että vain harvat olemassa olevat palautejärjestelmät ovat erityisen lapsiystävällisiä. Eniten tietoa lapsille tarkoitetuista palautemekanismeista löytyi tämän arvioinnin puitteissa koulutuksen ja opetuksen sekä lastensuojelun palvelujen osalta.

Valtakunnallisia kyselyjä ja selvityksiä, kuten Kouluterveyskysely, FinLapset-kysely, Lapsibarometri ja Nuorisobarometri, toteutetaan säännöllisin väliajoin, ja niiden tuottamaa seurantatietoa hyödyntävät valtionhallinnon lisäksi muun muassa oppilaitokset, kunnat ja aluehallinto esimerkiksi lasten hyvinvoinnin edistämisessä, lainsäädännön toimeenpanon seurannassa ja arvioinnissa sekä palvelujen kehittämisessä.

Kouluissa ja oppilaitoksissa kysytään oppilailta, opiskelijoilta ja heidän vanhemmiltaan palautetta säännöllisesti esimerkiksi turvallisuudesta, viihtyisyydestä, ruokailusta ja opetuksesta. Ammatillisen koulutuksen osalta on erikseen säädetty opiskelijapalautteesta ja palautteet julkaistaan opetushallinnon tilastopalvelussa.

Lastensuojelussa ja sijaishuollossa lapsilta ja nuorilta saatavan palautteen keräämiseen on kehitetty menetelmiä yhteistyössä muun muassa järjestöjen kanssa. Kunnilla on käytössään erilaisia menetelmiä lasten ja nuorten palautteen keräämiseksi. Paikallisten palautemekanismien käytännöissä on huomattavia alueellisia eroja. Lasten ja nuorten parissa toimivat järjestöt ovat kehittäneet lapsille ja nuorille suunnattuja palautemekanismeja sekä koonneet lasten kokemuksia omasta arjestaan ja palveluista, niiden tarpeista ja kehittämisestä.

Numeerinen arviointi

0 = Lapsilla ei ole mahdollisuutta antaa palautetta paikallisista julkisista palveluista, eikä tällaisten palveluiden edellytetä tarjoavan tällaisia mahdollisuuksia
1 = Vähintään kahdessa edellä määritetyssä julkisessa palvelussa¹² on käytössä järjestelmiä, joiden kautta lapset voivat antaa palautetta tarjotuista palveluista
2 = Vähintään neljässä edellä määritetyssä julkisessa palvelussa on käytössä järjestelmiä, joiden kautta lapset voivat antaa palautetta tarjotuista palveluista
3 = Kaikilta edellä luetelluilta paikallisilta julkisilta palveluilta edellytetään palautejärjestelmiä, ja niillä on tehokkaita järjestelmiä lapsilta saadun palautteen vastaanottamiseen ja niihin vastaamiseen

Kehittämistarpeet

Paikallisia palveluita koskevan palautteenkeruun tulisi olla nykyistä säännönmukaisempaa ja järjestelmällisempää. Palautemekanismissa lapsiystävällisyyttä tulisi kehittää, ja niiden sopivuus eri ikäryhmille ja erilaiset valmiudet omaaville lapsille tulisi varmistaa (saavutettavuus, esteettömyys). Palautemekanismissa vaikuttavuutta tulisi tarkastella, ja palautetta antaneille lapsille tulisi viestiä, mitä vaikutusta heidän antamallaan palautteella on. Eri toimialojen ja toimijoiden (esim. kunnat, järjestöt, tutkijat) tulisi tehdä nykyistä enemmän yhteistyötä palautemekanismissa kehittämiseksi.

Lasten palautteen keruussa tulisi kiinnittää huomiota monikanavaisuuteen ja vuoropuhelun merkitykseen. Nuoret korostavat, että luottamus ja palautteen pyytäminen ovat edellytyksenä sille, että omiin oikeuksiin ja niiden toteutumattomuuteen liittyvistä asioista uskaltaa kertoa ja kysyä. Lapset ja nuoret saattavat pitää vaikeana antaa palautetta kasvokkain ja toivovat siksi nimetöntä palautemahdollisuutta.

¹² Arviointityökalussa määritetyt julkiset palvelut: koulutus ja oppilaitokset, sijaishuolto (esimerkiksi sijaisperheet, lastenkodit), vapaa-aika ja urheilu, kulttuuripalvelut (esimerkiksi museot, taiteet), lastensuojelupalvelut, tuki maahanmuuttajille ja turvapaikanhakijoille, perhetuki- ja varhaiskasvatuspalvelut.

Indikaattori 10

Lapsia tuetaan osallistumaan YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (mukaan lukien CRC-varjoraportti) ja olennaisten Euroopan neuvoston välineiden ja yleissopimusten seurantaan (jäljempänä: lasten oikeuksien välineet)

Tiivistelmä tilannekuvasta

Suomen määräaikaisraportointi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toimeenpanosta on viime vuosina toistuvasti viivästynyt, mikä on vaikeuttanut myös vaihtoehtoisten raporttien kokoamista. Lasten osallistuminen sopimusten seurantaan on nykyisellään sattumanvaraista ja lisäksi on epäselvää, minkä viranomaisen tehtäviin lasten tukeminen raportointiin osallistumiseen kuuluu tai tulisi kuulua.

Numeerinen arviointi

0 = Ei ole olemassa järjestelyjä, joilla tuetaan lasten osallistumista lasten oikeuksien välineiden täytäntöönpanon seurantaan
1 = Valikoidut lapset kutsutaan ja heitä tuetaan osallistumaan YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen seurantaan
2 = YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen täytäntöönpanosta kerätään monenlaisten eritaustaisten ja eri olosuhteista tulevien lasten mielipiteitä
3 = Lasten omat organisaatiot saavat tukea YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen ja muiden lasten oikeudellisten välineiden, jotka jäsenvaltio on ratifioinut, järjestelmälliseen seurantaan ⁴

Kehittämistarpeet

Määräaikaisraportointia tulee tehostaa siten, että raportoinnit kyetään hoitamaan aikataulussaan. Lapsilta tulee kerätä säännöllisesti ja nykyistä systemaattisemmin tietoa heidän oikeuksiensa toteutumisesta, ja tätä tietoa tulee hyödyntää määräaikaisraportoinnissa. Lasten nykyistä aktiivisempi ja systemaattisempi osallistaminen sopimusten seurantaan edellyttää, että viranomaiset ja muut lasten parissa toimivat tuntevat lapsen oikeuksien sopimuksen keskeiset sisällöt.

Kunnat tulee ottaa nykyistä systemaattisemmin mukaan määräaikaisraportoinnin valmisteluun. Kuntien tietämystä ja osaamista voitaisiin hyödyntää nykyistä laajemmin lasten osallistumisen tukemisessa seurantaan. Kunnille tulee tiedottaa, miten ja missä vaiheessa lapset ja nuoret otetaan mukaan seurantaan. Kuntien työntekijöille tulee tarjota koulutusta lapsen oikeuksista sekä lapsen oikeuksien sopimuksen arviointi- ja seurantamekanismeista.

Olemassa olevia tiedonkeruukanavia tulee soveltuvilta osin hyödyntää lasten osallistumisessa raportointiin. Esimerkiksi haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten näkemyksiä voidaan saada erilaisista vertaisryhmistä ja järjestöistä.

OSA II: LASTEN OSALLISTUMISOIKEUDET SUOMESSA: TILANNEKUVA, ESIMERKKEJÄ HYVISTÄ KÄYTÄNNÖISTÄ JA KEHITTÄMISKOHTEET

Tässä osiossa esitetään kutakin kymmentä indikaattoria koskeva tilannekuva kokonaisuudessaan, esimerkkejä hyvistä käytännöistä lasten osallistumisoikeuksien edistämiseksi, kehityskohteita sekä kysymyksiä, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osallistumisen edistämiseen liittyen. Lasten ja nuorten näkökulmia -otsikoiden alle on nostettu huomioita Lastensuojelun Keskusliitto ry:n ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n toteuttamista lasten fokusryhmähaastatteluista. Indikaattorien määritelmät perustuvat Euroopan neuvoston kehittämään ja tässä hankkeessa testattuun arviointityökaluun.

INDIKAATTORI 1: Lasten ja nuorten oikeudesta osallistua päätöksentekoon säädetään kansallisessa perustuslaissa ja muussa lainsäädännössä

Määritelmä¹³: Kansalliseen lainsäädäntöön tulisi olla sisällytettynä yksiselitteisesti sitoutuminen lasten oikeuteen osallistua heitä koskeviin päätöksiin. Viittaus perustuslaissa lasten osallistumisoikeuteen on erityisen vahva indikaattori jäsenvaltion sitoumuksesta oikeuteen tulla kuulluksi. Oikeudelliseen viittaukseen lapsen osallistumisoikeudesta tulisi lisätä vaatimus, että lasten mielipiteitä painotetaan lapsen iän ja kapasiteetin mukaisesti sekä lapsen etujen mukaisesti. Tämä sitoumus tulisi sisällyttää myös lapsiin suoraan vaikuttaviin lakeihin erityisesti:

- kouluissa ja koulutuksessa, esimerkiksi velvoite perustaa kouluneuvostoja
- lastensuojelua, lapsen huoltoa ja adoptiota koskevissa menettelyissä
- huoltajuutta koskevissa menettelyissä
- perheen päätöksenteossa
- terveydenhuollossa/suostumuksessa hoitoon
- maahanmuutto- ja turvapaikkamenettelyissä ja
- rikosoikeudellisissa menettelyissä

1.1. Tilannekuva

YK:n lapsen oikeuksien sopimus

Suomi on ratifioinut YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen, joten se on lain tasoisena voimassa ja siten osa Suomen oikeusjärjestelmää. **Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annettu laki (1129/91) ja asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta (60/1991) tulivat voimaan vuonna 1991.**

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla takaa jokaiselle lapselle, joka kykenee muodostamaan näkemyksensä, oikeuden ilmaista ne vapaasti kaikissa häntä koskevissa asioissa ja oikeuden saada oman näkemyksensä huomioon otetuksi. Artikla koskee sekä yksittäisen lapsen että lapsiryhmän oikeutta saada näkemyksensä huomioon otetuksi ennen lasta tai lapsia yleisemmin koskevien ratkaisujen tekemistä. 12 artiklan mukaan lapsen näkemykset häntä koskevissa asioissa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Artikla velvoittaa myös antamaan lapselle mahdollisuuden tulla kuulluksi

¹³ Kunkin indikaattorin määritelmä esitetään tässä raportissa Euroopan neuvoston arviointityökalun mukaisesti.

häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa sekä korostaa lapsen roolia aktiivisena toimijana ja oikeuksien haltijana. Lapsella on oikeus olla käyttämättä 12 artiklan mukaista oikeuttaan. Lapsella on siis mahdollisuus mutta ei velvollisuutta ilmaista näkemyksensä. Sopimusvaltioiden on varmistettava, että lapsi saa kaikki tarvittavat tiedot ja neuvot voidakseen tehdä oman etunsa mukaisen päätöksen.

Lapsen oikeuksien komitea antoi vuonna 2009 artiklaa 12 koskevan yleiskommentin¹⁴, jossa analysoidaan oikeudellisesti 12 artiklan kumpaakin kohtaa, ja selvitetään, mitä tämän oikeuden täysimääräinen toteutuminen edellyttää, varsinkin oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä, sekä käsitellään 12 artiklan suhdetta yleissopimuksen kolmeen muuhun yleisperiaatteeseen ja muihin artikloihin. Lisäksi yleiskommentissa esitetään vaatimukset, joita liittyy lapsen oikeuteen tulla kuulluksi eri tilanteissa, sekä tämän oikeuden vaikutukset, ja esitetään tämän oikeuden täytäntöönpanon perusedellytykset.

Lapsen oikeuksien sopimus on oikeudellisesti velvoittava ja se tulee ottaa huomioon lapsia koskevia päätöksiä tehtäessä. Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaisesti lapsia koskevissa toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Jotta lapsen etu voidaan ottaa ensisijaisesti huomioon, päätöksen vaikutukset lapsiin on tunnistettava. Lapsivaikutusten arviointi on väline lapsen edun selvittämiseen. YK:n lapsen oikeuksien komitean antama yleiskommentti nro 14 käsittelee lapsen oikeutta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon.¹⁵

LASTEN JA NUORTEN NÄKÖKULMIA¹⁶

Lainsäädäntö tukee lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien toteutumista, mutta lapset kokevat oikeuksien toteutumisen sattumanvaraisena. Esimerkiksi syntymäkodin ulkopuolelle sijoitetuilla nuorilla on henkilöistä ja tilanteista riippuen kokemuksia sekä oikeuksien toteutumisesta että toteutumatta jäämisestä. Myös esimerkiksi vanhempien erotilanteissa nuoret kokevat usein, että heitä ei olla aina kuultu siinä, kenen vanhemman luo heidät sijoitetaan asumaan.

Perustuslaki, hallintolaki, vaalilainsäädäntö, kuntalaki, nuorisolaki

Perustuslain (731/1999) 2 §:n 2 momentin mukaan kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Perustuslain 14 §:n 4 momentin mukaan julkisen vallan on edistettävä yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja itseään koskevaan päätöksentekoon. Säännöksen perustelujen mukaan tämä voidaan toteuttaa esimerkiksi kehittämällä osallistumisjärjestelmiä koskevaa lainsäädäntöä. Perustuslain 14 §:n 4 momentissa tarkoitetuille osallistumisoikeuksille ei ole 1 ja 2 momentissa säänneltyjen ääni- ja äänestyoikeuksien tavoin asetettu kansalaisuuteen tai ikään liittyviä rajoituksia. Säännös koskee siten myös lapsia, joiden oikeudesta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti on nimenomainen säännös perustuslain 6 §:n 3 momentissa, jonka mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä.

Julkisen vallan on perustuslain 14 §:n 4 momentin nojalla edistettävä myös yksilöiden osallistumista kansalaisyhteiskunnan toimintaan ja vaikuttamista kansalaisyhteiskunnan välityksellä itseään koskevaan päätöksentekoon. Tämä perustelee osaltaan sellaisia julkisen vallan positiivisia toimenpiteitä, joilla yksilöille pyritään turvaamaan todelliset edellytykset käyttää perustuslain 12 § ja 13 § momentin n takaamia sanan-, yhdistymis- ja kokoontumisvapautta.

¹⁴ YK:n Lapsen oikeuksien komitea 2009.

¹⁵ STM 2016 ja YK:n Lapsen oikeuksien komitea 2013.

¹⁶ Lasten ja nuorten näkökulmia -otsikoiden alla esitetyt huomiot perustuvat Lastensuojelun Keskusliitto ry:n ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n toteuttamiin lasten fokusryhmähaastatteluihin. Ks. liitteet 1-2.

Perustuslain 20 §:n mukaan julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon, sekä 22 §:n mukaan turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Hallintolain (434/2003) 11 §:n mukaan hallintoasiassa asianosainen on se, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee. Hallintolain 14 §:n mukaan vajaanvaltaisen puolesta käyttää puhevaltaa hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Vajaanvaltaisella on kuitenkin oikeus käyttää yksinään puhevaltaa asiassa, joka koskee hänen vallitsemaansa tuloa tai varallisuutta. 18 vuotta täyttänyt vajaanvaltainen käyttää itse yksin puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. 15 vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta. Hallintolaki on luonteeltaan yleislaki, ja puhevaltaa koskevista säännöksistä on voitu säätää poikkeavasti muualla lainsäädännössä. Hallintolain 12 §:n mukaan hallintoasiassa saa käyttää asiamiestä ja avustajaa. Päämiehen on kuitenkin tultava henkilökohtaisesti paikalle, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi. Asiamiehen on esitettävä valtakirja tai muulla luotettavalla tavalla osoitettava olevansa oikeutettu edustamaan päämiestä. Lain 34 §:ssä säädetään asianosaisen kuulemisesta. Asianosaiselle on ennen asian ratkaisemista varattava tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun.

Vaali- ja äänestys-oikeuksista säädetään perustuslain 14 §:ssä. Äänioikeudesta valtiollisissa vaaleissa säädetään perustuslain lisäksi myös **vaalilain** (714/1998) 2 §:ssä ja äänioikeudesta kuntavaaleissa kuntalain (410/2015) 21 §:ssä. Kuntavaaleista Ahvenanmaan maakunnassa säädetään maakunnan lainsäädännössä. Äänioikeusikäraja eduskunta-, presidentin-, europarlamentti- ja kuntavaaleissa sekä Ahvenanmaan maakuntapäivä- ja kuntavaaleissa on 18 vuotta.

Kirkkolain (1054/1994) mukaan äänioikeusikäraja seurakuntavaaleissa on 16 vuotta. Kirkkoherranvaaleissa ikäraja on kuitenkin 18 vuotta, samoin kuin vaalikelpoisuusikäraja seurakunnan luottamustehtäviin. **Kirkkojärjestyksen** (1055/1991 v. 1993) mukaan kirkollisen viranomaisen on lapsen edun edistämiseksi päätöksen valmistelussa arvioitava ja otettava huomioon sen vaikutukset lapseen. Vaikutusten arvioinnin tekee se viranomainen, joka käsittelee asiaa ensimmäisenä.

Kuntalain (410/2015) paikallisdemokratiaa ja kuntalaisten osallistumisoikeuksia käsittelevä, uudistettu 4. luku tuli sovellettavaksi 1.6.2017. Kuntalain 26 § edellyttää, että kunnissa on nuorisovaltuusto tai vastaava nuorten vaikuttajaryhmä. Laki mahdollistaa myös alueellisten toimielinten perustamisen edistämään kunnan osa-alueiden asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia (36 §).

Kuntalaki velvoittaa kuntia tiedottamaan valmisteilla olevista asioista sähköisesti aikaisempaa laajemmin (29 §). Kunnan on myös tiedotettava, millä tavoin päätösten valmisteluun voi osallistua ja vaikuttaa. Viestinnässä on käytettävä selkeää ja ymmärrettävää kieltä ja otettava huomioon kunnan eri asukasryhmien tarpeet. Lisäksi demokratia ja kansalaisvaikuttaminen on nostettu yhdeksi alueeksi, jonka tulee sisältyä kuntastrategiaan (37 §).

Kuntalaki korostaa erityisesti suoraa osallistumista ja kannustaa kuntia ottamaan käyttöön uusia ja monipuolisia osallistumis- ja vaikuttamiskanavia. Tällä on pyritty vastaamaan kansalaisten muuttuneisiin tarpeisiin ja haluun vaikuttaa enenevässä määrin myös vaalien välillä. Kunnan asukkaalla on iästä riippumatta sekä kunnassa toimivalla yhteisöllä ja säätiöllä on oikeus tehdä aloitteita kunnan toimintaa koskevissa asioissa. Aloitteen tekijälle on ilmoitettava aloitteen johdosta suoritettavat toimenpiteet (23 §). Uudessa kuntalaissa kunnallisen kansanäänestysaloitteen ikäraja on alennettu 15 vuoteen (25 §). Tavoitteena on parantaa alle 18-vuotiaiden mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa itseään sekä lähiympäristöään koskevaan kunnalliseen päätöksentekoon. Kunnallisen kansanäänestysaloitteen tekijöiden vähimmäismäärää on lisäksi alennettu vähintään viidestä prosentista äänioikeutetuista kunnan asukkaista vähintään neljään prosenttiin kunnan 15 vuotta täyttäneistä asukkaista.

Kuntalain 23 §:n mukaan kunnan asukkailla ja palvelujen käyttäjillä on oikeus osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan. Valtuuston on pidettävä huolta monipuolisista ja vaikuttavista osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksista ja menetelmistä. Osallistumista ja vaikuttamista voidaan edistää erityisesti:

- 1) järjestämällä keskustelu- ja kuulemistilaisuuksia sekä kuntalaisraateja;
- 2) selvittämällä asukkaiden ja kunnassa säännönmukaisesti tai pitempiaikaisesti asuvien tai oleskelevien palvelujen käyttäjien mielipiteitä ennen päätöksentekoa;
- 3) valitsemalla palvelujen käyttäjien edustajia kunnan toimielimiin;
- 4) järjestämällä mahdollisuuksia osallistua kunnan talouden suunnitteluun;
- 5) suunnittelemalla ja kehittämällä palveluja yhdessä palvelujen käyttäjien kanssa;
- 6) tukemalla asukkaiden, järjestöjen ja muiden yhteisöjen oma-aloitteista asioiden suunnittelua ja valmistelua.

Nuorisolaissa (1285/2016) tarkoitetaan nuorilla kaikkia alle 29-vuotiaita. Lain tavoitteena on:

- 1) edistää nuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä kykyä ja edellytyksiä toimia yhteiskunnassa;
- 2) tukea nuorten kasvua, itsenäistymistä, yhteisöllisyyttä sekä niihin liittyvää tietojen ja taitojen oppimista;
- 3) tukea nuorten harrastamista ja toimintaa kansalaisyhteiskunnassa;
- 4) edistää nuorten yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja oikeuksien toteutumista sekä
- 5) parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja.

Tavoitteiden lähtökohtina on yhteisvastuun, monikulttuurisuuden ja kansainvälisyyden, terveiden elämäntapojen, ympäristön ja elämän kunnioittamisen sekä monialaisen yhteistyön edistäminen.

Nuorisolain 24 §:ssä säädetään nuorten osallistumisesta, vaikuttamisesta ja kuulemisesta. Kunnan ja valtion viranomaisen tulee tarjota ja järjestää nuorille mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa paikallista, alueellista ja valtakunnallista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn tai heitä tulee muutoin kuulla mainituissa asioissa. Lisäksi nuoria on kuultava heitä koskeissa asioissa.

Varhaiskasvatus, esiopetus ja koulutus

Varhaiskasvatustlain (540/2018) 20 §:n mukaan lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioitaessa lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla. Lapsille ja heidän vanhemmilleen tai muille huoltajilleen on toimipaikassa järjestettävä säännöllisesti mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin. Lain 23 §:n mukaan päiväkodissa tai perhepäivähoidossa olevalle lapselle on laadittava henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma, johon on kirjattava tavoitteet lapsen varhaiskasvatuksen toteuttamiseksi lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia tukevalla tavalla sekä toimenpiteet tavoitteiden toteuttamiseksi. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan lapsen tuen tarve, tukitoimenpiteet ja niiden toteuttaminen. Lapsen mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon suunnitelmaa laadittaessa.

Lain 7 §:ssä säädetään monialaisesta yhteistyöstä ja kehittämisestä. Varhaiskasvatuksen järjestäjän ja tuottajan on tarpeen mukaan toimittava yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollosta vastaavien tahojen kanssa lapsen tarvitseman tuen ja palvelujen kokonaisuuden arvioimiseksi, suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi. Yhteydenotosta sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi säädetään sosiaalihuoltolain 35 §:ssä.

Perusopetuslaissa (628/1998) säädetään perusopetuksen ja oppivelvollisuuden lisäksi myös muun muassa esiopetuksesta. Oppilaskunnista tuli peruskouluissa pakollisia **perusopetuslain** uudistuksen (1267/2013) myötä vuonna 2014. Lain mukaan opetuksen järjestäjän tulee edistää kaikkien oppilaiden osallisuutta ja huolehtia siitä, että kaikilla oppilailla on mahdollisuus osallistua koulun toimintaan ja kehittämiseen sekä ilmaista

mielipiteensä oppilaiden asemaan liittyvistä asioista. Oppilaille tulee järjestää mahdollisuus osallistua opetussuunnitelman ja siihen liittyvien suunnitelmien sekä koulun järjestyssäännön valmisteluun. Vastaavasti **lukiolaissa (714/2018)** ja **ammattillisesta koulutuksesta annetussa laissa (531/2017)** säädetään, että lukioissa ja ammattikouluissa tulee olla opiskelijakunta.

Perusopetuslain mukaan oppilaan oppimissuunnitelma tai oppilaalle laadittava henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma on laadittava, jollei siihen ole ilmeistä estettä, yhteistyössä oppilaan ja huoltajan tai tarvittaessa oppilaan muun laillisen edustajan kanssa. Lain 17 §:n mukaan ennen erityistä tukea koskevan päätöksen tekemistä opetuksen järjestäjän on kuultava oppilasta ja tämän huoltajaa tai laillista edustajaa.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) tavoitteena on edistää opiskelijoiden oppimista, terveyttä ja hyvinvointia sekä osallisuutta. Opiskeluhoitosuunnitelma on laadittava yhteistyössä oppilaitoksen henkilöstön, opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa kanssa ja opiskeluhoitoa on toteutettava yhteistyössä opiskelijan ja hänen huoltajiensa kanssa. Opiskelijan omat toivomukset ja mielipiteet on otettava huomioon häntä koskevissa toimenpiteissä ja ratkaisuissa hänen ikänsä, kehitystasonsa ja muiden henkilökohtaisten edellytystensä mukaisesti. Laissa säädetään myös asian käsittelystä yksittäisen opiskelijan tueksi koottavassa monialaisessa asiantuntijaryhmässä, joka ensisijaisesti perustuu opiskelijan omaan suostumukseen.

Varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisen asteen koulutuksessa lasten ja nuorten osallisuutta ohjaavat lainsäädännön lisäksi **valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman, perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman sekä ammatillisen koulutuksen tutkintojen perusteet.**

Sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskeva lainsäädäntö

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 32 §:n mukaan sosiaalihuollon tarvetta arvioitaessa, lasta ja nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä sekä sosiaalihuoltoa toteutettaessa lapsen ja nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota. Lapselle on turvattava hänen ikänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla mahdollisuus saada tietoa häntä koskevassa asiassa ja esittää siitä mielipiteensä ja toivomuksensa. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. Lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantaisivat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen muuta erittäin tärkeää yksityistä etua.

Sosiaalihuoltolain 36 §:ssä säädetään palvelutarpeen arvioinnista. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelutarpeen arviointi on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulosta ja arvioinnin on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa vireille tulosta. Arviointi tehdään asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja läheisensä sekä muiden toimijoiden kanssa. Arviointia tehtäessä asiakkaalle on selvitettävä hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot palvelujen toteuttamisessa ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Arviointia tehtäessä on kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja otettava huomioon hänen toiveensa, mielipiteensä ja yksilölliset tarpeensa. Erityistä huomiota on kiinnitettävä lasten ja nuorten sekä erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen.

Asianosaisen kuulemisesta ennen häntä koskevan päätöksen tekemistä säädetään **hallintolain (434/2003)** 34 §:ssä. Asiakkaan oikeudesta saada selvitys eri vaihtoehdoista säädetään **sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (812/2000)**. Lain 8 §:n mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan. Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Sama koskee hänen sosiaalihuoltoonsa liittyviä muita toimenpiteitä. Asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huomioon asiakkaan etu.

Lain 10 §:ssä säädetään alaikäisen asiakkaan asemasta. Alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä, on ensisijaisesti otettava huomioon alaikäisen etu. Jos alaikäisen henkilöä koskevassa yksittäisessä sosiaalihuollon asiassa on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua, tulee sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetun toimielimen tehdä holhustoimesta annetun lain 72 §:ssä tarkoitettu hakemus tai 91 §:ssä tarkoitettu ilmoitus edunvalvojan määräämiseksi alaikäiselle, jos se on tärkeää alaikäisen edun turvaamiseksi. Alaikäisen toivomukset ja mielipide asiassa on selvitettävä 1 momentissa tarkoitetulla tavalla.

Vastaavasti **potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (785/1992)** säädetään alaikäisen potilaan asemasta (7 §). Alaikäisen potilaan mielipide hoitotoimenpiteeseen on selvitettävä silloin, kun se on hänen ikänsä ja kehitystasoonsa nähden mahdollista. Jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Jos alaikäinen ei kykene päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa. Lain 9 §:n mukaan, jos alaikäinen potilas ikänsä ja kehitystasoonsa nähden kykenee päättämään hoidostaan, hänellä on oikeus kieltää terveydentilaansa ja hoitoansa koskevien tietojen antaminen huoltajalleen tai muulle lailliselle edustajalleen.

Terveydenhuoltolaissa (1326/2010) ei ole erityisiä säännöksiä lapsen osallistumisesta. Lain 11 §:n mukaan kunnan ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymän on päätöksenteon ja ratkaisujen valmistelussa kuitenkin arvioitava ja otettava huomioon tehtävien päätösten ja ratkaisujen vaikutukset väestön terveyteen ja sosiaaliseen hyvinvointiin.

Myöskään **valtioneuvoston asetuksessa neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (338/2011)** ei ole erityisiä säännöksiä lapsen osallistumisesta, mutta asetus edellyttää, että lasta odottavien naisten ja perheiden sekä alle kouluikäisten lasten, oppilaiden ja heidän perheidensä sekä opiskelijoiden terveysneuvonta, ja terveystarkastukset ovat suunnitelmallisia, tasoltaan yhteneväisiä ja yksilöiden ja väestön tarpeet huomioon ottavia.

Terveystarkastusten toteuttamisesta on ohjeistettu sosiaali- ja terveysministeriön soveltamisohjeissa¹⁷. Ohjeissa on muistutettu olevan tärkeää – siitä huolimatta, että vanhemmat kutsutaan ja heidän toivotaan osallistuvan lastensa laajoihin terveystarkastuksiin – että nuorella on mahdollisuus myös kahdenkeskiseen keskusteluun terveydenhoitajan ja/tai lääkärin kanssa. Erityisesti 8. luokan laajassa terveystarkastuksessa lääkärin ja nuoren kahdenkeskinen keskustelu ja kliininen tutkiminen on mahdollistettava.

Lastensuojelu, lapsen huolto, huoltajuus ja adoptio

Lastensuojelulain (417/2007) 4 §:n mukaan lastensuojelun on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;
- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;
- 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;
- 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä
- 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

¹⁷ STM 2009.

Lastensuojelulain 5 §:n mukaan lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin. Lastensuojelulain 4 luku koskee osallisuutta. Lain mukaisesti lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. Lapselle voidaan myös määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos 1) on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja 2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.

Kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta. Mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen muuta erittäin tärkeää yksityistä etua.

Lastensuojelulakia uudistettiin keväällä 2019 (542/2019). Lapsen osallisuuden vahvistamiseksi ja sijaishuollon valvonnan vahvistamiseksi säännöksiä tarkennettiin rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen osalta. Lisäksi muuta valvontaa koskevaa säännöstä tarkennettiin niin, että aluehallintovirastojen on kuultava lapsia tarkastuskäynneillä. Uudistuksen myötä sijaishuolto paikan on rajoitusten käytön jälkeen käytävä asia läpi lapsen kanssa ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee arvioida lapseen kohdistettuja rajoituksia sekä lapsen palvelujen sopivuutta ja riittävyttä. Velvollisuus antaa tieto käytettävissä olevista oikeussuojakeinoista lisättiin lakiin.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 11 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lainsäädäntöä uudistettiin vuonna 2018 (HE 88/2018, 190-201/2019). Uudistuksessa otettiin huomioon Euroopan neuvoston suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä¹⁸. Uudistuksella parannetaan lapsen oikeutta osallistua häntä koskevien asioiden käsittelyyn sekä varmistetaan lapsen edun parempi huomioon ottaminen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa. Lapselle on kaikissa vaiheissa kerrottava kuulemismahdollisuudesta. Hänellä on myös oikeus olla käyttämättä tätä mahdollisuutta (olla puhumatta mitään). Uudet säännökset tulevat voimaan joulukuussa 2019 ja niissä säädetään nykyistä yksityiskohtaisemmin lapsen kuulemisesta tuomioistuimessa ja sosiaaliviranomaisen luona. Uudistuksen myötä sosiaaliviranomaisten vahvistamiin lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeviin sopimuksiin tulee erillinen merkintä siitä, että lapsen kanssa on keskusteltu asiasta. Lakimuutos vahvistaa lapsen osallisuutta ja tietoisuutta huoltoasioissa ja niiden ratkaisussa. Tuomioistuin voi jatkossa käyttää lapsen kuulemisessa apuna asiantuntija-avustajaa, jonka tehtävänä on ennen kaikkea varmistaa se, että kuuleminen tapahtuu lapsiystävällisellä tavalla. Lapsen mielipide on uusien säännösten mukaan selvitettävä myös riidattomissa asioissa. Oikeudenkäyntien nopeuttamiseksi laissa säädetään velvollisuudesta käsitellä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia joutuisasti ja järjestää ensimmäinen istunto ilman aiheetonta viivytystä.

Muu henkilö- ja perheoikeus

Isyyslaki (11/2015) tuli voimaan 1.1.2016. Uudistetussa isyyslaissa äidin oikeudesta vastustaa lapsen isän selvittämistä luovuttiin. Tällä pyrittiin edistämään lapsen oikeutta tietää molemmat biologiset vanhempansa.

¹⁸ Euroopan neuvosto 2019. <https://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>.

Päätöksen isyyden selvittämisen keskeyttämisestä voi rajatuissa tilanteissa tehdä lastenvalvoja. Lastenvalvojen velvollisuus selvittää isyys koskee nykyisin myös 15-17 -vuotiaita, kun se ennen vuotta 2016 päättyi lapsen täytettyä 15 vuotta. Lapsella, joka on täyttänyt 15 vuotta, on kuitenkin oikeus kieltää isyyden selvittäminen. Isyyden vahvistamista koskevassa oikeudenkäynnissä alaikäisen lapsen puhevaltaa saavat lastenvalvojan ohella käyttää lapsen huoltaja tai muu laillinen edustaja ja 15 vuotta täyttänyt lapsi itse soveltaen, mitä oikeudenkäymiskaaren 12 luvussa säädetään. Uudistettu laki tuli voimaan 1.1.2016.

Uusi **äitiyslaki** (253/2018) tuli voimaan 1.4.2019. Äitiyslain mukainen äitiyden selvittäminen, vahvistaminen ja kumoaminen tapahtuu soveltuvin osin isyyslain mukaisia menettelyjä noudattaen.

Adoptiolaki (22/2012) tuli voimaan 1.7.2012. Tuolloin tehdyn uudistuksen yleisenä ja ensisijaisena tavoitteena oli edistää lapsen edun toteutumista adoptioasioissa. Adoptioneuvonnasta vastaavan sosiaalityöntekijän on henkilökohtaisesti keskusteltava alaikäisen adoptoitavan kanssa, jos se lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen on mahdollista, sekä pyrittävä selvittämään, miten lapsi suhtautuu adoptioon ja yhteydenpitoon aikaisempiin vanhempiinsa adoption jälkeen. Alaikäisen lapsen adoptioasiasa ratkaistaessa on otettava huomioon lapsen toivomukset ja mielipide lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Adoptiota ei pääsääntöisesti voida vahvistaa ilman adoptoitavan suostumusta, jos hän on täyttänyt 12 vuotta. Adoptiota ei myöskään voida vahvistaa vastoin 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoa, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota. Adoptioprosessissa varmistetaan adoptoitavan lapsen mielipiteen selvittämisen lisäksi myös perheessä jo olevan lapsen mielipide¹⁹. Osana adoptioneuvontaa (kunnallinen sosiaalipalvelu) sosiaalityöntekijä varmistaa adoptioneuvonnan ohjeistuksen²⁰ mukaisesti sen, että perheessä jo olevalla lapsella on tilaisuus ikätasonsa mukaisesti ilmaista mielipiteensä adoptiosta. Adoptiolautakunta varmistaa adoptiolupaharkinnan yhteydessä, että lapsen mielipiteen selvittäminen on tapahtunut ja pyytää siitä tarvittaessa sosiaalityöntekijältä lisäselvitystä.

Vuonna 2019 voimaan tulleen **etu- ja sukunimilain** (946/2017) mukaan 15 vuotta täyttänyt alaikäinen käyttää nimeä koskevassa asiassa pääsääntöisesti itsenäisesti puhevaltaa huoltajansa tai muun laillisen edustajansa ohella. Asia voidaan ratkaista 15 vuotta täyttäneen aloitteesta huoltajaa tai muuta laillista edustajaa kuulematta, jos tätä ei tavoiteta. Alaikäisen etu- tai sukunimeä ei pääsääntöisesti voida muuttaa ilman hänen kirjallista suostumustaan, jos hän on täyttänyt 12 vuotta. Alaikäisen etu- tai sukunimeä ei myöskään voida muuttaa vastoin 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoa, jos hän on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota.

Maahanmuutto, turvapaikanhaku ja kansalaisuus

Kotoutumisen edistämisestä annettu laki (1386/2010, ”kotoutumislaki”) tuli voimaan vuonna 2011. Kotoutumislain 4 §:n mukaan, sovellettaessa tätä lakia alle 18-vuotiaaseen, on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen etuun ja hänen kehitykseensä. Lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon, mitä siitä lastensuojelulain 4 §:ssä säädetään. Kotoutumislaisissa säädettyjä toimenpiteitä ja palveluja toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. 12 vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi häntä itseään koskevassa asiassa. Lapsen mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen tulee tapahtua hänen ymmärtämällään kielellä. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta.

Kotoutumislain 15 §:ssä säädetään alaikäisen kotoutumissuunnitelmasta. Sen mukaan kunta laatii alaikäisen maahanmuuttajan kanssa kotoutumissuunnitelman, jos siihen on alaikäisen yksilöllisistä olosuhteista johtuva tarve. Alaikäiselle ilman huoltajaa saapuneelle ja oleskeluluvan saaneelle laaditaan aina kotoutumissuunnitelma. Suunnitelman tarvetta arvioitaessa ja sitä laadittaessa on selvitettävä alaikäisen

¹⁹ OM 2019d. Valviran lausunto 28.8.2019.

²⁰ STM 2013.

toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon siten kuin 4 §:ssä säädetään. Suunnitelma sovitetaan yhteen perheen kotoutumissuunnitelman ja alaikäiselle laadittavien muiden asiaan liittyvien suunnitelmien kanssa. Kotoutumissuunnitelma laaditaan yhdessä lapsen tai nuoren ja hänen huoltajansa tai edustajansa kanssa. Huoltaja tai edustaja käyttää alaikäisen puhevaltaa siten kuin hallintolaissa tarkemmin säädetään.

Kotoutumislain 56 §:n mukaisesti oleskeluluvan pakolaiskiintiössä saaneelle lapselle ja sellaiselle ihmiskaupan uhriksi joutuneelle lapselle, jolla on oleskelulupa, määrätään edustaja viivytyksettä, jos hän on Suomessa ilman huoltajaa tai muuta laillista edustajaa. Myös muulle oleskeluluvan saaneelle lapselle, joka on Suomessa ilman huoltajaa tai muuta laillista edustajaa, voidaan määrätä edustaja. Ennen edustajan määräämistä koskevan hakemuksen tekemistä lasta on kuultava ja lapsen etu otettava huomioon 4 §:ssä säädetyllä tavalla.

Kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetussa laissa (746/2011, ”vastaanottolaki”) on vastaava säädös (5 §) lain soveltamisesta lapseen kuin kotoutumislaisissa. Lisäksi 5 §:ssä säädetään, että lasta koskevat asiat on käsiteltävä kiireellisesti. Lain 16 §:n mukaan kansainvälistä suojelua hakeva ja tilapäistä suojelua saava majoitetaan vastaanottokeskukseen. Majoittamisessa otetaan huomioon majoitettavien ikä ja sukupuoli. Majoittamisesta ja siirrosta päättää vastaanottokeskus. Ennen siirtoa koskevan päätöksen tekemistä siirrettävää on kuultava. Ilman huoltajaa olevan lapsen siirtämisestä päätettäessä myös lapsen edustajaa on kuultava. Lain 18 §:ssä säädetään yksityismajoituksesta. Vastaanottokeskuksen johtaja päättää ilman huoltajaa olevan lapsen siirtymisestä yksityismajoitukseen kuultuaan lasta ja hänen edustajaansa sekä vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijää. Lain 5 luvussa säädetään ilman huoltajaa olevan lapsen edustamisesta. Lain 39 §:n mukaan hakemuksen edustajan määräämisestä tekee vastaanotto- tai järjestelykeskus, jonka asiakkaaksi lapsi on rekisteröity. Ennen hakemuksen tekemistä lasta on kuultava 5 §:n 2 momentissa säädetyllä tavalla. Vastaanotto- tai järjestelykeskuksen johtaja käyttää huoltajalle kuuluvaa puhevaltaa lapsen henkilöä ja varallisuutta koskevissa asioissa, kunnes lapselle on määrätty edustaja. Edustajan tehtävistä säädetään lain 41 §:ssä, jonka mukaan ennen lapsen henkilöä tai varallisuutta koskevan päätöksen tekemistä lasta on kuultava 5 §:n 2 momentissa säädetyllä tavalla.

Ulkomaalaislain (301/2004) 6 §:ssä säädetään lain soveltamisesta alaikäisiin pääosin vastaavasti kuin kotoutumislaisissa ja vastaanottolaisissa. Lain mukaan alle 18-vuotiasta koskevassa päätöksenteossa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin. Ennen 12 vuotta täyttäneitä lasta koskevan päätöksen tekemistä on lasta kuultava, jollei kuuleminen ole ilmeisen tarpeetonta. Lapsen mielipiteet tulee ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Myös nuorempaa lasta voidaan kuulla, jos hän on niin kehittynyt, että hänen näkemyksiinsä voidaan kiinnittää huomiota. Ulkomaalaislain mukaan alaikäistä lasta koskevat asiat on käsiteltävä kiireellisesti.

Säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä annetun lain (116/2002) 11 §:n mukaan alaikäisten huolenpidon järjestämisessä otetaan huomioon heidän elämäntilanteestaan johtuvat erityiset tarpeensa sekä varmistetaan heidän tilanteensa säännöllinen seuranta ja riittävät tukitoimet. Ilman huoltajaa olevaa alle 15-vuotiasta lasta ei saa nykyisin ottaa lainkaan säilöön. Alaikäisen säilöönotto tulee kyseeseen vain poikkeuksellisesti ja äärimmäisen harvoin. Alaikäinen säilöön otettu tulee majoittaa erillään muista täysi-ikäisistä säilöön otetuista. Perheensä kanssa säilöön otettu alaikäinen majoitetaan omaan tilaansa yhdessä muun perheen kanssa. Säilöönnotolle vaihtoehtoiset turvaamistoimet eli ilmoittautumisvelvollisuus, matkustusasiakirjan tilapäinen haltuunotto, olinpaikan ilmoittaminen tai vakuuden asettaminen ovat aina ensisijaisia säilöönnottoon nähden. 1.2.2017 voimaantullut ulkomaalaislain muutos (49/2017) säätää asumisvelvollisuudesta ja lapsen asumisvelvollisuudesta säilöönoton vaihtoehtona. On katsottu, että asumisvelvollisuuden käyttäminen vaikuttaisi myönteisesti lapsen asemaan ja lapsen edun toteutumiseen. Lapsen asumisvelvollisuus säilöönoton vaihtoehtona vähentäisi lasten säilöön ottamista.

Kansalaisuuslain (359/2003) 5 §:ssä säädetään lain soveltamisesta alaikäisiin pääosin vastaavasti kuin ulkomaalaislaissa. Kansalaisuuslain mukaan lapsi, joka on täyttänyt 15 vuotta, ei voi saada Suomen

kansalaisuutta hakemuksesta tai ilmoituksesta eikä häntä voida siitä vapauttaa, jos hän on ilmoittanut vastustavansa kansalaisuuden myöntämistä tai siitä vapauttamista. Lapsi ei myöskään voi saada Suomen kansalaisuutta hakemuksesta tai ilmoituksesta eikä voida siitä vapauttaa, jos muu kuin hakemuksen tai ilmoituksen tehnyt huoltaja on ilmoittanut vastustavansa kansalaisuuden myöntämistä tai siitä vapauttamista. Lapsen tai muun kuin hakemuksen tai ilmoituksen tehneen huoltajan vastustuksesta huolimatta hakemus tai ilmoitus voidaan hyväksyä, jos sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista. Lapsen edun selvittämiseksi pyydetään sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetulta toimielimeltä lausunto, jollei sen hankkiminen ole ilmeisen tarpeetonta.

Rikos- ja prosessioikeus sekä seuraamusjärjestelmä

Esitutkintalain (805/2011) mukaan alle 18-vuotiasta on esitutkinnassa kohdeltava hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla ja häneen kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille. Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta. Lisäksi laissa on säännökset vajaavaltaisen laillisen edustajan läsnäolosta kuulustelussa, yhteydenotosta vajaavaltaisen lailliseen edustajaan ja sosiaaliviranomaisten edustajan osallistumisesta kuulusteluun.

Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annettua lakia (633/2010) sovelletaan 15-20-vuotiaana tehdystä rikoksesta epäillyn nuoren syyteharkintaa, seuraamuksen määräämistä ja seuraamuksen täytäntöönpanoa varten tehtävään tilanteen selvittämiseen. Lain 7 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitoksen on varattava epäillylle mahdollisuus tulla kuulluksi tilanteen selvittämisen yhteydessä.

Rikoksesta epäillyn tai syytetyn lapsen ja rikoksen uhriksi joutuneen lapsen asema on parantunut ns. **lapsidirektiivin** (2016/800/EU) ja **uhridirektiivin** (2012/29/EU) täytäntöönpanon myötä. Direktiivien tavoitteet noudattelevat Euroopan neuvoston suuntaviivoja lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Lapsidirektiivin täytäntöön panemiseksi muutettiin esitutkintalakia, pakkokeinolakia, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia, nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annettua lakia, tutkintavankeuslakia, poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia, sakon ja rikesakon määräämisestä annettua lakia sekä rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä annettua lakia. Esimerkiksi esitutkintalain säännöksiä esitutkintaviranomaisen velvollisuudesta ilmoittaa epäillylle hänen oikeuksistaan täydennettiin alaikäisen epäillyn osalta. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin lisättiin säännökset tuomioistuimen velvollisuudesta ilmoittaa alaikäiselle vastaajalle hänen oikeuksistaan. Lainmuutokset tulivat voimaan 11.6.2019.

Uhridirektiivi säättää rikoksen uhrien oikeuksista koskien heille annettavaa tietoa, tukea ja suojelua sekä heidän osallistumistaan rikosoikeudellisiin menettelyihin. Muutoksia tehtiin yhteensä kymmeneen eri lakiin koskien uhrin oikeuksia tietoihin, asiakirjojen käännöksiin ja suojeluun. Pääosa lakimuutoksista tuli voimaan 1.3.2016.

Tutkintavankeuslain (768/2005) ja **vankeuslain** (767/2005) mukaan vangin lapsella on oikeus tavata vankilassa olevaa vanhempaansa siten kuin tarkemmin säädetään. Tapaamisten lähtökohtana on lapsen etu ylläpitää perhesuhteita vankilassa olevaan vanhempaansa eikä tapaamista siksi tule järjestää vastoin lapsen suostumista (tutkintavankeuslain 9 luvun 3 § ja vankeuslain 13 luvun 5 §). Vangin ja hänen lapsensa yhteydenpitoa tukee myös oikeus kirjeenvaihtoon postin välityksellä tai puhelimitse (tutkintavankeuslain 8 luvun 1 § ja 7 § sekä vankeuslain 12 luvun 1 § ja 6 §). Avolaitoksessa vangille voidaan antaa lupa käyttää matkapuhelinta.

Euroopan neuvosto on antanut **suosituksen²¹ vankien lasten oikeudesta tavata vankivanhempiään**. Suomen lainsäädäntö on sopusoinnussa suosituksen kanssa.

Lapsen kuulemisesta/mielipiteen hankkimisesta hänen vanhempansa rangaistuksen täytäntöönpanossa säädetään **yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain (400/2015) 45 §:n 2 momentissa ja 56 §:ssä, valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 3, 9 ja 30 §:ssä sekä yhdistelmärankaistuksen täytäntöönpanosta annetun lain (801/2017) 10 §:ssä 400/2015.**

Muu lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset

Maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999) sekä maankäyttö- ja rakennusasetuksessa (895/1999) säädetään vuorovaikutuksesta maankäytön suunnittelussa. Osallisilla pitää olla mahdollisuus osallistua kaavan valmisteluun, arvioida kaavoituksen vaikutuksia ja lausua kirjallisesti tai suullisesti mielipiteensä asiasta. Osallisiksi laissa määritellään (62 §) muiden muassa kansalaiset, joiden asumiseen, työntekoon tai muihin oloihin kaava saattaa huomattavasti vaikuttaa se. Laki velvoittaa laatimaan suunnitelman osallistumis- ja vuorovaikutusmenettelyistä sekä kaavan vaikutusten arvioinnista (63 §, osallistumis- ja arviointisuunnitelma, OAS). Tästä suunnitelmasta käy ilmi muun muassa alue, jota kaava koskee, aikataulu ja osallistumismahdollisuudet.

Ilmastolain (609/2015) tarkoituksena on vahvistaa eduskunnan ja yleisön mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa Suomen ilmastopolitiikan suunnitteluun. Lain 7–9 §:ssä tarkoitettuja ilmastopolitiikan suunnitelmia valmisteltaessa on yleisölle varattava tilaisuus tutustua suunnitelmaluonnokseen sekä esittää siitä mielipiteensä kirjallisesti.

Uskonnonvapauslain (453/2003) 3 §:ssä säädetään jäsenyydestä uskonnollisessa yhdyskunnassa. Lapsen uskonnollisesta asemasta päättävät hänen huoltajansa yhdessä. 15 vuotta täyttänyt lapsi voi kuitenkin huoltajien kirjallisella suostumuksella itse liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota siitä. 12 vuotta täyttänyt voidaan liittää uskonnolliseen yhdyskuntaan tai ilmoittaa eronneeksi siitä vain omalla kirjallisella suostumuksellaan.

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (SopS 26 ja 27/2016; YK:n vammaissopimus, vammaissopimus) ja sen valinnainen pöytäkirja tulivat Suomessa voimaan kesäkuussa 2016. Vammaissopimus on Suomessa osa kansallista lainsäädäntöä. Sen mukaisesti viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan ottaa huomioon vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen ja edistäminen.

Vammaissopimuksen 4.3 artikla edellyttää, että laadittaessa ja toimeenpantaessa lainsäädäntöä ja politiikkoja, joilla vammaissopimusta pannaan täytäntöön, sekä muissa vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa tulee neuvotella tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa ja aktiivisesti osallistaa heidät. Osallistaminen tapahtuu vammaisjärjestöjen kautta. Myös vammaiset lapset tulee osallistaa heitä koskevaan päätöksentekoon.

Vammaissopimuksen 7 artiklan mukaisesti viranomaisten on toteutettava kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että vammaiset lapset voivat nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Kaikissa vammaisia lapsia koskevissa toimissa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Viranomaisten on varmistettava, että vammaisilla lapsilla on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa ja että heidän näkemyksilleen annetaan asianmukainen painoarvo heidän ikänsä ja kypsyytensä mukaisesti, yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa, ja että heillä on oikeus saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseksi.

Suomi on ratifioinut **lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen (SopS 12 ja 13/2011)** ja se on osa kansallista lainsäädäntöä. Yleissopimuksen tavoitteena on lasten etujen mukaisesti

²¹ Euroopan neuvosto 2018.

edistää heidän oikeuksiaan, turvata heille menettelyllisiä oikeuksia ja helpottaa näiden oikeuksien käyttöä varmistamalla, että lapset saavat joko itse tai toisten henkilöiden tai toimielinten kautta tietoja ja että he saavat osallistua oikeusviranomaisessa heitä koskevien asioiden käsittelyyn. Yleissopimus koskee Suomessa isyyden vahvistamista, lapseksiottamista ja huostaanoton tuomioistuinkäsittelyä koskevia oikeudellisia menettelyitä.

Yhteenveto

Alla olevassa matriisissa esitetään arvio siitä, kuinka hyvin indikaattorin vaatimukset täyttyvät kunkin toimintaympäristön osalta:

Puitteet	Lapsen oikeudella tulla kuulluksi on oikeudelliset perusteet (valitse kaikki sopivat vaihtoehdot)		
	KYLLÄ	EI	EN OSAA SANOA
Koulut ja koulutus, esim. pakolliset kouluneuvostot/oppilaskunnat	✘		
Lastensuojelua, lapsen huoltoa ja adoptiota koskevat menettelyt	✘		
Huoltajuutta koskevat menettelyt	✘		
Perheen asioita koskeva päätöksenteko	✘		
Terveydenhoito / hoitoon suostumus		✘	
Maahanmuutto- ja turvapaikkamenettelyt	✘		
Rikosoikeudelliset sekä rikosseuraamusjärjestelmää koskevat menettelyt	✘		

1.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä

Kuntalain 26 §:ää nuorisovaltuustoista voidaan pitää hyvänä esimerkkinä velvoittavan lainsäädännön myönteisistä vaikutuksista lasten ja nuorten osallistumisoikeuksiin. Uudistetun kuntalain myötä nuorisovaltuustojen määrä Suomessa on noussut tasaisesti, ja lain edellyttämä nuorisovaltuusto toimii tällä hetkellä 290 Manner-Suomen 295 kunnasta (98 %). Myös nuorisovaltuustojen toimintaedellytykset kunnissa ovat parantuneet erityisesti lautakunta- ja valtuustoedustusten myötä. Kuntalain 26 §:n voidaan nähdä näin tukeneen nuorten vaikutusmahdollisuuksien ja osallisuuden parantumista kunnissa. Puutteita on kuitenkin nuorisovaltuustojen mahdollisuuksissa vaikuttaa kunnan muuhun valmisteluun.²² Hyvänä esimerkkinä lasten ja nuorten osallistumisen edistämisestä voidaan pitää myös maakunnallisten nuorisovaltuustojen perustamista. Vaikka pääministeri Sipilän hallituksen valmistelemaa maakuntauudistusta koskevaa lainsäädäntökokonaisuutta ei hyväksytty, useissa maakunnissa pilotoitiin onnistuneesti maakunnallisten nuorisovaltuustojen perustamista. Pilotoinnin tuloksia voidaan hyödyntää muissakin maakunnissa vastaavanlaisten nuorten vaikuttajaryhmien perustamisessa.²³

²² Suomen Nuorisovaltuustojen liitto Nuva ry 2019; OM 2019d. Suomen Nuorisovaltuustojen liitto Nuva ry:n lausunto 30.8.2019 & Tampereen kaupungin lausunto 30.8.2019.

²³ OM 2019d. Suomen nuorisovaltuustojen kattojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019 & Suomen Nuorisovaltuustojen liitto ry:n lausunto 30.8.2019.

Uuden varhaiskasvatustalain (540/2018) myötä perustettiin varhaiskasvatuksen tietovaranto Varda²⁴, jonka avulla varhaiskasvatuksessa olevista lapsista, toimipaikoista sekä henkilöstöstä saadaan yhteismitallista, vertailukelpoista ja laadukasta tietoa niin kunnalliseen kuin valtakunnalliseen kehittämiseen ja päätöksentekoon.²⁵

Opetus- ja kulttuuriministeriö valmisteli vuosina 2012-2014 päivähoitoa koskevien säädösten uudistamista. Valmistelussa kuultiin päivähoitossa olevia lapsia ja heidän vanhempiaan. Ministeriön raportti kuvaa lasten ja vanhempien kuulemisten tulokset sekä esittää, kuinka lasten kuuleminen voidaan konkreettisesti toteuttaa.²⁶

Suomen UNICEFin **lapsiystävällinen kunta -mallin** tavoitteena on auttaa kuntia edistämään lapsen oikeuksien toteutumista. Mallilla kannustetaan kuntia mm. lapsiystävälliseen valmistelutyöhön ja päätöksentekoon sekä lapsivaikutusten arviointiin.²⁷

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnassa lapsivaikutusten arviointi on parhaimmillaan integroitunut osaksi seurakuntien tavanomaista valmistelu- ja päätöksentekoprosessia. Se on lisännyt valmistelun ja päätöksenteon avoimuutta sekä vuorovaikutusta muun muassa päätöksentekijöiden sekä lasten ja nuorten välillä. Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa pyrkimyksenä on lapsiystävällisen seurakunnan toimintakulttuuri, johon kuuluu muun muassa ratkaisujen ja toimintamallien arvioiminen lapsen parhaan näkökulmasta.²⁸

1.3. Kehityskohteet

Useissa oikeusministeriölle tätä raporttia varten annetuissa lausunnoissa todettiin, että lapsen oikeus osallistua on yleisesti ottaen huomioitu hyvin Suomen lainsäädännössä. Lainsäädännön toimeenpanossa ja käytännössä todettiin kuitenkin olevan puutteita ja sekä viranomaiskohtaisia että alueellisia eroja. Näin ollen kaikilla lapsilla ei ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon. Suuria eroja on esimerkiksi lastensuojelulain mukaisessa lapsen kuulemisessa hänen omassa asiassaan. Sekä työntekijöiden että huoltajien merkitys on suuri sen suhteen, onko lapsella ylipäätään mahdollisuutta tulla kuulluksi ja kuinka häntä kuullaan. Lausunnoissa tuotiin myös esiin, että lapsen osallistumisoikeuksia koskeva lainsäädäntö on pirstaleista, mikä vaikeuttaa kokonais kuvan hahmottamista. Säädöksiä tulisi koota yhteen, selkeyttää ja yhdenmukaistaa esimerkiksi kuulemiseen velvoittavien ikärajojen osalta²⁹. Osassa lausuntoja ehdotettiin ikärajojen alentamista tai jopa niistä luopumista.³⁰

Kehittämistarpeita on tunnistettu myös lapsivaikutusten arvioinnissa, joka liittyy läheisesti lasten kuulemiseen ja mielipiteiden huomioimiseen. Lapsivaikutusten arviointi on tärkeää kaikessa lapsia koskevassa ja heihin vaikuttavassa päätöksenteossa (niin valtion, alueiden/maakuntien kuin kuntien osalta). Lasten ja nuorten kuuleminen puolestaan on olennainen osa lapsivaikutusten arviointia. Suomen Kuntaliitto on korostanut, että lapsivaikutusten arviointi ei saisi ruuhkauttaa kunnallisen päätöksenteon valmistelua, ja että vaikutustenarviointia koskevia suosituksia ja malleja tulisi valtakunnallisesti yhtenäistää.

Lainsäädännön arviointineuvoston näkemyksen mukaan sen käsittelemien hallituksen esitysten vaikutusarviointien taso on jossain määrin parantunut viime vuosina³¹. Lapsiasiavaltuutettu on kuitenkin toistuvasti tuonut esiin, että valtionhallinnon päätöksenteon tietoperustaisuutta edistävästä toimenpiteistä

²⁴ Opetushallitus 2019g. <https://www.oph.fi/fi/palvelut/varhaiskasvatuksen-tietovaranto-varda>.

²⁵ OM 2019d. Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunto 30.8.2019.

²⁶ OKM 2014b.

²⁷ Suomen UNICEF ry. <https://www.unicef.fi/unicef/tyomme-suomessa/lapsiystavallinen-kunta-projektiesittely/>.

²⁸ OM 2019d. Kirkkohallituksen lausunto 29.8.2019.

²⁹ OM 2019d. Kansaneläkelaitoksen lausunto 30.8.2019.

³⁰ OM 2019d.

³¹ VNK 2019.

huolimatta lapsivaikutusten arvioinnissa ja ylipäättään lapsia koskevan päätöksenteon tietoperustaisuudessa on paljon puutteita³². Vuoden 2014 hallituksen esityksiä tarkastelleessa artikkelissa³³ todetaan, että lapsiin kohdistuvien vaikutusten tunnistaminen ja arvioinnit näyttäisivät selkeästi lisääntyneen aiempiin vuosiin nähden. Lapsiin kohdistuvien vaikutusten arviointi oli kuitenkin kokonaisuudessaan hyvin vähäistä. Lisäksi arviointien läpinäkyvyydessä ja luotettavuudessa havaittiin puutteita liittyen esimerkiksi lähteiden ilmoittamiseen.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin tutkimuksessa³⁴ on tarkasteltu vuoden 2017 hallituksen esityksiin kirjattujen ihmisiin kohdistuvien vaikutusarvioiden määrää, aihepiiriä ja kohdentumista. Tutkimuksessa todetaan, että ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi hallituksen esityksissä oli suhteellisen vähäistä kansainvälisesti vertaillen. Vaikutusarviot kohdistuivat lähes yhtä paljon ihmisiin yleisesti kuin erityisiin väestöryhmiin. Erityisryhmistä vaikutuksia arviointiin eniten opiskelijoihin, nuoriin, lapsiin ja työntekijöihin.

Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiön (ITLA) teettämän tuoreen selvityksen perusteella kiinnostus lapsivaikutusten arviointia kohtaan on lisääntynyt erityisesti kunnissa, mutta käytännön esimerkit ovat edelleen varsin vähäisiä muutamia edelläkävijäkunta lukuun ottamatta. Valtionhallinnossa lapsivaikutusten arvioinnin tilanne on selvityksen mukaan kuntiakin heikompi. Lapsivaikutuksia on arvioitu hallitusten esityksissä erittäin niukasti eikä lapsivaikutusten arviointeja ole tehty lainkaan useissa keskeisissäkin hallituksen esityksissä. Valtion talousarviopäätösten osalta lapsivaikutuksia ei kokonaisuudessaan arvioida lainkaan.³⁵

Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa jo nykyisellään ottamaan ensisijaisesti huomioon lapsen edun lapsia koskevia päätöksiä tehtäessä. Lapsivaikutusten arviointi on väline lapsen edun selvittämiseen.³⁶ Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman asettaman työryhmän esityksen mukaisesti lapsiasiavaltuutettu on kuitenkin toistuvasti esittänyt, että lapsivaikutusten arvioinnin tekemisestä säädettäisiin lailla tietyissä tilanteissa³⁷. Myös useissa tätä raporttia koskeneissa lausunnoissa tuotiin esiin, että lapsivaikutusten arviointia tulisi kehittää ja siitä tulisi mahdollisesti säätää lailla³⁸. Toisaalta esimerkiksi Suomen Kuntaliitto on korostanut, että uusi lakisääteinen velvoite edellyttäisi kunnissa riittävää resursointia. Kuntaliiton mukaan lapsivaikutusten arviointia tulisikin edistää muilla tavoin kuin säädöksillä, esimerkiksi vahvistamalla kuntien osaamista vaikutustenarvioinnissa. Lisäksi lapsivaikutusten arvioinnin menetelmiä tulisi Kuntaliiton mukaan yhtenäistää valtakunnallisesti.³⁹

Lapsivaikutusten arviointeja tehtäessä, samoin kuin osallisuuden toteutumista arvioitaessa, on tärkeää kerätä ja saada ajantasaista tietoa. Tällä hetkellä moni lapsia koskeva tieto saadaan esimerkiksi kuntien käyttöön viiveellä. Ennakoivan päätöksenteon kannalta tieto tarvitaan käyttöön nopeammin. Päätöksenteon tueksi tarvitaan enemmän eriteltyä, tutkittua tietoa eri ikä- ja kohderyhmistä.⁴⁰

Lausunnoissa todettiin lisäksi, että lasten osallisuuden toteutumista ei nykyisellään juurikaan seurata jälkikäteen (pl. kouluterveyskyselyn uudet kysymykset)⁴¹. Esimerkiksi joulukuussa 2019 voimaan tulevan uudistetun lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain lapsen kuulemista ja osallisuutta koskevien säännösten yhdenmukaista toteutumista tulisi seurata ja tarvittaessa ohjeistaa viranomaisia niin, että lasten

³² Ks. esim. Lapsiasiavaltuutettu 2017, 2018b & 2019; Ks. myös Larpa 2018.

³³ Kemiläinen & Keinänen 2015. www.edilex.fi/artikkelit/15344.

³⁴ Rantala ym. 2019.

³⁵ Owl Group Oy. https://owalgroup.com/asiakascaset/lapsivaikutusten_arviointi/.

³⁶ STM 2016.

³⁷ Ks. esim. Lapsiasiavaltuutettu 2017, 2018b & 2019.

³⁸ OM 2019d.

³⁹ OM 2019d. Suomen Kuntaliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

⁴⁰ Ks. esim. OM 2019d. Suomen Kuntaliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

⁴¹ Ks. esim. OM 2019d. Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019, Kanuuna-verkoston lausunto 31.8.2019 & Opetusalan Ammattijärjestö OAJ:n lausunto 28.8.2019.

osallistumiskäytännöt muodostuvat valtakunnallisesti yhdenvertaisiksi⁴². Lausunnoissa tuotiin myös esiin, että esimerkiksi koulutusta koskevan lainsäädännön käytännön toimeenpano lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien toteutumiseksi on vaihtelevaa⁴³. Esimerkiksi Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen (Karvi) arvioinnista käy ilmi, että oppilaiden osallisuus toteutuu parhaiten järjestyssääntöjen laadintaan osallistumisen osalta, mutta muiden suunnitelmien osalta osallisuus on selkeästi vähäisempää.⁴⁴

Nuorisovaltuustoista säädetään kuntalaissa, mutta vastaavaa velvoitetta lasten vaikuttajaryhmistä ei ole Suomen lainsäädännössä. Lasten osallistumisoikeutta päätöksentekoon voitaisiin vahvistaa lainsäädännön kautta.

Äänioikeuteen, vaalikelpoisuuteen sekä aloiteoikeuteen liittyvien ikärajojen laskemisesta käydään aika ajoin keskustelua. Esimerkiksi Suomen nuorisovaltuustojen kattojärjestö Allianssi ry on tuonut esiin, että äänioikeusikärajan, vaalikelpoisuuden ikärajan sekä kansalaisaloitteen ja eurooppalaisen kansalaisaloitteen allekirjoittamisen ikärajan laskeminen olisi merkittävä parannus lasten ja nuorten osallistumisoikeuksiin lainsäädännössä, ja toivonut asian uudelleenarviointia. Oikeusministeriön asettama työryhmä selvitti vuonna 2010 kuntavaalien äänioikeusikärajan alentamisen mahdollisia vaikutuksia⁴⁵. Työryhmän loppuraportissa todettiin, että äänioikeusikärajan muuttaminen on ennen muuta poliittinen päätös, eikä työryhmä näin ollen ottanut kantaa ikärajan alentamisen puolesta tai vastaan. Työryhmä piti kuitenkin tärkeänä, että mikäli äänioikeusikärajaa päätetään alentaa, nuorten äänestämistä tulee tukea riittävin tukitoimenpitein. Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmassa⁴⁶ on kirjaus kansalaisaloitteen allekirjoittamisen ikärajan laskemisesta 15 vuoteen nuorten yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamiseksi. Oikeusministeriö käynnisti vuonna 2019 poikkihallinnollisen kansallisen demokratiaohjelman, jonka puitteissa on tarkoitus arvioida kansalaisaloitejärjestelmän kehittämistä ja kansalaisaloitteen ikärajan laskemista. Samassa yhteydessä on tarkoitus arvioida lisäksi eurooppalaisen kansalaisaloitteen ikärajan laskemista.

1.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta⁴⁷

Kuurojen Liitto ry:n mukaan lainsäädännössä turvataan heikosti viittomakieltä käyttävän lapsen oikeus saada tietoa itseään koskevista asioista. Sekä asiakas- että potilaslaissa on kirjaus, että "tulkitseminen järjestetään mahdollisuuksien mukaan", mutta ei määritellä tulkitsemiselta edellytettyä laatua (ei velvoitetta koulutetun ammattitulkinnon käyttöön) eikä sitä, kuka tekee päätöksen tulkitsemisen järjestämättä jättämisestä. Koska lasta tulee kuulla ikätasoisesti, sen tulisi Kuurojen Liitto ry:n mukaan viittomakielisen lapsen kohdalla automaattisesti tarkoittaa, että viittomakielen tulkki tilataan aina paikalle, jolloin lapsi saa tietää häntä koskevista asioista sekä lausua mielipiteensä. Näin ollen lainsäädännössä on ainakin tältä osin päivitystarvetta, jotta viittomakielilain (359/2015) 3 §:ssä säädetty viranomaisen edistämismääräys täyttyy ja jotta YK:n vammaisopimuksen velvoitteet toteutuvat.⁴⁸

⁴² OM 2019d. Suomen Asianajajaliiton lausunto 29.8.2019.

⁴³ OM 2019d. Opetusalan Ammattijärjestö OAJ:n lausunto 28.8.2019.

⁴⁴ Julin & Rumpu 2018.

⁴⁵ OM 2010.

⁴⁶ Valtioneuvosto 2019.

⁴⁷ Euroopan neuvoston arviointityökalussa valtioita kannustetaan ottamaan huomioon kunkin indikaattorin osalta haavoittuvassa asemassa olevien lasten tilanne. Arviointityökalun mukaan haavoittuvassa asemassa ovat esimerkiksi nuoremmat lapset, vammaiset lapset, romanilapset ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvat lapset, köyhemmät lapset, maaseutuyhteisöjen lapset ja laitoksissa asuvat lapset. Tässä raportissa nostetaan esiin myös eri kieliryhmiin sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten, vankilassa olevien vanhempien lasten ja turvapaikanhakijalasten osallistumisoikeuksiin liittyviä kysymyksiä.

⁴⁸ OM 2019d. Kuurojen Liitto ry:n lausunto 30.8.2019.

Vammaisten lasten kuulemisessa ja kohtaamisessa sosiaali- ja terveydenhuollossa on esimerkiksi Invalidiliitto ry:n mukaan puutteita⁴⁹. Vammaisfoorumi ja Ihmisoikeuskeskus toteuttivat keväällä 2018 kyselyn YK:n vammaisyleissopimuksen mukaisten oikeuksien toteutumisesta Suomessa. Kyselyn perusteella erityisesti alle 16-vuotiaat vammaiset lapset, mutta myös 16-24-vuotiaat nuoret kokivat monien oikeuksiensa toteutuneen huonommin kuin muissa ikäryhmissä. Oikeuksien toteutumisessa oli puutteita osallisuudessa, esimerkiksi harrastuksiin osallistumisessa, oikeudessa oppimiseen ja yhdenvertaiseen koulutukseen sekä oikeudessa saada tarpeiden mukaisia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja, jotka tukevat elämistä ja osallisuutta yhteisössä. Kyselystä ilmeni myös, että alle 16-vuotiaista vastaajista 58 % oli kokenut epäasiallista kohtelua terveydenhuollossa, mikä on enemmän kuin muissa ikäryhmissä. Lapset kokivat, että heitä kohdeltiin vähättelevästi tai heidän ylitseen puhuttiin. Lisäksi kommunikaatiossa ja vuorovaikutuksessa oli puutteita, eikä henkilökunnalla ollut riittävästi osaamista vammaisten lasten kohtaamisesta ja vaihtoehtoisista kommunikaatiomuodoista.⁵⁰

Lapin yliopiston hallinnoimassa VamO-hankkeessa toteutetun kyselyn mukaan 20 % vastanneista lapsista kertoi, että heiltä on joskus kysytty mielipidettä, ja 18 % että heiltä ei koskaan ole kysytty mielipidettä vammaissosiaalityöntekijän kohtaamisissa ja päätöksenteossa. Vain 6 % ilmoitti että heiltä on usein kysytty mielipidettä.⁵¹

⁴⁹ OM 2019d. Invalidiliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

⁵⁰ Vammaisfoorumi & Ihmisoikeuskeskus 2019. Ks. myös OM 2019d. Invalidiliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

⁵¹ Heini ym. 2019. Ks. myös OM 2019d. Invalidiliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

INDIKAATTORI 2: Lasten ja nuorten oikeus osallistua päätöksentekoon on nimenomaisesti sisällytetty monialaiseen kansalliseen strategiaan lasten oikeuksien toteuttamiseksi

Määritelmä: Lasten osallistuminen tulisi sisällyttää nimenomaisesti osaksi laajempaa hallituksen strategiaa YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen ja Euroopan neuvoston välineiden ja yleissopimusten täytäntöönpanoa, seurantaa ja arviointia varten. Siihen tulisi sisällyttää konkreettisia tavoitteita, edistymistä osoittavia indikaattoreita ja talousarvio toteutusta varten.

2.1. Tilannekuva

YK:n lapsen oikeuksien komitea on Suomea koskeissa suosituksissaan⁵² pitänyt valitettavana sitä, ettei Suomi ole hyväksynyt kattavaa oikeuksiin perustuvaa toimintapolitiikkaa ja yhdenmukaistettua suunnitelmaa yleissopimuksen täysimittaiseksi ja tehokkaaksi täytäntöön panemiseksi. Valtioneuvostotasolla lapsipolitiikan koordinaatio ei nykyisellään kuulu selkeästi minkään ministeriön toimialaan. Sosiaali- ja terveysministeriön yhtenä tehtävänä on lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin turvaaminen⁵³. Opetus- ja kulttuuriministeriö vastaa nuorisotyön ja -politiikan yleisestä johdosta, yhteensovittamisesta ja kehittämisestä sekä yleisten edellytysten luomisesta valtionhallinnossa. Nuorisotyön ja -politiikan aluehallinnon tehtävistä vastaavat aluehallintovirastot. Opetus- ja kulttuuriministeriö vastaa myös koulutuspolitiikan kehittämisestä.⁵⁴ Oikeusministeriö puolestaan edistää ja seuraa vaali- ja muiden osallistumisoikeuksien toteutumista sekä kansalaisvaikuttamisen yleisiä edellytyksiä⁵⁵.

Suomessa on tällä hetkellä lähinnä sektorikohtaisia kehittämis- tai politiikkaohjelmia, joissa käsitellään lasten osallistumisoikeuksia kyseisen toimialan tai sektorin näkökulmasta. Esimerkiksi Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE, 2016-2018) tavoitteena on ollut uudistaa lapsi- ja perhepalvelut siten, että ne vastaavat nykyistä paremmin lasten, nuorten ja perheiden tarpeita. LAPE-ohjelman jatkaminen on kirjattu myös pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan.

Lisäksi valtioneuvostossa on muutamia poikkihallinnollisia toimintaohjelmia, kuten kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma (2017–2019) ja demokraatioliittinen toimintaohjelma (2017-2019), joissa viitataan YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ja lasten osallisuuden edistämiseen erityisesti perus- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien toimenpiteiden yhteydessä. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallisessa toimintaohjelmassa on määritelty ne toimenpiteet, joilla vammaissopimuksen täytäntöönpanoa, ml. vammaisten henkilöiden osallisuutta, on pyritty edistämään eri hallinnonaloilla ensimmäisellä toimintaohjelmakaudella vuosina 2018–2019.

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan on kirjattu muun muassa kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman, hyvien väestösuhteiden edistämisen sekä rasismien ja syrjinnän vastaisen toimintaohjelman ja vuoteen 2025 ulottuvan, hallinnonalat ylittävän demokraatiohjelman laatiminen. Kansallisessa rikosentorjuntaohjelmassa⁵⁶ vuosille 2016-2020 on edistetty eri toimenpitein myös lasten ja

⁵² YK:n lapsen oikeuksien komitea 2011.

⁵³ Valtioneuvoston asetus sosiaali- ja terveysministeriöstä 491/2017.

⁵⁴ Valtioneuvoston asetus opetus- ja kulttuuriministeriöstä 310/2010.

⁵⁵ Valtioneuvoston asetus oikeusministeriöstä 543/2003; oikeusministeriön asetus oikeusministeriön työjärjestyksestä 595/2019.

⁵⁶ OM 2016b.

nuorten mahdollisuutta tulla kuulluksi ja osallistua oman turvallisen lähiympäristön luomiseen paikallistasolla.

Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma on lakisääteinen, valtioneuvoston nelivuotiskausittain hyväksymä poikkihallinnollinen ohjelma, jonka tavoitteena on edistää nuorten kasvu- ja elinoloja. Ohjelmassa hallitus määrittelee nuorisopoliittiset tavoitteensa hallituskauden ajaksi. Ohjelma kattaa kaikki nuorisolain tarkoittamat alle 29-vuotiaat nuoret, mutta painottuu 12–25-vuotiaiden nuorten elinolojen kehittämiseen. Nykyinen ohjelma on voimassa vuosina 2017-2019, ja seuraava ohjelma vuosille 2020-2023 on tätä kirjoitettaessa parhaillaan valmisteilla.

Pääministeri Juha Sipilän hallitus päätti 11.4.2018 käynnistää seuraavaa hallitusta varten kansallisen lapsistrategian valmistelun osana julkisen talouden suunnitelmaa 2019–2022. Työn tuloksena julkaistiin 12.3.2019 yhteinen visio lapsi- ja perhemyönteisestä Suomesta. Visiota konkretisoivat seitsemän tavoitetta, joista yksi koskee lasten osallisuutta (lapset ja perheet kokevat osallisuutta kasvu- ja lähiyhteisössä).⁵⁷

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on lapsiasiavaltuutetun vuoden 2018 kertomuksesta antamassaan mietinnössä⁵⁸ edellyttänyt, että valtioneuvosto laatii kansallisen lapsistrategian. Sosiaali- ja terveysvaliokunta korostaa mietinnössään strategian tutkimusperusteisuutta, indikaattoritietojen tuottamista sekä lasten ja nuorten osallistamista ja kuulemista olennaisena osana lapsistrategian kehittämistyötä.

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmassa linjataan, että Suomessa käynnistetään parlamentaarinen komiteavalmistelu kansallisen, YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen perustuvan lapsistrategian luomiseksi. Hallitusohjelman linjauksen mukaan strategia perustuu tietoon ja tutkimukseen sekä edistää lapsenoikeuksien sopimuksen toimeenpanoa. Lisäksi hallitus sitoutuu arvioimaan päätösten lapsivaikutuksia, edistämään lapsibudjetointia, lasten hyvinvoinnin tietopohjan vahvistamista sekä lasten ja nuorten osallisuutta. Strategian tavoitteisiin sitoutetaan valtion ohella myös muut julkiset toimijat, etenkin kunnat ja kuntayhtymät, korkeakoulut ja opetuksen järjestäjät, järjestöt, seurakunnat sekä elinkeinoelämä. Lapsen oikeuksien kansallisen viestintästrategian osalta, ks. indikaattori 7.

Valtioneuvoston yleisistunto asetti 10.12.2019 kuusi ministerityöryhmää, joista lapsi- ja nuorisopoliittinen ministerityöryhmä ohjaa hallitusohjelman toteuttamista lapsi- ja nuorisopoliittikan tavoitteiden toteuttamisen osalta ja käsittelee muun muassa lapsistrategian valmistelun tukeen sekä lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman jatkoon liittyvät asiat.

LASTEN JA NUORTEN NÄKÖKULMIA

Strategian tavoitteenasettelussa tulee ottaa huomioon lasten ja nuorten tarve saada tietoa omista oikeuksistaan. Niin kodin ulkopuolelle sijoitettujen kuin ilman huoltajaa maahan tulleiden lasten ja nuorten osalta nousi esille, että heidän tietämyksensä omista oikeuksistaan kaipaava vahvistusta. Ilman tietoa omista oikeuksista tai aikuisten velvollisuuksista on myös vaikea arvioida niiden toteutumista. Lisäksi ilman huoltajaa maahan tulleiden lasten ja nuorten osalta nousi esille kysymys siitä, onko osallistuminen päätöksissä ja prosesseissa huomioitu riittävällä tavalla.

⁵⁷ OKM & STM 2019.

⁵⁸ Eduskunta 2019a.

2.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä

Lapsistrategian valmistelua pohjustaneessa hankkeessa sidosryhmien, kansalaisten ja asiantuntijoiden välistä dialogia käytiin kolmessa Lapsifoorumissa sekä erillisissä sidosryhmätapaamisissa. Sidoryhmätilaisuuksiin osallistui lähes tuhat ihmistä, joista lapsia ja nuoria oli noin kaksisataa.⁵⁹

Paikallistasolla on luotu monialaisia ja -toimijaisia malleja lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi. Esimerkiksi Helsingissä on vuonna 2018 käynnistetty laaja-alainen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtamis- ja koordinaattorakenne. Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy on Helsingin kaupungin hyvinvointisuunnitelman yhtenä painopisteenä. Monitoimijaisen työn tavoitteena on varmistaa kaikkien toimialojen sitoutuminen lasten ja nuorten hyvinvointityöhön. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisuudessa toimii useita lakisääteisiä kehittämissyrymiä. Lasten ja nuorten ryhmät kootaan syksyn 2019 aikana yhdeksi kokonaisuudeksi, jossa varmistetaan kaupunkiyhteinen työ lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin edistämiseksi. Nuorten hyvinvointikertomustyön tavoitteena on tietoperustaisuus. Vastaava työ on käynnistetty lasten osalta. Tiedon jäsentelyä ohjaavat ensisijaisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen keskeiset periaatteet.⁶⁰ Myös esimerkiksi Forssan kaupunki on tehnyt monialaista lapsen oikeuksia edistävää strategiatyötä muun muassa luomalla Lasten Forssa -kokonaisuus ja noudattamalla Unicefin Lapsiystävällinen kunta -mallia.⁶¹

2.3. Kehityskohteet

Lapsistrategian valmistelua pohjustaneen hankkeen loppuraportissa esitetään suuntaviivoja strategian jatkovalmistelulle. Hankkeen aikana työskennellyt tutkijaryhmä tunnisti viisi lapsen hyvinvoinnin osa-alueita: ihmissuhteet, osallisuus, oppiminen, terveys ja turvallisuus. Suuntaviivat ohjaavat ottamaan nämä osa-alueet huomioon tasapainoisesti strategian valmistelussa ja toimeenpanossa. Suuntaviivoissa korostetaan mm. tutkitun tiedon käyttämistä valmistelun ja päätöksenteon perustana. Lisäksi raportissa esitetään hallinnollisia ja rakenteellisia suosituksia tulevalle hallitukselle kansallisen lapsistrategian laatimiseksi.⁶²

Esimerkiksi lapsiasiavaltuutetun nimittämä työryhmä on kannanotossaan⁶³ korostanut, että lapsistrategian tulisi olla ennen kaikkea oikeusperustainen sen sijaan, että siinä linjattaisiin vain toimenpiteistä lasten hyvinvoinnin edistämiseksi. Kannanoton mukaan lapsen oikeudet tulee tunnistaa strategian tärkeimpänä lähtökohtana. Myös monissa tätä tilannekuvausta koskevissa lausunnoissa on korostettu tarvetta oikeusperustaiselle lapsistrategialle. Lausuntojen mukaan strategian tulisi edistää YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toimeenpanoa Suomessa, jolloin se kykenisi huomioimaan myös kaikista haavoittuvaisimmassa asemassa olevat lapset, kuten turvapaikanhakijalapset ja paperittomat lapset.⁶⁴ Strategiassa tulisi lisäksi huomioida YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, ja strategian valmisteluun pitäisi ottaa mukaan erillinen vammaisasiantuntijoiden ryhmä⁶⁵.

⁵⁹ OKM & STM 2019.

⁶⁰ OM 2019d. Helsingin kaupungin lausunto 27.8.2019. Ks. myös lisätietoja Hyvinvointitilastot. www.hyvinvointitilastot.fi.

⁶¹ OM 2019d. Forssan kaupungin lausunto 28.8.2019. Ks. myös lisätietoja LastenForssa 2017. <https://lastenforssa.fi/2017/05/02/lastenforssa-forssalainen-toteutus-lapsiystavallisesta-kaupungista/>.

⁶² OKM & STM 2019.

⁶³ Lastensuojelun Keskusliitto ry 2019a. <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/lapsistrategia-kannanotto.pdf>.

⁶⁴ Ks. esim. OM 2019d. Familia ry:n lausunto 24.8.2019, Tammelan kunnan lausunto 19.8.2019, Suomen nuorisovaltuuston kattojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019, Seta ry:n lausunto 30.8.2019, Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019, Kanuuna-verkoston lausunto 31.8.2019 & Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n lausunto 28.8.2019.

⁶⁵ OM 2019d. Invalidiliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

Lausunnoissa on painotettu myös lasten osallisuuden huomioimista sekä lapsistrategian valmistelutyössä että sen tavoitteissa ja toimenpiteissä. Lausunnoissa kiinnitettiin huomiota siihen, että lapsistrategian valmistelua pohjustaneen työn puitteissa toteutettujen lapsifoorumien tapainen toiminta ei huomioi pieniä lapsia tai erilaisissa tilanteissa eläviä lapsia, jotka eivät eri syistä halua tai kykene osallistumaan valtakunnallisiin foorumeihin. Lapsistrategiaa tulisikin valmistella vastavuoroisesti lasten kanssa, ja lapset ja nuoret tulisi ottaa mukaan myös työryhmätyöskentelyyn.⁶⁶

Strategiassa tulisi linjata, miten lasten osallisuutta eri tasoilla ja alueilla olisi kehitettävä edelleen. Erityisesti pitäisi kiinnittää huomiota haavoittuvassa asemassa olevien lasten kuulemiseen sekä osallisuuden yhdenvertaiseen toteutumiseen ja osallisuuden tukemiseen riippumatta muun muassa lapsen taustasta, asuinpaikasta, kehitystasosta, vammaisuudesta tai iästä.⁶⁷

Oikeusministeriölle tätä raporttia varten annetuissa lausunnoissa korostettiin lisäksi, että strategian toimeenpanoon ja siitä tiedottamiseen kansallisesti, alueellisesti ja paikallisesti tulisi kiinnittää huomiota. Keskeistä on sektorirajat ylittävän yhteistyön lisääminen viranomaisten välillä kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla sekä niiden kesken.⁶⁸

Lapsen oikeuksien parissa työskentelevät järjestöt pitävät Euroopan neuvoston lapsiohjelmaa (*Building a Europe for and with children*) ja lapsen oikeuksien strategiaa (*Council of Europe Strategy for the Rights of the Child 2016-2021*) merkittävinä kansainvälisinä instrumentteina myös kansallisen lapsistrategian valmistelussa. Järjestöissä huolta on herättänyt se, että Suomesta puuttuvat tehokkaat ja pysyvät rakenteet Euroopan neuvoston strategian sekä lapsen osallistumisoikeuksiin liittyvien ohjeistusten ja suositusten järjestelmälliseen ja suunniteltuun toimeenpanoon sekä toimeenpanon seurantaan. Euroopan neuvoston lapsiohjelman materiaalit ja lapsistrategia-asiakirjat ovat järjestöjen mukaan tärkeitä työkaluja osana kansallisen lapsistrategian valmistelua.⁶⁹

2.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta

Haavoittuvassa asemassa olevien lapsiryhmien erityinen huomioiminen tulisi olla strategian yksi keskeisimmistä periaatteista, jolloin myös kuulemiseen ja osallisuuteen liittyvät kehittämistoimenpiteet huomioisivat aina haavoittuvien lapsiryhmien tarpeet.⁷⁰ Esimerkiksi keskustelu turvapaikanhakijalasten oikeuksista ja tilanteesta on ajankohtainen. Haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja perheiden tilanne olisi hyvä tulla korostetusti esiin lapsistrategiassa.

⁶⁶ Ks. esim. OM 2019d. Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019 & Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto ry:n lausunto 30.8.2019.

⁶⁷ Ks. esim. OM 2019d. Tampereen kaupungin lausunto 30.8.2019 & SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf:n lausunto 29.8.2019.

⁶⁸ Ks. esim. OM 2019d. Keravan kaupungin lausunto 29.8.2019, Joutsan kunnan lausunto 28.8.2019 & Suomen Kuntaliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

⁶⁹ Pollari & Iivonen 2019.

⁷⁰ OM 2019d. Seta ry:n lausunto 30.8.2019.

INDIKAATTORI 3: Jäsenvaltioon on perustettu riippumaton, lakisääteinen lapsen oikeuksien instituutio

Määritelmä: Maassa toimii lapsiasiamies tai -valtuutettu ja hänen toimintansa on suojattu laissa erityisellä valtuutuksella ja hänellä on käytössään tarvittavat resurssit (toimisto, henkilöstö, budjetti) kampanjoiden toteuttamiseksi tai lapsiin liittyvien huolenaiheiden käsittelemiseksi. Lapsiasiamies voi olla itsenäinen toimielin tai toimia osana laajempaa ihmisoikeusinstituutiota. Toimiston tulee kuitenkin toimia hallituksesta riippumattomasti, eikä sitä saa rajoittaa tai siihen saa vaikuttaa mikään tietty poliittinen asialista, vaan sen on pystyttävä pikemminkin vastaamaan lasten havaitsemiin keskeisiin huolenaiheisiin ja kysymyksiin.

3.1. Tilannekuva

Lapsiasiavaltuutettu on itsenäinen valtion viranomainen, joka on perustettu eduskunnan säätämällä lailla (laki lapsiasiavaltuutetusta 1221/2004). Valtuutettu toimii hallinnollisesti oikeusministeriön yhteydessä, ja ministeriö huolehtii lapsiasiavaltuutetun toimiston talouteen ja hallintoon liittyvästä ohjauksesta, mutta lapsiasiavaltuutetulla on mahdollisuus vapaasti suunnata toimintaansa ja kannanottojaan. Valtuutettu ei ratkaise yksittäisten lasten tai perheiden asioita eikä voi muuttaa muiden viranomaisten päätöksiä.

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on yhteistyössä muiden viranomaisten sekä toimialansa järjestöjen ja vastaavien muiden toimijoiden kanssa edistää lapsen edun ja oikeuksien toteutumista. Tehtävässään lapsiasiavaltuutetun tulee:

- 1) arvioida lapsen edun ja oikeuksien toteutumista ja seurata lasten ja nuorten elinolosuhteita;
- 2) seurata lainsäädäntöä ja yhteiskunnallista päätöksentekoa sekä arvioida niiden vaikutuksia lasten hyvinvointiin;
- 3) aloittein, neuvoin ja ohjein kehittää yhteiskunnallista päätöksentekoa lasta koskevista asioista ja edistää lapsen edun toteutumista yhteiskunnassa;
- 4) pitää yhteyksiä lapsiin ja nuoriin ja välittää heiltä saamaansa tietoa päätöksentekoon;
- 5) kehittää yhteistyömuotoja eri toimijoiden välille;
- 6) välittää lapsia koskevaa tietoa lapsille, lasten parissa työskenteleville, viranomaisille sekä muulle väestölle; sekä
- 7) edistää eri tavoin Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen hyväksymän lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 59–60/1991) toteutumista.

Lapsiasiavaltuutetun toimistossa työskentelee lapsiasiavaltuutetun lisäksi lakimies, ylitarkastaja, erikoistutkija, viestintäsuunnittelija sekä hallinnollinen avustaja. Resurssit vaativat muun muassa eri tahoilta toimistoon kohdistettuihin odotuksiin ja toiveisiin nähden tarkkaa priorisointia ja toimintojen pitkäkestoista suunnittelua. Toimisto on pyrkinyt hallitsemaan työmäärää tarkentamalla tehtäväkuvaansa entistä selkeämmin viranomaistoiminnaksi sekä keskittymällä lapsiasiavaltuutetusta annetussa laissa säädettyihin arviointi- ja seurantatehtäviinsä (sisältäen lausuntojen antamisen sekä kannanottojen ja aloitteiden tekemisen) sekä lasten osallisuuden vahvistamiseen ja lapsen oikeuksien viestintään. Myös vuosittaisen teeman määrittely on ollut keino hallita työmäärää suhteessa käytettävissä oleviin resursseihin.⁷¹

Lasten aseman ja oikeuksien sekä niitä koskevan viranomaisten yhteistyön edistämistä varten lapsiasiavaltuutetun apuna toimii lapsiasianeuvottelukunta, jonka tehtävänä on

- tehdä ehdotuksia ja antaa lausuntoja lasten aseman ja oikeuksien edistämiseksi,

⁷¹Lapsiasiavaltuutettu 2016a.

- edistää kansallisten ja kansainvälisten eri toimijoiden välistä yhteistyötä lasten asemaan ja oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä,
- seurata ja arvioida kansallista ja kansainvälistä kehitystä lasta koskevissa asioissa,
- toimia lasten aseman vahvistamiseksi yhteiskunnassa sekä vaikuttaa siihen, että asenteita kehitetään lapsimyönteisemmiksi ja että edistetään tietojen saamista lasten asemasta ja oikeuksista, sekä
- hoitaa muita toimialaansa kuuluvia asioita, joita lapsiasiavaltuutettu tuo käsiteltäväksi.

LASTEN JA NUORTEN NÄKÖKULMIA

Tämän indikaattorin koettiin olevan kaukana lasten ja nuorten arjesta sekä kokemusmaailmasta. Jokaisessa ryhmässä käytiin keskustelua siitä, onko tieto lapsiasiavaltuutetun olemassaolosta relevantti indikaattori, kun lapsiasiavaltuutettu ei käsittele yksittäisten lasten ja nuorten asioita.

Nuoret eivät tunteneet lapsiasiavaltuutetun työnkuvaa, ja toivoivat että hän olisi lähempänä heitä, mikäli nuorten toivotaan ottavan häneen yhteyttä.

Yläkoululaiset eivät tienneet lapsiasiavaltuutetun olemassaolosta. Heidän mielestään koulussa voisi kertoa lapsiasiavaltuutetun ja muiden lapsen oikeuksiin liittyvien tahojen toiminnasta. Lisäksi pitäisi kertoa enemmän lasten oikeuksista ja mahdollisuuksista vaikuttaa. Oppilaiden mukaan heille puhutaan paljon heidän velvollisuuksistaan, mutta vähemmän oikeuksista.

Lapsiasiavaltuutetun toimistolle saapui vuonna 2018 yli tuhat kansalaisyhteydenottoa, joissa suurimmassa osassa yhteydenottaja tarvitsee neuvoa, mihin viranomaiseen olla yhteydessä ja usein myös siitä, miten toimia, jos katsoo, että viranomainen on toiminut lainvastaisesti tai muuten epäasianmukaisesti. Lapsiasiavaltuutettu vastaa yhteydenottoihin pääasiallisesti ohjaamalla yhteydenottajan oikeaan viranomaiseen sekä neuvomalla käytettävistä olevista oikeusturvakeinoista ja niistä vastuussa olevista viranomaisista. Lapsiasiavaltuutetun verkkosivulle on kerätty myös tiivis lista eri tilanteisiin sopivista yhteydenottotahoista.⁷²

Lapsiasiavaltuutettu tekee tiivistä yhteistyötä eduskunnan oikeusasiamiehen (EOA) kanssa. EOA:n tehtävänä on Suomen perustuslain (731/1999) 109 §:n mukaan valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tehtäväänsä hoitaessaan EOA valvoo perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista. Lasten oikeuksia koskeva laillisuusvalvonta kuuluu EOA:lle. EOA edistää lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista myös omien aloitteiden sekä tarkastusten kautta. Oikeusasiamiehen toiminnasta kerrotaan tarkemmin indikaattorin 5 yhteydessä.

Lapsiasiavaltuutettu voi tarvittaessa viedä eduskunnan oikeusasiamiehen tietoon sellaisia asioita, joita oikeusasiamiehellä on toimivalta käsitellä harkintansa mukaisesti. Lapsiasiavaltuutettu ei tutki yksittäistapauksia.

Oikeusministeriö käynnisti marraskuussa 2018 selvityksen ministeriön yhteydessä toimivien erillisvirastojen yhdistämisestä hallinnollisesti uudeksi toimijaksi. Selvitys koskee tietosuojavaltuutettua, lapsiasiavaltuutettua, tasa-arvovaltuutettua, yhdenvertaisuusvaltuutettua, Onnettomuustutkintakeskusta ja Euroopan kriminaalipoliitiikan instituutti Heunia. Tavoitteena on selvittää vaihtoehtoja toimintojen

⁷² UM 2019.

hallinnollisesta kokoamisesta yhteen siten, että toimijoiden itsenäistä asemaa ei vaaranneta eikä niiden tehtäväkenttää muuteta.⁷³

3.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä

Lapsiasiavaltuutetun toimiston tehtäviin kuuluu pitää yhteyksiä lapsiin ja nuoriin ja välittää heiltä saamaansa tietoa päätöksentekoon. Tätä tehtävää toteutetaan Nuoret Neuvonantajat -toimintamallin avulla. Vuosittain lapsiasiavaltuutettu tapaa erilaisia lasten ja nuorten ryhmiä, Nuoria Neuvonantajia, jotka välittävät lasten ja nuorten mielipiteitä, kokemuksia ja näkemyksiä lapsiasiavaltuutetun toimistolle. Tarkoituksena on, että nuoret kertovat lapsiasiavaltuutetulle lasten ja nuorten arjen tärkeitä asioita, jotka aikuisten pitäisi huomioida päätöksenteossa. Viime vuosina lapsiasiavaltuutettu on tavannut esimerkiksi saamelaislapsia, romanilapsia, näkövammaisia lapsia, vankien lapsia ja maahanmuuttajataustaisia lapsia. Iältään lapset ovat olleet 6-18-vuotiaita.

Jatkossa lapsiasiavaltuutettu aikoo vahvistaa lasten kokemusten välittämistä päätöksentekijöille. Avuksi valtuutettu ottaa koululuokat erilaisista kunnista. Asiantuntijaluokkien tehtävänä on toimia valtuutetun neuvonantajana ajankohtaisissa kysymyksissä. Toiminta käynnistyy vuoden 2020 alussa.

Lapsen oikeuksien viestintätehtävää lapsiasiavaltuutettu toteuttaa myös ylläpitämällä *Lasten sivuja* eli verkkosivuja alakouluikäisille lapsille. Vuonna 2017 avatuilla sivuilla kerrotaan lapsen oikeuksista erilaisten hahmojen ja heidän maailmojensa kautta. Kukin hahmo edustaa tiettyä lapsen oikeutta. Sivuilla ei anneta henkilökohtaista neuvontaa, mutta esitellään palveluja, joihin lapsi tai nuori voi ottaa yhteyttä. Sivut on suunniteltu siten, että lapsi pystyy käyttämään sivua itsenäisesti. Sivut on toteutettu suomeksi ja ruotsiksi. Lasten sivujen jatkoa pohditaan osana lapsen oikeuksien kansallisen viestintästrategian kehittämistä (ks. indikaattori 7).

Lapsiasiavaltuutettu kerää lasten kokemustietoa lisäksi tutkimusten ja selvitysten avulla. Vuosina 2016 ja 2018 lapsiasiavaltuutetun toimisto toteutti Lapsibarometri-tutkimuksen, jossa tarkasteltiin 6-vuotiaiden lasten hyvinvointia lapsille tehtyjen haastattelujen avulla. Lapsiasiavaltuutettu toteuttaa tutkimusta myös jatkossa ja seuraava Lapsibarometri julkaistaan vuonna 2020. Tarpeen mukaan lapsiasiavaltuutettu toteuttaa lisäksi erillisiä selvityksiä lasten elämää koskevista aiheista, joissa havaitaan epäkohtia tai tiedonpuutetta. Esimerkiksi vuonna 2019 lapsiasiavaltuutetun toimisto teki selvityksen siitä, miten opettajat ja oppilaat kokevat työelämään tutustumisjaksot kouluissa.

Jatkossa lasten kokemustiedon keruuta pyritään edelleen kehittämään lapsiasiavaltuutetun toimistossa valtuutetun ja erikoistutkijan panoksella. Lapsiasiavaltuutettu tiedottaa myös aktiivisesti toiminnastaan ja lapsen oikeuksiin liittyvistä asioista sosiaalisessa mediassa sekä järjestää koulutuksia lapsen oikeuksista ja osallisuudesta. Lapsiasiavaltuutettu kuuluu Euroopan lapsiasiavaltuutettujen verkostoon (ENOC) ja pyrkii tämän yhteistyön pohjalta tuomaan kansalliselle tasolle hyviä käytänteitä lasten osallisuuteen liittyen.

3.3. Kehityskohteet

YK:n lapsen oikeuksien komitea on Suomea koskevissa suosituksissaan⁷⁴ esittänyt huolensa siitä, etteivät lapset välttämättä ole tietoisia eduskunnan oikeusasiamiehen valitusmenettelystä tai ymmärrä, miten se toimii. Lisäksi komitea on huolestunut siitä, ettei lapsiasiavaltuutetun toimiston käyttöön ole myönnetty riittävästi resursseja. Komitea on suositellut, että yleistä tietoisuutta ja erityisesti lasten tietoisuutta kansallisista valitusmenettelyistä tulisi lisätä, ja että oikeusasiamiehen ja lapsiasiavaltuutetun välistä yhteistyötä tulisi tehostaa. Lisäksi komitea on kehottanut varmistamaan, että lapsiasiavaltuutetulle tarjotaan

⁷³ OM 2018a. https://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/oikeusministerion-yhteydessa-toimivien-valtuutettujen-ja-muiden-itsenaisten-toimijoiden-hallinnollista-yhdistamista-selvitetaan.

⁷⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitea 2011.

tarvittavat henkilöstö- ja taloudelliset sekä tekniset resurssit, joilla taataan sen riippumattomuus, tehokkuus ja saavutettavuus.

Myös tilannekuvaa koskevilla lausunnoilla tuotiin esille, että lasten ja nuorten tietoisuus paitsi lapsiasiavaltuutetusta, myös ylipäättään lapsen oikeuksista ja oikeusturvakeinoista on vielä vähäistä⁷⁵. Etenkään haavoittuvassa asemassa olevat lapset eivät tiedä riittävästi käytettävissä olevista oikeusturvakeinoista. Lapsille tulisi antaa tietoa oikeuksista ja valituskanavista heille sopivalla tavalla ja heidän omalla kielellään, myös esimerkiksi viittomakielellä. Lausunnoissa tuli esille lisäksi huoli lapsiasiavaltuutetun toiminnan vähäisistä resursseista⁷⁶. Mannerheimin Lastensuojeluliitto ehdotti lausunnossaan maakunnallisten lapsiasiavaltuutettujen perustamista, jotka voisivat edistää lasten ja nuorten oikeuksien toteutumista ja osallisuutta kunnissa ja maakunnissa⁷⁷. Opetusalan ammattijärjestö OAJ puolestaan selvittäisi niitä etuja, joita saataisiin yhdistämällä lapsiasiavaltuutettu hallinnollisesti sellaisen uuden tahon kanssa, jolle olisi keskitetty lasten oikeudellisten asioiden käsittely⁷⁸.

Arviointiprosessissa on tunnistettu muun muassa seuraavia kehityskohteita:

- Osa lastensuojelujärjestöistä on esittänyt huolensa siitä, että Suomesta puuttuu valvontaviranomainen, joka käsittelee nimenomaan lasten kohtaamia ongelmia ja heidän tekemiään valituksia. Järjestöjen näkemyksen mukaan Lapsiasiavaltuutettu ei nykytilanteen (ja -resurssien) puitteissa pysty vastaamaan tähän tarpeeseen.⁷⁹ Lapsiasiavaltuutettu ja Eduskunnan oikeusasiamies ovat tuoneet esille, että Suomessa lapsiasiavaltuutetun ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävät täydentävät toisiaan ja yhdessä muodostavat YK:n lapsen oikeuksien komitean edellyttämän kansallisen valvontaelimen. Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida, seurata ja edistää eri tavoin lapsen oikeuksien toteutumista yhteiskunnassa. Kyse on ennalta vaikuttamisesta muun muassa vasta suunnitteilla oleviin lainsäädäntöhankkeisiin ja muihin lapsen asemaa koskeviin uudistuksiin. Yksittäistapauksellisesta valvonnasta vastaa Suomessa nykykäytännön mukaisesti muun muassa eduskunnan oikeusasiamies, jossa lasten oikeuksien valvonta on määritelty toisen apulaisoikeusasiamiehen tehtäväksi. Sekä lapsiasiavaltuutettu että lasten oikeuksista vastaava eduskunnan apulaisoikeusasiamies on todennut toimivallan jaon olevan selkeä ja toimiva. Kumpikin instituutio ja niiden välinen yhteistyö vaativat luonnollisesti jatkuvaa kehittämistä. Lapsiasiavaltuutettu ja apulaisoikeusasiamies ovat tehostaneet yhteistyötään ja tapaavat säännöllisesti yhteistyön edelleen kehittämiseksi.⁸⁰
- Lapsiasiavaltuutetun tunnettuus lasten keskuudessa. Lapsiasiavaltuutettu pyrkii tiedottamaan omasta toiminnastaan esimerkiksi koulu- ja kuntavierailuilla, mutta lapsille viestiminen on haasteellista, koska laajempaa lapsijoukkoa ei tavoiteta aikuisille suunnattujen medioiden tai tiedotteiden kautta. Lapsilla on omat viestintäkanavansa, jotka saattavat vaihtua usein. Tunnettuuden arviointia ja seurantaa tulisi kehittää. Jatkossa on tarpeen pohtia, mitkä ovat ne viestintäkanavat ja -välineet, joiden kautta lapset parhaiten tavoitettaisiin (ks. myös indikaattori 7).

⁷⁵ Ks. esim. OM 2019d. Kanuuna-verkoston lausunto 31.8.2019, Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019; Vammaisfoorumi ry:n lausunto 30.8.2019, Suomen nuorisovaltuuston kattojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n lausunto 28.8.2019, Hämeenlinnan kaupungin lausunto 28.8.2019, Opetusalan ammattijärjestö OAJ ry:n lausunto 28.8.2019, Etelä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 30.8.2019 & Suomen Kuntaliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

⁷⁶ Ks. esim. OM 2019d. Seta ry:n lausunto 30.8.2019, Opetusalan ammattijärjestö OAJ ry:n lausunto 28.8.2019 & Tampereen kaupungin lausunto 30.8.2019.

⁷⁷ OM 2019d. Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n lausunto 28.8.2019.

⁷⁸ OM 2019d. Opetusalan ammattijärjestö OAJ ry:n lausunto 28.8.2019.

⁷⁹ Lastensuojelun Keskusliitto ry 2019b.

⁸⁰ OM 2019d. Lapsiasiavaltuutetun lausunto 6.8.2019 & Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian lausunto 29.8.2019.

- Lapsiystävällisistä kantelukanavista viestiminen lapsille yhdessä eri toimijoiden kanssa nykyistä vaikuttavammin. Lapsen oikeuksiin liittyvistä asioista viestimistä on tarpeen tehostaa yhteistyössä mm. aluehallintovirastojen, lapsiasiavaltuutetun ja eduskunnan oikeusasiamiehen sekä muiden valvontaviranomaisten kesken.
- Kansallisen lapsen oikeuksien viestintästrategian päivittäminen (ks. indikaattori 7).

3.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta

Lapsiasiavaltuutettu on periaatteessa kaikkien lasten saavutettavissa esimerkiksi kansalaisuuteen, ikään, vammaisuuteen, maahanmuuttoon tai sosioekonomiseen tai uhrin asemaan liittyvistä tekijöistä riippumatta. Käytännössä lapset itse, taustastaan tai asemastaan riippumatta, ottavat hyvin harvoin yhteyttä lapsiasiavaltuutettuun – lähes aina yhteydenottaja on aikuinen. Tilastotietoja lapsiasiavaltuutettuun yhteyttä ottaneiden lasten taustoista (esim. kansalaisuus, ikä, vamma tms.) ei kerätä.

INDIKAATTORI 4: Jäsenvaltiossa on käytössä mekanismeja, joiden avulla lapset voivat käyttää osallistumisoikeuttaan turvallisesti oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä

Määritelmä: Euroopan neuvoston lapsiystävällisen oikeudenkäytön suosituksissa määrätään, että oikeuslaitoksen kanssa tekemisissä olevien lasten tulee:

- saada tietoa oikeuksistaan
- saada itselleen asianajaja
- tulla kuulluiksi ja otetuksi vakavasti ja
- saada selitys heitä koskevista päätöksistä tavalla, jonka he ymmärtävät.

Näiden säännösten tulee olla lasten käytettävissä seuraavissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä:

- rikosoikeudellisissa menettelyissä riippumatta siitä, ovatko he syytteessä rikoksesta vai ovatko he rikoksen uhreja tai todistajia
- perheoikeudellisissa menettelyissä
- lapsen huoltoa ja lastensuojelua koskevilla menettelyillä
- maahanmuuttoa koskevilla menettelyillä

4.1. Tilannekuva

Seuraavassa esitellään pääpiirteissään lasten käytössä olevat osallistumismekanismit rikos- ja prosessioikeuden, lastensuojelun ja lapsen huollon, maahanmuuton sekä eräiden muiden hallinnollisten menettelyiden osalta. Lastensuojelua ja lapsen huoltoa koskevien menettelyjen osalta on olemassa jonkin verran tutkimuskirjallisuutta ja -tietoa, josta tähän tilannekuvaukseen on aikataulusyistä ollut kuitenkin mahdollista sisällyttää vain pieni osa.

Tässä raportissa ei käsitellä esimerkiksi alaikäisen sosiaaliturvaan ja etuuden hakemiseen liittyviä asioita⁸¹. Myös vammaispalveluihin sekä varhaiskasvatukseen, perusopetukseen ja koulutukseen liittyvät päätökset ja niihin liittyvät osallistumisen mekanismit on rajattu tämän raportin ulkopuolelle.

Rikos- ja prosessioikeudelliset menettelyt

Poliisihallitus on antanut **ohjeen lapsen kohtaamisesta poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa**. Lisäksi ohje käsittelee poliisin, muiden viranomaisten, järjestöjen ja yhteisöjen kanssa tehtävää yhteistyötä sekä siihen liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia lapseen liittyvissä asioissa. Ohjeen tarkoituksena on yhdenmukaistaa menettelyä alaikäisen, eli alle 18-vuotiaan lapsen kohtaamiseen poliisitoiminnassa. Ohje on tarkoitettu lapsen kohtaamiseen riippumatta siitä, missä asemassa lapsi on tai mistä asiasta on kysymys.⁸²

Lapsen kohdistuvan rikoksen esitutkinnassa alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen tallennetaan yleensä ääni- ja kuvatallenteelle riippumatta siitä, tehdäänkö kuuleminen poliisissa vai lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä. Lapsen ei yleensä tarvitse tulla **oikeudenkäyntiin** paikalle henkilökohtaisesti silloin, kun hän on oikeudenkäynnin aikana alle 15-vuotias ja kuuleminen on tallennettu ääni- ja kuvatallenteelle esitutkinnassa. Lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä tapahtuu katsomalla ääni- ja kuvatallenne. Vuodesta 2016 lähtien samalla tavalla on voitu kuulla myös 15-17 -vuotiasta lasta, jos lapsi on erityisen suojelun tarpeessa tai oikeudenkäynti koskee lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, eikä lapsi halua olla läsnä oikeudenkäynnissä.

⁸¹ OM 2019d. Kansaneläkelaitoksen lausunto 30.8.2019.

⁸² Poliisihallitus 2019.

Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007) mukaisesti tuomioistuin voi määrätä, että alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn asia käsitellään tuomioistuimessa ilman yleisön läsnäoloa. Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeviin oikeudenkäynteihin ei lapsen suojelemiseksi lähtökohtaisesti päästetä yleisöä.

Oikeusministeriö asetti vuonna 2008 prosessityöryhmän selvittämään ja arvioimaan hallintolainkäyttölain (586/1996) nykyisten menettelysäännösten toimivuuden ja niiden tarkistamis- ja täydentämistarpeet. **Hallituksen esitys laiksi oikeudenkäynnistä hallintoasioissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 29/2018 vp)** on hyväksytty, ja lait tulevat voimaan vuoden 2020 alussa. Hallituksen esityksen mukaan muutosehdotukset vahvistaisivat lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja hänen näkemystensä huomioon ottamista oikeudenkäynnissä. Säännös lapsen kuulemisesta siten, että hänen lisäkseen läsnä olisi vain yksi tai useampi hallintotuomioistuimen jäsen, olisi uusi yleislaissa. Säännös turvaisi lapsen itsenäisen mielipiteen selvittämistä, koska häntä voitaisiin kuulla esimerkiksi ilman vanhempiensa läsnäoloa. Säännös mahdollistaisi osaltaan myös lapsen suojelemisen oikeudenkäynnissä. Lapselle ei saisi kuulemisen yhteydessä antaa hänen terveyttään tai kehitystään vakavasti vaarantavia tietoja. Tuomioistuimen määräämän tukihenkilön tehtävänä olisi olla lapsen henkilökohtaisena tukena suullisessa käsittelyssä. Tukihenkilön läsnäolo voisi lievittää lapsen jännitystä tilanteessa ja rohkaista häntä kertomaan asiasta, mikä edistäisi asian ja lapsen oman mielipiteen selvittämistä oikeudenkäynnissä.

LASTEN JA NUORTEN NÄKÖKULMIA

Syntymäkodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret toivovat, että heitä koskevat päätökset käsitellään ja perustellaan huolellisesti, mikä osaltaan lisää luottamusta viranomaisiin.

Ilman huoltajaa maahan tulleiden alaikäisten oikeuksien toteutuminen koetaan sattumanvaraiseksi. Tarvittava tuki on saattanut tulla virallisen järjestelmän ulkopuolelta (esimerkiksi tukihenkilöltä tai toiselta nuorelta). Toisaalta esimerkiksi tulkkaukspalvelujen laatu voi olla puutteellinen.

Vanhempien erotilanteista osalla yläkoululaisista oli oma tai kaverin kokemus siitä, että osa on voinut itse päättää, kumman vanhemman luona asuu, osa taas ei. Mitä pienempi lapsi on ollut, sitä vähemmän hänellä on ollut päätösvaltaa.

Yläkoululaisista puolet (21/40) tunsivat jonkun, joka oli otettu huostaan. Suurimmassa osassa tapauksia lapsi ei ollut saanut päättää mille paikkakunnalle hänet sijoitetaan. Huostaanottojen epäkohtana pidettiin lapsen sijoittamista kauas omalta paikkakunnaltaan ja sen seurauksena vaikeus ylläpitää vanhoja kaverisuhteita. Lisäksi korostettiin huostaanotettujen lasten puhelimen käyttöön ja kotona vierailuihin liittyviä rajoituksia.

Lastensuojelua ja lapsen huoltoa koskevat menettelyt⁸³

Lapsen oikeus osallisuuteen kaikissa häntä koskevissa asioissa on laajasti turvattu lastensuojelun lainsäädännössä. Esimerkiksi lastensuojelulain tavoitteena on varmistaa lapsen tosiasiallinen osallistuminen häntä koskevien asioiden käsittelyyn. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Lastensuojelun käsikirjan⁸⁴ mukaan lapsen osallisuus rakentuu käytännössä seuraavista osatekijöistä:

1. mahdollisuus osallistua tai kieltäytyä,

⁸³ Huom. Tämän raportin kirjoitustyössä ei ole ollut mahdollista käydä läpi kaikkea aiheesta tuotettua tutkimuskirjallisuutta. Jatkotyössä kannattaa huomioida esim. Pajulampi 2014; Toivonen 2017; Toivonen & Pollari 2018; Toivonen & Salminen 2016; Kääriäinen 2015; Tolonen 2015 & Linnainmäki 2019.

⁸⁴ THL 2019d. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus>.

2. mahdollisuus saada tietoa,
3. vaikuttaminen prosessiin,
4. mahdollisuus omien ajatusten ilmaisemiseen,
5. tuki omien mielipiteiden ilmaisuun, sekä
6. mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin.

Lastensuojelun käsikirjassa korostetaan lapsen asianosaisuutta kaikissa häntä koskevissa **lastensuojeluasioissa**. Käsikirjan mukaan ”Kaiken ikäisten lasten toivomukset ja mielipide tulee selvittää. Kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Asianosaisuuden suhteen ei ole olemassa ikärajoja. Asianosaisuuden perusteella lapsen näkökulma on otettava aina huomioon, hänet on pidettävä ajan tasalla häntä koskevista suunnitelmista ja toimenpiteistä. Lisäksi hänen mielipiteensä niistä on selvitettävä. Työntekijän velvollisuus on turvata asianosaisuuden toteutuminen lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.”

Myös sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton antama lastensuojelun laatusuositus⁸⁵ korostaa lastensuojelun eettisyyttä sekä lasten, nuorten ja vanhempien osallisuutta. Laatusuosituksen mukaan lapselle/nuorelle on olennaista, että ”tietoa annetaan hänelle ymmärrettävässä muodossa, hänen näkemyksiään kuullaan ja ne otetaan huomioon lapsen edun mukaisesti”. Laatusuosituksessa painotetaan, että lapsella tulee olla mahdollisuus vaikuttaa hänen kanssaan tehtävään työhön.

Lasten osallisuudessa ei ole kyse vain hallintomenettelyistä, vaan heidän arjestaan ja elämästään. Lapsen mielipiteen saamiseksi voi olla tarpeen kartoittaa laajasti lapsen arkea ja kokemuksia. Tämä voi edellyttää useampia tapaamisia ja kommunikoinnin välineitä. Tarvittaessa lapselle voidaan määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa.

Sijaishuollossa olevat lapset elävät erityisessä institutionaalisessa kontekstissa, jossa myös esimerkiksi sijaisvanhemmat tai laitoksen työntekijät suorittavat julkista hallintotehtävää. Tämän lisäksi sosiaalityöntekijä päättää monesta lapsen arkeen liittyvästä asiasta. Sijaishuollossa ei ole helppo erottaa ”arkea” ja hallintoprosessia, mikä asettaa myös haasteita lapsen osallisuuden arvioinnin kannalta. Tutkimustiedon perusteella lasten osallisuus näyttää kuitenkin toteutuvan paremmin sijaishuollossa kuin avohuollossa⁸⁶.

Huoltoriita-asioissa Suomessa on useita erilaisia menettelyjä, joissa lapsen osallisuus on säännelty eri tavoin ja myös käytännöissä on eroja. Avioliittolain mukaan perheasioiden sovittelijat voivat antaa pyynnöstä apua ja tukea lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen tai sopimuksen noudattamisessa ilmenevissä ristiriitatilanteissa. Sovittelijan tehtävänä on kiinnittää erityistä huomiota lapsen aseman turvaamiseen. Myös lapsi voi osallistua sovitteluun, mikäli vanhemmat sitä toivovat ja sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista. Lapsen ajatusten ja toiveiden selvittämiseksi sovittelija voi keskustella lapsen kanssa ilman vanhempien läsnäoloa ja tuoda vanhemmille palautetta lapselle keskeisistä asioista.⁸⁷

Tuomioistuinsovittelussa lapsen osallisuus prosessissa on ollut hyvin vähäistä. Oikeusministeriön vuonna 2014 asettaman työryhmän loppuraportin⁸⁸ mukaan lapsen kuuleminen sovittelussa on harvinaista, mutta kysymystä on pohdittu laajasti käräjäoikeuksissa. Lapsen kuuleminen edellyttää raportin mukaan tarkkaa harkintaa, hyvää toteuttamista, vanhempien aitoa hyväksyntää ja sitoutumista yhdessä sovittuihin pelisääntöihin. Kirsikka Linnanmäen väitöskirjatutkimus⁸⁹ vuodelta 2019 osoittaa, ettei lainsäädännössä ole yksiselitteisesti määritelty sitä, mitä lapsen etu sovittelussa tarkoittaa. Linnanmäen mukaan käytännön

⁸⁵ STM 2014.

⁸⁶ Pölkki ym. 2012.

⁸⁷ Ks. esim. Oikeus.fi 2014. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/perheasioidensovittelu.html>.

⁸⁸ OM 2016a.

⁸⁹ Linnanmäki 2019.

tulkinnat lapsen edusta ja sovittelusta ovat jossain määrin kapeampia kuin mitä teoreettinen ja sääntelyllinen tausta mahdollistaisivat.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996) 7 §:n mukaan sovittelijan tulee keskustella henkilökohtaisesti lapsen kanssa, jos se lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen on mahdollista. Keskustelussa on pyrittävä selvittämään lapsen omat toivomukset ja mielipide siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 11 §:ssä säädetään. Lakia uudistettiin vuonna 2018. Uudistukset tulevat voimaan 1.12.2019. Jatkossa esimerkiksi lapsen tahdon huomioon ottamiseen tulee kiinnittää päätösten täytäntöönpanossa entistä enemmän huomiota.

Maahanmuuttoa koskevat menettelyt

Maahanmuuttovirasto kuulee lähtökohtaisesti henkilökohtaisesti kaikkia 12 vuotta täyttäneitä lapsia, jotka hakevat turvapaikkaa tai oleskelulupaa yhdessä huoltajansa kanssa. Oleskelulupaa hakevia lapsia voidaan kuulla joko kirjallisesti tai suullisesti. Turvapaikkaa hakevia lapsia kuullaan turvapaikkapuhuttelussa. Lähtökohtaisesti 12 vuotta täyttäneitä kuullaan huoltajan ollessa läsnä. Lapsen ja tämän huoltajan siihen suostuessa, lasta voidaan kuulla myös hetki yksin ilman huoltajaa. Yli 15-vuotiaalla on halutessaan oikeus tulla kuulluksi ilman huoltajansa läsnäoloa. Alle 12-vuotiaita huoltajan mukana hakevia lapsia kuullaan tapauskohtaisesti.

Suomen lainsäädännön lähtökohta on, että alle 18-vuotiaat ovat oikeudellisesti vajaavaltaisia ja tarvitsevat siksi jonkun käyttämään puolestaan puhevaltaa viranomais- ja tuomioistuinkäsittelyissä. Turvapaikanhakijana ilman huoltajaa maahan tulleen lapsen kohdalla tehtävästä huolehtii hänelle määrätty edustaja. Ilman huoltajaa olevan lapsen edustamisesta säädetään vastaanottolaissa ja laissa kotoutumisen edistämisestä.

Vastaanottolain mukaan hakemuksen edustajan määräämisestä tekee vastaanotto- tai järjestelykeskus, jonka asiakkaaksi lapsi on rekisteröity. Ennen hakemuksen tekemistä lasta on kuultava. Lapsen toivomukset ja mielipide on selvitettävä sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta. Kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa asiassa.

Lapsia, jotka hakevat oleskelulupaa tai turvapaikkaa ilman huoltajaa, kuullaan lähtökohtaisesti aina iästä riippumatta. Jos lapsi on niin nuori, ettei häntä itseään voida kuulla, kuullaan lapsen edustajaa suullisesti. Lapsi pyritään kuitenkin aina tapaamaan. Edustajalle tai edunvalvojalle varataan aina tilaisuus olla läsnä turvapaikkapuhuttelussa tai suullisessa kuulemisessa lasta kuultaessa. Maahanmuuttovirastossa on vuodesta 2018 lähtien kehitetty alle 12-vuotiaiden kuulemiskäytänteitä, jotta myös pienempien lasten oikeus tulla kuulluksi toteutuisi entistä paremmin.

Kansainvälistä suojelua hakevalle kerrotaan turvapaikkamenettelystä sekä hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan menettelyssä mahdollisimman pian hakemuksen jättämisen jälkeen. Alaikäisille ilman huoltajaa tulleille turvapaikanhakijoille tiedot annetaan heitä varten tehdyllä esitteellä: ”Kansainvälistä suojelua hakevat lapset. Tietoja ilman huoltajaa oleville alaikäisille, jotka hakevat kansainvälistä suojelua.” Jos hakijan ymmärtämää kieliversiota tiedotteesta ei ole saatavilla tai hakija on lukutaidoton, tieto tiedotteen sisällöstä annetaan tulkin välityksellä suullisesti. Tiedot voidaan antaa suullisesti myös muusta syystä, jotta varmistetaan, että hakija on ymmärtänyt ne. Hakijalle ilmoitetaan aina erikseen oikeudesta avustajan ja tulkin käyttöön. Avustajan läsnäolo turvapaikkapuhuttelussa kuuluu oikeusapuun hakijan ollessa ilman huoltajaa maassa oleva alle 18-vuotias.

Alle 18-vuotiaasta lasta koskeva päätös annetaan tiedoksi lapsen huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle. Mikäli perheelle tulee yhteinen päätös, annetaan se hakijoille tiedoksi yhdessä yhdellä kertaa (vanhemmat

ja kaikki lapset). Kun päätös koskee ilman huoltajaa maahan tullutta alaikäistä turvapaikanhakijaa, päätös annetaan yleensä tiedoksi luovuttamalla päätös samanaikaisesti hakijalle ja hänen edustajalleen henkilökohtaisesti Maahanmuuttovirastossa. Edustajan läsnäolosta huolimatta päätös tulkitaan tai käännetään hakijan ymmärtämälle kielelle.

Työ- ja elinkeinoministeriön asettama edustajajärjestelmän kehittämisen alatyöryhmä teetti selvityksen⁹⁰, joka julkaistiin 14.9.2018. Selvityksessä arvioitiin nykyistä edustajajärjestelmää sekä vaihtoehtoisia järjestämistapoja ja esitettiin suosituksia edustajajärjestelmän kehittämiseksi. Selvityksessä todetaan, että edustajajärjestelmän hyviä puolia ovat nopeat edustajan määräämisajat, osaavien edustajien sitoutuminen tehtäväänsä sekä suhteellisen edulliset kustannukset. Mallin puutteita ovat järjestelmän hallinnointivastuun jakautuminen kahdelle hallinnonalalle, koulutuksen, pätevyysvaatimusten ja ulkopuolisen valvonnan puute sekä se, etteivät edustajat ole riippumattomassa asemassa, kun sama hallinnollinen taho vastaa edustajien ohjeistuksesta, rekrytoinnista ja palkkionmaksusta ja samanaikaisesti ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten vastaanotosta ja turvapaikkaprosessista. Edustajajärjestelmän kehittämistarpeita kuvataan tarkemmin kohdassa 4.3.

Yhteenveto

Euroopan neuvoston kehittämässä arviointityökalussa jäsenmaita pyydetään alla olevan matriisin avulla esittämään arvio siitä, kuinka hyvin indikaattorin vaatimukset täyttyvät kunkin prosessin ja mekanismin osalta. Mekanismin lapsiystävällisyyteen on pyritty kiinnittämään huomiota kaikilla tässä raportissa tarkastelluilla toimialoilla. Matriisia on kuitenkin vaikea soveltaa arvioinnissa, koska tutkittua tietoa prosessien todellisesta lapsiystävällisyydestä ja alla mainittujen kriteerien täyttymisestä ei ole ollut käytettävissä. Matriisin tarjoamat vaihtoehdot ovat myös hyvin kategorisia ja yleistäviä, eikä sen avulla ole mahdollista tuoda esiin, miten hyvin kriteerit täyttyvät esimerkiksi eri-ikäisten ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta. Yhteenvetoon kannattaa siis suhtautua jonkinasteisella varauksella.

Prosessit	Käytössä olevat mekanismit (valitse kaikki sopivat vaihtoehdot)		
	Lapsi saa tietoa oikeuksistaan	Lapsi voi saada käyttöönsä asianajajan/oikeudellisen avustajan	Lapselle selitetään häneen vaikuttavien päätösten sisältö ymmärrettävällä tavalla
Rikos- ja prosessioikeudelliset menettelyt	✘	✘	
Perheoikeudelliset menettelyt	✘	✘	
Lapsen huolto ja lastensuojelu	✘	✘	
Maahanmuutto	✘	✘	✘

4.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä

Monien **sovittelumenettelyjen** (esim. katusovittelu, rikos- ja riita-asioiden sovittelu sovittelutoimistoissa) on nähty osallistavan lapsia uudella tavalla.

Osana Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa (LAPE) **lasten ja nuorten osallisuutta, sijaishuollon valvontaa sekä oikeusturvakeinoja on kehitetty lapsiystävällisemmiksi**. Osana kehitystyötä laadittiin

⁹⁰ TEM 2018.

Suomen UNICEFin tuella *Lapsiystävällinen maakunta* -ohjeistus⁹¹, joka ottaa huomioon myös oikeusturvakeinot.⁹² Lapsen edun toteutumisesta on edistetty muutosohjelmassa myös esimerkiksi kehittämällä **sijaishuollon palveluja** siten, että lapsia kuullaan aiempaa vahvemmin kaikissa lastensuojelun vaiheissa. Kuulemisen tapoja ja kanavia on kehitetty, jotta myös erityisryhmät (kuten vammaiset ja maahanmuuttajat) saavat paremmin äänensä kuuluviin. Samalla on vahvistettu sijoitettujen lasten ja nuorten tietoisuutta omista oikeuksistaan.⁹³ Helsingin kaupungin lastensuojelussa on pelillistämällä vahvistettu lasten ja nuorten osallisuutta omiin palveluihinsa (mm. lastenkotien Yhteisön kokemuspeli). Lisäksi jokaiselle sijoitetuille lapsille on vakioitu kysymyslista.⁹⁴

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) koordinoimassa ja sosiaali- ja terveysministeriön, oikeusministeriön ja sisäasiainministeriön tukemassa LASTA-hankkeessa (2014-2016) luotiin **valtakunnallinen yhteistyömalli** poliisille, syyttäjälaitokselle, lastensuojelulle sekä somaattiselle ja psykiatriselle sairaanhoidolle tilanteissa, joissa epäillään, että lapsi on joutunut väkivallan tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi.⁹⁵ Lastenasiainvaliokunta (jatkossa LASTA) -malli on käytössä Varsinais-Suomessa. Eduskunta myönsi keväällä 2019 lisäbudjetissaan merkittävän rahoituksen mallin edelleen kehittämiseen tuleville vuosille. Valtiovarainvaliokunta painotti mietinnössään⁹⁶ järjestöjen osaamisen hyödyntämistä ja LASTA-toimintamallin alueellista kattavuutta. Kesäkuussa 2019 käynnistyi sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamana ja THL:n tuella toteutettava Barnahus-hanke, jonka tavoitteena on varmistaa lapsille lapsikeskeinen, moniammatillinen ja viiveetön seksuaali- ja väkivaltarikosten tutkintaprosessi sekä varmistaa lapselle ja perheelle riittävä ja oikea-aikainen tuki ja hoito. Jokaisella Suomen viidellä yliopistosairaaloilla erityisvastuualueella työskentelee syksystä 2019 alkaen Barnahus-asiantuntija alueellisena koordinaattorina.⁹⁷

Helsingin kaupungilla käytössä olevan toimintamallin keskeinen ajatus on se, että jokaisella nuorella on yksi vastuutyöntekijä (esimerkiksi sosiaalityöntekijä, sosiaaliohjaaja tai rikosseuraamusalan työntekijä), jolla on kokonaisvastuu nuoren tilanteesta ja joka varmistaa hänelle tarvittavat **moniammatilliset palvelut**. Toimintamalli kytkeytyy Helsingin poliisilaitoksella toimivaan Ankkuri-tiimiin⁹⁸ ja nuorisoryhmään, jotka ohjaavat nuoret (myös alle 15-vuotiaat) tarvittaviin palveluihin. Lisäksi akuuttivaiheessa työskentelevät sosiaali- ja kriisipäivystys, poliisiasemille sijoitetut kaupungin sosiaalityöntekijät. Poliisisosiaalityöntekijä valvoo lapsen etua osallistumalla alaikäisten poliisikuulusteluihin ja -puhutteluihin ja 15–17-vuotiaiden tuomioistuinkäsittelyihin. Sosiaalityöntekijät arvioivat sosiaalityön ja muun ohjauksen sekä neuvonnan tarpeen kaikissa lapsen rikosprosessin nivelvaiheissa ja koordinoivat näiltä osin poliisin, sosiaalitoimen, syyttäjävirston ja oikeuslaitoksen välistä yhteistyötä.⁹⁹

Oikeusministeriön työryhmä ehdotti 4.6.2019 julkaistussa raportissaan¹⁰⁰ **rikoksilla oireilevien nuorten tukemiseen uutta toimintamallia**. Mallissa vastuu ja tieto nuoren tilanteesta, hänen palvelujen tarpeestaan ja rikosprosessin etenemisestä on keskitetty yhteen yksikköön. Oikeusministeriön asettama työryhmä laati

⁹¹ Suomen UNICEF ry (a).

<https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/Vaikuttaminen/Kohti+lapsiyst%C3%A4v%C3%A4list%C3%A4+maakuntaa+ohjeistus.pdf>.

⁹² UM 2019.

⁹³ UM 2019. Ks. myös esim. Pollari & Toivonen 2016; Hoikkala 2018.

⁹⁴ OM 2019d. Helsingin kaupungin lausunto 27.8.2019.

⁹⁵ THL. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-tutkimus-ja-kehittaminen/lastensuojelun-kehittaminen/lasta-hanke>. Ks. myös Sinkkonen & Mäkelä 2017.

⁹⁶ Eduskunta 2019b.

⁹⁷ THL 2019a. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke>.

⁹⁸ Ankkuri-malli on Helsingin lisäksi käytössä monissa muissakin kunnissa, ks. www.ankkuritoiminta.fi.

⁹⁹ OM 2019d. Helsingin kaupungin lausunto 27.8.2019.

¹⁰⁰ OM 2019e.

toimintamallin rikoksilla oireileville ja syrjäytymisriskissä oleville nuorille. Toistuvasti rikoksia tai vakavan rikoksen tehneen nuoren tuki ja palvelut koottaisiin yhteen paikalliseen tai alueelliseen yksikköön siten, että kokonaisvastuu nuoren tilanteesta kuuluu yhdelle työntekijälle. Tällä pitää olla osaamista rikosprosessin etenemisestä ja rikoksilla oireilevien nuorten erityisistä tarpeista. Mallin keskiössä ovat nuoren tilanteen arviointi ja hänen tarpeisiinsa vastaaminen sekä nuoren motivointi palveluihin sitoutumiseen.

Maahanmuuttoon liittyvissä puhutteluissa tärkeää on se tapa, jolla puhuttelija kohtaa lapsen. Annetun tiedon ja siinä käytetyn kielen ja termien pitää olla lapsen tasoisia. Maahanmuuttovirastolla on taitavia alaikäispuhuttelijoita, ja näitä tulee käyttää aina alaikäisiä puhutellessa.¹⁰¹

4.3. Kehityskohteet

Lapsen mielipiteiden huomioon ottamisen osalta YK:n lapsen oikeuksien komitea¹⁰² on suositellut, että kansallisesta lainsäädännöstä poistetaan lapsen kuulemista koskevat ikäraajat ja varmistetaan, että kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia kuullaan asianmukaisesti, heidän kehitystasonsa huomioon ottaen, heitä koskevissa oikeudenkäynti- ja hallintomenettelyissä, myös huostaanottotapauksissa. Lapsia olisi kuultava lapsiystävällisesti, ottaen huomioon lapsen edun periaate. Lasten, myös vammaisten lasten, mielipiteille olisi annettava asianmukainen paino lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (mm. lapsen kuuleminen luottamuksellisesti avoimen oikeussalin sijaan sekä video-/äänitallennuslaitteiden käyttö).

Lapsen olisi myös hyvä saada itseään koskevat päätökset selkokielellä ja päättävän viranomaisen tulisi pitää huoli siitä, että lapsi ymmärtää häneen kohdistuvat päätökset. Tällä hetkellä lapsen osallistumisoikeuden toteutumisessa oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä on puutteita. Hallinnollinen koneisto on rakennettu aikuisten ehdoilla, vaikka keskiössä pitäisi olla lapsi.¹⁰³ Lisäksi mekanismit eli työmenetelmät ja välineet ovat hyvin hajallaan, eikä lasten kuulemiseksi hallinnollisissa toimissa ole olemassa selkeitä käytäntöjä. Erityisen vähän on pienemmille lapsille ja erilaisia kommunikaatiotapoja tarvitseville lapsille soveltuvia käytäntöjä. Ongelmaksi on myös koettu, että lapsen osallisuuden toteutumista ei seurata, toisin kuin esimerkiksi aikarajojen noudattamista, jota seurataan tarkoin (esim. palvelutarpeen arvion tekeminen 3 kk aikana)¹⁰⁴.

Lapsiasiavaltuutetun¹⁰⁵ mukaan useimmat oikeudelliset ja hallinnolliset menettelyt ”ovat periaatteessa lasten käytettävissä, mutta lähtökohtana lainsäädännössä on yleensä, että lapsen huoltaja ajaa asiaa lapsen puolesta, lapsen parhaaksi”. Huoltajat ovatkin avainasemassa lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta, ja lasten lisäksi myös huoltajien tulisi olla tietoisia lasten osallistumisoikeuksista. Lapsiasiavaltuutettu on todennut, että Suomen lainsäädäntö ei tue lapsen omaa toimijuutta riittävästi, eivätkä oikeusturvamenettelyt käytännössä täytä lapsiystävällisen oikeudenkäytön vaatimuksia. Lapsilla ei ole riittävästi tietoa omista oikeuksistaan tai oikeusturvamenettelyistä. Tiedonpuute on tuotu esiin myös tätä tilannekuvausta koskevissa lausunnoissa¹⁰⁶.

Lapsiasiavaltuutettu on esittänyt, että oikeudellisten ja hallinnollisten menettelyjen lapsiystävällisyyden lisäämiseksi tulisi muun muassa kehittää viranomaisviestinnän lapsiystävällisyyttä sekä valmistella Lastensuojelun käsikirjaan kokemusasiantuntijoiden ja järjestöjen kanssa lastensuojeluprosessia ja lapsen oikeuksia koskeva infopaketti lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille. Lisäksi eri viranomaisten (esim. eduskunnan oikeusasiamiehen, yhdenvertaisuusvaltuutetun, tasa-arvovaltuutetun ja lapsiasiavaltuutetun)

¹⁰¹ OM 2019d. Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019.

¹⁰² YK:n lapsen oikeuksien komitea 2011.

¹⁰³ OM 2019d. Romaniasiain neuvottelukunnan lausunto 30.8.2019.

¹⁰⁴ OM 2019d. Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019.

¹⁰⁵ Lapsiasiavaltuutettu 2017.

¹⁰⁶ Ks. esim. OM 2019d. Valviran lausunto 28.8.2019, Kanuuna-verkoston lausunto 31.8.2019 & Pohjois-Suomen aluehallintoviranomaisen lausunto 29.8.2019.

välistä yhteistyötä ja hallinnollista organisointia tulisi tiivistää.¹⁰⁷ Suomen Kuntaliitto on korostanut, että myös kuntien lastensuojeluviranomaiset tulee ottaa mukaan tähän yhteistyöhön.

Henna Pajulammi on väitöskirjatutkimuksessaan¹⁰⁸ todennut, että lasten osallisuus oikeuksien keskeisimmät ongelmat eivät näyttäisi olevan lainsäädännössä vaan systematisoinnin, täytäntöönpanon ja koulutuksen puutteessa. Pajulammin mukaan oikeustiede voi vastata tähän epäkohtaan ryhtymällä tehokkaammin systematisoimaan lapsioikeutta välittämällä yhteiskunnalle normatiivisen maailman sisältöä ymmärrettävällä tavalla. Lapsioikeuden ala tulisi Pajulammin mukaan hahmottaa nykyistä laajemmin, ja systematisoinnin pohjaksi tulisi ottaa YK:n lapsen oikeuksien sopimus.

Suomen Asianajajaliitto on tuonut esiin, että samalla tavalla kuin 1.1.2020 voimaan tulevan lain oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 68 §:ssä on säädetty, lapsen kuulemista myös yleisessä tuomioistuimessa käsiteltävissä rikos- ja lasten huolto- ja tapaamisasioissa tulisi kehittää. Asiaa ratkaisevan tuomarin harkinnan mukaan hänelle pitäisi antaa lapsen suostumuksella mahdollisuus kuulla itse lasta vaikka oikeudenkäynnin ulkopuolella. Myös menettelyä, jolla (ainakin 12 vuotta täyttänyt) lapsi voisi itse hankkia itselleen avustajan niin rikos- kuin siviiliasiaissa, tulisi kehittää. Koska lapset eivät tunne kovin hyvin eri viranomaisten toimenkuvaa, eivätkä siten osaa kääntyä heidän puoleensa, täytyisi lapsen voida tietyissä asioissa itse pyytää itselleen asianajajaa, joka tarvittaessa voisi pyytää prosessiedunvalvojan määräämistä lapselle.¹⁰⁹

Jatkossa tulisi selvittää ohjeistuksia koskien lasten oikeuksia ja mahdollisuutta saada tietoa digitaalisissa palveluissa, kuten terveydenhuollon Omakanta.fi-verkkopalvelussa olevista tiedoista; miten lasta koskevat tiedot muodostetaan eli saako lapsi itse kuulla ja kommentoida sitä, mitä hänestä kirjoitetaan? Miten tietoja käsitellään ja missä tapauksissa voidaan esimerkiksi huoltajilta evätä pääsy tietoihin?¹¹⁰

Rikosoikeudelliset menettelyt

Oikeusministeriön työryhmä kiinnitti vuonna 2018 julkaistussa mietinnössään¹¹¹ erityistä huomioita lapsiuhrin asemaan. Työryhmä on maininnut lukuisia konkreettisia kehittämiskohteita ja ehdotuksia, joiden toteuttaminen osaltaan edistäisi ja helpottaisi lasten osallistumista rikosoikeudellisiin menettelyihin. Olisi mm. huolehdittava siitä, että poliisilaitoksilla on riittävästi lasten kuulemiseen soveltuvia lapsiystävällisiä kuulustelutiloja ja että lapsiuhreilla on oikeudellinen avustaja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa rikosprosessia. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää suojelutoimiin niiden lasten kohdalla, jotka kutsutaan henkilökohtaisesti oikeudenkäyntiin. Myös uhrin tuen saamista ja tukipalveluihin ohjaamista tulisi vahvistaa vakiintuneena osana esitutkintaa ja edistää tukihenkilön käyttöä rikosprosessissa.

Maahanmuuttoa koskevat menettelyt

Kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain (746/2011, ”vastaanottolaki”) mukainen edustajajärjestelmä koskee ainoastaan kansainvälistä suojelua hakevia, tilapäistä suojelua saavia ja ihmiskaupan uhriksi joutuneita alaikäisiä. Edustajajärjestelmä ei ota huomioon Suomessa oleskelulupaa hakevia ilman huoltajaa olevia lapsia. Oleskelulupaa hakeville lapsille tulee määrätä holhoustoimilain mukainen edunvalvoja, jolla on oikeus edustaa päämiestään myös henkilöä koskevassa asiassa. Maahanmuuttoviraston kokemuksen mukaan edunvalvojan hankkiminen lapselle ei ole yhtä sujuvaa kuin vastaanottolain mukaisen edustajan hankkiminen. Erilaiset järjestelmät

¹⁰⁷ Lapsiasiavaltuutettu 2017.

¹⁰⁸ Pajulammi 2014.

¹⁰⁹ OM 2019d. Suomen Asianajajaliiton lausunto 29.8.2019.

¹¹⁰ OM 2019d. Suomen nuorisovaltuuston kattojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019.

¹¹¹ OM 2018b.

asettavat oleskelulupaa hakevat lapset eriarvoiseen asemaan kansainvälistä suojelua hakevien lasten kanssa.¹¹²

Turun yliopiston Brahea-keskus on selvityksessään¹¹³ esittänyt edustajajärjestelmän kehittämiseksi seuraavia toimia:

1. Edustajien tehtävänkuva ja kelpoisuusvaatimuksia koskevaa sääntelyä täsmennetään.
2. Yhdellä edustajalla olevien edustettavien määrää rajoitetaan.
3. Edustajatoiminnan valvonta säädetään yhden viranomaisen tehtäväksi.
4. Perustetaan yhtenäinen edustajarekisteri, johon edustajien tiedot kootaan.
5. Edustajien koulutus järjestetään yhdenmukaisen, valtakunnallisen opetussuunnitelman mukaisesti.
6. Edustajajärjestelmän koordinointi keskitetään yhden valtiollisen tahon alaiseksi.

Selvityksen tuloksena on käynnistynyt Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskuksen hallinnoima ”Osaava edustaja” –hanke, jossa luodaan edustajille verkkokoulutus ja kehitetään myös edustajien lähikoulutusta ja työnohjausta. Verkkokoulutuksen avulla on mahdollista kehittää edustajien koulutusta ja tukea siten, että eri puolilla Suomea toimivilla edustajilla on riittävä osaaminen tehtävänsä hoitamiseen. Edustajarekisterin luominen kotoutumisvaiheeseen ja rekisterin kehittäminen pyritään huomioimaan tulevissa lakiuudistuksissa.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies (jatkossa EAOA) selvitti vuonna 2017 omana aloitteenaan lasten kuulemista Suomen ulkomaanedustoissa perhesidehaastatteluissa. Selvityksen yhteydessä havaittiin, että muun muassa siinä, kuka käyttää lapsen puhevaltaa ja ketkä voivat olla läsnä kuulemisissa, esiintyi erilaisia ja osin virheellisiäkin käytäntöjä. Myös asiaa koskeva ohjeistus oli puutteellista. EAOA korosti olevan ensiarvoisen tärkeää, että jokainen lapsen haastatteluja tekevä virkamies ymmärtää lapsen haastattelemisen erityispiirteet ja keskeisen lapsen oikeuksiin liittyvän lainsäädännön. Vaatimusten täyttäminen voi toisinaan olla haastavaa, mutta lapsen oikeusturvan toteutumista ei voida sivuuttaa käytännön hankaluuksien vuoksi. Siksi Maahanmuuttoviraston olisi syytä etsiä asiassa lapsen etua paremmin toteuttavia ratkaisuja. EAOA saattoi Maahanmuuttoviraston tietoon käsityksensä siitä, että lasten kuulemiseen liittyvää ohjeistusta tulee muuttaa ja täydentää (2282/2/15*). Maahanmuuttovirasto antoi 21.12.2017 ohjeen lasten suullisesta kuulemisesta Suomen edustoissa.¹¹⁴

Lapsiasiavaltuutettu¹¹⁵ on todennut, että ulkomaalaislainsäädäntö on kirjoitettu epäselvästi ja puutteellisesti, ja että esimerkiksi perheenyhdistämistä koskevissa päätöksissä ei aidosti pystytä tekemään lapsen edun mukaista arviota.

Erytisesti yksin maahan tulleet lapset tarvitsevat tietoa heitä koskevista prosesseista, oikeusapua ja oikeudellista neuvontaa. Myös ryhmäkodeilla ja muilla alaikäisiä majoittavilla yksiköillä tulee olla riittävästi tietoa lasten oikeuksista ja mahdollisuuksista saada tukea ja apua.¹¹⁶

Vuonna 2016 tehdyt heikennykset oikeusapuun ovat vaikuttaneet myös ilman huoltajaa maahan tulleiden alaikäisten asemaan¹¹⁷. Ulkomaalaislain mukaisesti avustajan läsnäolo puhuttelussa kuuluu oikeusapuun silloin, kun turvapaikanhakija on yksintullut alaikäinen henkilö tai se on muuten erityisen painavista syistä

¹¹² OM 2019d. Maahanmuuttoviraston lausunto 23.8.2019.

¹¹³ TEM 2018.

¹¹⁴ Eduskunnan oikeusasiamies 2018.

¹¹⁵ Lapsiasiavaltuutettu 2017.

¹¹⁶ OM 2019d. Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019.

¹¹⁷ Huom. Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan tavoitteeksi on asetettu, että Juha Sipilän hallituskaudella tehdyt kiristykset mm. oikeusapuun ja valitusaikoihin kumotaan.

tarpeen. Selvitysten mukaan oikeusaputoimistoilla voi kuitenkin olla erilaisia tulkintoja laista. Eräs oikeusaputoimisto esimerkiksi katsoo avustajan osallistumisen turvapaikkapuhutteluun olevan harkinnanvaraista silloinkin, kun hakija on yksintullut alaikäinen, koska tällä on puhuttelussa tukena edustaja. Lisäksi alaikäisten edustajien kokemusten mukaan joidenkin julkisten oikeusavustajien erityisosaaminen lasten avustamisessa on hyvin puutteellista.¹¹⁸

Lastensuojelua koskevat menettelyt

Tällä hetkellä tiedetään enemmän lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten osallistumisoikeuksien toteutumisesta kuin perhehoitoon sijoitettujen lasten. Eduskunnan oikeusasiamies¹¹⁹ on todennut lastensuojelulaitoksiin tehtyjen tarkastuskäyntien perusteella, että sijoitetut lapset olivat usein tietämättömiä omista oikeuksistaan, laitoksen oikeuksista ja velvollisuuksista tai heille nimetyn oman sosiaalityöntekijän velvollisuuksista ja tehtävistä. Näillä tarkastuskäynneillä on korostettu, että lapsella tulee olla aina hänen iästään riippumatta oikeus saada tietoa muun muassa siitä, minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia viranomaisella tai viranomaisen toimeksiannosta toimivalla esimerkiksi lastensuojelulaitoksella on, millä tavoin lapsi pystyy esittämään omia näkemyksiään ja käsityksiään, mikä merkitys niillä asiassa on ja ennen kaikkea mitä oikeuksia lapsella itsellään asiassa on (esim. 7024/2017).

Havainnot, joita on tehty apulaisoikeusasiamiehen määräämillä tarkastuksilla lastensuojelulaitoksiin, ovat johtaneet myös lainsäädäntöuudistuksiin (ks. HE 237/2018), joista erityisesti 1.1.2020 voimaantuleva uusi lastensuojelulain 32 a § koskee lasten osallistumisoikeuksien turvaamista. Aluehallintovirastoille on ohjattu lisäresursseja lastensuojelun valvonnan tehostamiseen. Heidän velvollisuuttaan kuulla systemaattisesti sijoitettuja lapsia tarkastuskäynneillään on vahvistettu lainsäädäntömuutoksella.

Myös Lapsiasiavaltuutettu on toistuvasti esittänyt huolensa lastensuojelun asiakkaina, esim. koulukodeissa olevien lasten oikeusturvan toteutumisesta.¹²⁰ Lapsiasiavaltuutettu on esittänyt useita kehittämiskohteita liittyen esimerkiksi lapsen kuulemisen tapoihin ja mielipiteen kirjaamiseen, edunvalvojan määräämiseen, lapsiystävällisen tiedon antamiseen lasta koskevista päätöksistä sekä tuomarien osaamisen vahvistamiseen lastensuojeluasioissa.¹²¹

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto (AVI) on omalla alueellaan tekemiinsä havaintoihin perustuen kiinnittänyt huomiota siihen, että lastensuojelulain 22 §:n mukaista edunvalvojan sijaista ei haeta kaikissa kunnissa eikä edunvalvojen toimintaa lasten kanssa valvota. Lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät eivät AVI:n mukaan välttämättä tiedosta myöskään velvollisuuttaan ohjata lapsi oikeusavun piiriin esimerkiksi huostaanottoasiassa. AVI:n mukaan lastensuojelulain 22 §:n noudattamisesta tulisi tehdä selvitys.¹²² Myös Pelastakaa Lapset ry on kiinnittänyt huomioita lastensuojelun edunvalvontaan, joka on järjestön mukaan vähäisessä käytössä eikä vastuutaho sen kehittämisessä ole selvä valtakunnallisella tasolla¹²³.

Riitta Laakso on tutkimuksessaan¹²⁴ tarkastellut huostassa olevien lasten hyvinvointia ja sijaishuoltoon liittyviä kokemuksia. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijä näyttäytyy lapsille ja nuorille varsin etäisenä, ja vain harva muisti tavanneensa sosiaalityöntekijän kahden kesken. Tutkimuksessa ehdotetaan, että valtakunnan tason ohjeistuksella tulisi ”pikaisesti ratkaista tämä sosiaalityöntekijälle määriteltujen

¹¹⁸ Lepola 2018.

¹¹⁹ Eduskunnan oikeusasiamies 2018.

¹²⁰ Ks. esim. Lapsiasiavaltuutettu 2017; Lapsiasiavaltuutettu 2016b.

¹²¹ Lapsiasiavaltuutettu 2017.

¹²² OM 2019d. Pohjois-Suomen aluehallintoviranomaisen lausunto 29.8.2019.

¹²³ OM 2019d. Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019.

¹²⁴ Laakso 2019.

velvoitteiden ja todellisuuden välinen ristiriita niin, että kaikilla huostassa olevilla lapsilla ja nuorilla olisi mahdollisuus luoda luottamuksellinen suhde omaan sosiaalityöntekijäänsä”.

Pirjo Pölkki & al. ovat todenneet,¹²⁵ että suurimmat esteet sijoitettujen lasten osallisuuteen ovat sosiaalityöntekijöiden mukaan ajan ja henkilöstöresurssien puute. Sosiaalityöntekijät tarvitsevat enemmän aikaa, työkäytäntöjä, osaamista ja kokemusta, jotta pystyisivät paremmin kuulemaan lasten toiveita, mielipiteitä sekä kokemuksia. Myös kansainvälisessä kirjallisuudessa¹²⁶ on tunnistettu kaksi haastetta lasten osallisuuden toteutumiseen lastensuojelussa: lapset ja nuoret eivät koe tullessaan kuulluiksi ja ymmärretyiksi ja ammattilaisilta puuttuu osaamista ja aikaa lasten aitoon kohtaamiseen ja luottamuksellisen suhteen luomiseen.¹²⁷

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) käynnisti maaliskuussa 2019 *Kysy ja kuuntele! Sijoitettujen lasten hyvinvointi ja systemaattinen kuuleminen* -hankkeen, jossa tutkitaan ja kehitetään sijoitettujen lasten kuulemistä ja hyvinvointia osana lastensuojelun sosiaalityön käytäntöjä ja lapsikohtaista valvontaa. Hankkeen tavoitteena on tutkimukseen perustuen systematisoida sijoitettujen lasten kuulemistä, vahvistaa lapsen hyvinvoinnin seurannan käytäntöjä ja sisältöjä osana sosiaalityön käytäntöjä, luoda toimivia käytäntöjä epäkohtien havaitsemiseen ja niihin puuttumiseen, sekä tuottaa tietoa sijoitettujen lasten hyvinvoinnista.¹²⁸ Valvira ja aluehallintovirastot tulevat lisäämään lasten ja nuorten kuulemistä tarkastuskäynneillä sijaishuoltoyksiköissä¹²⁹.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen (nyk. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti) vuonna 2014 toteuttamassa tutkimuksessa¹³⁰ tarkasteltiin, kuinka lapsen etu ja oikeus osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn toteutuvat huostaanottoasioiden hallinto-oikeuskäsittelyssä. Tutkimuksen mukaan yli 12-vuotiaiden lasten oikeus osallistua toteutuu hallinto-oikeuksissa muodollisella tasolla hyvin. Sen sijaan nuorempien lasten osallisuus, samoin kuin lasten osallisuus sosiaalitoimessa näyttäytyvät ongelmallisena. Lapsen edun tulkintaan liittyvät ongelmat ovat monitahoisia ja -tasoisia. Yksi syy ongelmiin on se, ettei valtion ja kuntien hallinnossa ole riittävästi tiedostettu lapsen edun ja osallisuuden erityisluonnetta lastensuojelussa.

Lapsiasiavaltuutettu selvitti vuonna 2015 hallinto-oikeuksien lapsiystävällisiä toimintatapoja. Selvityksen perusteella todettiin muun muassa, että lapsille lähetettävät kuulemis- ja selvityspyynnöt eivät täyttäneet lapsille kohdistettavan viestinnän tarpeita. Lapsiasiavaltuutetun toimisto yhdessä oikeusministeriön kanssa järjesti aiheesta koulutusta hallinto-oikeuksille. Tämän jälkeen hallinto-oikeuksien kutsukirjeitä on kehitetty lapsiystävällisempään suuntaan.

Myös Virve-Maria Toivonen on vuonna 2017 julkaistussa väitöskirjassaan¹³¹ tutkinut lapsen oikeuksia ja niiden turvaamista huostaanottoasioiden hallinto-oikeuskäsittelyssä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tavoin myös Toivonen nostaa väitöskirjassaan esille lastensuojelulaissa lapsen puhevallan käytölle ja tuomioistuinosaamiselle säädetyn 12 vuoden ikärajan, joka vaikuttaa kielteisesti lasten osallisuuteen oikeudellisissa menettelyissä. Väitöskirjassa on myös kiinnitetty huomiota lasta koskevan sääntelyn

¹²⁵ Pölkki ym. 2012. Viitattu THL:n erikoistutkija Pia Erikssonin esityksessä arviointityökalun pilotointihankkeen ohjausryhmälle 18.6.2019.

¹²⁶ Esim. Bruce 2014. Viitattu THL:n erikoistutkija Pia Erikssonin esityksessä arviointityökalun pilotointihankkeen ohjausryhmälle 18.6.2019.

¹²⁷ OM 2019d. Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019. Lausunnon mukaan Lapsen haastattelu lastensuojelussa -kirja (2018) vastaa joihinkin tässä esitettyihin tarpeisiin.

¹²⁸ THL 2019c. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kysy-ja-kuuntele-sijoitettujen-lasten-hyvinvointi-ja-systemaattinen-kuuleminen>.

¹²⁹ OM 2019d. Valviran lausunto 28.8.2019.

¹³⁰ de Godzinsky 2014.

¹³¹ Toivonen 2017.

täsmällisyyteen ja velvoittavuuteen sekä oikeusturvaan liittyviin vastuukysymyksiin ja oikeusturvan tehokkuuteen.

4.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta

Tutkimuksissa ja selvityksissä on havaittu, että lasten ja nuorten yhdenvertaisuus ei toteudu kattavasti palveluissa. Lasten ja nuorten saatavilla oleviin palveluihin ja heidän kokemuksiinsa palveluiden piirissä vaikuttavat muun muassa asuinalue, sukupuoli, etnisyys, vammaisuus/vammattomuus, seksuaali- ja sukupuoli-identiteetti sekä kumuloituvat huono-osaisuus ja sosioekonominen asema.¹³²

Osallisuuden haasteita on myös lapsilla, joiden vanhempi on vankilassa. Lapsen oikeus saada tavata ja olla yhteydessä vankilassa olevaan vanhempaansa voi vaarantua esimerkiksi tilanteessa, jossa toinen vanhempi vastustaa tapaamista. On varmistettava, että lapsi saa tietoa oikeuksistaan, ja että hänet osataan kohdata ja häntä osataan kohdella asianmukaisesti vankilassa vierailulla.¹³³

Valtioneuvoston kertomuksessa kielilainsäädännön soveltamisesta (jatkossa ”kielikertomus”) vuodelta 2017¹³⁴ on nostettu useita haasteita esimerkiksi ruotsin-, saamen- ja viittomakielisten lasten oikeusturvan toteutumiseen liittyen. Kielikertomuksen mukaan esimerkiksi lastensuojelun palveluja ei ole käytännössä saatavilla saamen kielellä. Myöskään pelkästään ruotsin kielellä toimivia lastenkoteja ei ole. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka ruotsin kieltä osaavia työntekijöitä on, lastenkodeissa ei välttämättä ole valmiuksia vastaanottaa ruotsinkielisiä lapsia tai nuoria. Viittomakielinen lapsi joutuu huostaanoton yhteydessä tavallisesti suomenkieliseen ympäristöön, jossa kukaan ei kommunikoi hänelle viittomakielellä. Tästä voi aiheutua ongelmia esimerkiksi lapsen näkemyksen kuulemisessa häntä koskevissa asioissa.

Intersukupuolisten lasten hoitokäytännöissä ei Seta ry:n mukaan toteudu lapsen edun ensisijaisuus eikä lapsen oikeus tulla kuulluksi. YK:n lapsen oikeuksien komitea on korostanut myös pikkulasten olevan kaikkien lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaisten oikeuksien haltijoita. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu on todennut, että sukupuolivähemmistöön kuuluvien alaikäisten itsemääräämisoikeuden toteutumiseksi on erityisiä esteitä. Yksi näistä on puutteet translasten pääsystä transsukupuolisen terveydenhuollon ja tuen piiriin sekä alaikäisten sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen rajoitukset. Valtuutettu korostaa, että on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että lapset ovat oikeuksienhaltijoita, joita on kuultava heitä koskevissa asioissa.¹³⁵

Intersukupuolisten lasten terveyteen liittyvissä menettelyissä on tunnistettu merkittäviä puutteita suhteessa lapsen oikeuteen osallistua ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti hoitoaan koskevaan päätöksentekoon. Intersukupuolisilla lapsilla, joille on tehty ilman heidän suostumustaan sukupuolta muokkaavia toimenpiteitä ei pyynnöstä huolimatta ole läheskään aina pääsyä heidän hoitoaan koskeviin asiakirjoihin.¹³⁶ Pääministeri Marinin hallitusohjelmassa on kirjaus, jonka mukaan intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeutta vahvistetaan ja pienten lasten kosmeettisesta, ei-lääketieteellisestä sukuelinkirurgiasta luovutaan. Lisäksi tavoitteena on säätää itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta.

Viestinnällisesti etenkin pääkaupunkiseudulla haasteita tuo monikulttuurisen ja -kielisen viestinnän tarpeen lisääntyminen, johon on syytä kiinnittää huomiota maahanmuuttajaväestön suhteellisen osuuden kasvaessa.¹³⁷

¹³² Peltola & Moisio 2017.

¹³³ OM 2019d. Kriminaalihuollon tukisäätien lausunto 30.8.2019.

¹³⁴ VNK 2017.

¹³⁵ OM 2019d. Seta ry:n lausunto 30.8.2019.

¹³⁶ OM 2019a.

¹³⁷ OM 2019d. Helsingin kaupungin lausunto 27.8.2019.

Vammaisten lasten osalta tarve erityiseen tukeen on konkretisoitava sellaiseen muotoon, että hän voi tehokkaasti käyttää osallistumisoikeuttaan vammaisyleissopimuksen mukaisesti.¹³⁸

Kuurojen liitto ry on korostanut, että lastensuojelussa tulee huomioida viittomakielisen perheen tarve saada tietoa omalla kielellään. Erityisesti ennakkoon ilmoittamattomien kotikäyntien yhteydessä viranomaisen on huolehdittava tulkin tilaamisesta paikalle. Kuulevaa viittomakielistä alaikäistä lasta ei tule käyttää tulkkina vanhemmilleen, sillä lapsella on oikeus olla tilanteessa itsenään, lapsena, kommentoida ja kuulla asiat perheensä täysivaltaisena jäsenenä ilman tulkkausvastuuta. Myöskään kuulevia vanhempia ei tule velvoittaa tulkkamaan kuulovammaiselle lapselleen näissä tilanteissa, vaan paikalla on oltava ammattitaitoinen tulkki. Tämä tulee huomioida myös sijaishuollossa.¹³⁹

Suomessa ei tilastoida esimerkiksi lastensuojelun asiakkaina olleita lapsia kielen perusteella.¹⁴⁰ Lapsiasiavaltuutettu on esittänyt¹⁴¹, että saamelaislasten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisen tilaa selvitetäisiin säännönmukaisesti keräämällä empiirisesti tietoa saamelaislasten hyvinvoinnista sekä kokoamalla tutkimuskatsaus saamelaislapsia koskevista tiedonkeruista.

Perhehoitoon sijoitettujen lasten osallistumisoikeuksien toteutumisesta on saatavilla niukasti tietoa. Lisäksi sijoitettuina olevat vammaiset lapset ovat lastensuojelussa ja lastensuojelututkimuksessa varsin näkymättömiä. Suomessa ei ole saatavilla tietoa sijoitettuina olevien vammaisten lasten määrästä. Tutkimustietoa sijoitettuina olevien vammaisten lasten kokemuksista sijaishuollossa on vaikea löytää, mutta tiedossa on, että vammaiset lapset ja nuoret ovat muita useammin vaarassa tulla ohitetuiksi heitä koskevassa päätöksenteossa. Lastensuojelun kehittämistyössä on varsin vähän keskusteltu vammaisten lasten kokemusten kuulemisen käytännöistä ja haasteista.¹⁴²

¹³⁸ OM 2019d. Vammaisfoorumi ry:n lausunto 30.8.2019.

¹³⁹ OM 2019d. Kuurojen liitto ry:n lausunto 30.8.2019.

¹⁴⁰ VNK 2017.

¹⁴¹ Lapsiasiavaltuutettu 2017.

¹⁴² Petrelius & Eriksson 2018.

INDIKAATTORI 5: Käytössä on lapsiystävällisiä valitusmenettelyitä

Määritelmä: Lakisääteiset valitusmenettelyt ovat lapsiystävällisiä ja helposti kaikkien lasten ulottuvilla useissa eri yhteyksissä, erityisesti:

- kouluissa ja koulutukseen liittyvissä toimintaympäristöissä
- lapsen huoltoon ja lastensuojeluun liittyvissä menettelyissä
- terveyteen liittyvissä toimintaympäristöissä
- rikosoikeudellisissa menettelyissä
- perheoikeudellisissa menettelyissä
- maahanmuuttoon liittyvissä menettelyissä

Jotta valitusmenettely on lapsiystävällinen, siinä on oltava seuraavat elementit:

- Se on turvallinen ja helposti saatavilla
- Lapset saavat tietoa ja apua valituksen tekemiseen ja eteenpäin viemiseen
- Tiedot ovat saatavilla iän ja vammaisuuden huomioiden asianmukaisissa muodoissa, kuten esitteinä, lehtisinä, koulussa olevina julisteina ja omilla verkkosivuillaan ja niitä on levitetty paikkoihin, joista lapset voivat löytää ne
- Seuranta-, ohjaus- ja vastausmekanismit ovat vakiintuneita ja tehokkaita, ja oikeutettujen valitusten johdosta toteutetut muutokset ovat osoitettavissa
- Palaute tällaisiin valitukseen välitetään suoraan lapsille kohtuullisessa ajassa ja heidän ikänsä ja ymmärryksensä mukaan mukautetulla tavalla

5.1. Tilannekuva

Tässä indikaattorissa tarkastellaan nimenomaan jälkikäteistä oikeusturvaa ja keskitytään arvioimaan lakisääteisiä valitusmenettelyjä, joita yksilöllä on käytettävissään tämän ollessa tyytymätön viranomaisen menettelyyn.¹⁴³

Yleinen laillisuusvalvonta

Suomessa on kaksi ylintä laillisuusvalvojaa: valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies (jatkossa EOA). Oikeuskanslerin ja EOA:n tehtävät ja toimivalta ovat pääosin samat. Molemmat valvovat viranomaisten ja virkamiesten toiminnan laillisuutta. Oikeuskansleri valvoo lisäksi asianajajien toimintaa. Kantelun voi periaatteessa tehdä joko oikeuskanslerille tai EOA:lle. Heidän tehtäviensä jaossa on joitakin pieniä eroja, jotka vaikuttavat siihen kumpi kantelun lopulta tutkii.

Lasten oikeuksia koskeva laillisuusvalvonta kuuluu eduskunnan oikeusasiamiehen tehtäviin (ks. myös indikaattori 3), ja lapsen oikeuksia koskevat asiat ovat yksi EOA:n kanslian painopistealueista. EOA tekee tiivistä yhteistyötä lapsiasiavaltuutetun kanssa. EOA:n ja lapsiasiavaltuutetun katsotaankin yhdessä muodostavan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisen kansallisen valvontaelimen. EOA valvoo lapsen oikeuksien toteutumista tarkastuksin ja ratkaisee yksittäisiin lapsiin tai lapsiryhmiin liittyviä kanteluasioita.¹⁴⁴

¹⁴³ Arviointityökalun pilotoitihankkeen aikana, esimerkiksi ohjausryhmäkeskusteluissa ja nuorilta kootuissa näkemyksissä korostui jälkikäteistä oikeusturvaa tärkeämpänä lasten ja nuorten tarve saada tietoa omista oikeuksistaan ja mahdollisuus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon, ts. ennakkoinen oikeusturva.

¹⁴⁴ Eduskunnan oikeusasiamies 2018 & 2019.

EOA:n kantelumenettely on avoin lapsillekin, ja EOA julkaisi vuonna 2016 verkkosivuillaan lasten sivut¹⁴⁵, jotka sisältävät lapsiystävällistä tietoa kantelumenettelystä. Kantelumahdollisuudesta on aktiivisesti kerrottu lapsille erityisesti lastensuojelulaitosten tarkastusten yhteydessä. Kanteluita ovatkin nyttemmin tehneet juuri monet sijaishuollossa olevat ja aiemmin olleet lapset. Lasten tekemien kantelujen määrä on lisääntynyt merkittävästi sen jälkeen, kun tiedottamista tarkastusten yhteydessä on lisätty.¹⁴⁶

Lasten itse tekemien kantelujen määrä on pieni. Tämän vuoksi EOA on pitänyt tärkeänä voivansa puuttua lainvastaiseen tai muuten moitittavaan kohteluun myös omasta aloitteestaan. EOA ratkaisee vuosittain 300–400 lapsia koskevaa laillisuusvalvonta-asiaa (esim. vuonna 2018 ratkaistiin 344 lapsia koskenutta asiaa), joista suurin osa koskee sosiaalihuoltoa. Toiseksi eniten lapsen oikeuksia koskevia asioita on ratkaistu varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen alalta. Muut ratkaisut ovat koskeneet terveydenhuoltoa, rikosseuraamusalaa, tuomioistuimia, ulkomaalaisia, poliisia ja sosiaalivakuutusta sekä ulosottoa ja maistraattien toimintaa. Saapuneet kantelut ratkaistaan mahdollisimman nopeasti ja ratkaisujen sisällössä kiinnitetään huomiota lapsiystävällisyyteen.¹⁴⁷

Lapsiasiavaltuutetun tehtävistä säädetään lailla lapsiasiavaltuutetusta (1221/2004, ks. myös indikaattori 3). Lain 2 §:n mukaisesti lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida, seurata ja edistää eri tavoin lapsen oikeuksien toteutumista yhteiskunnassa. Lapsiasiavaltuutettu keskittyy lapsen oikeuksien toteutumisen yleiseen tasoon eikä tutki yksittäistapauksia. Tarvittaessa lapsiasiavaltuutettu voi viedä EOA:n tietoon sellaisia asioita, joita oikeusasiamiehellä on toimivalta käsitellä harkintansa mukaisesti. Kyse ei kuitenkaan ole viranomaiskanteluista. EOA ja lapsiasiavaltuutettu ovat itsenäisiä toimijoita, eikä myöskään hallitus ohjaa tätä yhteistyötä.¹⁴⁸ Lisää tietoa lapsiasiavaltuutetun toiminnasta on indikaattoria 3 koskevassa luvussa.

LASTEN JA NUORTEN NÄKÖKULMIA

Luottamus ja ammattilaisten tunteminen ovat edellytyksenä sille, että uskaltaa kertoa ja kysyä omiin oikeuksiin ja niiden toteutumattomuuteen liittyvistä asioista.

Syntymäkodin ulkopuolelle sijoitetuilla nuorilla on kokemuksia, että oman sosiaalityöntekijän kanssa ei ollut riittävästi kahdenkeskistä aikaa, jolloin olisi ollut mahdollista kysyä tai keskustella kokemuksistaan liittyen epäasialliseen kohteluun / laitoksen arkeen tai tarvittaessa käyttää oikeusturvakeinoja.

Yläkoululaiset eivät tiedä, miten ja kenelle koulun asioista voi tehdä valituksen. Heidän mukaansa 7. luokalla oppilaille pitäisi kertoa oppilaiden oikeuksista ja siitä, miten antaa palautetta. Kaikki eivät uskalla sanoa asioita ääneen ja siksi pitäisi olla nimetön mahdollisuus antaa palautetta tai tehdä valitus. Palautekyselyitä pitäisi myös käyttää, esimerkiksi osana koulun sähköistä viestintäkanavaa. Palautemahdollisuudesta pitäisi kertoa pitkin kouluvuotta ja esimerkiksi ilmoitustaululla voisi olla siihen ohjeet.

¹⁴⁵ Eduskunnan oikeusasiamies. <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/web/lasten-ja-nuorten-sivut/>. Ks. myös alempana Hyvät käytännöt -kohta.

¹⁴⁶ OM 2019d. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian lausunto 29.8.2019.

¹⁴⁷ Eduskunnan oikeusasiamies 2018 & 2019.

¹⁴⁸ OM 2019d. Lapsiasiavaltuutetun lausunto 6.8.2019.

Oppilaitokset, varhaiskasvatus ja koulutus

Varhaiskasvatuslain (540/2018) mukaan varhaiskasvatuksen valvontaviranomaisia ovat kunnan tai kuntayhtymän järjestämän ja tuottaman varhaiskasvatuksen osalta aluehallintovirasto (AVI) ja Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira). Yksityisen palveluntuottajan järjestämän ja tuottaman varhaiskasvatuksen osalta valvontaviranomaisia ovat AVI, Valvira sekä lain 50 §:ssä tarkoitettu kunnan monijäseninen toimielin tai sen määräämä viranhaltija.

Lapsen varhaiskasvatusta koskevaan päätökseen saa vaatia oikaisua kunnan monijäseniseltä toimielimeltä siten kuin hallintolaisissa säädetään. Oikaisuvaatimukseen annettuun päätökseen saa hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen siten kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996)¹⁴⁹ säädetään. Hallinto-oikeuden päätökseen saa hakea muutosta valittamalla vain, jos korkein hallinto-oikeus myöntää valitusluvan.

Varhaiskasvatuksen laatuun tai siihen liittyvään kohteluun tyytymättömällä lapsen vanhemmalla tai muulla huoltajalla on oikeus tehdä muistutus toiminnasta vastaavalle päiväkodin johtajalle, toimipaikan vastuuhenkilölle tai varhaiskasvatuksen johtavalle viranhaltijalle. Toimipaikan on tiedotettava asiakkailleen muistutusoikeudesta riittävällä tavalla sekä järjestettävä muistutuksen tekeminen asiakkaalle mahdollisimman vaivattomaksi. Muistutus tulee tehdä pääsääntöisesti kirjallisesti. Muistutus voidaan tehdä myös suullisesti erityisestä syystä.

Perusopetuslain (628/1998) 42 §:ssä ja 42 a-f §:ssä säädetään oikaisuvaatimuksesta ja muutoksenhausta laissa tarkoitettuun päätökseen. Opetushallituksen verkkosivuilla¹⁵⁰ on ohjeet muutoksenhakuun ja muihin oikeussuojakeinoihin koulun toiminnasta ja päätöksistä perusopetuksessa. Jos oppilaan huoltaja tai oppilas on tyytymätön koulun tai opettajan toimintaan, ensisijaisena keinona vaikuttaa asiaan on keskustelu opettajan kanssa. Tarvittaessa voi ottaa yhteyttä myös koulun rehtoriin tai koulutuksen järjestäjään, kuten kunnan opetus- tai sivistystoimialaan.

Useimmista oppilasta koskevista päätöksistä voi tehdä oikaisuvaatimuksen aluehallintovirastoon (esim. oppilaaksi ottaminen, erityisen tuen päätös, pidennetty oppivelvollisuus) tai valittaa hallinto-oikeuteen (esim. kirjallinen varoitus, määräaikainen erottaminen, koulumatkat). Aluehallintoviraston päätöksestä on jatkovalitusoikeus hallinto-oikeuteen. Hallinto-oikeuden päätökseen saa hakea muutosta valittamalla vain, jos korkein hallinto-oikeus myöntää valitusluvan. Tarkemmat ohjeet sisältyvät päätöksiin liitettyihin muutoksenhakuosoituksiin.

Oppilaan huoltaja tai muu laillinen edustaja taikka 15 vuotta täyttänyt oppilas itse voi pyytää rehtorilta opinnoissa etenemistä tai vuosiluokalle jättämistä koskevan päätöksen tai päättöarvioinnin uusimista sekä vaatia aluehallintovirastolta oikaisua pyynnöstä tehtyyn uuteen arviointiin tai ratkaisuun, jolla pyyntö on hylätty.

Jokaisella on oikeus kannella koulujen tai niissä toimivien virkamiesten tai muiden julkista valtaa käyttävien toiminnasta aluehallintovirastolle tai ylimmille laillisuusvalvojille, eduskunnan oikeusasiamiehelle tai valtioneuvoston oikeuskanslerille. Kantelu voi kohdistua myös sellaiseen toimintaan, josta ei tehdä muutoksenhaun piiriin kuuluvaa hallintopäätöstä, kuten opettajan opetustyöhön tai oppilaiden opetusryhmiin jakamiseen.

¹⁴⁹ Huom. hallintolainkäyttölaki on kumottu lailla oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019), joka tuli voimaan 1.1.2020.

¹⁵⁰ Opetushallitus 2019f. <https://www.oph.fi/fi/usein-kysyttya/muutoksenhaku-ja-muut-oikeussuojakeinot-koulun-toiminnasta-ja-paatoksista>.

Oikaisuvaatimuksesta ja muutoksenhausta lukiokoulutukseen liittyen säädetään vastaavasti lukiolaissa (714/2018, 8 luku) ja ammatilliseen koulutukseen liittyen laissa ammatillisesta koulutuksesta (531/2017, 12 luku).

Lastensuojelu

Lastensuojelulain mukaan sijaishuollon valvonta kuuluu lapsen sijoittaneelle kunnalle sekä sijoituskunnalle ja aluehallintovirastolle yhteistyössä sijoittajakunnan kanssa. Sijaishuollon valvonnassa erotetaan lapsi- ja sijaishuoltopaikkakohtainen valvonta. Lapsikohtainen valvonta on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulla. Sosiaalityöntekijät ovat keskeisimpiä valvontatehtävän toteuttajia perhehoidossa. Luvanvaraisia ympärivuorokautisia sijaishuoltopalveluja valvovat myös aluehallintovirastot, Valvira ja eduskunnan oikeusasiamies. AVI seuraa lastensuojelulaitosten toimintaa myös omasta aloitteestaan tapahtuvien tarkastuskäyntien avulla. AVI:n on valvontaa toteuttaessaan varattava lapselle tilaisuus luottamukselliseen keskusteluun AVI:n edustajan kanssa. Kunnat ovat kehittäneet lapsen kuulemisen käytäntöjä osana ohjaus- ja valvontatoimintaa.

Lastensuojeluun liittyvässä päätöksenteossa tulee noudattaa lastensuojelulain säännöksiä ja muita asiaan kuuluvia säädöksiä. Asianosaisten oikeusturva on otettava huomioon asiakkuuden eri vaiheissa. Lasta, vanhempia ja muita asianosaisia tulee kuulla, heille tulee tiedottaa suunnitelmista ja päätöksistä, ja mahdollisuuksien mukaan toimenpiteiden tulee tapahtua yhteisymmärryksessä. Päätökseen, johon saa hakea muutosta valittamalla, on liitettävä valitusosoitus. Siinä on mainittava valitusviranomaisen ja viranomaisen, jolle valituskirjelmä on toimitettava sekä valitusaika ja mistä se lasketaan. Lisäksi valitusosoituksessa on selostettava vaatimukset valituskirjelmän sisällöstä ja liitteistä sekä valituksen perille toimittamisesta.¹⁵¹

Lastensuojelulain uudistuksessa (voimaan 1.1.2020) tarkennettiin säännöksiä käytettävissä olevista oikeussuojakeinoista tiedottamista koskien. Lain 32 a §:n mukaan lapselle ja hänen lailliselle edustajalleen ja huoltajalleen on viipymättä annettava tieto päätösten ja toimenpiteiden sisällöstä ja perusteista sekä käytettävissä olevista muutoksenhaku- ja oikeussuojakeinoista sekä mahdollisuuksista oikeusavun saamiseen. Lapsen vanhemmalle on annettava tieto 89 §:n 1 ja 2 momentin mukaisista muutoksenhakukelpoisista päätöksistä, vanhempaan kohdistuvasta yhteydenpidon rajoituksesta ja muusta päätöksestä, joka on tarpeellista saattaa vanhemman tietoon. Tiedot on annettava ymmärrettävässä muodossa ja saavutettavalla tavalla ottaen huomioon lapsen ikä ja kehitystaso sekä vastaanottajan kommunikaatiomenetelmä. Jos lapseen on kohdistettu tämän lain mukainen rajoitus, kiireellinen sijoitus tai huostaanotto hänen ollessaan tilassa, jossa hän ei ole kyennyt ymmärtämään toimenpiteen merkitystä, hänelle on annettava 1 momentissa tarkoitetut tiedot heti, kun hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Jokaisen kunnan on nimettävä sosiaaliasiamies, jonka tehtävänä on neuvoa asiakkaita sosiaalihuoltoon ja asiakkaan oikeuksiin liittyvissä asioissa. Sosiaaliasiamiehen tehtävät perustuvat sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettuun lakiin (asiakaslaki, 812/2000), jonka mukaan sosiaaliasiamies muun muassa neuvoo sosiaalihuollon asiakkaita heidän asemaansa ja oikeuksiinsa liittyvissä asioissa, sekä avustaa asiakasta tarvittaessa tekemään kantelun tai muistutuksen kohtelustaan sosiaalihuollon toimintayksikön vastuuhenkilölle tai sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle.¹⁵²

¹⁵¹ THL 2019f. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/paatokset-lastensuojelussa-ja-muutoksenhaku>.

¹⁵² Ks. esim. Valvira 2015b. <https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-asiakkaan-asema-ja-oikeudet/sosiaaliasiamies>.

Sosiaalihuoltoa koskevan kantelun voi tehdä myös aluehallintovirastoon tai Valviraan vapaamuotoisesti tai kantelulomakkeella¹⁵³. Kantelun voi tehdä Valviralle myös sähköisellä lomakkeella, mikä kuitenkin edellyttää palveluun kirjautumista ja vahvaa sähköistä tunnistautumista (verkkopankkitunnukset, mobiilivarmenne tai Katso-tunnistautuminen).¹⁵⁴ Sähköisen asioinnin haasteena on, että kaikilla kansalaisilla, erityisesti alaikäisillä, ei ole käytössään sähköisiä tunnistusvälineitä¹⁵⁵.

Oikeusasiamiehen tekemillä tarkastuksilla lastensuojelulaitoksiin kuullaan lapsia ja nuoria ja kerrotaan heille kantelumahdollisuudesta. Tarkastusten yhteydessä lapsille on muun muassa jätetty kirjekuoria yhteydenottoa varten. Tällä on pyritty parantamaan kantelumenettelyn saavutettavuutta lapsille. Eduskunnan oikeusasiamies pitää tärkeänä, että lapsilla ja nuorilla on mahdollisuus ottaa häneen yhteyttä. Yhteydenottojen myötä saattaa nousta esille puutteita ja epäkohtia, jotka antavat aihetta toimenpiteisiin. Lisätäkseen erityisesti sijaishuollossa elävien lasten ja nuorten osallisuuden mahdollisuuksia oikeusasiamiehen kanslia on tehnyt lastensuojelujärjestöjen kanssa yhteistyötä ja kouluttanut sijaishuoltopaikkojen OPCAT:n¹⁵⁶ mukaisille tarkastuskäynneille kokemusasiantuntijoita ja vertaistoimijoita.¹⁵⁷

Nykyisiä käytäntöjä ei oikeusministeriön saamissa lausunnoissa ole pidetty erityisen lapsiystävällisinä. Lisäksi lapsille suunnattua tietoa kantelu- ja muutoksenhakumenettelyistä ei ole saatavilla riittävästi.¹⁵⁸

Terveyteen ja terveystalvueluihin liittyvät menettelyt

Hoitoonsa tai siihen liittyvään kohteluun tyytymätön voi tehdä muistutuksen terveydenhuollon toimintayksikössä terveydenhuollosta vastaavalle johtajalle tai kantelun terveydenhuollon valvonnasta vastaaville viranomaisille. Muistutuksen tai kantelun voi tehdä myös silloin, jos hoitoa tai palvelua ei ole saatavilla tai se on vaikeasti saavutettavissa. Terveydenhuollon toimintayksiköllä on potilasta avustava potilasasiamies, joka antaa potilaalle tietoa tämän oikeuksista ja avustaa tarvittaessa potilasta esimerkiksi muistutuksen tekemisessä. Potilas voi tehdä kokemistaan terveydenhuollon epäkohdista kantelun aluehallintovirastoon. Oikeus kantelun tekemiseen ei ole rajattu kantelijan omaan asiaan, vaan kantelun voi tehdä kuka tahansa. Joissain tapauksissa aluehallintovirasto voi siirtää kantelun käsiteltäväksi Valviraan (esimerkiksi vakavat hoitovirheet, valtakunnalliset tai periaatteellisesti tärkeät asiat). Valvira tai aluehallintovirasto voi siirtää kantelun käsiteltäväksi ensin muistutuksena siinä toimintayksikössä, jota kantelu koskee. Jos epäilee, ettei viranomainen tai virkamies ole noudattanut lakia tai täyttänyt velvollisuuksiaan, voi kannella eduskunnan oikeusasiamiehelle tai oikeuskanslerille. Kantelulla saa koetun epäkohdan valvovan viranomaisen tietoon.¹⁵⁹

Nykyinen käytäntö ei ole lapsiystävällinen, vaan jopa toisen asteen koulutuksessa olevat nuoret kokevat sen liian vaikeaksi ja kankeaksi. Nuoret eivät myöskään tunne menettelyä ja käyttävät harvoin olemassa olevaa kantelumenettelyä esim. kouluterveydenhuollon ja opiskeluterveydenhuollon palveluista sen kankeuden ja hitauden takia.¹⁶⁰

¹⁵³ Valvira 2015a. https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-valvonta/muistutus_tai_kantelu. & aluehallintovirasto 2019a. <https://www.avi.fi/web/avi/kantelu2>.

¹⁵⁴ Valvira 2015a. https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-valvonta/muistutus_tai_kantelu.

¹⁵⁵ Ks. esim. VM 2019.

¹⁵⁶ YK:n ihmisoikeuskomissaarin toimisto 2019. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCAT.aspx>.

¹⁵⁷ UM 2019.

¹⁵⁸ Ks. esim. OM 2019d. Pohjois-Suomen aluehallintoviraston lausunto 29.8.2019.

¹⁵⁹ STM. <https://stm.fi/asiakkaan-potilaan-oikeudet>.

¹⁶⁰ Sosiaali- ja terveysministeriön kommentit oikeusministeriölle 29.5.2019 ja 11.11.2019. Asia on noussut esille eri yhteyksissä STM:n ja opiskelijajärjestöjen tapaamisissa. Opiskelijoita ohjataan tekemään kanteluja AVI:iin, mutta kanteluita tehdään harvoin; sen sijaan opiskelijat ja heidän vanhempansa ottavat yhteyttä mm. STM:öön.

Rikosoikeudelliset menettelyt

Käräjäoikeuden tuomioon voi hakea muutosta hovioikeudesta. Hovioikeuden päätöksestä voi valittaa korkeimpaan oikeuteen, jos korkein oikeus antaa siihen luvan. Oikeushallinnon verkkosivuilla kerrotaan muun muassa, miten rikosjutun käsittely etenee käräjäoikeudessa ja miten tuomiosta voi valittaa.¹⁶¹ Valitusprosessin lapsiystävällisyys on pitkälti riippuvainen siitä, onko lapsella asiansa osaava avustaja.

Perheoikeudelliset menettelyt

Isyy- ja äitiyslain mukaan lastenvalvojan tekemiin hallinnollisiin päätöksiin voi hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen. 15 vuotta täyttäneellä lapsella on lakien mukaan lapsen äidin ja vanhemmaksi itsensä katsovan henkilön lisäksi itsenäinen valitusoikeus. Isyyden tai äitiyden vahvistamista koskevan kanteen voi nostaa käräjäoikeudessa, josta on normaali muutoksenhakumahdollisuus hovioikeuteen. Isyyden ja äitiyden vahvistamista koskevassa oikeudenkäynnissä ja tätä koskevassa muutoksenhaussa 15 vuotta täyttänyt käyttää itse puhevaltaansa lastenvalvojan ja huoltajan tai edunvalvojan ohella.

Adoptiolain 56 §:n mukaan hakijalla, lapsella sekä kuultavalla henkilöllä on oikeus hakea muutosta tuomioistuimen päätökseen adoption vahvistamista koskevassa asiassa. Adoption vahvistamista koskevat asiat on kaikissa oikeusasteissa käsiteltävä kiireellisinä.

Maahanmuuttoon liittyvät menettelyt

Ulkomaalaislain ja hallintolain mukaan 15 vuotta täyttäneellä alaikäisellä on huoltajansa ohella rinnakkainen puhevalta asiassa, joka koskee hänen henkilöään tai henkilökohtaista etuaan tai oikeuttaan. Alaikäinen saa käyttää rinnakkaista puhevaltaansa itsenäisesti. Puhevalta sisältää muun muassa oikeuden hakea itsenäisesti muutosta päätökseen. Maahanmuuttoviraston ja vastaanottokeskusten ratkaisemat asiat kuuluvat yleensä rinnakkaisen puhevallan alaan.

Alaikäiselle turvapaikanhakijalle kerrotaan päätökseen liittyvästä valitusmahdollisuudesta puhuttelussa suullisesti. Kirjallinen päätös annetaan tiedoksi suullisesti ja tiedoksiantotilaisuudessa päätöksen sisältö tulkitaan hakijalle tämän ymmärtämällä tavalla. Tiedoksiantotilaisuudessa ovat läsnä itse hakija sekä tämän edustaja. Kaikkiin Maahanmuuttoviraston päätöksiin, joihin on oikeus hakea muutosta valittamalla, liitetään mukaan kirjallinen valitusosoitus. Kirjallinen valitusosoitus on samanlainen lapsille ja aikuisille. Myöskin päätökset ovat kirjoitusasultaan samanlaisia riippumatta siitä onko hakija lapsi vai aikuinen. Turvapaikka-asioissa valituksen laatii käytännössä hyvin usein oikeudellinen avustaja, johon ilman huoltajaa olevalla alaikäisellä turvapaikanhakijalla on aina oikeus ja myös mahdollisuus oikeusavunkin puitteissa.

Maahanmuuttoviraston päätöksiin voi hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen. Ohje valituksen tekemisestä on päätöksen liitteenä. Turvapaikkapäätöksissä on aina valitusoikeus. Yksintulleen alaikäisen hakiessa turvapaikkaa käräjäoikeus määrää tälle edustajan. Edustajan tehtävänä on varmistaa, että lapsen etu tulee huomioiduksi eri tilanteissa. Lapsen edun toteutumisen kannalta lapselle määrätyn edustajan ja oikeudellisen avustajan osaaminen sekä heidän välisensä yhteistyö ovat ratkaisevan tärkeitä.

Vuonna 2016 valitusaikoja lyhennettiin turvapaikka-asioissa hallintolainkäyttölaissa määriteltyä 30 päivää lyhyemmäksi, mutta pääministeri Marinin hallitusohjelman mukaan tavoitteena on kumota edellisellä hallituskaudella tehdyt kiristykset mm. oikeusapuun ja valitusaikoihin. Haaste lapsen osallistumisoikeuksien osalta on maahanmuuton kohdalla se, että perhettä käsitellään kokonaisuutena ja lapsen omien tarpeiden tai erityisaseman havaitseminen voi olla avun ja resurssien puuttuessa erittäin vaikeaa.¹⁶²

Yhteenveto

¹⁶¹ Rikos.fi 2019. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/rikosjutunkasittelykarajaoikeudessa.html>.

¹⁶² OM 2019d. Sisäministeriön lausunto 27.8.2019.

Euroopan neuvoston kehittämässä arviointityökalussa jäsenmaita pyydetään alla olevan matriisin avulla esittämään arvio siitä, kuinka hyvin indikaattorin vaatimukset täyttyvät kunkin toimintaympäristön ja valitusmenettelyn osalta. Matriisia on kuitenkin vaikea soveltaa arvioinnissa, koska siinä esitetyt vaihtoehdot ovat hyvin kategorisia. Valitusmenettelyjä on käytettävissä, mutta ne eivät kaikilta osin täytä lapsiystävällisyyden kriteereitä. Valitusmenettelyjen lapsiystävällisyyteen on pyritty kiinnittämään huomiota ainakin yleisen laillisuusvalvonnan (eduskunnan oikeusasiamies), lastensuojelun ja koulutuksen osalta. Yleisesti ottaen valitusmenettelyitä ei nykyisellään voi kuitenkaan pitää erityisen lapsiystävällisinä.

Toimintaympäristö	Lapsiystävälliset ja yksilölliset valitusmenettelyt ovat käytössä (valitse kaikki sopivat vaihtoehdot)		
	KYLLÄ	EI	EN OSAA SANOA
Koulutus		✘	
Lapsen huolto ja lastensuojelu		✘	
Terveys			✘
Rikosoikeudelliset menettelyt			✘
Perheoikeus			✘
Maahanmuutto			✘

5.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa on kehitetty ja tehostettu menettelytapoja lapsen kuulemisessa ja lapsen edun harkinnassa niin oikeusasiamiehen omassa toiminnassa kuin valvottavienkin toiminnassa. Oikeusasiamiehen verkkosivuille avattiin vuonna 2016 erityisesti lapsille ja nuorille suunnatut sivut (www.oikeusasiamies.fi/lapset), joilla on lapsiystävällisessä muodossa tietoa lapsen oikeuksista, eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävistä yleisesti ja suhteessa lapsiin ja nuoriin sekä kantelun tekemisestä ja lapsen oikeuksien yleissopimuksen yksilövalitusmenettelystä. Sivuilta on mahdollisuus tehdä kantelu sähköisesti erityisesti lapsille suunnatun kantelulomakkeen avulla. Lasten tekemät kantelut käsitellään oikeusasiamiehen kansliassa kiireellisesti sekä oikeusasiamiehen kanslian oman arvion mukaan myös lapsiystävällisesti.¹⁶³

Lapsen oikeuksien viestinnän yhteistyöverkosto, johon kuuluu valtakunnallisia järjestöjä ja viranomaistahoja, ylläpitää lapsen oikeuksiin liittyvää tietoa kokoavaa sivustoa (www.lapsenoikeudet.fi)¹⁶⁴. Yhteistyöverkosto on tuottanut videon lapsille ja nuorille liittyen lapsen oikeuksien sopimuksen valitusmenettelyä koskevaan valinnaiseen pöytäkirjaan. Viranomaisista esimerkiksi lapsiasiavaltuutettu ja oikeusasiamies tiedottavat aktiivisesti toiminnastaan ja lapsen oikeuksiin liittyvistä asioista sosiaalisessa mediassa.¹⁶⁵

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tuottamassa verkkopohjaisessa *Lastensuojelun käsikirjassa* ohjeistetaan lastensuojeluasioissa sekä sosiaalihuollon palveluissa käytössä olevista valitusmenettelyistä.

Lapsiasiavaltuutetun *Lasten sivut* ja THL:n *Lastensuojelun käsikirja*: ks. indikaattori 3.

5.3. Kehityskohteet

Lapsen oikeuksien komitea on korostanut,¹⁶⁶ että lapsen oikeuksien toteutuminen käytännössä edellyttää tehokkaita kansallisia oikeussuojakeinoja. Komitean mukaan valtioiden on varmistettava, että lasten ja heidän edustajiensa käytettävissä on tehokkaita lapsilähtöisiä menettelyjä, kuten lapsiystävällisten tietojen, neuvojen ja tuen tarjoamista sekä pääsy riippumattomiin valitusmenettelyihin ja tuomioistuimiin, mukaan

¹⁶³ Eduskunnan oikeusasiamies 2018. & OM 2019d. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian lausunto 29.8.2019.

¹⁶⁴ Ks. myös indikaattori 7.

¹⁶⁵ UM 2019.

¹⁶⁶ YK:n lapsen oikeuksien komitea 2003.

lukien tarvittava oikeudellinen ja muu apu. Myös lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnaisessa pöytäkirjassa valitusmenettelystä¹⁶⁷ sopimusvaltioita rohkaistaan kehittämään asianmukaisia kansallisen tason järjestelmiä tehokkaiden, lapsiystävällisten oikeussuojakeinojen käyttämiseksi, sekä muistutetaan kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden ja muiden lapsen oikeuksia edistämään ja suojelemaan asetettujen instituutioiden tärkeästä roolista tässä yhteydessä.

Lapsen oikeuksien komitea on Suomelle antamissaan suosituksissa¹⁶⁸ esittänyt huolensa siitä, etteivät lapset välttämättä ole tietoisia eduskunnan oikeusasiamiehen valitusmenettelystä tai ymmärrä, miten se toimii. Komitea on suositellut, että sekä yleistä että erityisesti lasten tietoisuutta kansallisten järjestelmien mahdollistamista eri valitusmenettelyistä lisättäisiin, ja että eduskunnan oikeusasiamiehen ja lapsiasiavaltuutetun välistä yhteistyötä tehostettaisiin. (Ks. myös indikaattori 3.) Oikeusministeriön saamissa lausunnoissa tuotiin esiin, että yhteistyötä myös aluehallintovirastojen kanssa tulisi tässä yhteydessä tehostaa¹⁶⁹.

Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen oikeuksien sopimuksen toteutuminen käytännössä edellyttää, että valtiossa on voimakas itsenäinen instituutio, jolla on juridista valtaa ja velvollisuus valvoa, edistää ja suojella lasten oikeuksia. Instituutiolla tulee olla valtuudet käsitellä lasten tekemiä yksilövalituksia ja kuulustella todistajia sekä mahdollisuus tarjota hyvitystä oikeuksien loukkauksista. Oikeustieteen tohtori Suviana Hakalehto on vuonna 2015 perustuslakivaliokunnalle antamassaan lausunnossa¹⁷⁰ todennut, että Suomesta puuttuu lapsen oikeuksien komitean edellyttämä järjestely. Hakalehdon mukaan lasten käytössä oleva jälkikäteinen oikeussuoja on Suomessa tällä hetkellä ”varsin puutteellinen eikä sitä ole järjestetty lapsiystävällisesti lapsen oikeuksien komitean edellyttämällä tavalla. Tämä näkyy selvästi muun muassa opetustoimessa, jossa esimerkiksi kiusaamistapausten selvittely on koulukohtaista ilman säännöksiä tai menettelyohjeita. Lapsen oikeuksien komitea on kiinnittänyt huomiota siihen, ettei Suomessa ole lasten ja nuorten tarpeisiin suunniteltuja oikeusturva- ja neuvontapalveluja. Lapset ja nuoret eivät myöskään tunne oikeusturvajärjestelmään kuuluvia valitus- ja kantelumahdollisuuksiaan kuten mahdollisuutta kannella eduskunnan oikeusasiamiehelle.” Toisaalta on huomioitava, että opetuksen järjestäjällä on jo nykyisellään velvollisuus laatia asiakirja lasten suojaamiseksi kiusaamiselta, väkivallalta tai häirinnältä. Koulun henkilöstöstä rehtori ja opettaja toimivat virkavastuussa, joten heillä on velvollisuus selvittää ko. tapaukset. Perusopetuslaki turvaa oppilaan oikeudet turvalliseen opiskeluympäristöön.

Myös lapsiasiavaltuutettu on tuonut esiin, että viestinnässä lapsille valitusmahdollisuuksista on tällä hetkellä isoja puutteita. Sama näkemys nousee vahvasti esiin useissa oikeusministeriön tätä raporttia varten saamissa lausunnoissa, joissa todetaan, että lasten ja nuorten tulisi olla paremmin tietoisia oikeuksistaan ja valitusmenettelyistä, ja että tietoa tulisi tarjota heille laajemmin sekä erityisesti lapsille sopivassa muodossa ja lasten käyttämiä viestintäkanavia hyödyntäen¹⁷¹. Lausunnoissa tuotiin myös esiin, että valitusprosessit ovat huoltajakeskeisiä, ja toivottiin, että lapsen tosiasiallista kykyä muutoksenhakuun arvioitaisiin¹⁷². Samalla tulisi arvioida myös sitä, missä tilanteessa lapsella pitäisi olla kyky hakea muutosta päätökseen. Jokaiseen lapsille ja nuorille suunnattuun palveluun/tehtävään liittyy omat erityispiirteensä ja prosessinsa. Esimerkiksi perusopetuksessa oppilaaksiottamista koskevaan päätökseen voi huoltaja hakea muutosta. Huoltajan

¹⁶⁷ Valtioneuvoston asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valitusmenettelyä koskevan valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta ja pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta 46/2016.

¹⁶⁸ YK:n lapsen oikeuksien komitea 2011.

¹⁶⁹ OM 2019d. Pohjois-Suomen aluehallintoviraston lausunto 29.8.2019.

¹⁷⁰ Hakalehto 2015.

¹⁷¹ Ks. esim. OM 2019d. Itä- ja Pohjois-Suomen aluehallintovirastojen lausunnot 29.8.2019, Teuvan kunnan, Tampereen kaupungin, Kriminaalihuollon tukisäätiön & Pelastakaa Lapset ry:n lausunnot 30.8.2019.

¹⁷² Ks. esim. OM 2019d. Kangasalan kaupungin lausunto 23.8.2019 & Kaarinan kaupungin lausunto 27.8.2019.

vastuulla on keskustella lapsen kanssa ennen kouluun ilmoittautumista, jos halutaan tehdä vaihtoehtoinen ratkaisu ja hakea muuhun kuin asuinkunnan osoittamaan lähikouluun.¹⁷³

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, ettei Suomessa ole käytettävissä tehokasta oikeussuojaa, jos Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvattuja oikeuksia loukataan lukuun ottamatta oikeudenkäynnin viivästyistä siviilituomioistuimessa. Suomesta puuttuvat tehokkaat oikeusturvakeinot myös monissa niissä tilanteissa, joissa valtio tai kunta on loukannut lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattuja oikeuksia. Kun kansallinen tehokas oikeussuoja puuttuu, oikeudenloukkauksen kohteella on mahdollisuus valittaa lapsen oikeuksien komitealle kolmannen valinnaisen pöytäkirjan mukaisesti ilman että hän turvautuu kansallisiin keinoihin.¹⁷⁴

Lapsiasiavaltuutettu on korostanut, että lapsen arkipäiväisen suoriutumisen kannalta tärkeästä tuesta tulisi aina tehdä hallinnollinen päätös, johon on mahdollisuus hakea muutosta ja joka on ymmärrettävä lapselle ja hänen huoltajalleen. Esimerkiksi vammaisen lapsen lääkinällisen kuntoutuksen välineiden myöntämisessä ei ole selkeää muutoksenhakutietä.¹⁷⁵ Toisaalta Suomen Kuntaliitto ry on tuonut esiin, että tämä on vaikeasti tulkittava asia kuntakentällä. Esimerkiksi perusopetuksessa oppilaalla on oikeus saada tukea heti tuen tarpeen ilmetessä. Hallinnollinen päätös tehdään vasta siinä vaiheessa, kun oppilas tarvitsee erityistä tukea. Perusopetuksen tuen järjestelmästä tulisi vielä nykyistä raskaampi, jos jokaisella tuen portaalla edellytetään hallinnollista päätöstä.¹⁷⁶

Lapsiasiavaltuutettu pitää myös ongelmana, että varhaiskasvatuslaissa (36/1973) säädettyyn lapsen oikeuteen tuen tarpeen määrittelyyn ja tätä koskeviin toimenpiteisiin ei voi hakea muutosta, vaan asiasta voi ainoastaan kannella.¹⁷⁷ Opetus- ja kulttuuriministeriö on lausunnossaan¹⁷⁸ tuonut esiin, että uuden varhaiskasvatuslain myötä muutoksenhakua koskevia pykäläiä pyrittiin hallituksen esityksellä (40/2018 vp) selkeyttämään. Hallituksen esitystä muutettiin sivistysvaliokunnassa (SiVM 5/2018 vp ja EV 67/2018 vp). Eduskunnan mietinnössä ja lausunnossa painotettiin kunnan määräämisoikeutta ja tosiasiallisen hallintotoiminnan rajautumista valituskelpoisen päätöksenteon ulkopuolelle. Ministeriön mukaan hallintopäätöstä edellyttävän päätöksenteon ja tosiasiallisen hallintotoiminnan raja on tulkinnallinen sekä varhaiskasvatuksessa että muussa julkisessa palvelutoiminnassa. Voimassa olevien yleislakien ja laintulkinnan perusteella on kuitenkin selvää, että kunnan tekemistä ratkaisuista, joilla on subjektiivisen laissa säädetyn oikeuden toteutumisen estävä vaikutus, ja mikäli asiasta vallitsee erimielisyys, tulee tehdä muutoksenhakukelpoinen päätös. Eduskunta edellytti, että valtioneuvosto seuraa ja arvioi lakiuudistuksen vaikutuksia ja ryhtyy tarvittaessa toimenpiteisiin lain tavoitteiden toteuttamiseksi. Edelleen eduskunta edellytti, että valtioneuvosto valmistelee varhaiskasvatuksessa tarjottavan tuen sääntelyä kattavana kokonaisuutena. Pääministerin Marinin hallitusohjelmaan sisältyy kirjaus, jonka mukaan kehitetään kolmiportaisen tuen mallia varhaiskasvatukseen. Hallitusohjelman toimeenpanoa tältä osin valmistellaan parhaillaan.

Lapsiasiavaltuutettu on kiinnittänyt huomiota myös lapsen saamiin ohjeisiin esimerkiksi hallinto-oikeuksien päätöksiä koskien. Päätöksiin liitetty valitusosoitus on lähtökohtaisesti samanlainen lapselle ja aikuiselle eli sellaisenaan lapselle erittäin vaikeasti ymmärrettävä.¹⁷⁹ Sama koskee myös muita hallinnollisia päätöksiä ja niihin liittyviä valitusmenettelyitä. Oikeusministeriön tätä raporttia varten saamista lausunnoissa tuotiin

¹⁷³ Suomen Kuntaliitto ry:n kommentti oikeusministeriölle 8.11.2019.

¹⁷⁴ Hakalehto 2015.

¹⁷⁵ Lapsiasiavaltuutettu 2018.

¹⁷⁶ Suomen Kuntaliitto ry:n kommentti oikeusministeriölle 8.11.2019.

¹⁷⁷ Lapsiasiavaltuutettu 2018.

¹⁷⁸ OM 2019d. Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunto 30.8.2019.

¹⁷⁹ Lapsiasiavaltuutettu 2018.

laajasti esiin, että valitusmenettelyt eivät nykyisellään ole lapsiystävällisiä, ja että niiden lapsiystävällisyyttä tulisi vähintäänkin arvioida.¹⁸⁰

Perusopetukseen liittyen ongelmallisina on nähty asiat, joista ei tehdä valituskelpoisia hallintopäätöksiä (esimerkiksi oppilaan arviointia koskevat päätökset), ja joiden osalta oppilaan oikeusturva on tästä syystä heikko¹⁸¹. Opetus- ja kulttuuriministeriö on lausunnossaan¹⁸² todennut, että perusopetuslain 42 c §:ssä on kuitenkin turvattu se, että opintojen etenemisen kannalta tärkeisiin arviointeihin voi pyytää uudelleenarviointia. Edelleen on turvattu se, että tähän uuteen arviointiin tai ratkaisuun, jolla pyyntö on hylätty, saa vaatia oikaisua aluehallintovirastolta 14 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Otettuaan oikaisuvaatimuksen tutkittavakseen aluehallintovirasto voi muuttaa hallintopäätöstä, kumota päätöksen, hylätä oikaisuvaatimuksen tai palauttaa asian rehtorille uudelleen käsiteltäväksi. Kaikkien arviointipäätöksien tuominen muutoksenhaun piiriin vaatisi opetus- ja kulttuuriministeriön mukaan asian tarkastelua läpileikkaavasti koko koulutusjärjestelmän sisällä. Tähän asti on nähty, että kaikkien ns. tavanomaisten arviointien tuominen muutoksenhaun piiriin ei ole tarkoituksenmukaista mm. niiden suuren määrän vuoksi, kun oppilaan kannalta merkittävien arviointien uudelleenarviointi on kuitenkin turvattu.

Opetusalan ammattijärjestö OAJ ry on tuonut esille seuraavia epäkohtia liittyen muun muassa lasten sivistyksellisten perusoikeuksien toteutumiseen nimenomaan siitä näkökulmasta, että lapset itse voisivat ne ymmärtää ja osata käyttää niitä:¹⁸³

- Muutoksenhakutapoja on liian monenlaisia (mm. oikaisuvaatimus, oikaisupyyntö, hallintovalitus, kunnallisvalitus, kantelu);
- Muutoksenhakuajat ovat liian erilaiset (esim. 14 tai 30 päivää, 2 vuotta)
- Muutoksenhakutahoja on liian monia (kunta, AVI, hallinto-oikeus, EOA)
- Muutoksenhakutahojen lisäksi on lapsiasiavaltuutettu, jolla ei ole toimivaltaa muutoksenhakusektorilla, vaan eri toimenkuva.
- Kokonaisuutta on vaikea hahmottaa eikä mekanismeja tunneta.
- Prosessit ovat monin osin kirjallisia ja useampi kuin joka kymmenes ei peruskoulun jälkeen omaa riittäviä taitoja kirjalliseen prosessointiin.
- Valitusmekanismien käyttäminen vaatii erittäin paljon, koska osa pelkää leimautumista, ja että muutoksenhaku vaikuttaa negatiivisesti lapsen, oppilaan tai opiskelijan myöhempään opintopolkuun ja toivotun tuen/palvelun laatuun.

Varsinkin haavoittuvimmassa asemassa oleville lapsille ja jopa heidän vanhemmilleen oikeudellisiin prosesseihin ryhtyminen on haastavaa. OAJ on esittänyt, että tulisi selvittää niitä etuja, joita saataisiin yhdistämällä lapsiasiavaltuutettu hallinnollisesti sellaisen uuden yhden tahon kanssa, jolle olisi keskitetty lasten oikeudellisten asioiden käsittely ensiasteena (erityisesti sivistykselliset perusoikeudet ja niihin liittyvät asiat). Taholla tulisi olla oma-aloitteinen puuttumisoikeus ja toimivat sanktiokeinot.¹⁸⁴

Suomen Kuntaliiton mukaan koulutusta koskevan lainsäädännön jälkikäteinen oikeusturvajärjestelmä on Suomessa kattava, kun koulutusta järjestää kunta. Koulutusta koskevan lainsäädännön mukaista muutoksenhakujärjestelmää täydentää kuntalain mukainen muutoksenhakujärjestelmä. Tilanne ei muutoksenhaun osalta ole siten tasapuolinen eri koulutuksen järjestäjien kesken. Kuntaliitto katsoo, että

¹⁸⁰ Ks. esim. OM 2019d. Opetusalan Ammattijärjestö OAJ ry:n lausunto 28.8.2019, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n lausunto 28.8.2019, Pelastakaa Lapsen ry:n lausunto 30.8.2019, Kehittämiskeskus Opinkirjon lausunto 30.8.2019 & Itä- ja Pohjois-Suomen aluehallintovirastojen lausunnot 29.8.2019.

¹⁸¹ Ks. esim. Arajärvi 2005. & Hakalehto-Wainio 2012.

¹⁸² OM 2019d. Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunto 30.8.2019.

¹⁸³ OM 2019d. Opetusalan ammattijärjestö OAJ ry:n lausunto 28.8.2019.

¹⁸⁴Emt.

varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen osalta lapsen oikeuksien toteuttamista ei tulisi edistää pelkästään lisäämällä hallinnollisia menettelyprosesseja, vaan ensisijaisesti tulisi kehittää muita toimintatapoja, jotta lasten osallisuus toteutuu ensisijaisesti muilla kuin kantelu- tai muutoksenhakukeinoin. Palveluiden kehittäminen siten, että lapset osallistuvat oman kehitysvaiheensa mukaisesti toiminnan suunnitteluun, kehittämiseen ja arviointiin ovat Kuntaliiton mukaan luontevia tapoja vahvistaa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä.¹⁸⁵

Opetushallituksen mukaan erityisen tärkeää on kehittää sellaisia lapsiystävällisiä valitusmenettelyitä, joiden kautta esiin nousevat nimenomaan lasten (vrt. vanhempien, huoltajien) oma ääni, kokemus ja toimenpideehdotukset. Opetushallitus pitää tärkeänä kehittää ja levittää myös toimintamalleja siitä, miten keskinäistä vuorovaikutusta voisi vahvistaa ja asioita selvittää myös ennen viralliseen valitusprosessiin siirtymistä.¹⁸⁶

Oikeusministeriön tätä raporttia varten haastattelemat asiantuntijat toivat esiin, että lapset eivät tiedä, kenelle kertoa, jos heidän oikeuksiaan loukataan. Todennäköisimmin he kertovat siitä kouluissa terveydenhoitajille ja opettajille, omille vanhemmilleen (taustalla luottamuspuola yhteiskuntaan). Mitä huonommassa asemassa lapsi on, sitä heikommin he tietävät, keneen ottaa yhteyttä.

Seta ry korostaa lausunnossaan, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvat lapset ovat monissa eri menettelyissä muita heikommassa asemassa osaltaan siitä syystä, että heihin kohdistuvia epäkohtia ei tunnisteta. Tällöin myös lapsen on vaikea tiedostaa häneen kohdistuvia rikkeitä ilman erillistä tietoa. Pelko syrjinnästä estää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien lasten valitusmenettelyyn ryhtymistä esimerkiksi heidän kohdatessaan kouluväkivaltaa. Sateenkaarilasten osallisuutta ja kuulemista rajoittaa usein myös riittävän tuen puute omilta vanhemmilta. Tämä on erityinen ongelma, kun tiedetään, että lapsen osallisuudesta ja kuulemisesta huolehtii suurimmalta osalta oma vanhempi, ei lapsi itse.¹⁸⁷

Rikosseuraamuslaitos on julkaissut lapsi- ja perhetyön linjaukset vuonna 2013. Linjauksia uudistettiin vuonna 2019 ja niissä korostetaan aikaisempaa enemmän lapsen edun huomioimista.¹⁸⁸ Vankilassa olevien vanhempien lasten osallisuuteen liittyy kuitenkin haasteita esimerkiksi poistumislupia sekä lapsi- ja perhetapaamisia koskevassa päätöksenteossa. Päätöksiin ei vankeuslain mukaan ole valitusoikeutta. Kantelumahdollisuus on, mutta kantelun tekeminen on vaativaa, kanteluviranomaisia on useita ja niiden käsittelyajat vaihtelevat. Monet vankilassa olevat vanhemmat empivät kantelun tekemistä, koska pelkäävät seurauksia. Myös lapsella on mahdollisuus valittaa häntä suoraan tai välillisesti koskevista päätöksistä. Käytännössä lapsi ei usein kuitenkaan ole tietoinen häntä koskevista oikeuksista.¹⁸⁹

Kaikkien edellä kuvattujen menettelyiden osalta on yhdenvertaisuuden kannalta tärkeää, että seuranta-, ohjaus- ja vastausmekanismit ovat vakiintuneita ja tehokkaita, ja oikeutettujen valitusten johdosta toteutetut muutokset ovat osoitettavissa.¹⁹⁰

Kun puhutaan lapsiystävällisistä kantelukanavista, on hyvä erottaa ennakkolliset ja jälkikäteiset oikeusturvakeinot. Valitusmahdollisuudet ovat tärkeitä, mutta niiden ei tulisi olla ensisijaisia keinoja. Lapsiystävällistä olisi se, että lasta kuullaan ja kuunnellaan, ja että hän on tietoinen oikeuksistaan, jolloin jälkikäteisiä keinoja ei edes tarvittaisi. Valitusmahdollisuuksiakin tulee olla, mutta niiden tulisi olla lapsen

¹⁸⁵ OM 2019d. Suomen Kuntaliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

¹⁸⁶ OM 2019d. Opetushallituksen lausunto 29.8.2019.

¹⁸⁷ OM 2019d. Seta ry:n lausunto 30.8.2019.

¹⁸⁸ Rikosseuraamuslaitos 2019.

¹⁸⁹ OM 2019d. Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto 30.8.2019. & ks. myös Kriminaalihuollon tukisäätiö 2019. <https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2019/08/Lapsen-oikeudet-koskevat-my%C3%B6s-vankien-lapsia-verkkajulkaisu.pdf>.

¹⁹⁰ OM 2019d. Suomen Asianajaliiton lausunto 29.8.2019.

arjessa ja helposti saavutettavissa. Lapsen tulisi voida valittaa siten, että jälkikäteisiä keinoja ei edes tarvittaisi. Jälkikäteiset keinot ovat harvoin kovin lapsiystävällisiä, koska ne ovat yleensä hitaita ja realistisesti vaativat aikuisen apua.

Valitusprosessien hitaus vaikuttaa eritoten lapsiin, sillä pahimmillaan käsittely vie niin kauan aikaa, että lapsen kannalta asia ei ole enää kovinkaan ajankohtainen esimerkiksi kasvun ja kehityksen tai palvelutarpeen näkökulmasta¹⁹¹. Siksi olisi erityisen tärkeää arvioida sitä, miten lapset kokevat pystyvänsä vaikuttamaan julkisissa palveluissa, jos kokevat tulleen kohdelluksi väärin.

5.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta

Maahanmuuttajataustaisen lapsen vanhemman/vanhempien suomen (tai ruotsin) kielen taitotasolla on merkitystä sen kannalta, miten vanhempi pystyy vaikuttamaan lapsesta tehtäviin viranomaispäätöksiin esim. varahaikaskasvatuksessa, oppilaitoksissa tai huostaanoton yhteydessä. Voisi olla tarpeen selvittää, missä määrin tulkkausta viranomaisasioihin järjestetään esimerkiksi oleskeluluvan saamisen jälkeen vaikkapa kouluissa.

Vammaisten lasten osalta on syytä huomioida, että he saavat muita lapsia useammin eri viranomaisten palveluihin liittyviä päätöksiä muun muassa kuntoutuksen, apuvälineiden, vammaispalveluiden suhteen. Siksi heillä on myös muita suurempi riski joutua peräämään oikeuksiaan kantelujen tai valitusmenetelmien kautta. Tämä yhdistyneenä muita huonompaan toimintakykyyn ja tahdonilmaisuuksiin tuottaa erityisen haavoittuvuuden tilanteen, jonka ratkaisemiseen tarvitaan positiivisia toimia ja erityistä panostusta.¹⁹²

¹⁹¹ ks. esim. OM 2019d. Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunto 30.8.2019.

¹⁹² OM 2019d. Vammaisfoorumi ry:n lausunto 30.8.2019 & SAMS - Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf:n lausunto 29.8.2019.

INDIKAATTORI 6: Lasten oikeus osallistua päätöksentekoon on sisällytetty lasten parissa työskentelevien ammattilaisten peruskoulutusohjelmiin

Määritelmä: Lasten osallistumisoikeuteen liittyvä osaamispohjainen koulutus on sisällytetty lasten hyväksi ja suoraan heidän parissaan työskentelevien ammattilaisten peruskoulutusohjelmiin. Osaamispohjainen koulutus keskittyy opetukseen, jossa painotetaan tiedon hankinnan lisäksi oppimisen ja taitojen kartuttamista.

Kun henkilö on pätevä, hän voi soveltaa oppimaansa tietyssä tehtävässä tai ratkaista ongelman ja hän voi soveltaa tätä kykyä eri tilanteissa.

Valitse ja arvioi seuraavasta luettelosta kuusi ammattiryhmää: opettajat, lakimiehet, tuomarit, poliisit, sosiaalityöntekijät, terveydenhuollon ammattilaiset, maahanmuuttoviranomaiset, holhousviranomaiset ja asuntolatyöntekijät, vankilavirkailijat, lasten ja nuorten ohjaajat/työntekijät, valtion virkamiehet.

6.1. Tilannekuva

Tässä indikaattorissa lähtökohtana on lasten parissa toimivien ammattilaisten peruskoulutuksen tarkastelu siitä näkökulmasta, missä määrin peruskoulutukseen sisältyy lasten osallistumisoikeuteen liittyvää opetusta. Euroopan neuvoston arviointityökalun mukaan arvioitavaksi tulisi valita kuusi ammattiryhmää, joiden peruskoulutusohjelmien sisältöihin arvioinnissa tulisi keskittyä. Käsillä olevassa raportissa ei kuitenkaan ole rajattu tarkastelua vain kuuteen ammattiryhmään, vaan tilannekuvauksessa tarkastellaan kaikkien edellä mainittujen ammattiryhmien sekä lisäksi varhaiskasvatuksen henkilöstön peruskoulutusta laajemman kokonaiskuvan saamiseksi. Peruskoulutuksen lisäksi tai sijaan joidenkin ammattiryhmien osalta on tarkasteltu jo ammattiin valmistuneiden täydennyskoulutuksen sisältöjä.

Rajallisista aika- ja henkilöresurssisyistä johtuen tarkastelu perustuu lähinnä aikaisempiin selvityksiin sekä helposti saatavilla olleisiin (verkkopohjaisiin) aineistoihin, kuten opetussuunnitelmien perusteisiin ja opinto-ohjelmien sisältökuvauksiin. Tarkastelu on tästä syystä monien ammattiryhmien osalta jäänyt hyvin pintapuoliseksi, ja luotettavamman arvioinnin tekemiseksi sekä peruskoulutus- että täydennyskoulutusohjelmien sisältöjä tulisi jatkossa selvittää tässä esitettyä kuvausta perusteellisemmin.

Opettajankoulutus

Opetus- ja kulttuuriministeriö selvitti vuonna 2014 demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvien tavoitteiden toteutumista ja sisältöjen käsittelyä yliopistojen ja ammatillisten opettajakorkeakoulujen opettajankoulutuksessa. Selvityksen mukaan demokratiaa ja ihmisoikeuksia suoranaisesti käsitteleviä opintojaksoja sisältyi opettajankoulutukseen hyvin vähän. Lapsen oikeudet mainitaan selvityksessä muutamien yksiköiden opintojaksojen yhteydessä. Opettajankoulutuslaitokset kehittävät opetussuunnitelmiaan autonomisesti, minkä erityisesti ihmisoikeustoimijat näkivät vaikeuttavan ihmisoikeuskysymysten tuomista näkyväksi osaksi opettajankoulutusta.¹⁹³

Ihmisoikeuskeskus julkaisi vuonna 2014 laajan lähtötasoselvityksen¹⁹⁴ ihmisoikeuskasvatuksesta ja -koulutuksesta Suomessa. Selvityksen mukaan kasvatustieteellisissä tiedekunnissa ihmisoikeuskoulutuksen tarjonta oli vähäistä. Vain muutama yliopisto tarjosi perusopintovaiheessa opettajille ihmisoikeuksiin liittyvää koulutusta, joka sekin oli opiskelijoille vapaaehtoista. Oulun yliopisto järjestää ainoana Suomessa

¹⁹³ OKM 2014a.

¹⁹⁴ Ihmisoikeuskeskus 2014.

englanninkielistä interkulttuurista opettajankoulutusohjelmaa, jossa keskitytään koulutukseen, globalisaatioon, monimuotoisuuteen ja etikkaan.¹⁹⁵ Yliopistojen ulkopuolisessa opettajien ja kasvattajien koulutuksessa tilanne oli selvityksen mukaan vielä heikompi.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on rahoittanut demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen lisäämisen hankkeita opettajankoulutuksessa (sekä yliopisto että ammattikorkeakoulu). Tähän asti kehitystyötä on eri opettajankoulutuslaitoksissa tehty kuitenkin lähinnä hankerahoitteisesti, ja pitkäjänteinen, kokonaisvaltainen kehittämistyö on ollut vähäistä. Esimerkiksi Helsingin yliopisto on selvittänyt vuosina 2018-2019 toteutetussa pilotointihankkeessa¹⁹⁶, miten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tavoitteita voitaisiin edistää aiempaa laajemmin opettajankoulutuksessa. Hankkeessa on koottu yhteen ihmisoikeuskasvatusmateriaaleja ja tuotettu pilottikurssi kansalliseen käyttöön. Lapsen oikeuksien sopimusta käsitellään kurssilla suoraan osana muuta kansallista ja kansainvälistä normiperustaa ja myös sen sovelluksia opetustyössä. Hanke toimi jatkeena aiemmin toteutetuille demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta opettajankoulutuksessa käsitelleille hankkeille ja selvityksille.

Lakimiehet, tuomarit ja syyttäjät

Suomessa lakimieheksi voi opiskella Helsingin, Turun, Lapin ja Itä-Suomen yliopistoissa. Kolmen ensin mainitun yliopiston opetusohjelmiin kuuluu ihmisoikeuskurssi, jossa ei kurssitietojen perusteella käsitellä eksplisiittisesti lapsen oikeuksia. Helsingin ja Lapin yliopistoissa lapsen oikeudet sisältyvät kuitenkin kursseihin, jotka käsittelevät lapsiin kohdistuvia oikeudellisia tapauksia ja perheoikeutta. Tarkempaa mainintaa lapsen oikeudesta osallistua ei ole minkään edellä mainittujen yliopistojen opinto-ohjelmissa.¹⁹⁷ Suomen Asianajajaliiton mukaan lasten oikeuksia käsittelevillä kursseilla ei nimenomaisesti opiskella tai opeteta lapsen oikeutta osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon.¹⁹⁸

Itä-Suomen yliopistossa on Suomen ainoa lapsi- (ja koulutus-) oikeuden professuuri. Helsingin yliopistossa lapsioikeus kuuluu perheoikeuden opintoihin, lisäksi on kerran vuodessa järjestetty valinnainen lapsioikeuden kurssi, ja lapsioikeudellisia notaaritöitä ja graduja valmistuu joka vuosi. Lapsen oikeuksia käsitellään siis systemaattisesti valinnaisissa ja erikoistumisopinnoissa. Myös erikoistumisopinnoihin kuuluu lapsen oikeuksia koskevaa koulutusta (mm. ”Follo”-koulutus)¹⁹⁹.

Poliisit

Ihmisoikeuksien sisällymistä poliisikoulutukseen on arvioitu Ihmisoikeuskeskuksen raportissa vuodelta 2014. Raportin mukaan ihmisoikeudet on uudistetussa koulutuksessa sisällytetty hyvin koulutukseen ja esimerkiksi Poliisihallitus on ollut aktiivinen ihmisoikeuskysymysten koulutuksessa.²⁰⁰ Poliisin peruskoulutukseen kuuluu opiskelu lapsen kohtaamisen erityispiirteistä sekä lastensuojeluun liittyvät tapaukset. Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnasta on verkkokurssi, mutta varsinaista kurssia erityisesti lapsen oikeuksia koskien ei opintoihin sisälly. Ihmisoikeuksista on seuraava kirjaus opetusohjelmassa Poliisin toimivaltajärjestelmää käsittelevällä kurssilla (3,5 op): ”Osajaksolla opiskelija perehtyy poliisin toimivaltajärjestelmään, sen yleisiin säännöksiin, keskeisiin toimivaltuuksiin ja perus- ja ihmisoikeuksien vaikutukseen poliisitoiminnassa.” Samoin

¹⁹⁵ Oulun yliopisto 2018. <https://www.oulu.fi/ktk/ite>.

¹⁹⁶ Helsingin yliopisto (a). <https://www.helsinki.fi/fi/projektit/ihmisoikeudet-demokratia-arvot-ja-dialogi-kasvatuksessa>.

¹⁹⁷ Ihmisoikeuskeskus 2014.

¹⁹⁸ OM 2019d. Suomen Asianajajaliiton lausunto 29.8.2019.

¹⁹⁹ Ks. esim. OM 2016a.

²⁰⁰ Ihmisoikeuskeskus 2014.

rikosprosessioikeuden (2 op) kursilla on maininta ihmisoikeuksien huomioimisesta. Lapsen oikeuksista ei ole erityistä mainintaa kurssikuvauksissa.²⁰¹

Lapsen oikeuksia ja niiden turvaamista poliisitoiminnassa käsitellään kuitenkin erillisessä, lasten kanssa tekemisissä olevien poliisien täydennyskoulutuksessa. Vuodesta 2011 lähtien 24 poliisia ja 12 terveydenhuoltoalan ammattilaista on vuosittain osallistunut täydennyskoulutukseen. Lisäksi poliisit osallistuvat säännöllisesti mm. Keskusrikospoliisin, Valtakunnansyyttäjänviraston, Europolin, Cepolin ja Interpolin järjestämiin koulutuksiin.²⁰²

Sosiaalityöntekijät

Lapsiasiavaltuutetun toimisto on vuonna 2018 tarkastellut yliopistojen sosiaalityön opintojen sisältöjä lapsen oikeuksien näkökulmasta.²⁰³ Katsauksen mukaan kaikissa yliopistoissa tarjotaan lapsi-näkökulmaisia sosiaalityön kursseja, ja ne ovat pakollisia kaikille opiskelijoille vähintään jommassakummassa opintojen vaiheessa, kandi- tai maisterivaiheessa, lukuun ottamatta Tampereen yliopistoa. Jyväskylän ja Turun yliopistoissa lapsi-näkökulmaiset kurssit ovat pakollisia sekä kandi- että maisterivaiheessa. Myös oikeus-näkökulmaisia sosiaalityön kursseja tarjotaan kaikissa yliopistoissa ja ne ovat useimmissa yliopistoissa pakollisia sekä kandi- että maisterivaiheessa. Kaikissa yliopistoissa kyse on sosiaali-oikeuden kursseista.

Kaikissa yliopistoissa lapsi-näkökulmaiset kurssit sisältävät lapsen oikeuksien tarkastelua sekä ylipäätään lapsisosiaalityön oikeudellisen perustan käsittelyä. Turun yliopiston yhden kurssin kuvauksessa mainitaan myös lapsen etu ja sen tarkastelu. Kurssit vaikuttavat ainakin kuvausten perusteella melko kattavilta ja niiden avulla pitäisi jokaisen sosiaalityön opiskelijan saada käsitys lapsen oikeuksista ja lastensuojelun oikeudellisesta perustasta ja toimenpiteistä. Yleensä kurssit ovat 5 opintopisteen laajuisia. Tampereen yliopistossa opiskelija pystyy periaatteessa valmistumaan sosiaalityöntekijäksi käymättä yhtään erityisesti lapsen oikeuksiin liittyvää kurssia.

Toisaalta kurssien kuvaukset ja kirjallisuusvaatimukset vaihtelevat hyvinkin paljon yliopistoittain. Osallisuus mainitaan sanana useammassa kurssikuvauksessa, mutta missään kuvauksessa ei käy ilmi, opetetaanko kurssilla käytännön työkaluja lapsen mielipiteen selvittämiseen. Toisin sanoen, osallisuudesta puhutaan hyvin yleisellä tasolla. Itä-Suomen aluehallintovirasto on lausunnossaan tuonut esiin, että sosiaalityön opetuksessa osallisuutta käsitellään teoreettisesti, eikä opiskelijoille välttämättä opeteta käytännön työkaluja lapsen osallistamiseen ja mielipiteiden esittämiseen²⁰⁴.

Sosiaali- ja terveysministeriön tuoreessa selvityksessä²⁰⁵ todetaan, että yliopistoissa sosiaalityön pääaineopintojen laajuus asettaa haasteita sosiaalityön eri tehtäväalueilla vaadittavan osaamisen tuottamiseen peruskoulutuksen aikana, eikä erikoistuminen lastensuojelutyöhön ole tällä hetkellä mahdollista opintojen maksimimäärän puitteissa. Tällä hetkellä kaikkien yliopistojen opetussuunnitelmissa on aineopinnoissa vähintään yksi 5 opintopisteen laajuinen kurssi lastensuojelusta (neljässä yliopistossa kuudesta kaikille opiskelijoille pakollisena kurssina). Sen sisällöissä painottuvat muiden muassa oikeudelliset ja eettiset periaatteet sekä osallisuus.

Terveydenhuollon ammattilaiset

²⁰¹ Poliisiammattikorkeakoulu 2018.

https://www.polamk.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/polamkwwwstructure/61107_Poliisi_amk_ops.pdf?96c46123214bd788.

²⁰² UM 2019.

²⁰³ Tuukkanen 2019.

²⁰⁴ OM 2019d. Itä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 29.8.2019.

²⁰⁵ STM 2019.

Terveydenhuollon työntekijöistä tässä tarkastellaan lähihoitajan, sairaanhoitajan, terveydenhoitajan ja lääkärin perustutkintoja. Lähihoitajia koulutetaan monessa ammattioppilaitoksessa ja sairaan- ja terveydenhoitajia koulutetaan lähes jokaisessa ammattikorkeakoulussa.

Lähihoitajan tutkinnon perusteissa lapsen oikeuksien toteutuminen mainitaan osana oppimisen arvioinnin perusteita.²⁰⁶ Lähihoitajaksi valmistutaan suorittamalla sosiaali- ja terveysalan perustutkinto, joka muodostuu ammatillisista ja kaikille yhteisistä tutkinnon osista. Osaamisaloihin sisältyy neljä pakollista tutkinnon osaa, ml. kasvun ja osallisuuden edistäminen. Lähihoitajien koulutuksessa esimerkiksi Espoon seudun koulutuskuntayhtymä Omniassa kurseissa painotetaan käytännön oppeja lasten parissa työskentelystä. Lapsen oikeuksien ja osallistumisen huomioon ottaminen tulee esille oppimistavoitteissa.²⁰⁷ Samoin esimerkiksi Suomen diakoniaopiston lasten ja nuorten kasvatuksen ja hoidon osaamisalan linjassa korostetaan lapsilähtöistä toimintaa ja lapsen oikeudet otetaan laajasti huomioon.²⁰⁸

Sairaan- ja terveydenhoitajien opetusohjelmat ovat sisällöltään hyvin samanlaisia, ja terveydenhoitajaksi opiskelevat saavat myös sairaanhoitajan pätevyyden. Tässä tarkastelussa ovat mukana Jyväskylän, Tampereen ja Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulut. Jokaisen opetusohjelmaan sisältyy lasten ja nuorten erityistarpeiden huomioiminen hoitotyössä. Opetusohjelmissa tuodaan esiin myös eettistä lähestymistapaa. Tampereen ammattikorkeakoulussa on erillinen etiikan kurssi, ja lisäksi lasten ja nuorten hoitotyön kurssin sisällöissä mainitaan lapsen oikeudet. Jyväskylän ja Kaakkois-Suomen ammattikorkeakouluissa ei ole tarjolla vastaavaa kurssia, mutta Jyväskylässä korostetaan perhehoitotyön harjoittelussa eettistä lähestymistä ja asiakaslähtöisyyttä. Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa on vastaavanlaisia korostuksia, ja lisäksi tuodaan esille enemmän nuorten osallistumista ja esimerkiksi järjestöjen roolia nuorten hyvinvoinnissa.²⁰⁹

Lääkäreitä koulutetaan Helsingin, Oulun, Tampereen, Turun ja Kuopion yliopistoissa. Tässä tarkastelussa ovat mukana Tampereen, Turun ja Helsingin yliopistot, joissa lääkärin koulutuksessa keskitytään lasten osalta lastentauteihin ja lapsipsykiatriaan. Lähestymistapa on medikaalinen, eikä lapsen oikeuksia mainita opetusohjelmissa. Lapsen kohtaamisen erityisosaamisesta löytyy muutamia mainintoja, ja esimerkiksi Helsingissä on ollut ”Nallelääkäri”-kurssi, jossa keskitytään lapsen kohtaamiseen leikin avulla.²¹⁰

Maahanmuuttoviranomaiset

Lasten kuulemisia tekevät Maahanmuuttovirastossa hyvin monen eri ammattitaustan omaavat henkilöt. Soveltuvuusedellytys on määritelty hyvin väljästi (soveltuva korkeakoulututkinto). Yleisimpiä tutkintonimikkeitä ovat esimerkiksi yhteiskuntatieteiden maisteri, valtiotieteiden maisteri ja oikeustieteiden maisteri. Sisäministeriön mukaan Maahanmuuttovirasto kouluttaa monipuolisesti työntekijöitään lasten kohtaamiseen turvapaikkapuhutteluissa sekä vastaanottokeskuksissa. Turvapaikkapuhutteluja tekevien ylitarkastajien koulutuksessa käytetään sekä EASOn (*European Asylum Support Office*) useissa EU-

²⁰⁶ Opetushallitus 2014a.

²⁰⁷ Omnia 2019. <https://www.omnia.fi/opiskelijansivut/ammattilliselle-opiskelijalle/ammattilliselle-perusopiskelijalle/opetussuunnitelmat-lahihoitaja>.

²⁰⁸ Opetushallitus 2017b. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/5892490>.

²⁰⁹ Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu (a). <http://opinto-opas.xamk.fi/index.php/fi/28/fi/127614>; Tampereen ammattikorkeakoulu. <http://opinto-opas-ops.tamk.fi/index.php/fi/167/fi/49595/16SH/year/2018> & Jyväskylän ammattikorkeakoulu. https://asio.jamk.fi/pls/asio/asio_rakenne_julkaisu.rakenne_osaamisalue?ckohj=SAR&csuunt=99999&cvuosi=9S&caste=N&car=2019-2020.

²¹⁰ Helsingin yliopisto (b). https://weboodi.helsinki.fi/hy/vl_kehys.jsp?Kieli=1&MD5avain=&vl_tila=4&Opas=6223&Org=116719396&KohtTyyppi=erAuk=1; Turun yliopisto (a). <https://opas.peppi.utu.fi/fi/tutkinto-ohjelma/1281> & Tampereen yliopisto (b). <https://www10.uta.fi/opas/tutkintoOhjelma.htm?rid=15135&uiLang=fi&lang=fi&lv=2018>.

jäsenmaissa käytössä olevia koulutusmoduuleja että viraston omaa sisäistä koulutusta. Koulutuksesta vastaa yksikön oikeus- ja tukipalvelut yhdessä alaikäisasiantuntijan kanssa. Myös ulkopuolisia asiantuntijoita on kutsuttu kouluttamaan.²¹¹

Holhousviranomaiset ja asuntolatyöntekijät

Sosionomikoulutusta on tarjolla monessa ammattikorkeakoulussa. Humanistisen ammattikorkeakoulun vuonna 2011 toteuttamassa selvityksessä todettiin, että jokaisessa sosiaalialan ja sosionomikoulutusta tarjoavassa ammattikorkeakoulussa lapsen oikeudet tulivat esille.²¹² HUMAKin raportti on jo vuodelta 2011, mutta nykyisten opetusohjelmien pintapuolinen tarkastelu osoittaa, että lapsen oikeuksien käsittely sosiaalialan ja sosionomikoulutuksessa on pysynyt samana tai joiltain osin laajentunut.

Vankilavirkailijat

Rikosseuraamusalan tutkinto pätevöittää vankeinhoidon valvonnan ja ohjauksen tehtäviin, erityisesti vartijan tehtäviin. Tutkinto tarjoaa opiskelijalle erillishaun kautta väylän Laurea-ammattikorkeakouluun, jossa rikosseuraamusalan opinnot voidaan laajentaa ammattikorkeakoulututkinnoksi.²¹³ Perustutkinnon osaamisalueiden kuvauksessa korostetaan lainmukaisuutta ja eettisten periaatteiden noudattamista koko rikosseuraamusalan perustana, sekä keskeisiä kansalaisen vapauksia ja oikeuksia koskevia periaatteita Suomea velvoittavien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ja perustuslain mukaisesti²¹⁴. Erillistä mainintaa lapsista tai nuorista ei ole, mutta lapsen oikeudet sisältyvät ihmisoikeusjakson opetussisältöihin. Lisäksi Rikosseuraamuslaitos tekee jatkuvaa lapsi- ja perhetyötä, ja kaikissa yksiköissä on ainakin yksi lapsi- ja perhetyöhön perehtynyt henkilö²¹⁵.

Lasten ja nuorten ohjaajat/työntekijät

Lasten ja nuorten ohjaajat/työntekijät ovat usein yhteisöpedagogeja tai sosionomeja. Nuorisoalalla voi kuitenkin toimia monella eri tutkintotaustalla (sekä 2. aste että korkeakoulu; alempi/ylempi AMK, yliopistotutkinto). Nuorisoalan ammatteihin ei ole siis erityistä kelpoisuusvaatimusta, ja usein työtä tehdäänkin hyvin erilaisilla koulutustaustoilla.²¹⁶

Esimerkiksi yhteisöpedagogeja koulutetaan Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa (XAMK), Humanistisessa ammattikorkeakoulussa (HUMAK) ja Centria-ammattikorkeakoulussa. Yhteisöpedagogien koulutuksessa nuorten ja lasten oikeudet sekä osallistumismahdollisuudet ovat hyvin esillä. Opinoissa käsitellään erityisesti nuorten osallisuutta ja oikeuksia toimia yhteiskunnassa. Useilla kursseilla myös käsitellään YK:n Lapsen oikeuksien sopimusta (LOS). Humanistisen ammattikorkeakoulun arvot ja näkemys yhteisöpedagogin työstä ja toimialasta pohjaavat monilta osin LOS:n taustalla oleviin periaatteisiin. Sopimuksen tarkastelu eri näkökulmista on ollut myös hyvin suosittu aihe yhteisöpedagogiopiskelijoiden tekemissä opinnäytetöissä ja kehittämishankkeissa. Lisäksi lukuvuonna 2009-2010 opiskelijoilla oli

²¹¹ OM 2019d. Sisäministeriön lausunto 27.8.2019.

²¹² Jalonen 2011.

²¹³ Rikosseuraamusalan koulutuskeskus 2017. https://www.rskk.fi/fi/index/perustutkinto_1/ammattinavartija.html.

²¹⁴ Rikosseuraamusalan koulutuskeskus 2018.

https://www.rskk.fi/fi/index/perustutkinto_1/Tutkinnonosaamisalueet.html.

²¹⁵ Rikosseuraamuslaitos 2019. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6G5krDHMF/Lapsi- ja perhetyon_linjaukset_2019.pdf. Rikosseuraamuslaitos on myös antanut ohjeen ”Alaikäinen vanki, ohje 1/004/2017”, joka koskee alaikäisen vangin sijoittamisen perusteita vankilassa.

²¹⁶ OM 2019d. Suomen Kuntaliiton lausunto 30.8.2019.

mahdollisuus suorittaa lapsen oikeuksien juhlavuoden kunniaksi vapaavalintaisiin opintoihin harjoitteluna Lapsen oikeudet järjestö- ja nuorisotyössä -opintopaketti (1 op).²¹⁷

XAMKin opinnoissa painottuvat erityisesti nuorten mahdollisuudet vaikuttaa politiikassa, ja nuorisopolitiikasta on oma kurssinsa.²¹⁸ Centrian opintosisällöissä lapsen oikeuksista tai nuorten osallisuudesta ei opetussuunnitelman tasolla mainita. Lapsen oikeudet nähdään usein, kuten ihmisoikeudetkin, kasvatusta, sosiaali- ja terveysalaan kuuluvana osaamisalueena, jota ohjaavat vahvasti ammattia harjoittavien arvot ja asenteet.²¹⁹

Opetushallitus on laatinut perusteet nuoriso- ja yhteisöohjaajien, lastenohjaajien ja kommunikaation ja viittomakielen ohjaajien tutkintoihin. Perusteissa korostetaan paljon itsemääräämisoikeuden huomioon ottamista ja tasa-arvoa sekä osallistumista toiminnan suunnitteluun omatoimisesti. Lapsen oikeuksia ei itsessään mainita, mutta oikeudet ovat muiden käsitteiden kautta paljon esillä.²²⁰

Kasvatusta ja ohjausalan perustutkinto on ammatillinen perustutkinto, jonka voi suorittaa muun muassa Koulutuskeskus Salpauksessa Lahdessa ja Gradiassa Jämsässä. Kaiken kaikkiaan perustutkinnon järjestämislupa on 30:lla koulutuksen järjestäjällä²²¹. Tutkintoperusteiden²²² mukaan ammattitaitovaatimuksissa mainitaan mm. osallisuuden pedagogiikka, lasten osallisuutta edistävät toimintakulttuuri ja toimintatavat. Lapsen oikeuksia ei mainita tutkintoperusteissa.

Tampereen yliopistossa voi suorittaa yhteiskuntatieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinnot nuorisotyöhön ja nuorisotutkimukseen erikoistuen. Opinnoissa perehdytään nuorisotyön perusteisiin, rakenteisiin ja käytäntöihin sekä nuoruuteen ja nuorisoon yhteiskunnallisena, kulttuurisena ja yksilöllisenä ilmiönä. Vuosien 2017-2019 tutkinto-ohjelman opintosuunnitelman sisällöissä ei mainita eksplisiittisesti lapsen oikeuksia tai ihmisoikeuksia. Vuosien 2018-2019 opetusohjelmaan sisältyy mm. viiden opintopisteen laajuinen kurssi Nuorisotutkimuksen ajankohtaisia kysymyksiä, jossa käsitellään esimerkiksi nuorten osallisuutta ja toimijuutta.²²³

Valtion virkamiehet

Valtiolla työskentelee ihmisiä hyvin erilaisilla koulutustaustoilla, joten tarkastelua on vaikea rajata yhteen tiettyyn koulutusohjelmaan tai tutkintonimikkeeseen. Tähän tarkasteluun valikoitiin valtio-opin ja hallintotieteiden koulutusohjelmat muutamista eri yliopistoista. Helsingin yliopistossa valtio-opin opinnoissa on tarjolla kaksi koulutusohjelmaa: politiikan ja viestinnän sekä yhteiskunnallisen muutoksen suuntautumisvaihtoehto. Molemmista löytyy mainintoja etiikasta ja ihmisoikeuksista pakollisilla kursseilla, mutta lapsen oikeuksia ei mainita eksplisiittisesti.²²⁴ Jyväskylän yliopistossa valtio-oppia on tarjolla politiikan

²¹⁷ Jalonen 2011.

²¹⁸ Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu (b). <https://opinto-opas.xamk.fi/index.php/fi/28/fi/123477>.

²¹⁹ Centria ammattikorkeakoulu.

https://soleops.cou.fi/opsnet/disp/fi/ops_KoulOhjOps/tab/tab/sea?ryhma_id=5782782&koulohj_id=5121158&valkiel=fi&stack=push. & Jalonen 2011.

²²⁰ Opetushallitus 2017a. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/4307552>.

²²¹ OM 2019d. Opetushallituksen lausunto 29.8.2019.

²²² Opetushallitus 2018a. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/6055264>.

²²³ Tampereen yliopisto (c). <http://www.uta.fi/yky/oppiaineet/nuorisotyojanuorisotutkimus/index.html>.

²²⁴ Helsingin yliopisto (c).

https://weboodi.helsinki.fi/hy/vl_kehys.jsp?Kieli=1&MD5avain=&vl_tila=4&Opas=6146&Org=-1. & Helsingin yliopisto (e).

https://weboodi.helsinki.fi/hy/vl_kehys.jsp?Kieli=1&MD5avain=&vl_tila=4&Opas=6154&Org=116716391&KohtTyyppi=erAuk=2.

opintosuunnassa, jossa lapsen oikeuksia ei mainita pakollisten kurssien nimien tai kurssisisältöjen tasolla.²²⁵ Hallintotieteitä voi opiskella useassa yliopistossa. Esimerkiksi Tampereen yliopiston hallintotieteiden erikoistumisopinnoissa on mahdollista suorittaa sosiaalioikeuden ja *human rights law* -kurssit, joiden kuvauksista ei kuitenkaan käy ilmi, käsitelläänkö niissä lapsen oikeuksia.²²⁶

Varhaiskasvatuksen henkilöstö

Varhaiskasvatuksen henkilöstöön kuuluvat varhaiskasvatuksen opettajat, sosionomit, varhaiskasvatuksen lastenhoitajat, erityisopettajat ja päiväkotien johtajat. Uuden varhaiskasvatuslain myötä vain varhaiskasvatuksen kandidaatin tutkinnot suorittaneilla on varhaiskasvatuksen opettajan pätevyys. Lain voimaantulon jälkeen sosionomien (AMK) tehtävänimike muuttui varhaiskasvatuksen opettajasta varhaiskasvatuksen sosionomiksi.²²⁷

Helsingin, Turun ja Oulun yliopistojen varhaiskasvatuksen perusopinnoissa ei ole mainintaa lapsen oikeuksista. Oulun yliopiston varhaiskasvatuksen pakollisiin aineopintoihin kuuluu Moninaisuus varhaiskasvatuksessa –opintojakso (5op), jossa käsitellään ihmisoikeuksia, oikeudenmukaisuutta ja yhdenvertaisuutta. Sekä Helsingin että Turun yliopisto tarjoavat valinnaisissa opinnoissa lasten osallisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen liittyvän kurssin.²²⁸

Sosionomiksi voi opiskella useammassa ammattikorkeakoulussa Suomessa. Esimerkiksi Seinäjoen ja Turun ammattikorkeakoulujen sosionomin valinnaisissa varhaiskasvatuksen erikoistumiskursseissa on mainintoja lapsen oikeuksista ja yhteiskunnallisesta osallistamisesta.²²⁹ Myös diakonia-ammattikorkeakoulu tarjoaa varhaiskasvatuksen sosionomi –koulutusta. Vuoden 2020 opetussuunnitelman mukaan koulutukseen kuuluvat *Osallisuuden ja ohjauksen* sekä *Osallistava kehittäminen* –opintojaksot, joiden lisäksi muutamien kurssien sisällöissä on mainintoja ihmisoikeuksista.²³⁰

²²⁵ Jyväskylän yliopisto. <https://www.jyu.fi/ops/fi/hytk/yhteiskuntatieteiden-ja-filosofian-kandidaattiohjelma>.

²²⁶ Tampereen yliopisto (a).

<https://www10.uta.fi/opas/opintojakso.htm?rid=14044&idx=7&uiLang=fi&lang=fi&lvv=2017>.

²²⁷ OKM (b). <https://minedu.fi/varhaiskasvatus-ukk>.

²²⁸ Helsingin yliopisto (d).

https://weboodi.helsinki.fi/hy/vl_kehys.jsp?Kieli=1&MD5avain=&vl_tila=2&Opas=6434&Org=116715340&AvaaOTT=17000; Turun yliopisto (c). <https://opas.peppi.utu.fi/fi/tutkinto-ohjelma/2946>. &

Oulun yliopisto. https://www oulu.fi/sites/default/files/content/VAKA_KK_2019-2020.pdf.

²²⁹ Turun ammattikorkeakoulu. <https://opinto-opas.turkuamk.fi/index.php/fi/21632/fi/21707/PSOSTS19/year/2019>. & Seinäjoen ammattikorkeakoulu. <https://opinto-opas.seamk.fi/index.php/fi/21/fi/79/SOS19/year/2019>.

²³⁰ Diakonia-ammattikorkeakoulu. [https://www.diak.fi/wp-](https://www.diak.fi/wp-content/uploads/2019/10/Diak_OPS_2019_Sosionomi_kirkon_varhaiskasvatus_2020.pdf)

[content/uploads/2019/10/Diak_OPS_2019_Sosionomi_kirkon_varhaiskasvatus_2020.pdf](https://www.diak.fi/wp-content/uploads/2019/10/Diak_OPS_2019_Sosionomi_kirkon_varhaiskasvatus_2020.pdf).

Yhteenveto

Alla olevassa matriisissa esitetään arvio siitä, kuinka hyvin indikaattorin vaatimukset täyttyvät kunkin toimintaympäristön ja valitusmenettelyn osalta:

Ammattiryhmä	Lasten osallistumisoikeutta koskeva koulutus on sisällytetty peruskoulutukseen (valitse kaikki sopivat vaihtoehdot)		
	KYLLÄ	EI	EN OSAA SANOA
Opettajat		✘	
Varhaiskasvatuksen henkilöstö		✘	
Lakimiehet, tuomarit ja syyttäjät		✘	
Poliisi		✘	
Sosiaalityöntekijät		✘	
Terveydenhuollon ammattilaiset			✘
Maahanmuuttoviranomaiset		✘	
Holhousviranomaiset ja asuntolatyöntekijät			✘
Vankilavirkailijat			✘
Lasten ja nuorten ohjaajat/työntekijät	✘		
Valtion virkamiehet		✘	

6.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä

Helsingin yliopiston opettajankoulutushankkeessa²³¹ on kehitetty opettajalähtöisesti koulutuksen sisältöjä, minkä opiskelijat ovat kokeneet tärkeäksi ja arvokkaaksi. Ks. tämän osalta myös indikaattori 7.

Nuorten Akatemia, Kehittämiskeskus Opinkirjo ja Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto muodostivat vuosina 2018-2019 opetus- ja kulttuuriministeriön tukeman nuorisovaltuustojen Liiton osallisuuden osaamiskeskukseen, jonka tavoitteena on ollut edistää nuorten osallisuutta tukevaa kehittämistä ja päätöksentekoa eri toimialoilla. Osaamiskeskukseen tehtäviin kuului muun muassa prosessikoulutuksen rakentaminen viranomaisille, nuorten osallisuuden laatukriteerien tuottaminen ja nuorisovaikutusten arvioinnin kehittäminen.²³²

Suomen nuorisovaltuustojen kattojärjestö Allianssi ja Kehittämiskeskus Opinkirjo koordinoivat Osallisuuden vahvistajat -verkostoa, joka kokoaa yhteen nuorten kanssa työskenteleviä neljä kertaa vuodessa. Myös oppilaskuntia ohjaaville opettajille on luotu oma Oppilaskunnat ja osallisuus -verkosto. Molempien verkostojen tarkoituksena on lisätä alan ammattilaisten kesken hyviksi koettuja käytäntöjä.²³³

Ihmisoikeusliitto ja Kanuuna-verkosto kouluttivat nuorisotyöntekijöitä ihmisoikeuksista vuosina 2016-2017. Positiivista palautetta saaneet täydennyskoulutukset tavoittivat suuren määrän nuorisotyöntekijöitä useammassa suomalaisessa kaupungissa.²³⁴

Jyväskylän yliopiston johtamassa OIVA-hankkeessa (2018-2021) pilotoidaan Jyväskylän kaupungin toimijoiden ja eri sidosryhmien kanssa uusia toimintamalleja ja -tapoja lasten oikeuksien ja osallisuuden

²³¹ Helsingin yliopisto (a). <https://www.helsinki.fi/fi/projektit/ihmisoikeudet-demokratia-arvot-ja-dialogi-kasvatuksessa>.

²³² OM 2019d. Itä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 29.8.2019. & Nuorten Akatemia 2019. <https://www.nuortenakatemia.fi/hankkeet/osallisuuden-osaamiskeskus/>.

²³³ OM 2019d. Kehittämiskeskus Opinkirjon lausunto 30.8.2019 & Suomen nuorisovaltuustojen Liiton kattojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019.

²³⁴ Venäläinen 2018.

edistämiseksi. Hankkeen tavoitteena on kehittää kasvatuksen ammattilaisten ja opiskelijoiden osaamista lasten ja vanhempien osallisuudesta, yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta sekä integroida nämä seikat osaksi varhaiskasvatuksen sekä esi- ja alkuopetuksen moniammatillisia toimintaympäristöjä. Tavoitteena on luoda perusta demokraattiseksi kansalaiseksi kasvamiselle ja lasten oikeuksien toteutumiseksi muun muassa täydennyskouluttamalla esi- ja alkuopetuksessa työskenteleviä ammattilaisia.²³⁵

Turun yliopiston Sote-akatemian opintokokonaisuuksissa käsitellään lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyviä asioita. Opintokokonaisuudet ovat avoimia kaikille yliopistojen opiskelijoille, mikä mahdollistaa lasten ja nuorten oikeuksien monitieteisen käsittelyn sekä tukee moniammatillista yhteistyötä tulevaisuudessa.²³⁶ Opintokokonaisuudet ovat avoimia myös jo työelämässä oleville, jotka haluavat jatkokouluttaa itseään²³⁷.

6.3. Kehityskohteet

YK:n lapsen oikeuksien komitea on Suomea koskevista suosituksistaan²³⁸ tuonut esiin huolestuneisuutensa siitä, että lasten parissa työskentelevät ammattihenkilöt tuntevat lapsen oikeuksien sopimusta vain heikosti. Komitea on suositellut, että yleistä tietoisuutta yleissopimuksesta sekä siihen ja muihin asiaan koskeviin kansainvälisiin asiakirjoihin perustuvasta lainsäädännöstä tulisi vahvistaa muun muassa lasten parissa työskentelevien ammattihenkilöiden parissa. Lisäksi komitea on suositellut, että kaikille lasten puolesta ja lasten parissa työskenteleville ammattiryhmille, erityisesti lainvalvontaviranomaisille, opettajille, terveydenhuoltoalan ammattilaisille, sosiaalityöntekijöille ja sijaishuollon eri muotojen henkilöstölle annettavaa koulutusta tulisi tehostaa. Oikeusministeriön saamat lausunnot tukevat komitean suosituksia. Useamman lausunnonantajan mukaan lasten parissa työskentelevien peruskoulutusohjelmissä lapsen oikeudet eivät ole riittävästi esillä. Eri aikoina ja eri oppilaitoksista valmistuneilla saattaa olla myös hyvin erilainen osaaminen. Yhtäläisen osaamisen saavuttamiseksi lausunnonantajat pitävät täydennyskoulutusten roolia erittäin merkittävänä.²³⁹

Invalidiliitto ry ja Vammaisfoorumi ry peräänkuuluttavat lausunnoissaan vammaisten lasten parissa työskentelevien täydennyskoulutusta. Esimerkiksi sosionomin koulutukseen on vasta suunnitteilla vammaisten lasten kuulemis- ja osallistamiskäytäntöjä koskeva osio. Lausunnoissa korostuu lisäkouluttamisen tarve erityisesti niille ammattiryhmille, jotka käyttävät työssään vaihtoehtoisia kommunikointitapoja, kuten viittomakieltä.²⁴⁰

Cultura-säätiö puolestaan on oikeusministeriölle antamissaan kommentteissa kiinnittänyt huomiota lasten parissa työskentelevien ammattilaisten taustoihin. Cultura-säätiö pitää tärkeänä, että lasten parissa työskentelevien ammattilaisten joukossa olisi nykyistä monipuolisemmin eritaustaisia suomalaisia. Tämä edistäisi moninaisen suomalaisuuden normalisointia representaation kautta sekä tukisi toimivien kotoutumisprosessien rakentamista ja edistäisi maahan muuttaneiden perheiden tukemista lapsiin liittyvissä kysymyksissä. Väestörakenteen heijastuminen kaikissa ammattiryhmissä auttaisi myös vahvistamaan maahan muuttaneiden yhteiskunnallista luottamusta. Lisäksi eritaustaisille nuorille välittyisi viesti, että heillä on yhdenvertaiset mahdollisuudet suomalaisessa yhteiskunnassa.²⁴¹

²³⁵ Jyväskylän yliopisto 2019. <https://www.jyu.fi/edupsy/fi/tutkimus/lapsi-ja-perhetutkimus/tutkimus-ja-hankkeet/oiva>.

²³⁶ OM 2019d. Opetushallituksen lausunto 29.8.2019.

²³⁷ Turun yliopisto (b). <https://sites.utu.fi/sote/koulutus/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-osaamiskokonaisuus/>.

²³⁸ YK:n lapsen oikeuksien komitea 2011.

²³⁹ Ks. esim. OM 2019d. Suomen Kuntaliitto ry:n lausunto 30.8.2019, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n lausunto 29.8.2019 & Lappeenrannan kaupungin lausunto 15.8.2019.

²⁴⁰ OM 2019d. Invalidiliitto ry:n ja Vammaisfoorumi ry:n lausunnot 30.8.2019.

²⁴¹ Cultura-säätiö 2020.

Opettajankoulutus

YK:n ihmisoikeusneuvoston määräaikaistarkastelussa²⁴² Suomelle on esitetty suositus ihmisoikeuksien lisäämisestä opettajien koulutukseen ja Suomi on vuonna 2017 antamassaan vastauksessa hyväksynyt suosituksen.

Opetussuunnitelman perusteet (esi- ja perusopetus, lukio- ja ammatillinen koulutus) painottavat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistavoitteita. Useat selvitykset kuitenkin osoittavat, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistaso opettajien keskuudessa on vaihtelevaa ja teemojen opetus on edelleen yksittäisten opettajien aktiivisuuden varassa. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen vahvistaminen edellyttääkin siihen liittyvän tietopohjan vahvistamista sekä opettajien perus- että täydennyskoulutuksessa. Opettajat ovat saaneet tukea demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamiseen eri toimijoilta, mutta yhtenäinen opettajankoulutus aiheista puuttuu.

Esimerkiksi Ihmisoikeuskeskus julkaisi 2014 laajan lähtötasoselvityksen²⁴³ ihmisoikeuskasvatuksesta ja -koulutuksesta Suomessa. Selvimmäksi haasteeksi ihmisoikeuskoulutuksen osalta identifioitiin opettajien ja kasvattajien koulutus esimerkiksi kuntasektorin ja viranhaltijoiden lisäksi. Selvityksen pohjalta Ihmisoikeusvaltuuskunta esitti seuraavat suositukset ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen edistämiseksi Suomessa:

1. Valtioneuvoston tulee laatia ihmisoikeuskasvatusta ja -koulutusta koskeva toimintaohjelma
2. Ihmisoikeudet on sisällytettävä kaikkeen kasvatukseen ja koulutukseen
3. Ihmisoikeuskasvatuksen tulee tukea ja edistää ihmisoikeuksia kunnioittavan toimintaympäristön toteutumista
4. Opettajien ja kasvattajien ihmisoikeusosaamista on vahvistettava
5. Viranhaltijoiden ja muiden julkisia tehtäviä hoitavien ihmisoikeusosaaminen on varmistettava
6. Ihmisoikeusoppimateriaaleja ja -opetusmenetelmiä on kehitettävä
7. Ihmisoikeusopetusta, -kasvatusta ja -osaamista on seurattava, arvioitava ja kehitettävä.

Ihmisoikeusvaltuuskunta on kannanotossaan ja suosituksissaan hallituskaudelle 2019-2023 todennut, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta on tuettava osallisuuden vahvistamiseksi.²⁴⁴

Myös opetus- ja kulttuuriministeriön vuonna 2014 julkaisemassa selvityksessä²⁴⁵ esitettiin suosituksia opettajankoulutuksen sisältöjen ja menetelmien, tutkimuksen suuntautumisen sekä koulutuksen rakenteiden ja organisoitumisen kehittämiseksi. Opettajankoulutuksen opetussuunnitelmia tulisi suositusten mukaan kehittää muun muassa siten, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisältöjen käsittely tehostuisi. Kaikkien opettajaksi opiskelevien tulisi perehtyä demokratiakasvatuksen peruspiirteisiin ja saada perustiedot keskeisistä ihmisoikeuksista, ihmisoikeusasiakirjoista sekä -mekanismeista, mukaan lukien lapsen oikeudet. Näiden sisältöalueiden käsittely tulisi tehdä näkyväksi ja kirjata opetussuunnitelmiin kaikille opiskelijoille yhteisiin opintoihin. Näkökulmaa tulisi vahvistaa myös harjoittelussa.

Perustuslakivaliokunta on vuonna 2017 linjannut lausunnoissaan²⁴⁶ opettajien demokratia-, perus- ja ihmisoikeusosaamisen erityisestä tärkeydestä, sillä riittävä ja hyvin toteutettu perus- ja ihmisoikeuskasvatusta voi vaikuttaa laajasti ja edesauttaa kaikkien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Valiokunnan mukaan demokratiakasvatusta tulee sisältyä opettajankoulutukseen ja täydennyskoulutukseen.

²⁴² UM 2017.

²⁴³ Ihmisoikeuskeskus 2014.

²⁴⁴ Ihmisoikeuskeskus 2019. <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/@Bin/7644647/Suosituksset+2019-2023.pdf>.

²⁴⁵ OKM 2014a.

²⁴⁶ Eduskunta 2017a & 2017b.

Oikeusministeriön tätä raporttia varten haastattelemat asiantuntijat toivat esiin, että täydennyskoulutusta lasten osallistumisoikeuksista tarvitsivat erityisesti ne ammattilaiset, jotka työskentelevät jatkuvasti lasten parissa, esimerkiksi oppilaskuntia ohjaavat opettajat sekä opinto-ohjaajat. Opinto-ohjaajien koetaan ohjaavan erityisesti maahanmuuttajataustaisia tyttöjä usein yhteen muottiin (esim. lähihoitajiksi), ja tämänkaltaisessa tilanteessa lapsen osallistuminen ja vaikuttaminen omaa tulevaisuuttaan koskevaan päätöksentekoon estetään.

Maahanmuutto- (ja kotouttamis-)viranomaiset

Maahanmuuttajataustaisten lasten ja perheiden kanssa työskentelyssä tarvitaan lapsen oikeuksien tuntemuksen lisäksi myös kulttuurisensitiivistä/-tietoista lähestymistapaa, jotta lasten oikeudet toteutuvat yhdenvertaisesti kantasuomalaisten kanssa.

Vankilavirkailijat

Lapsiasiavaltuutettu on tuonut esiin, että vankilaviranomaisilla ei ole riittävää osaamista lapsen huomioonotossa ja kohtaamisessa²⁴⁷. Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto tukee lapsiasiavaltuutetun näkemystä. Säätiön mukaan merkittävä osa vartijoiden lapsi- ja perhetyön opintokokonaisuudesta keskittyy siihen, miten lastensuojeluilmoituksia tehdään. Tästä huolimatta harva vartijaopiskelija mieltää lasten kanssa työskentelyä osaksi omaa työtään. Säätiö myös korostaa, että sosiaalialan opinnoissa sekä ammattikorkeakouluissa että yliopistossa tulisi keskittyä siihen, miten vankeusrangaistusta suorittavien vanhempien lapsia kohdataan.²⁴⁸

Sosiaalityöntekijät

Itä-Suomen aluehallintovirasto on oikeusministeriölle antamassaan lausunnossa tuonut esiin, että sosiaalityöntekijöiden opintojen opetussuunnitelmat eivät käsittele riittävästi lasten oikeuksia. Opetussuunnitelman sisältö ei kohtaa käytännön työn kanssa, vaikka osallisuus on yksi sosiaalityön keskeisimmistä osa-alueista.²⁴⁹

6.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta

Invalidiliitto ry toteaa lausunnossaan, että esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden koulutuksen osalta on vasta suunnitteilla, miten vammaiset lapset otetaan kuulemisessa, osallistamisessa ja päätöksenteossa huomioon.²⁵⁰ Vastaavasti Kuurojen Liitto ry on tuonut esiin, että ammattilaisten peruskoulutusohjelmissa viittomakieltä käyttävien kielellisiä oikeuksia ei huomioida riittävästi, vaan koulutuksissa ainoastaan sivutaan vammausteeman yhteydessä kuulovammaisia.²⁵¹

Seta ry:n mukaan lasten ja nuorten alojen ammattilaisten koulutuksissa ei huomioida sukupuolivähemmistöön kuuluvien lasten ja nuorten oikeuksia. Koulutusten sisällöt ovat usein puutteellisia seksuaaliseen suuntautumiseen ja moninaisuuteen liittyvissä asioissa.²⁵²

²⁴⁷ Lapsiasiavaltuutettu 2018a.

²⁴⁸ OM 2019d. Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto 30.8.2019.

²⁴⁹ OM 2019d. Itä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 29.8.2019.

²⁵⁰ OM 2019d. Invalidiliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

²⁵¹ OM 2019d. Kuurojen Liitto ry:n lausunto 30.8.2019.

²⁵² OM 2019d. Seta ry:n lausunto 30.8.2019.

INDIKAATTORI 7: Lapsille jaetaan tietoa heidän oikeudestaan osallistua päätöksentekoon

Määritelmä: Ministeriöiden ja lapsille tärkeiden palvelujen tarjoajien on tiedotettava lasten ja nuorten oikeudesta osallistua päätöksentekoon, mukaan lukien esimerkiksi tiedot valitusmekanismeista, oikeudellisista prosesseista ja mahdollisuuksista osallistua heidän omissa organisaatioissaan sekä heitä koskeviin päätöksenteko- ja suunnitteluprosesseihin. Tiedon pitäisi olla saatavilla lapsiystävällisessä muodossa, mukaan lukien sosiaalisen median verkostot, jotka ovat eri-ikäisten ja -kykyisten lasten saatavilla ja sopivissa muodoissa lapsille, joilla on erilaisia viestintätarpeita. Tietoa tulisi jakaa sellaisilla kanavilla, joita lapset käyttävät, kuten erikoistuneilla verkkosivustoilla tai neuvontapuhelimissa.

Lasten oikeuksia, mukaan lukien lasten osallistumisoikeuksia koskeva opetus on pakollinen osa opetussuunnitelmia.

Lisäksi on olemassa julkisia tiedotus- ja koulutusohjelmia (mieluiten osana kansallista strategiaa), joilla lisätään yleisön, lasten, nuorten, vanhempien ja ammattilaisten tietoisuutta lasten osallistumisoikeudesta, mukaan lukien oikeudesta muodostaa tai kuulua lasten tai nuorten organisaatioihin.

7.1. Tilannekuva

Euroopan neuvoston vuonna 2010 Suomessa toteuttaman politiikkatutkimuksen²⁵³ yhtenä johtopäätöksenä oli, että lapset eivät aina saa tietoa omista oikeuksistaan lapsiystävällisessä muodossa, ja että lapsille ja nuorille on tiedotettava osallistumisrakenteista aiempaa paremmin. Lisäksi johtopäätöksissä korostettiin eri alojen ammattilaisille tarjottavan koulutuksen merkitystä. Koulutuksen tulisi olla yhtenäistä ja säännöllistä, ja sitä tulisi järjestää kaikille lasten kanssa työskenteleville ammattiryhmille. Tässä indikaattorissa keskitytään tarkastelemaan etupäässä lapsille suunnattavaa opetusta sekä muita tiedotus- ja viestintätoimenpiteitä, joilla lapsille jaetaan tietoa heidän oikeudestaan osallistua päätöksentekoon. Lasten parissa työskentelevien eri alojen ammattilaisten koulutusta lasten osallistumisoikeuksien osalta käsitellään indikaattorissa 6. Oikeudellisia ja hallinnollisia menettelyjä ja valitusmenettelyjä sekä niistä tiedottamista puolestaan kuvataan indikaattoreissa 4 ja 5.

Lastensuojelun Keskusliitto selvitti vuonna 2017 lasten ja nuorten tietämystä ja mielipiteitä lapsen oikeuksista, toimintaympäristöstä ja osallisuudesta. Kyselyn perusteella lapset eivät Suomessa tunne YK:n Lapsen oikeuksien sopimusta tai sen sisältöä kovin hyvin. Vain 42 prosenttia vastanneista muisti, että omassa koulussa olisi joskus käsitelty Lapsen oikeuksien sopimusta. 56 prosenttia vastaajista muisti kuulleensa sopimuksesta jotain kautta, tytöt hieman poikia useammin. Myös ikäryhmien välillä oli eroja: 10–12-vuotiaista 53 %, 13–14-vuotiaista 49 % ja 15–17-vuotiaista 61 % muisti kuulleensa sopimuksesta.²⁵⁴

Kansallinen viestintästrategia

Opetus- ja kulttuuriministeriö (silloinen opetusministeriö) perusti vuonna 2009 kansallisen viestintä- ja vaikuttamiskampanjan johtoryhmän, jonka tavoitteena oli vahvistaa valtiovallan osuutta lapsen oikeuksista tiedottamisessa ja hakea kokemusta pysyvien tiedotusvastuiden luomiseksi. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman koordinoima johtoryhmä työskenteli 31.3.2010 saakka. Työryhmän tehtävänä oli toimia yhteistyöelimenä kampanjan eri tahojen välillä tiedonkulun varmistamiseksi

²⁵³ OKM 2011.

²⁵⁴ Lastensuojelun Keskusliitto ry 2017.

kampanjavuoden 2009 aikana ja kerätä kokemukset tiedotuskampanjasta. Työryhmä teki ehdotukset lapsen oikeuksien kansalliseksi viestintästrategiaksi sekä valtiovallan vastuunjaosta ministeriöiden kesken YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen tiedottamisesta.²⁵⁵

Vuonna 2012 sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimiva lapsiasianeuvottelukunta toteutti viestintästrategian valmistelutyössä mukana olleille tahoille suunnatun kyselyn strategian toimeenpanosta. Saaduista vastauksista ilmeni, ettei viestinnän yleinen koordinointi ollut toiminut suunnitellusti. Selvityksen tulosten johdosta koordinointia muutettiin siten, että vuodesta 2013 lähtien lapsen oikeuksien kansallisen viestinnän toimeenpanon ja seurannan koordinaatiosta vastasi lapsiasianeuvottelukunta yhdessä lapsiasiavaltuutetun toimiston kanssa. Koordinaatiovastuu oli sidottu neuvottelukunnan toimikauteen, joka päättyi 31.8.2015.²⁵⁶ Vuosina 2015–2019 lapsen oikeuksien kansallisen viestinnän toteutumista arvioi lapsiasianeuvottelukunnan yhteydessä toiminut Lapsen oikeuksien viestinnän ja kansainvälisen lapsipolitiikan työryhmä.

Lapsen oikeuksien mediaviestinnän, sidosryhmäyhteistyön ja etenkin lapsen oikeuksien päivän viestinnän käytännön toteuttamista ja yhteistyötä varten Lastensuojelun Keskusliiton yhteydessä toimii kansallinen lapsen oikeuksien viestinnän yhteistyöverkosto, johon kuuluu valtakunnallisia järjestöjä ja viranomaistahoja. Yhteistyöverkoston tehtävänä on suunnitella, toteuttaa ja seurata erityisesti lapsen oikeuksien päivän (20. marraskuuta) yhteisiä viestintätoimenpiteitä. Lisäksi yhteistyöverkosto välittää tietoa eri tahojen suunnitelmista ja hankkeista lapsen oikeuksien viestinnässä ja koulutuksessa sekä ihmisoikeuskasvatuksessa päällekkäisyyksien välttämiseksi ja yhteistyömahdollisuuksien kartoittamiseksi.²⁵⁷

Lapsiasiavaltuutettu ja Lastensuojelun Keskusliitto ovat käyneet keskustelua kansallisen viestintästrategian uudistamisesta vuonna 2020. Uutta lapsen oikeuksien kansallista viestintästrategiaa on tarkoitus suunnitella ottaen huomioon muut olemassa ja vireillä olevat lapsiin liittyvät strategiat ja linjaukset.

Varhaiskasvatus, esi-, perus- ja lukio-opetus sekä ammatillinen koulutus

YK:n lapsen oikeuksien sopimus antaa varhaiskasvatukselle, esi- ja perusopetukselle ja lukio-opetukselle oikeudellisen perustan.²⁵⁸ Vuonna 2019 uudistetuissa lukion opetussuunnitelman perusteissa (LOPS) lapsen oikeuksien sopimusta ei enää erikseen mainita arvoperustana, mutta arvoperustan todetaan rakentuvan muun muassa demokratialle, ja lukio-opetus pohjautuu LOPSin mukaan keskeisiin ihmisoikeussopimuksiin²⁵⁹. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvoperustan yhtenä yleisperiaatteena on lapsen mielipiteen huomioon ottaminen ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden viidestä laaja-alaisen osaamisen osa-alueesta yksi käsittelee lasten osallistumista ja vaikuttamista, kuulluksi tulemista ja osallisuutta omaan elämään vaikuttavissa asioissa.

Esi- ja perusopetuksen sekä lukion opetussuunnitelmien perusteissa oppilaiden osallisuus on yksi keskeisistä peruseriaatteista ja oppilaiden osallisuuden edistäminen kuuluu osaksi koulujen toimintakulttuuria. Koulutyö tulee järjestää siten, että sen perustana on oppilaiden osallisuus ja kuulluksi tuleminen. Perusopetuksessa oppilaiden osallistumisen tärkeyttä korostetaan muun muassa heidän oman koulutyönsä ja ryhmänsä toiminnan sekä monialaisten oppimiskokonaisuuksien suunnittelussa. Lisäksi oppilaiden osallisuus korostuu koulun yhteisen toiminnan ja oppimisympäristön suunnittelussa ja kehittämisessä sekä oppilaskuntatoiminnassa. Paikallisesti päätetään, miten oppilaat ja huoltajat osallistuvat toimintakulttuurin

²⁵⁵ OPM 2010.

²⁵⁶ Lapsiasiavaltuutettu 2013. <http://lapsiasia.fi/tata-mielta/aloitteet/aloitteet-2013/lapsen-oikeuksien-vestinnan-kansallinen-yhteistyolinjaukset-29-5-2013/>.

²⁵⁷ Emt.

²⁵⁸ Opetushallitus 2014b; 2015; 2016 & 2018b.

²⁵⁹ Opetushallitus 2019d.

kehittämiseen. Lukio-opetuksessa koulutuksen järjestäjän tulee edistää kaikkien opiskelijoiden osallisuutta ja luoda heille monipuolisia mahdollisuuksia osallistua oppilaitoksen päätöksentekoon ja toimintatapojen kehittämiseen. Opiskelijoita kannustetaan aktiivisuuteen ja osallistumiseen muun muassa opiskelijakunnan ja tutortoiminnan kautta sekä laajemmin yhteisössä ja yhteiskunnassa.²⁶⁰

Perusopetuksen sisältöjen osalta lapsen oikeudet mainitaan eksplisiittisesti muutaman oppiaineen ja osaamiskokonaisuuden yhteydessä. Laaja-alaisessa osaamiskokonaisuudessa *Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu (L2)* koulutyön yhdeksi tavoitteeksi nostetaan ihmisoikeuksien, erityisesti lapsen oikeuksien tuntemisen ja arvostamisen sekä niiden mukaisen toiminnan suunnitelmallinen edistäminen. Laaja-alaisessa osaamiskokonaisuudessa *Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävän tulevaisuuden rakentaminen (L7)* puolestaan tutkitaan mm. ihmisoikeuksiin, erityisesti lasten oikeuksiin, liittyviä kysymyksiä ja tilanteita. Lapsen oikeuksia ja YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen merkitystä oppilaan omassa elämässä käsitellään lisäksi uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetuksessa. Terveystiedon opetukseen liittyviä sisältöjä käsiteltäessä otetaan huomioon eri näkökulmia kuten lapsuus ja lasten oikeudet.²⁶¹

Lukio-opetuksen sisällöissä lapsen oikeudet mainitaan eksplisiittisesti ainoastaan elämäntutkimustiedon yhteydessä. Ihmisoikeudet laajemmin mainitaan mm. äidinkielen ja kirjallisuuden, ruotsin, englannin ja vieraiden kielten, maantieteen, historian, yhteiskuntaopin ja uskonnon opetusisällöissä.²⁶² Opetushallitus käynnisti elokuussa 2018 lukion opetussuunnitelman perusteiden uudistustyön. Uudet opetussuunnitelman perusteet julkaistiin marraskuussa 2019, ja niiden mukainen opetus alkaa elokuussa 2021.²⁶³

Ammatillisten perustutkintojen perusteissa²⁶⁴ on mainintoja esimerkiksi osallisuudesta, osallistumismahdollisuuksien turvaamisesta ja nuorten elinolojen kehittämisestä. Lapsen oikeuksia tai ihmisoikeuksia yleisemmin ei mainita tässä yhteydessä tarkasteltujen perustutkintojen perusteissa.²⁶⁵ Kasvatus- ja ohjausalan perustutkinnossa painopisteenä on osallisuuden lisääminen, kansalaistoiminta ja monikulttuurinen työ. Alalla painottuvat harrastus- ja toimintamahdollisuuksien ohella nuorten elinolojen kehittäminen sekä yhteiskunnallisten osallistumismahdollisuuksien turvaaminen ja laajentaminen. Sen sijaan kasvatus- ja ohjausalan ammattitutkinnon ja erikoisammattitutkinnon perusteissa lapsen oikeuksia tai osallisuutta ei mainita eksplisiittisesti. Kehitysvamma-alan ammattitutkinnon perusteissa painotetaan asiakkaan omien valintojen ja päätöksenteon mahdollistamista sekä asiakkaan sosiaalisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen ja osallisuuden tukemista. Myös kuntoutus-, tuki- ja ohjauspalvelujen erikoisammattitutkinnon perusteissa painotetaan asiakkaan osallisuuden ja hyvinvoinnin edistämistä. Mielenterveys- ja päihdetyön ammattitutkinnon ja erikoisammattitutkinnon perusteiden mukaan tutkinnon suorittanut osaa hyödyntää työssään alan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän tuntemusta. Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon suorittanut osaa tutkintoperusteiden mukaan suunnitella, toteuttaa ja arvioida asiakkaan tai potilaan terveyttä, hyvinvointia, toimintakykyä sekä kasvua ja osallisuutta edistävää hoito- ja huolenpitotyötä erilaisissa sosiaali- ja terveydenhuollon tai kasvatuksen toimintaympäristöissä. Lasten ja nuorten kasvatuksen ja hoidon osaamisalassa hän osaa edistää varhaiskasvatuksessa lapsen kasvua, hyvinvointia ja oppimista sekä lapsen, nuoren ja perheen terveyttä ja hyvinvointia. Vammaistyön osaamisalassa hän osaa edistää vammaisen osallisuutta sekä ylläpitää ja edistää vammaisen toimintakykyä.

²⁶⁰ Opetushallitus 2014b; 2015 & 2016.

²⁶¹ Opetushallitus 2014b.

²⁶² Opetushallitus 2015.

²⁶³ Opetushallitus 2019d.

²⁶⁴ Opetushallitus 2019a.

<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/selaus/kooste/ammattillinenkoulutus?hakutyyppi=perusteet>.

²⁶⁵ Huom. tässä yhteydessä on tarkasteltu vain perustutkintojen (174 tutkintonimikettä) perusteiden sisältöjä, ei paikallisten opetussuunnitelmien tarkempia sisältöjä.

Terveysalan ammattitutkinnon suorittaneilla on tutkintoperusteiden mukaan ammattitaito tehdä työtään sosiaali- ja terveysalan eettisiin periaatteisiin, säädöksiin ja määräyksiin perustuen.

LASTEN JA NUORTEN NÄKÖKULMIA

Nuorten on vaikea arvioida omien oikeuksiensa toteutumista, jos he eivät tunne niitä tai aikuisten velvollisuuksia. Lastensuojelun osalta tuli esiin myös tiedonpuute siitä, mitä aikuiset eivät saa tehdä. Toisinaan omat oikeudet on ymmärretty jälkeenpäin esimerkiksi vaikuttamistoiminnan tai –ryhmien kautta.

Nuorten tietämys omista oikeuksistaan on paljolti riippuvainen aikuisista ja heidän aktiivisuudestaan oikeuksien kertomisessa.

Riittävä aika oman sosiaalityöntekijän kanssa mahdollistaa keskustelun ja kysymisen omista kokemuksista epäasialliseen kohteluun liittyen.

Yksin alaikäisenä maahan tulleiden osalta nousi esille tiedonpuutetta omista oikeuksista, eri toimijoiden rooleista ja ympärillä olevien aikuisten vastuista ja velvollisuuksista. Tiedonpuutteen myötä oma osallistuminen päätöksentekoon heikkenee.

Yläkoululaiset tiesivät lapsille ja nuorille tarkoitettujen vaikuttamiskanavien (oppilaskunta, lapsiparlamentit, nuorisovaltuustot, tukioppilastoiminta) olemassaolosta. Vähemmän on tietoa siitä, millä muilla tavoilla oppilaat voisivat vaikuttaa päätöksentekoon. Usein osallistumattomuudessa kyse on puutteellisesta tiedottamisesta. Kaikki eivät tieneet, miten esimerkiksi oppilaskunnan hallitukseen voi pyrkiä mukaan. Osa ei ollut tiennyt ehdokkuuden mahdollisuudesta, eikä etukäteen ollut tiedotettu, millä oppitunnilla äänestetään. Siksi he eivät voineet voi olla ehdokkaana eivätkä äänestää.

Kunnat

Kuntien peruspalveluiden valtakunnallisessa arvioinnissa²⁶⁶ vuodelta 2017 todetaan, että kaksi kolmasosaa kunnista tiedottaa nuorille heitä koskevasta päätöksenteosta monipuolisesti useiden eri kanavien kautta. Vaikuttamistoiminnassa tai muutoin nuorisotyön toiminnoissa mukana olevat nuoret saavat hyvin tietoa päätöksistä. Käytetyimmät tiedotuskanavat tavoittavat kuitenkin vain osan kunnan nuorista. Lisäksi arviointiraportissa todetaan, että vaikuttamistoiminnassa mukana olevat nuoret saivat koulutusta osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyen paremmin kuin muut nuoret, virkamiehet ja luottamushenkilöt.

Oikeusministeriölle tätä raporttia varten annetuissa lausunnoissa tuotiin esiin, että kuntien käytänteet lapsille ja nuorille tiedottamisessa vaihtelevat sekä kuntien välillä että yksittäisen kunnan sisällä. Lisäksi todettiin, että kuntien tiedotus ei usein tavoita lapsia ja nuoria, vaan on suunnattu lähinnä aikuisille.²⁶⁷ Esimerkkinä lapsille suunnatusta tiedotuksesta mainittiin Helsingin kaupungin infokortit, jotka jokainen sijoitukseen päätyvä lapsi saa oikeuksistaan sijaishuollossa. Erityisesti erilaisissa ristiriitatilanteissa (kun lapsen/nuoren ja vanhemman näkemykset eroavat) lapsille ja nuorille kerrotaan aktiivisesti heidän oikeuksistaan.²⁶⁸ Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto (NuVa) ry on nuorten osallisuuden asiantuntijajärjestö,

²⁶⁶ Aluehallintovirasto 2019b. <https://www.patio.fi/web/pepa-2017-valtakunnallinen/johtopaatos-nuorten-osallistuminen>.

²⁶⁷ Ks. esim. OM 2019d. Kangasalan kaupungin lausunto 23.8.2019, Tornion kaupungin ja Luhangan kunnan lausunnot 19.8.2019, Karkkilan kaupungin lausunto 5.8.2019 & Harjavallan kaupungin lausunto 30.7.2019.

²⁶⁸ OM 2019d. Helsingin kaupungin lausunto 27.8.2019.

joka on erikoistunut nuorten osallisuuden edistämiseen kunta- ja maakuntatasolla. NuVa tarjoaa koulutusta nuorisovaltuutettujen lisäksi myös kuntien nuoriso-ohjaajille, päättäjille sekä viranhaltijoille.²⁶⁹

Nuorten Akatemia, Kehittämiskeskus Opinkirjo sekä NuVa ry muodostavat opetus- ja kulttuuriministeriön hyväksymän nuorisoalan osallisuuden osaamiskeskuksen²⁷⁰ vuosina 2018-2019. Toiminnan tarkoituksena on ollut lisätä johtavien viranhaltijoiden osaamista ja valmiuksia nuorten osallistamiseen poikkihallinnollisesti. Osallisuuden osaamiskeskuksen puitteissa on muun muassa järjestetty prosessikoulutuksia sekä yhteiskehittämistyöpajoja kuntien johtaville viranhaltijoille ja nuorille, sekä julkaistu nuoretjaosallisuus.fi-sivusto, jonne on laadittu yhteistyössä nuorten, järjestöjen ja kuntien kanssa nuorten osallisuuden laatukriteerit ja itsearviointityökalu kuntien viranhaltijoiden työn tueksi.²⁷¹

Oikeusministeriön tätä raporttia varten haastattelemat kuntien asiantuntijat toivat esiin, että valtakunnalliset ohjelmat tai kampanjat, kuten LAPE-ohjelma ja Lasten oikeuksien viikko ovat lisänneet tietoisuutta ja tiedottamista lapsen oikeuksista merkittävästi myös kuntatasolla.

Demokratiaverkkopalvelut ja muut digitaaliset alustat

Oikeusministeriö ylläpitää kansalaisille suunnattuja osallistumisen ja vaikuttamisen verkkopalveluita, jotka on koottu demokratia.fi-sivustolle. Oikeusministeriön ylläpitämiä demokratiapalveluita ovat kansalaisaloite.fi, kuntalaisaloite.fi, lausuntopalvelu.fi, otakantaa.fi ja nuortenideat.fi. Nuortenideat.fi on valtakunnallinen, kaksikielinen (suomi ja ruotsi) nuorten vaikuttamispalvelu, jonka avulla nuoret voivat helposti tehdä ehdotuksia, osallistua ja vaikuttaa heitä koskeviin asioihin. Viranomaiset, kunnat, koulut, järjestöt ja nuorten vaikuttajaryhmät voivat ottaa palvelun maksutta käyttöönsä. Nuorisolain mukaisesti kaikki alle 29-vuotiaat nuoret voivat käyttää Nuortenideat.fi-palvelua, mutta palvelun konseptoinnissa ja suunnittelussa pääkohderyhmänä olivat 11–17-vuotiaat nuoret, joilla ei ikänsä vuoksi välttämättä ole mahdollisuutta käyttää muita valtakunnallisia demokratiapalveluita.

Nuortenideat.fi perustuu nuorisolain (1285/2016) 24 pykälään, jonka mukaan kunnan ja valtion viranomaisen tulee tarjota ja järjestää nuorille mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa paikallista, alueellista ja valtakunnallista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn tai heitä tulee muutoin kuulla mainituissa asioissa. Lisäksi nuoria on kuultava heitä koskevissa asioissa. Palvelun tuottavat yhteistyössä oikeusministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö sekä osaamiskeskus Koordinaatti.

Monilla kunnilla on omia nuorille suunnattuja verkkopalveluita, joiden kautta nuoret voivat osallistua ja vaikuttaa oman kuntansa päätöksentekoon. Useimmat kunnat tiedottavat lapsille ja erityisesti nuorille suunnatuista osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksista omilla verkkosivuillaan. Esimerkiksi Ruuti²⁷² on helsinkiläisten nuorten vaikuttamisjärjestelmä, jonka toiminta on suunnattu pääosin 13–17-vuotiaille. Ruutin aloitesivuston kautta nuoret voivat jättää aloitteita Helsingin kaupungille. Aloitteita voi ehdottaa sähköisellä lomakkeella, ja ne ohjataan asiasta vastaavalle työntekijälle.

Nuorten tieto- ja neuvontapalvelut

Nuorten tieto- ja neuvontapalveluita Suomessa tuottavat kunnat ja järjestöt. Palveluita toteutetaan fyysisissä palvelupisteissä ja -keskuksissa sekä verkkopalveluissa, jotka toimivat joko paikallisesti tai alueellisesti. Nuoret voivat myös itse toimia palveluissa vertaistiedottajina ja -neuvojina toisilleen. Osassa kuntia toimii monenlaista mediasisältöä tuottavia nuorten toimituksia. Nuorten tieto- ja neuvontatyön päämääränä on

²⁶⁹ OM 2019d. Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto ry:n lausunto 30.8.2019.

²⁷⁰ OKM (a). <https://minedu.fi/nuorisotyon-keskukset>.

²⁷¹ Nuorten Akatemia 2019. <https://www.nuortenakatemia.fi/hankkeet/osallisuuden-osaamiskeskus/>.

²⁷² Helsingin kaupunki. <http://ruuti.munstadi.fi/>.

edistää nuorten kuulemista, osallistumista ja vaikuttamista heidän omien asioidensa hoitamisessa sekä yhteiskunnallisissa asioissa.

Koordinaatti oli yksi opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamista 12:sta nuorisoalan valtakunnallisesta osaamiskeskuksesta vuosina 2018-2019. Koordinaatin tehtävänä on tuottaa asiantuntija- ja tukipalveluita nuorten tieto- ja neuvontatyön valtakunnalliselle palveluverkostolle. Verkosto muodostuu nuorisotyön organisaatioista ja ammattilaisista kunnissa, järjestöissä ja oppilaitoksissa. Keskuksen muita tehtäviä ovat mm. koulutukset, kehittämishankkeet, sidosryhmäyhteistyö sekä valtakunnallisten nuorille suunnattujen palveluiden tuottaminen (Nuorteneämä.fi ja Nuorteneideat.fi).

Vastaavasti Ungdomsakademin (Föreningen Luckan) tarjoaa ruotsinkielisiä tiedotus-, neuvonta- ja ohjauspalveluja sekä tapahtumia nuorille ja nuorten parissa toimiville. Luckanin kohderyhmänä ovat 13-29-vuotiaat nuoret sekä nuorten parissa työskentelevät ammattilaiset. Paikallisia ja alueellisia nuorisotiedottajia on Helsingissä, Porvoossa, Kirkkonummella, Turussa ja Vaasassa. Lisäksi Luckan ylläpitää Ärligt talat -chattia²⁷³ ja kysymys-vastaus -palvelua Fråga.fi²⁷⁴. Luckan, yhteistyössä Folkhälsans Förbundin kanssa, oli yksi opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamista 12:sta nuorisoalan osaamiskeskuksesta vuosina 2018-2019. Luckan tekee tiivistä yhteistyötä Koordinaatin kanssa.²⁷⁵

Valitusmekanismit ja oikeudelliset prosessit

Ks. indikaattorit 4 ja 5.

Yhteenveto

Alla olevassa matriisissa esitetään arvio siitä, kuinka hyvin indikaattorin vaatimukset täyttyvät kunkin hallintotason osalta:

Hallintotaso	Lapsille jaetaan tietoa heidän oikeudestaan osallistua päätöksentekoon (valitse kaikki sopivat vaihtoehdot)		
	KYLLÄ	EI	EN OSAA SANOA
Kansallinen		✘	
Alueellinen			✘
Paikallinen		✘	
Koulu	✘		

7.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä

Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmassa (LAPE) on pyritty lisäämään **lasten, nuorten ja perheiden sekä ammattilaisten tietoisuutta lapsen oikeuksista**. Vuonna 2017 julkaistiin opas ja koulutuskokonaisuus, joilla ohjataan ammattilaisia lapsilähtöiseen yhteistyöhön ja tietojenvaihtoon lapsen edun mukaisella tavalla. Kokonaisuudessa avataan yleissopimusta erityisesti lapsen kuulemisen ja lapsen edun osalta.²⁷⁶

Lapsen oikeuksien viestintäverkosto ylläpitää lapsen oikeuksiin liittyvää tietoa kokoavaa **lapsenoikeudet.fi-verkkosivua** sekä järjestää vuosittain **lapsen oikeuksien viikon**²⁷⁷. Kouluille suunnatun toiminnallisen teemaviikon tavoitteena on edistää lapsen oikeuksien tunnettuutta oppilaiden, opettajien ja kouluhenkilökunnan keskuudessa yhteisen tekemisen kautta.

²⁷³ Föreningen Luckan 2019c. <https://arligtatalat.fi/>.

²⁷⁴ Föreningen Luckan 2019a. <https://unginfo.fi/fraga/>.

²⁷⁵ Föreningen Luckan 2019b. <https://unginfo.fi/>.

²⁷⁶ UM 2011.

²⁷⁷ Lapsen oikeudet (b). <https://www.lapsenoikeudet.fi/kampanja/lapsenoikeuksienviikko/>.

Tampereen kaupunki on järjestänyt vuodesta 2010 alkaen **4.-luokkalaisten vaikuttamispäivät**. Päivien tavoitteena on opettaa 10-vuotiaille lapsille demokratiataitoja ja erilaisia vaikuttamisen keinoja sekä antaa tietoa omasta kotikaupungista ja sen palveluista toiminnallisilla menetelmin. Messutyypiset vaikuttamispäivät järjestetään koulupäivän aikana ja oppilaat osallistuvat niihin opettajiensa ilmoittamina, luokittain. Tampereella on toiminut vuodesta 2001 lähtien myös **Tampereen Lasten Parlamentti**, joka on alakoululaisten lasten oma vaikuttamiskanava. Sen tavoitteena on saada alakouluikäisten lasten mielipiteet kuuluviin tamperelaisessa päätöksenteossa sekä opettaa lapsille demokratia- ja vaikuttamistaitoja lasten oman ikätason mukaisin menetelmin.²⁷⁸

Oulun kaupunki on kerännyt kaikki osallisuuteen viittaavat kirjaukset perustusten OPS-perusteista ja pyrkinyt luomaan mahdollisimman **monipuolisen kuvan osallisuus-käsitteestä** muutenkin kuin edustuksellisuuden kautta. Pohdinta OPS-perusteiden olemassa olevista kirjauksista yhdessä koulujen henkilöstön ja oppilaisen sekä huoltajien kanssa tuotti laajemman kuvan siitä, mitä osallisuus voi parhaimmillaan koulukontekstissa olla ja miten sitä voi kehittää. Lisäksi Oulussa on pidetty hyvänä käytäntönä koulujen ja nuorisopalveluiden välistä yhteistyötä osallisuustoiminnassa (oppilaskunnat ja alueiden osallisuusryhmät).²⁷⁹

Osallistuva budjetointi on toimintatapa, jossa asukkaat otetaan mukaan yhteisiä verovaroja koskevaan keskusteluun, suunnitteluun ja päätöksentekoon.²⁸⁰ Esimerkiksi Helsingin kaupungin RuutiBudjetti on osallistuvan budjetoinnin malli, jossa kaupunki päättää nuorten vapaa-ajan toiminnasta ja palveluista yhdessä nuorten kanssa. RuutiBudjetti on osa Helsingin kaupungin budjettia.²⁸¹ Osallistuvaa budjetointiä on hyödynnetty myös muissa kaupungeissa ja kunnissa. Esimerkiksi Oulun kaupungin osallistuvan budjetoinnin menettelyt on avattu lapsille ja nuorille, ja heitä on aktivoitu mukaan alueelliseen budjetointiin ja alueelliset palvelukeskittymät toimivat muutenkin lasten ja nuorten toiminnan ja kehittämisen tukena. Myös Varkauden kaupungin nuorisovaltuusto Wanuva päätti vuonna 2018 ottaa osallistuvan budjetoinnin toimintatavakseen.²⁸²

Pohjois-Karjalan maakuntaliitto myönsi vuonna 2019 maakunnalliselle nuorisovaltuustolle 10 000 euroa osallistuvan budjetoinnin kokeiluun. Nuoret saivat itse päättää, mihin myönnetty summa käytetään. Nuorisovaltuusto keräsi maakunnan nuorilta ideoita summan käyttöön avoimella haulla ja haun pohjalta valikoidut ideat olivat yleisöäänestyksessä.²⁸³

Oikeusministeriön yhteydessä toimiva rikosentorjuntaneuvosto on myöntänyt valtionapua nuorille suunnattuihin osallistuvan budjetoinnin hankkeisiin, joissa nuoret ovat voineet päättää, miten käyttävät avustuksen oman lähiympäristönsä turvallisuuden parantamiseen (esim. Valo-Valmennus ry). Kansallisessa rikosentorjuntaohjelmassa²⁸⁴ on muitakin toimenpiteitä, joilla kuntien turvallisuussuunnittelun työryhmiä on kannustettu kuulemaan ja ottamaan nuoret ja lapset mukaan turvallisen lähiympäristön luomiseen.

Rikosentorjuntaneuvoston **kansallisen rikosentorjuntakilpailun** vuonna 2018 voittanut hanke ”Forssan malli - Väestöryhmien välisten konfliktien purkaminen” voitti samana vuonna myös Euroopan rikosentorjuntakilpailun. Hankkeessa myös lapset ja nuoret olivat mukana turvallisen lähiympäristön

²⁷⁸ Tampereen kaupunki 2019. <http://www.nuortentampere.fi/vaikuttaminen/>.

²⁷⁹ OM 2019d. Oulun kaupungin lausunto 30.8.2019.

²⁸⁰ Suomen Kuntaliitto ry 2017.

²⁸¹ Helsingin kaupunki. <http://ruutibudjetti.munstadi.fi/>.

²⁸² OM 2019d. Suomen nuorisovaltuustojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019 & Oulun kaupungin lausunto 30.8.2019.

²⁸³ Pohjois-Karjalan maakunta- ja sote-uudistus. <https://www.pohjois-karjala.fi/web/maakuntauudistus/osallistava-budjetointi>.

²⁸⁴ OM 2016b.

luomisessa, kun väestöryhmien välisiä konflikteja purettiin vuoden 2015-2016 vaihteessa. Lapset ja nuoret tekivät mm. videoita.²⁸⁵

Kevään 2019 europarlamenttivaalien yhteydessä lapset pääsivät äänestämään **lasten omissa vaaleissa** yli 30 kunnassa ympäri Suomen. Lasten vaaleissa oikean äänestyspaikan läheltä löytyi omatoiminen lasten vaalipiste, jossa lapsi voi äänestää vanhemman tai muun aikuisen opastuksella. Ehdokkaat olivat fiktiivisiä ja hyvämielisiä eläinhahmoja, jotka kilpailivat lasten äänistä päästääkseen matkalle Eurooppaan. Lasten vaalien avulla äänestämisestä haluttiin tehdä kaikkien yhteinen tapahtuma, joka innostaa äänestämään toistekin. Idea lasten vaaleihin syntyi Porissa, jossa lapset ovat voineet äänestää kuntavaalien yhteydessä vuodesta 2017 alkaen.²⁸⁶ Toisaalta lasten vaaleja on kritisoitu siitä näkökulmasta, että fiktiivisten ehdokkaiden vaalien on koettu aliarvostavan lasten kykyä osallistua ja vaikuttaa tai ottaa kantaa asioihin²⁸⁷.

Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi on koordinoanut eduskunta-, kunta-, europarlamentti- ja presidentinvaalien yhteydessä **kouluissa ja toisen asteen oppilaitoksissa järjestettäviä Nuorisovaaleja** 1990-luvulta lähtien. Kyseessä on demokratiakasvatuksen menetelmä, jossa alaikäiset nuoret äänestävät samoja ehdokkaita, jotka ovat ehdolla varsinaisissa vaaleissa. Allianssi on myös tarjonnut nuorille ehdokkaiden ja puolueiden esittelyvideoita opetuskäyttöön sekä nuorten vaalikoneen, jossa ehdokkaat ovat antaneet vastauksensa nuoria kiinnostaviin kysymyksiin. Vuoden 2018 syksyllä Allianssi ry järjesti ensimmäisen **Politiikkaviikon**, joka on valtakunnallinen yhteiskunnallista vaikuttamista käsittelevä teemaviikko nuorille. Politiikkaviikko sai jatkoa syksyllä 2019.²⁸⁸

Yle Kioskin, Sitran ja ALL-YOUTH-tutkimushankkeen yhteistyönä vuonna 2019 rakennettu vaalibotti oli yksi kokeilu, jolla nuorten kiinnostusta vaaleja ja äänestämistä kohtaan pyrittiin lisäämään. Vaalibotti tavoitti noin 100 000 nuorta.²⁸⁹ Vaalibotti oli suunnattu äänioikeutetuille nuorille, mutta samantyyppisiä sovelluksia voitaisiin kehittää myös nuoremmille.

Helsingin yliopisto toteutti vuosina 2018-2019 hankkeen, jossa tuotettiin kaikkien Suomen opettajankoulutuslaitosten käyttöön tarkoitettu **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottikurssi**, koottiin **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusmateriaaleja** opettajille sekä koordinoitiin korkeakoulujen ja ammattikorkeakoulujen **verkostotoimintaa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tukemiseksi**. Hanketta rahoittivat Ihmisoikeuskeskus, oikeusministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö sekä Helsingin Yliopisto. Hanke kytkeytyi UNESCO-professuuriin *Values, Dialogue and Human Rights in Education*.²⁹⁰ Hankkeen puitteissa Opetushallituksen verkkosivuille²⁹¹ koottiin kevään 2019 aikana kattavasti monipuolista **opetusaineistoa lasten ja nuorten osallisuutta edistävän demokraattisen toimintakulttuurin tukemiseen**. Sivustolla on tarjolla tietoa lapsen oikeuksista sekä tukea aiheen käsittelylle oppitunneilla tuntikokonaisuuksien, oppaiden ja pelien muodossa. Sivulle on koottu myös materiaalia lasten ja nuorten ihmisoikeuskasvatukseen ja osallisuuteen liittyen. Materiaalit on suunnattu niin opettajille kuin suoraan

²⁸⁵Haaste 2018.

<https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste42018/forssanmallivoittieuroopanrikoksentorijuntakilpailun.html>.

²⁸⁶ Lasten vaalit. <https://www.lastenvaalit.fi/>.

²⁸⁷ OM 2019d. Tampereen kaupungin lausunto 30.8.2019.

²⁸⁸ OM 2019d. Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019. Lisätietoa Allianssi (a).

<https://www.alli.fi/vaikuttaminen/nuorten-osallisuus/nuorisovaalit> & Allianssi (b).

<https://www.alli.fi/vaikuttaminen/politiikkaviikko>.

²⁸⁹ OM 2019d. Tampereen yliopiston lausunto 5.8.2019; ks. myös ALL-YOUTH 2019b.

<http://www.allyouthstn.fi/vaalibotti-tukena-aanestamisessa-all-youth-toi-tutkimustiedon-kysymysten-pohjaksi/>.

²⁹⁰ Helsingin yliopisto (a). <https://www.helsinki.fi/fi/projektit/ihmisoikeudet-demokratia-arvot-ja-dialogi-kasvatuksessa>.

²⁹¹ Opetushallitus 2019b. <https://www.oph.fi/fi/demokratia-ihmisoikeudet-ja-osallisuus>.

lapsille ja nuorille itselleen. Sivusto julkaistiin heinäkuussa 2019 suomeksi, ja se julkaistaan myöhemmin myös ruotsinkielisenä.

Eduskunnan oikeusasiamies ja Ihmisoikeuskeskus toteuttivat vuonna 2018 hankkeen, jonka tarkoituksena oli vahvistaa ja edistää **perusoikeuksiin ja ihmisoikeuksiin liittyvää kasvatusta ja koulutusta kouluissa**. Hankkeessa muun muassa vierailtiin kouluissa ja laadittiin opetusmateriaalia rehtoreille.²⁹²

Maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten osallisuutta tukevia hyviä käytäntöjä ovat esimerkiksi Planin *Matkalla-* ja *Muuttajat*-ohjelmat sekä monikulttuurista nuorisotyötä Tampereella tekevä Pakolaisnuorten tuki ry:n Kölvi-toiminta.²⁹³

Maahanmuuttovirasto pyrkii tukemaan **turvapaikanhakijaperheiden hyvinvointia ja lasten kehitystä** Lapset puheeksi -auttamismenetelmän avulla. Tavoitteena on parantaa vastaanottokeskusten toiminnallisia valmiuksia ja osaamista ottaa lapset huomioon osana arjen työrutiineja.²⁹⁴

Monet lapsen oikeuksien parissa työskentelevät **kansalaisjärjestöt levittävät tietoa lapsen oikeuksista**. Esimerkiksi Pesäpuu ry ja Lastensuojelun Keskusliitto ry ovat tuottaneet oppaan syntymäkodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria kohtaaville²⁹⁵. Järjestöillä on myös hyviä käytäntöjä vertaistiedottamiseen liittyen²⁹⁶.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon useisiin **seurakuntiin on nimetty lapsiasiahenkilö/-henkilöitä**, jonka/joiden päätehtävänä on arvioida toiminnan ja hallinnon tasolla tehtävien päätösten vaikutuksia lapsiin ja nuoriin sekä toimia lapsen oikeuksien sopimuksen sekä lasten ja nuorten asioiden asiantuntijana. Lapsiasiahenkilö myös viestii lapsille ja nuorille heidän mahdollisuuksistaan tehdä aloitteita, kertoa mielipiteitään ja vaikuttaa päätöksentekoon. Heille järjestetään vuosittain täydennyskoulutusta ja muuta tukea.²⁹⁷

Suomen UNICEFin **lapsiystävällinen kunta -mallin** tavoitteena on auttaa kuntia edistämään lapsen oikeuksien toteutumista.²⁹⁸ Esimerkiksi Hämeenlinnassa lapsiystävällinen kunta -toiminnan puitteissa on kehitetty lasten ja nuorten osallisuutta edistävä Vaikuttamisen polku -malli²⁹⁹ sekä Lasten ja nuorten osallisuusopas³⁰⁰.

Tampereen yliopisto on tehnyt ALL-YOUTH STN-tutkimushankkeessa kouluyhteistyötä **nuorten osallistumisen turvaamiseksi lainvalmistelussa**. Kouluyhteistyö on vahvistanut nuorten tiedollisia ja taidollisia valmiuksia osallistua lainvalmisteluun. Nuoret ovat myös kehittäneet itse esimerkiksi lainvalmistelua koskevaa opetusta.³⁰¹

²⁹² Eduskunnan oikeusasiamies 2019.

²⁹³ OM 2019d. Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019.

²⁹⁴ Maahanmuuttovirasto 2017. https://migri.fi/artikkeli/-/asset_publisher/turvapaikanhakijalapsille-ja-perheille-lisaa-tukea-vastaanottokeskuksissa.

²⁹⁵ Pesäpuu ry & Lastensuojelun Keskusliitto ry 2012.

²⁹⁶ Ks. esim. Pesäpuu ry & Lastensuojelun Keskusliitto ry 2011.

²⁹⁷ OM 2019d. Kirkkohallituksen lausunto 29.8.2019.

²⁹⁸ Suomen UNICEF ry (b). <https://www.unicef.fi/unicef/tyomme-suomessa/lapsiystavallinen-kunta-projektiesittely/>.

²⁹⁹ Hämeenlinnan kaupunki 2019b. https://www.hameenlinna.fi/wp-content/uploads/2019/01/Vaikuttamisen-polku_2018.pdf.

³⁰⁰ Hämeenlinnan kaupunki 2019a. <https://www.osallisuusopas.fi/>.

³⁰¹ OM 2019d. Tampereen yliopiston lausunto 5.8.2019. Lisätietoa ALL-YOUTH 2018. <http://www.allyouthstn.fi/nuoret-mukaan-lainvalmisteluun-kouluarjessa/>.

7.3. Kehityskohteet

Lapsen oikeuksien komitea on suositellut (2011) Suomelle, että sopimusvaltio tehostaa pyrkimyksiään vahvistaa yleistä tietoisuutta, myös lasten, vanhempien ja lasten parissa työskentelevien ammattihenkilöiden tietoisuutta, yleissopimuksesta sekä siihen ja muihin asiaa koskeviin kansainvälisiin asiakirjoihin perustuvasta kansallisesta lainsäädännöstä. Lisäksi komitea suosittelee, että sopimusvaltio tehostaa asianmukaista ja järjestelmällistä koulutusta, jota annetaan kaikille lasten puolesta ja lasten parissa työskenteleville ammattiryhmille, erityisesti lainvalvontaviranomaisille, opettajille, terveydenhuoltoalan ammattilaisille, sosiaalityöntekijöille ja sijaishuollon eri muotojen henkilöstölle (ks. myös indikaattori 6).³⁰²

Lapsiasiavaltuutettu on vuonna 2017 esittänyt, että Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) arvioisi varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen ihmisoikeuskasvatuksen toteutumisen uusien varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden tultua voimaan.³⁰³ Opetus- ja kulttuuriministeriön esittämän näkemyksen³⁰⁴ mukaan vastaavanlainen arviointi ihmisoikeuskasvatuksen toteutumisesta tulisi tehdä myös esiopetuksen osalta. Arviointiin kannattaisi kytkeä esimerkiksi lapsen oikeuksien sopimuksen tunnettavuuden edistäminen, yhdenvertaisuuden toteutuminen, kiusaamisen ehkäisy tai muu samaan teemaan liittyvä asia. Karvi on vuonna 2019 arvioinut lasten osallisuuden toteutumista päiväkotien ja perhepäivähoidon lapsiryhmissä osana varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden toteutumisen arviointia³⁰⁵. Karvissa on meneillään myös uusien opetussuunnitelman perusteiden arviointi perusopetuksessa, mutta siinä ei tarkastella erikseen ihmisoikeuskasvatusta lapsiasiavaltuutetun esittämällä tavalla³⁰⁶.

Ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen osalta, ks. indikaattori 6.

Kuntien peruspalveluiden arvioinnissa yhdeksi kehityskohteeksi on nostettu kunnan luottamushenkilöille ja työntekijöille tarjottava koulutus ja tiedotus nuorten osallistumisesta ja kuulemisesta.³⁰⁷ Oikeusministeriön saamista lausunnoissa puolestaan tuotiin esiin, että kuntien tulisi tiedottaa lapsille heidän oikeuksistaan nykyistä laajemmin sekä erityisesti lapsille sopivassa muodossa ja lasten käyttämiä (nykyaikaisia ja saavutettavia) viestintäkanavia hyödyntäen³⁰⁸ (ks. myös kehityskohteet indikaattorin 5 yhteydessä). Lisäksi lapselta lapselle / nuorelta nuorelle -viestintää tulisi olla muun tiedottamisen rinnalla ja siihen liittyviä hyviä käytäntöjä tulisi levittää laajemmin³⁰⁹.

Viranomaisilla on jo nykyisellään velvollisuus tiedottaa osallistumisoikeudesta ja ottaa lasten näkemykset huomioon heitä koskevassa päätöksenteossa. Kuntien (ja valtion) velvoittaminen tekemään lapsivaikutusten arviointia ja lapsibudjetointia sekä seuraamaan tehtyjen päätösten toteutuneita vaikutuksia lapsiin voisi edistää lasten osallistamista päätöksentekoon, ja sen myötä myös tiedottamista tästä oikeudesta³¹⁰.

Lausunnoissa korostettiin myös, että lapsen oikeuksien takaamaa mahdollisuutta osallistua päätöksentekoon tulisi vahvistaa erityisesti kouluissa ja oppilaitoksissa kehittämällä toimintamalleja ja -menetelmiä, joilla

³⁰² UM 2011.

³⁰³ Lapsiasiavaltuutettu 2017.

³⁰⁴ OM 2019d. Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunto 30.8.2019.

³⁰⁵ Repo ym. 2019.

³⁰⁶ OM 2019d. Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunto 30.8.2019.

³⁰⁷ Aluehallintovirasto 2019b. <https://www.patio.fi/web/pepa-2017-valtakunnallinen/johtopaatos-nuorten-osallistuminen>. Ks. myös OM 2019d. Etelä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 30.8.2019 & Jyväskylän kaupungin lausunto 28.8.2019.

³⁰⁸ Ks. esim. OM 2019d. Oulun kaupungin lausunto 30.8.2019, Jyväskylän kaupungin lausunto 28.8.2019 & Turun kaupungin lausunto 26.8.2019.

³⁰⁹ OM 2019d. Nuorten Suomi ry:n lausunto 30.8.2019 & Jyväskylän kaupungin lausunto 28.8.2019.

³¹⁰ Ks. esim. OM 2019d. Opetusalan ammattijärjestö OAJ ry:n lausunto 28.8.2019.

oppilaita ja opiskelijoita osallistavaa toimintaa tuodaan vahvemmin osaksi koulujen ja oppilaitosten päätöksentekoa. Oppilaskunnilla tulisi olla ohjaava opettaja, jolla on osaamista sekä riittävästi aikaa toiminnan toteuttamiseen ja kehittämiseen³¹¹. Opetuksen järjestäjän tulisi ottaa osallistaminen ja sen toteuttaminen paremmin huomioon myös esimerkiksi kuntien VESO-³¹² ja muissa vastaavissa koulutuksissa, jotta esimiehillä ja opettajilla on sitä koskeva riittävä osaaminen. Osallistamista ja sen kehittämistä tulisi arvioida säännöllisesti.³¹³ Oppilaitosten tulisi lisäksi entistä aktiivisemmin tiedottaa oppilaille ja heidän vanhemmilleen tai muille huoltajille siitä, miten oppilaat voivat osallistua ja vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin³¹⁴. Hassin (2016) tutkimuksen yhteydessä koulujen kasvattajille suunnatun kyselyn mukaan oppilaat eivät saa paljoa tietoa koulun päätöksenteosta tai siihen osallistumisesta. Lisäksi oppilaat saivat vain vähän tietoja siitä, mistä ottaa selvää lapsen oikeuksista sekä myös (esim. kunnallisista) mahdollisuuksista vaikuttaa päätöksiin nuorten asioissa tai keinoja vaikuttaa lapsen oikeuksien toteutumiseen köyhissä maissa.³¹⁵

Eryteisesti **pienen lasten oikeudesta osallistua** päätöksentekoon tulisi viestiä lapsen arjessa nykyistä laajemmin. Päätöksenteko tulisi nähdä laajempuna kuin vain yhteiskunnallisena päätöksentekona. Pienemmille lapsille merkittävät päätökset tehdään arjen yhteisöissä ja niissä kuulluksi tuleminen luo pohjan laajemmalle vaikuttamiselle.³¹⁶

Nuorten kuulemiseen kehitettyjen kanavien osalta on tärkeää, että nuoret ovat mukana alustojen kehittämisessä, jotta niistä tulee sellaisia, joita nuoret kiinnostuvat käyttämään. Nuorten tulisi myös itse saada valita ideat, jotka viedään alustalta eteenpäin.³¹⁷

7.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta

Tiedottamisessa esiintyy puutteita kieli- ja kulttuuritaustan huomioimiseen liittyen. Esimerkiksi Familia ry on oikeusministeriölle antamassaan lausunnossa tuonut esiin, että lapsille suunnattavassa tiedottamisessa tulisi käyttää kulttuurisensitiivistä lähestymistapaa.³¹⁸ Myös Cultura-säätiö on oikeusministeriölle toimittamissaan kommentteissa painottanut oikean ja ymmärrettävän tiedon saamisen varmistamista maahan muuttaneiden vanhempien kohdalla. Vanhemmuusoppaat maahan muuttaneiden kielillä kirjoitettuina ja kulttuurisidonnaisesti ymmärrettäviksi rakennettuina toisivat esiin lapsen oikeuksia ja suomalaista järjestelmää. Cultura-säätiön mukaan olisi myös tärkeää, että mm. lapsen oikeuksia käytäisiin vanhempien kanssa läpi neuvoloissa ja varhaiskasvatuksessa.³¹⁹

SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf on korostanut, että vammaispalveluja käyttävät lapset toivovat, että heidän näkemyksiään kuultaisiin palveluprosesseissa, ja että tietoa päätöksentekoon osallistumisesta annettaisiin lapsen erityistarpeet huomioiden³²⁰. Kynnys ry:n mukaan vammaisten lasten tarvitsema erityinen tuki, mukaan lukien kohtuulliset mukautukset ja vaihtoehtoiset kommunikointikeinot

³¹¹ Kunnallinen opetusalan henkilöstön virka- ja työehtosopimus OVTES sisältää viikoittaisen suunnitteluajan ja sen lisäksi opettajalle oppilaskunnan ohjaustyöstä korvauksen vuosiluokilla 7-9. Alakouluilla 1-6 vuosiluokilla resursoinnissa voi olla puutteita, koska virka- ja työehtosopimuksissa ei ole sovittu oppilaskunnan ohjaamista koskevasta korvauksesta.

³¹² VESO-koulutuksella tarkoitetaan opettajien virkaehtosopimuksessa määriteltyä työajaksi laskettua kouluttautumismuutetta.

³¹³ OM 2019d. Kehittämiskeskus Opinkirjon lausunto 30.8.2019 & Opetusalan Ammattijärjestö OAJ:n lausunto 28.8.2019.

³¹⁴ OM 2019d. Opetushallituksen lausunto 29.8.2019.

³¹⁵ Hassi 2016.

³¹⁶ Ks. esim. OM 2019d. Pelastakaa Lapset ry:n & Isonkyrön kunnan lausunnot 30.8.2019.

³¹⁷ OM 2019d. Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto ry:n lausunto 30.8.2019.

³¹⁸ OM 2019d. Familia ry:n lausunto 24.8.2019.

³¹⁹ Cultura-säätiö 2020.

³²⁰ OM 2019d. SAMS - Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf:n lausunto 29.8.2019.

tiedon saavutettavuudessa, on turvattava. Erityistä huomiota on kiinnitettävä laitoksissa asuville lapsille tiedottamiseen heidän oikeudestaan osallistua päätöksentekoon.³²¹

Erityisiä tiedottamisen tarpeita on myös vankilassa olevien vanhempien lasten osalta. Kriminaalihuollon tukisäätiön kokemuksen mukaan vankien lapset eivät tule kuulluiksi vankilassa olevan vanhempansa tapaamiseen tai huoltajuuteen liittyvissä asioissa, eivätkä lapset saa riittävästi tietoa oikeuksistaan. Erityisen vaikea tilanne on pienten lasten sekä esimerkiksi vammaisten lasten osalta.³²²

Suomessa ei ole kerätty tilastotietoa tai tehty akateemista tutkimusta vankien lapsista, joten heidän tarpeistaan tai edes määrästään ei ole tarkkaa tietoa. Kriminaalihuollon tukisäätiö katsoo, että Suomen tulisi tunnistaa vankien lapset haavoittuvana ja erityisen tuen tarpeessa olevana ryhmänä. Jos vankien lasten haavoittuvaa asemaa/erityistä tuen tarvetta ei tunnisteta, he ovat kasautuvan huono-osaisuuden ja ylisukupolvisen rikollisen käyttäytymisen riskiryhmässä.³²³

³²¹ OM 2019d. Kynnys ry:n lausunto 30.8.2019.

³²² OM 2019d. Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto 30.8.2019 & Kriminaalihuollon tukisäätiö 2019.

³²³ OM 2019d. Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto 30.8.2019.

INDIKAATTORI 8: Lapset ovat edustettuina eri foorumeilla, mukaan lukien omien organisaatioidensa kautta, oppilaitoksissa sekä paikallisilla, alueellisilla ja kansallisilla hallintotasoilla

Määritelmä

Lapsilla on mahdollisuus osallistua foorumeihin, joissa he voivat puhua asiaankuuluvien viranomaisten, kuten hallintoviranomaisten kanssa koulutasolla ja paikallisella, alueellisella ja kansallisella tasolla (erityisesti kouluneuvostojen, lasten/nuorten neuvostojen, lasten/nuorten parlamenttien tai lasten/nuorten foorumien kautta). Näissä foorumeissa lapset voivat tunnistaa heitä koskevia ongelmia ja tuoda ne koulun, paikallisen, alueellisen ja kansallisen tason päättäjien tietoon. Erityisesti olisi pyrittävä selittämään prosessi, jolla lapset valitaan kyseisiin palveluihin, ketkä lapset siihen osallistuvat, miten lapset osallistuvat päätöksentekoprosessiin (soveltuvien osin), alueet, joissa ne ovat olemassa ja tällaisille elimille annetut päätöksentekovaltuudet.

8.1. Tilannekuva

Valtakunnalliset foorumit

Eduskunnassa on kokoontunut **Nuorten parlamentti** vuodesta 1998 lähtien. Valtaosa Nuorten parlamentin toiminnasta tapahtuu yläkoulujen parlamenttikerhoissa, joissa tutustutaan demokratian avainkysymyksiin ja ajankohtaisiin teemoihin sekä osallistutaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Nuorten parlamentti huipentuu joka toinen vuosi eduskunnassa järjestettävään täysistuntoon (seuraavan kerran keväällä 2020). Lainsäätäjille Nuorten parlamentti tarjoaa mahdollisuuden kuulla nuoria. Täysistunnossa valtioneuvoston jäsenet vastaavat kerholaisten heille esittämiin kysymyksiin. Istunto toteutetaan eduskunnan suullisen kyselytunnin tapaan ja siihen osallistuu 199 oppilasedustajaa parlamenttikerhoista eri puolelta Suomea. Istuntopäivänä eduskunnassa on varsinaisen täysistunnon lisäksi myös muuta teemaan liittyvää ohjelmaa.³²⁴

Opetushallitus järjesti vuosina 2007-2011 valtakunnallista **Lasten ja nuorten foorumia**, jonka tavoitteena oli luoda vaikuttamisen kanava lapsille ja nuorille sekä saada heidän näkemyksiään paikalliseen ja kansalliseen päätöksentekoon.³²⁵ Viime vuosina Opetushallitus on järjestänyt vuosittain **osallisuus- ja oppilaskuntafoorumia** (vuodesta 2019 lähtien Demokratia- ja osallisuusfoorumi), jonka tavoitteena on tiivistää yhteistyötä ja vuorovaikutusta sekä jakaa tietoa Opetushallituksen, muiden hallinnonalojen, kansalaisjärjestöjen sekä muiden yhteistyökumppaneiden kesken nuorten aktiivisen osallisuuden ja oppilaskunta toiminnan sekä demokratiakasvatuksen edistämiseksi. Foorumin keskiössä ovat koulutuksen kehittämisen ajankohtaiset kysymykset, erityisesti varhaiskasvatuksen ja koulujen yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia edistävän vuorovaikutteisen toimintakulttuurin vahvistaminen sekä yhteistyön syventäminen varhaiskasvatuksen ja koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa.

Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto Nuva ry. on vuonna 1998 perustettu valtakunnallinen järjestö, joka toimii paikallisten nuorisovaltuustojen ja muiden vastaavien nuorten vaikuttajaryhmien edunvalvonta-, palvelu- ja yhteistyöjärjestönä. Nuva ry. edistää nuorisovaltuustojen asemaa ja parantaa nuorten mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa. Yksi liiton tärkeimmistä toimielimistä on piirineuvosto, jossa piirien puheenjohtajat tuovat esiin piirinsä näkemyksiä valmistelussa oleviin liiton päätöksiin. Piirineuvoston

³²⁴ Eduskunta. <https://www.eduskunta.fi/FI/NuortenEduskunta/NuortenParlamentti/Sivut/default.aspx>.

³²⁵ Opetushallitus 2019c. https://www.oph.fi/kehittamishankkeet/lasten_ja_nuorten_foorumi.

tehtävä on tuoda piirien tahto esiin liitolle ja kehittää piirien ja liiton välistä yhteistyötä.³²⁶ NuVa ry järjestää vuosittain kaikille Suomen nuorisovaltuutetuille suunnatun Huipputapaamisen, joka tarjoaa nuorille mahdollisuuden vaikuttaa ja verkostoitua valtakunnallisesti. Tapahtumaan kutsutaan edustaja jokaisesta Suomen nuorisovaltuustosta ja muista nuorten vaikuttajaryhmistä.

Toisen asteen opiskelijoilla on neljä **valtakunnallista opiskelijajärjestöä**: Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto - SAKKI ry, Suomen Lukiolaisten Liitto ry, Suomen Opiskelija-Allianssi - OSKU ry ja Finlands Svenska Skolungdomsförbundet rf, joista viimeksi mainittu edustaa toisen asteen opiskelijoiden lisäksi myös suomenruotsalaisia lukio-opiskelijoita. Esimerkiksi Lukiolaisten Liittoon kuuluu noin puolet lukiolaisista. Lisäksi Suomessa toimii noin parikymmentä **poliittista nuoriso- ja varhaisnuorisojärjestöä**, joiden tavoitteena on muun muassa antaa nuorille mahdollisuuksia osallistua poliittiseen päätöksentekoon tarjoamalla heille vaikutuskanavia ja resursseja.

Verkossa tapahtuvan osallistumisen ja vaikuttamisen edistämiseksi oikeusministeriö ylläpitää kansalaisille suunnattuja **valtakunnallisia demokratiaverkkopalveluita** (mm. nuorille suunnattu Nuortenideat.fi), jotka on koottu demokratia.fi-sivustolle (ks. myös indikaattori 7).

Kirkon Nuorisopäivien yhteydessä järjestetään vuosittain Nuorten tulevaisuusseminaari (Kirkko 2030), joka on vakiinnuttanut paikkansa valtakunnallisena suomenkielisenä nuorten kuulemisen ja vaikuttamisen kanavana evankelis-luterilaisen kirkon toiminnassa. Seminaarissa nuorten ääntä kirkon tulevaisuudesta kuuntelevat ja keskusteluun nuorten esille nostamista kysymyksistä osallistuvat mm. piispa ja kirkolliskokousedustajia. Seminaariin kutsutaan jokaisesta suomenkielisestä seurakunnasta sekä kristillistä nuorisotyötä tekevästä järjestöstä vähintään kaksi konfirmoitua nuorta, joista ainakin toisen toivotaan olevan alle 18-vuotias.³²⁷

Pysyvien rakenteiden lisäksi valtioneuvosto, yksittäiset ministeriöt tai muut viranomaiset, usein yhteistyössä tutkimusorganisaatioiden tai kansalaisjärjestöjen kanssa, järjestävät aika ajoin **valtakunnallisia tilaisuuksia, joissa tarkoituksena on kuulla lasten ja nuorten näkemyksiä valmistelussa olevista asioista**. Esimerkiksi ALL-YOUTH-tutkimushankkeen puitteissa järjestettiin yhteistyössä Euroopan neuvoston, ulkoministeriön, oikeusministeriön ja valtioneuvoston kanslian kanssa keväällä 2019 mestarikurssi, jossa nuoret kokoontuivat yliopistolle päiväksi keskustelemaan oikeusvaltiosta, vihapuheesta ja nuorten osallistumisesta. Nuoret laativat suosituksia, jotka luovutettiin korkean tason konferenssissa valtioneuvostolle.³²⁸

Alueellisen tason foorumit

Pääministeri Juha Sipilän hallituksen esityksen mukaan maakuntiin tuli perustaa nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien takaamiseksi **maakunnalliset nuorisovaltuustot**, joiden jäsenet valittaisiin kuntien nuorisovaltuustoista. Esityksen mukaan maakunnallisille nuorisovaltuustoille tuli antaa mahdollisuus vaikuttaa maakunnan toiminnan suunnitteluun, valmisteluun, toteuttamiseen ja seurantaan. Suomessa oli jo aiemmin yli kantarajojen työskenteleviä nuorten vaikuttajaryhmiä, jotka pyrkivät vaikuttamaan alueeseensa ja kehittämään paikallisten nuorten vaikuttamismahdollisuuksia. Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto ry. selvitti keväällä 2016 ylikunnallisten vaikuttajaryhmien toimintaa ja käynnisti vuosien 2016-2017 aikana maakunnallisten nuorisovaltuustojen toiminnan kolmessa maakunnassa (Kanta-Häme, Pohjois-Karjala ja Uusimaa). Vaikka pääministeri Sipilän hallituskaudella laadittu hallituksen esitys maakuntalaiksi ei sellaisenaan tullut voimaan, toimi maakunnallinen nuorisovaltuusto vuoden 2019 lopussa jo kymmenessä

³²⁶ Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry (c). <http://www.nuva.fi/oppaat>.

³²⁷ OM 2019d. Kirkkohallituksen lausunto 29.8.2019.

³²⁸ OM 2019d. Tampereen yliopiston lausunto 5.8.2019. Ks. myös ALL-YOUTH 2019a.

<http://www.allyouthstn.fi/oikeusvaltioasiantuntijat-kuuntelivat-huolella-all-youth-mestarikurssin-nuorten-opit/>

maakunnassa.³²⁹ Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmassa³³⁰ myös linjataan, että nuorisovaltuutettujen roolia kunnallisessa ja maakunnallisessa päätöksenteossa painotetaan.

Pääministeri Juha Sipilän hallitusohjelmaan kuuluneen maakunta- ja sote-uudistuksen valmistelun yhteydessä lapsille ja nuorille järjestettiin **maakunnallisia tilaisuuksia**, joihin osallistui alueen kansanedustajia, paikallisia luottamushenkilöitä, johtavia viranhaltijoita sekä lapsia ja nuoria koko maakunnan alueelta. Esimerkiksi Etelä-Karjalan alueella toimintaa on tarkoitus jatkaa, vaikka itse uudistus ei toteutunut suunnitellusti.³³¹

Saamelaiskäräjien yhteyteen perustettiin vuonna 2010 **Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto**, jonka tehtävänä on valmistella ne saamelaiskäräjien lausunnot, aloitteet ja muut kannanotot jotka koskevat saamelaisnuoria tai saamelaisnuorten elinoloja. Lisäksi nuorisoneuvosto edistää saamelaisnuorten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia ympäri Suomen sekä vahvistaa saamelaisnuorten kuuluvuutta saamelaiskulttuuriin.

Evankelis-luterilaisen kirkon kerran vuodessa järjestämät **Ungdomens kyrkodagar (UK) eli Nuorten kirkkopäivät** mahdollistaa nuorten kuulemisen Porvoon hiippakunnassa. Nuorten kirkkopäiville osallistuu vuosittain 150–200 nuorta keskustelemaan ja tekemään päätöksiä nuoriin liittyvistä asioista. Jokainen hiippakunnan seurakunta voi lähettää Nuorten kirkkopäiville 4–12 edustajaa seurakunnan koon mukaan. Nuoret valitsevat keskuudestaan edustajat. Joskus seurakunnissa järjestetään edustajistovaalit. Seurakunnan seurakuntaneuvosto tai kirkkoneuvosto nimittää nämä edustajat virallisesti. Kaikkien edustajien tulee olla konfirmoituja alle 30-vuotiaita seurakunnan jäseniä.³³²

Paikalliset foorumit

Kuntien peruspalveluiden arvioinnin³³³ mukaan nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä tapoja kuulla nuoria oli vuonna 2017 käytössä vaihtelevasti eri kunnissa. Monipuolisimmin mahdollisuuksia oli käytössä suuremmissa kunnissa, mutta tarjontaa löytyy hyvin myös pienemmistä kunnista. Myös oikeusministeriön tätä raporttia varten haastattelemat kuntien asiantuntijat toivat esiin, että kunnat ovat lasten osallistamisen suhteen hyvin erilaisessa asemassa kunnan koosta riippuen; isommissa kunnissa osallisuuden edistämiseen on voitu palkata työntekijöitä, pienemmissä kunnissa tällaiseen ei yleensä ole resursseja. Monissa kaupungeissa toimii **Lasten Parlamentti** tai on käytössä vastaavia **lasten osallisuuden foorumeja**. Lasten Parlamentti toimii esimerkiksi Tampereella, Turussa, Jyväskylässä, Porissa, Mikkelissä, Lappeenrannassa, Kotkassa ja Imatralla. Eri kaupunkien Lasten Parlamenttien kokoonpanossa, toimintatavoissa, organisoitumisessa ja hallinnoinnissa on eroavaisuuksia. Monet parlamentit organisoituvat yhteistyössä koulujen kanssa ja niiden jäsenet valitaan 1.-6.-luokkalaisten joukosta. Joissain parlamenteissa voi olla jäsenenä myös 7.-9.-luokkalaista tai jopa 2. asteen opiskelijoita. Vantaalla toimii Lasten asiantuntijaryhmä (7-12-vuotiaille) sekä järjestetään Vaikuttaja-päiviä (7-18-vuotiaille) ja Mini-Vaikuttaja-tapahtumia (5-6-vuotiaille). Oulussa toimii alueellisia lasten ja nuorten osallisuusryhmiä, joissa on edustus alueen ala- ja yläkouluista, toisen asteen oppilaitoksista sekä nuorisotiloilta. Lisäksi on koko kaupungin laajuinen Oulun Nuorten Edustajisto ONE (15-19-vuotiaille), joka toimii alueellisten osallisuusryhmien rinnalla. Lasten Parlamenttien ja vastaavien foorumien toimintaa koordinoi ja hallinnoi usein kaupungin

³²⁹ Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry (a). <http://www.nuva.fi/maakuntanuvat>. & OM 2019d. Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto ry:n lausunto 30.8.2019.

³³⁰ Valtioneuvosto 2019.

³³¹ OM 2019d. Imatran kaupungin lausunto 27.8.2019.

³³² OM 2019d. Kirkkohallituksen lausunto 29.8.2019.

³³³ Aluehallintovirasto 2019b. <https://www.patio.fi/web/pepa-2017-valtakunnallinen/johtopaatos-nuorten-osallistuminen>.

nuorisotoimi, opettajat tai edellä mainitut yhdessä. Jyväskylässä toiminnan hallinnoinnista vastaa yhdistys. Vantaan Vaikuttaja-päiviä koordinoivat nuorisopalvelut ja Vantaan nuorisovaltuusto yhdessä.³³⁴

Suomen ensimmäinen Lasten Parlamentti perustettiin vuonna 2001 Tampereella. **Tampereen Lasten Parlamentti** on alakoululaisten lasten oma vaikuttamiskanava.

Tampereen Lasten Parlamentissa ”ylintä päätösvaltaa” käyttää suurkokous, joka kokoaa kaksi edustajaa kustakin alakoulusta kahdesti vuodessa (joulu- ja toukokuu) kaupunginvaltuuston istuntosaliin. Suurkokouksessa käsitellään edustajien tuomia asioita ja aiheita, asiantuntijoiden tuomia lasten elämään liittyviä aiheita sekä Tampereen Lasten Parlamentin omaan toimintaan liittyviä asioita. Näitä ovat tulevan vuoden toimintasuunnitelma, kuluneen vuoden toimintakertomus sekä 1000 euron toimintarahasta päättäminen.

Suurkokouksen valmistelee ja järjestää 20-jäseninen hallitus, jonka suurkokous valitsee kaksivuotiskaudeksi kerrallaan. Hallitus kokoontuu kahdesti kuukaudessa ja käsittelee Lasten Parlamentin oman toiminnan lisäksi kaupungin eri yksiköissä valmisteilla olevia asioita, kertoen niihin tamperelaisten lasten mielipiteen. Osa aiheista viedään suurkokoukseen, jossa on mahdollisuus lasten laajempaan kuulemiseen. Hallitus vie eteenpäin myös lapsilta itseltään tulleita aloitteita.

Vuonna 2012 Tampereen Lasten Parlamentille perustettiin kahdeksan alueellista parlamenttia, jotka kokoontuvat neljästi vuodessa koulupäivän ajaksi käsittelemään oman alueensa asioita. Aiheet tulevat lapsilta itseltään sekä kaupungin eri yksiköiltä. Alueellisten parlamenttien toiminta on vapaamuotoisempaa ja toiminnallisempaa kuin esimerkiksi suurkokouksissa ja hallituksen toiminnassa. Alueellisten parlamenttien edustajat tulevat koulujen oppilaskunnista.

Lasten Parlamentti -toiminnan lisäksi Tampereella järjestetään 4.-luokkalaisille suunnattuja **vaikuttamispäiviä**, joiden aikana kaikilla Tampereen alueen 4.-luokkalaisilla on mahdollisuus päästä vaikuttamaan omaan elinympäristöönsä liittyviin asioihin toiminnallisin ja leikkimielisin keinoin. Vastaavia vaikuttamispäiviä pidetään myös muualla Suomessa. Lasten vaikuttajaryhmiä on Tampereella myös palvelu- tai aihekohtaisesti, esimerkiksi kaikille avoin ruokaraati. Ruokaraateja on myös mm. Kangasalla ja Keravalla.³³⁵

Kaupunkikohtaisia Lasten Paramenteja kokoavana valtakunnallisena yhdistyksenä toimi aikaisemmin Suomen Lasten Parlamentti yhdistys ry, jonka toiminta kuitenkin lakkasi vuonna 2013 rahoituksessa ilmenneiden epäselvyyksien takia.³³⁶

Lasten Parlamenttien lisäksi monissa kunnissa järjestetään vastaavanlaisia **osallisuusfoorumeita**. Esimerkiksi Keravan kaupunki järjestää Osallistu ja vaikuta -päiviä, jolloin kaupungin luottamushenkilöt ja johtavat viranhaltijat kokoontuvat oppilaiden kanssa yhteisen teeman äärelle (esim. vuonna 2019 teemana oli kiusaaminen ja yksinäisyys). Lisäksi Keravan perusopetuksella on osallistava budjetointi, johon koko oppilaskunta osallistuu.³³⁷

Kuntalain mukaan nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien varmistamiseksi kuntien on asetettava **nuorisovaltuusto tai vastaava nuorten vaikuttajaryhmä** ja huolehdittava sen toimintaedellytyksistä. Nuorisovaltuustojen tehtävänä on tuoda nuorten ääntä kunnalliseen

³³⁴ Kouvolan kaupunki 2018. <http://ep.kouvola.fi/kokous/20184414-7-1.PDF>.

³³⁵ Ks. esim. OM 2019d. Tampereen kaupungin lausunto 30.8.2019, Kangasalan kaupungin lausunto 23.8.2019 & Keravan kaupungin lausunto 29.8.2019.

³³⁶ Uusi Suomi 2014. <https://www.uusisuomi.fi/kotimaa/74200-valtion-550-000-eu-hukkui-epaselvaan-it-hankkeeseen-meni-monkaan>.

³³⁷ OM 2019d. Keravan kaupungin lausunto 29.8.2019.

päätöksentekoon. Nuorisovaltuusto voi olla myös useamman kunnan yhteinen. Vuonna 2019 nuorisovaltuusto tai vastaava nuorten vaikuttajaryhmä oli perustettu 98 %:ssa Suomen kunnista (290/295), kun vuonna 2012 osuus oli vain 73 %.³³⁸

Kunnallisia nuorten vaikuttajaryhmiä voidaan kutsua myös esimerkiksi nimillä nuorisoparlamentti, nuorisoedustajisto, nuorisoneuvosto tai nuorisofoorumi. Vanhimmat nuorisovaltuustot ovat toimineet yhtäjaksoisesti 90-luvun loppupuolelta alkaen. Nuorisovaltuutetut ovat usein iältään 13–18-vuotiaita, mutta ikäraja vaihtelee paikkakunnittain. Nuorisovaltuutetut valitaan joko vaaleilla tai oppilas- ja opiskelijakuntien edustajista. Nuorisovaltuustojen toimikausi on yleensä 1-2 vuotta ja niissä on vaihteleva määrä jäseniä kunnasta ja kunnan koosta riippuen.³³⁹

Nuorisovaltuuston sijoittuminen kunnan organisaatorakenteeseen vaihtelee kuntakohtaisesti (esim. hallinto tai nuorisotoimi). Nuorisovaltuutetut vaikuttavat kunnanvaltuuston kokouksissa, lautakunnissa ja muissa toimielimissä, joissa heillä voi olla puhe- ja läsnäolo-oikeus tai pelkkä läsnäolo-oikeus. Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry:n selvityksen³⁴⁰ mukaan nuorisovaltuustojen edustukselliset vaikutusmahdollisuudet ovat viime vuosina parantuneet. Kyselyyn vastanneista kunnista 83 %:ssa nuorisovaltuuston edustajalla on puhe- ja läsnäolo-oikeus ainakin yhdessä lautakunnassa ja 56 %:ssa kunnista kunnanvaltuustossa. Myös aloiteoikeuden osalta on tapahtunut myönteistä kehitystä. Suora aloiteoikeus kunnanvaltuustolle oli 68 %:lla vastanneiden kuntien nuorisovaltuustoista (57 % vuonna 2018).

Kuntalailla (Kuntalaki 5 luku 26 §, 27 § ja 28 §) on haluttu vahvistaa **nuorten väestöryhmien mahdollisuudet vaikuttaa** sellaisten kunnan eri toimialojen toiminnan suunnitteluun, valmisteluun, toteuttamiseen ja seurantaan asioissa, joilla on merkitystä kunnan asukkaiden hyvinvointiin, terveyteen, opiskeluun, elinympäristöön, asumiseen tai liikkumiseen sekä muihinkin päivittäisiin asioihin. Tällaisia asioita nuorten osalta voivat olla elinympäristön turvallisuuteen vaikuttaminen lakisääteisen kuulemisen ja erilaisten osallistavan suunnittelun prosessien kautta. Maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999) sekä maankäyttö- ja rakennusasetuksessa (895/1999) säädetään vuorovaikutuksesta maankäytön suunnittelussa. Osallisilla pitää olla mahdollisuus osallistua kaavan valmisteluun, arvioida kaavoituksen vaikutuksia ja lausua kirjallisesti tai suullisesti mielipiteensä asiasta. Osallisiksi laissa määritellään (62 §) alueen maanomistajat, kansalaiset, joiden asumiseen, työntekoon tai muihin oloihin kaava saattaa huomattavasti vaikuttaa sekä viranomaiset ja yhteisöt, joiden toimialaa suunnittelussa käsitellään. Laki velvoittaa laatimaan suunnitelman osallistumis- ja vuorovaikutusmenettelyistä sekä kaavan vaikutusten arvioinnista (63 §, osallistumis- ja arviointisuunnitelma, OAS). Tästä suunnitelmasta käy ilmi muun muassa alue, jota kaava koskee, aikataulu ja osallistumismahdollisuudet.

Kuntaliitto on koonnut tietoa siitä, millaisia kuntalaisten osallistumis-, vaikuttamis- ja palautemahdollisuuksia kunnilla oli käytössä valtuustokauden 2017-2021 alussa. Selvityksen mukaan kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamistavat ovat kehittyneet ja monimuotoistuneet, ja käyttöön on otettu uusia osallistumisen tapoja.³⁴¹

Evankelis-luterilainen kirkko on viime aikoina kehittänyt erityisesti nuorten osallistumisen mahdollisuuksia. Kirkossa toteutettiin vuonna 2019 prosessi, joka tähtää lakisääteiseen **nuorten kuulemiseen seurakunnissa**. Kirkkohallitus on esittänyt kirkolliskokoukselle kirkkojärjestystä muutettavaksi niin, että seurakunnilla olisi velvoite huolehtia nuorten kuulemisen ja osallisuuden toteutumisesta seurakuntiin perustettavien nuorten vaikuttajaryhmien kautta. Nuorten vaikuttajaryhmät voisivat saada paikallisesti erilaisia muotoja ja

³³⁸ Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry 2019.

³³⁹ Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa (b). <http://www.nuva.fi/mika-nuorisovaltuusto>.

³⁴⁰ Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry 2019.

³⁴¹ Piipponen & Pekola-Sjöblom 2019.

käytäntöjä, joita rakennetaan yhdessä nuorten kanssa. Paikallinen nuorten kuuleminen ja osallisuuden järjestäminen olisi itsessään osallistava prosessi, jossa nuorilla itsellään olisi tärkeä rooli. Vaikuttajaryhmien organisointi ja toiminta olisi prosessina kevyt, eikä vaatisi seurakunnalta suuria taloudellisia panostuksia. Vaikuttajaryhmiin kuuluvat nuoret olisivat konfirmoituja alle 29-vuotiaita seurakunnan jäseniä.³⁴²

Varhaiskasvatuksen, koulujen ja oppilaitosten foorumit

Varhaiskasvatuslain mukaan varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena on varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) osallistuminen ja vaikuttaminen muodostavat yhden viidestä laaja-alaisen osaamisen osa-alueesta. Lapset suunnittelevat, toteuttavat ja arvioivat toimintaa yhdessä henkilöstön kanssa esimerkiksi **yksikkökohtaisissa lasten kokouksissa**, joissa lapset saavat vaikuttaa oman ryhmänsä ja päiväkotinsa toimintaan. Henkilöstön tehtävänä on huolehtia siitä, että jokaisella lapsella on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa.

Koulussa osallistumisen ja demokraattisen vuoropuhelun rakenteita ja toimintatapoja ovat esimerkiksi **oppilaskunta-, tukioppilas- ja kummitoiminta**. Oppilaskunnan toiminta perustuu perusopetuslakiin ja tukioppilastoiminta opetussuunnitelmaan.

Perusopetuslaissa on jo vuodesta 2007 lähtien säädetty koulujen **oppilaskuntatoiminnasta**. Toimintaa on asteittain laajennettu koskemaan peruskoulujen lisäksi myös lukioita ja ammatillisia oppilaitoksia. Perusopetuslain mukainen oppilaskunta voi olla useamman koulun yhteinen. Oppilaskunnan tehtävänä on edistää oppilaiden yhteistoimintaa, vaikutusmahdollisuuksia ja osallistumista sekä kehittää oppilaiden ja opetuksen järjestäjän välistä yhteistyötä. Opetuksen järjestäjän tulee kuulla koulun oppilaskuntaa ennen suunnitelmien ja määräysten vahvistamista sekä ennen muita oppilaiden asemaan olennaisesti vaikuttavia päätöksiä. Vastaavalla tavalla lukio- tai ammatillisen koulutuksen järjestäjän eri oppilaitoksilla voi olla yhteinen opiskelijakunta.

Lain mukaan oppilaskuntatoiminta tulee järjestää oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti paikalliset olosuhteet huomioon ottaen. Tarkemmin toiminnan järjestämisestä päättää opetuksen järjestäjä. Toiminta tulee suunnitella opetussuunnitelman ja muiden koulun toimintaa ohjaavien suunnitelmien osana tai yhteydessä. Opetuksen järjestäjän tulee määräjain selvittää oppilaiden ja heidän huoltajiensa näkemyksiä koulun ja opetuksen järjestäjän toiminnasta.

Peruskoulun oppilaskunta sekä **lukion ja ammatillisen oppilaitoksen opiskelijakunta** ovat yhtä kuin kaikki oppilaitoksen oppilaat. Oppilas- tai opiskelijakunnan hallitus valitaan demokraattisesti kaikkien oppilaiden tai opiskelijoiden keskuudesta. Hallitus johtaa oppilas- tai opiskelijakunnan toimintaa. Oppilas- tai opiskelijakunnan tukena toimii ohjaava opettaja.³⁴³

Oppilas- ja opiskelijakunnan hallitus voidaan valita eri tavoilla, kuten vaalein kaikkien oppilaiden tai opiskelijoiden joukosta, valitsemalla jokaisesta opetusryhmästä edustaja, tai kutsumalla mukaan kaikki hallitustoiminnasta kiinnostuneet. Oppilas- tai opiskelijakunta voi toimia yhteistyössä alueen muiden koulujen oppilas- tai opiskelijakuntien kanssa tai se voi olla usean oppilaitoksen yhteinen. Oppilas- tai opiskelijakunta voi tehdä yhteistyötä myös esimerkiksi vanhempainyhdistysten, kunnan nuorisotoimen, nuorisovaltuuston, kerhojen ja erilaisten järjestöjen kanssa.³⁴⁴

³⁴² OM 2019d. Kirkkohallituksen lausunto 29.8.2019. Ks. myös Nuori Kirkko 2019.

<https://nuorikirkko.fi/2019/12/02/nuoren-kirkon-valtuusto-kirkon-elinvoimaisuus-on-nuorissa/>.

³⁴³ Kehittämiskeskus Opinkirjo (a). <http://omaoppilaskunta.fi/oppilaskunta/>. & Suomen Lukiolaisten Liitto ry 2019. <http://lukio.fi/opiskelijakuntatoimijoille/opiskelijakuntatoiminnan-opas/>.

Emt.

Kuntien peruspalveluiden arvioinnin mukaan yläkoulujen oppilaskuntatoimintaa oli vuonna 2017 lähes kaikissa kunnissa, alakoulujen oppilaskuntatoimintaa yli 80 prosentissa kunnista ja toisen asteen opiskelijakuntatoimintaa 70 prosentissa kunnista. Noin joka toisessa kunnassa oli oppilas- tai opiskelijakuntatoimintaa kaikilla edellä mainituilla kouluasteilla. Koko maassa oli ainoastaan kolme kuntaa, joissa ei ollut minkäänlaista oppilaskuntatoimintaa.³⁴⁵

Oppilaskuntatoiminnan lisäksi koulussa voi olla myös muita **oppilaiden osallisuutta lisääviä toimintaryhmiä**, joiden toiminnasta koulut päättävät vapaasti ja omien tarpeidensa mukaisesti. Tällaisia toimintaryhmiä voivat olla esimerkiksi alakoulujen kummioppilaat ja yläkoulujen tukioppilaat, tutorit, Verso-toimijat, välituntikerhot/-toiminta sekä ruokatoimikunnat ja ravintolaryhmät.³⁴⁶

Kiilakosken³⁴⁷ mukaan yhteisöllisessä koulussa jokaisella on taattu paikkansa ja nuorille syntyy tarve kuulua ja liittyä koulu yhteisöön sen arvostettuna jäsenenä. Helenius ym.³⁴⁸ puolestaan toteavat, että esimerkiksi tukioppilastoiminnalla pyritään yksinäisyyden ehkäisemiseksi ryhmäyttämään oppilaita, tutustuttamaan heitä toisiinsa ja rakentamaan myönteistä ilmapiiriä. Kiilakoski korostaa, että oppilaskuntatoiminta ja muut jäsennellyt ja pitkäaikaisesti toiminnassa olevat rakenteet kuten tukioppilastoiminta eivät voi olla ainoita paikkoja oppilaiden saada ääntänsä kuuluviin. Oppilaskuntatoiminnan lisäksi koulussa tulisi olla muita arkisia vaikuttamisen kanavia.³⁴⁹

Yhteenveto

Alla olevassa matriisissa esitetään arvio siitä, kuinka hyvin indikaattorin vaatimukset täyttyvät kunkin hallintotason osalta:

Hallintotaso	Lapset ovat edustettuina foorumeilla (valitse kaikki sopivat vaihtoehdot)		
	KYLLÄ	EI	EN OSAA SANOA
Kansallinen			✘
Alueellinen		✘	
Paikallinen	✘		
Koulu	✘		

8.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä

Oma Oppilaskunta on oppilaskuntia ohjaaville opettajille suunnattu tukipalvelu, josta löytyy koottuna materiaalia ja menetelmiä oppilaskuntatoiminnan tueksi ja inspiraatioksi.³⁵⁰ Koulujen oppilaskuntatoiminnan tukemiseksi nuorisopalvelut tekevät monissa kunnissa (esim. Tampereella) yhteistyötä perusopetuksen kanssa ja järjestävät oppilaskuntien ohjaaville opettajille säännöllisesti koulutusta. Toimintaa kehitetään yhdessä ja jaetaan hyviä käytäntöjä, mikä edistää oppilaiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallisuuteen.

Verso-sovittelu on kouluille, oppilaitoksille ja oppimisyhteisöille kehitetty sovittelukäytäntö. Mini-Verso on vastaava päiväkoteihin kehitetty menetelmä. Nämä voidaan nähdä paikallisfoorumeina oppilaiden vertaissovittelulle.

³⁴⁵ Aluehallintovirasto 2019b. <https://www.patio.fi/web/pepa-2017-valtakunnallinen/osallistumis-ja-kuulemisjarjestelma>.

³⁴⁶ Kehittämiskeskus Opinkirjo (c). <http://omaoppilaskunta.fi/toimintaryhmat/>.

³⁴⁷ Kiilakoski 2012.

³⁴⁸ Helenius ym. 2018.

³⁴⁹ Kiilakoski 2012.

³⁵⁰ Kehittämiskeskus Opinkirjo (a). <http://omaoppilaskunta.fi/>.

Suomen Nuorisovaltuutettujen Liitto NuVa ry on laatinut nuorisovaltuutettujen työn tueksi Nuvalaisen käsikirjan, josta löytyy tietoa ja hyviä käytänteitä nuorisovaltuustotyön tueksi³⁵¹.

Helsingin kaupunki toteutti vuosina 2018–2019 kokeilun, joka käsitteli puhe- ja läsnäolo-oikeuden myöntämistä kaupungin nuorisoneuvoston edustajille kaupungin toimialalautakuntien kokouksiin. Kokeilun aikana testattiin erilaisia puhe- ja läsnäolo-oikeuden toteuttamisen malleja, selvitettiin kokeiluun osallistuneiden kokemuksia ja kerättiin tietoa muiden suurimpien kaupunkien nuorisovaltuustojen osallistumismahdollisuuksista kaupungin toimielinten kokouksiin. Kokeilun tulosten perusteella nuorisoneuvoston edustajien puhe- ja läsnäolo-oikeus päätettiin vakiinnuttaa.³⁵²

Oulun kaupungilla varhaiskasvatus, perusopetus ja nuorisopalvelut tekevät tiivistä yhteistyötä, jota organisaation aluemalli ja ohjaavat asiakirjat (mm. Oulun sivistyspoliittinen ohjelma ja vuorovaikutussuunnitelma) tukevat. Eri vastuualueet toteuttavat yhdessä ja erikseen kohdennettuja kyselyjä lapsille ja nuorille. Rakenteellinen osallisuus on Oulun kaupungilla laaja. Nuoret ovat mukana suunnittelemassa, päättämässä ja vaikuttamassa mm. lautakunnissa, ohjausryhmissä ja kehittämissäryhmissä sekä kaupunkitasoisten suunnitelmien teossa (ml. Oulun kaupungin strategia, yhdenvertaisuussuunnitelma, vuorovaikutussuunnitelma). Osallisuutta vahvistavat myös säännölliset nuorten vaikuttajapäivät eli alueelliset vaikuttajaryhmät (15 kpl), nuorten foorumit, lasten ja nuorten kaupunkikokous (ml. kokouksessa lasten ja nuorten tekemät määrärahapäätökset), nuorisovaltuusto, jolla on lautakuntapaikat (puhe- ja läsnäolo-oikeus lautakunnissa) sekä hyvä yhteistyö päättäjien kanssa (esim. valtuustokummitoiminta).³⁵³

Nuorten Keski-Suomi ry (nykyisin Nuorten Suomi ry) on järjestänyt Keski-Suomen koululaisille Vaikuta!-teemapäiviä, joissa on tarjottu yhdessä nuorten kanssa koululaisille demokratiakasvatusta ja vaikuttamiseen liittyvää toiminnallista koulutusta. Teemapäivissä paikalliset järjestöt ja päättäjät ovat yhdessä nuorten kanssa järjestäneet työpajoja, joihin kaikki (esimerkiksi tietyn ikäluokan) oppilaat ovat osallistuneet. Tällä tavoin on pyritty saamaan mahdollisimman laajasti kunnan nuorten ääni kuuluviin ja kytketyksi päätöksentekoprosessiin.³⁵⁴

8.3. Kehityskohteet

Euroopan neuvoston raportissa vuodelta 2011 todetaan, että lasten ja nuorten osallisuus toteutuu Suomessa lähinnä muodollisten ja aikuisten antamien rakenteiden puitteissa **eikä etenkään erityisryhmillä ole tarjolla keinoja tai paikkoja vaikuttamiseen**.³⁵⁵ Tilanne ei vaikuta juurikaan muuttuneen vuodesta 2011. Rakenteiden koetaan olevan pääosin kunnossa, mutta puutteita tunnistetaan esimerkiksi viranomaisten asenteissa sekä yhdenvertaisen osallistumisen toteutumisessa³⁵⁶. Yhtenä ratkaisuna yhdenvertaisen osallistumisen tukemiseen on nostettu digitaaliset osallistumisen kanavat, joiden tulee olla saavutettavia ja saatavilla suomen kielen lisäksi myös vähintään ruotsiksi³⁵⁷. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen tukemiseen, esimerkiksi laitoksiin sijoitettujen vammaisten lasten tosiasiallisiin mahdollisuuksiin osallistua organisaationsa päätöksentekoon³⁵⁸.

Haasteeksi on nostettu myös se, että olemassa olevat edustukselliset rakenteet on suunnattu pääosin nuorille, eikä niissä ole huomioitu pienempien lasten tarpeita³⁵⁹. Toisaalta esimerkiksi Suomen Kuntaliitto on

³⁵¹ Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry (c). <http://www.nuva.fi/oppaat>.

³⁵² OM 2019d. Helsingin kaupungin lausunto 27.8.2019.

³⁵³ OM 2019d. Oulun kaupungin lausunto 30.8.2019.

³⁵⁴ OM 2019d. Nuorten Suomi ry:n lausunto 30.8.2019.

³⁵⁵ OKM 2011.

³⁵⁶ Ks. esim. OM 2019d. Oulun kaupungin lausunto 30.8.2019, Kanuuna-verkoston lausunto 31.8.2019 & SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf:n lausunto 29.8.2019.

³⁵⁷ Ks. esim. OM 2019d. SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf:n lausunto 29.8.2019.

³⁵⁸ Ks. esim. OM 2019d. Kynnys ry:n lausunto 30.8.2019.

³⁵⁹ Ks. esim. OM 2019d. Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019.

tuonut esiin, että pienten lasten osallisuudessa korostuvat arjen toiminnot, ja lapsen ikä sekä olosuhteet tulee ottaa huomioon myös osallisuutta edistettäessä. Esimerkiksi varhaiskasvatuksessa toimitaan niin, että lasten ääni tulee kuulluksi, vaikka kyseessä on aikuisten vastuulla oleva palvelu. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet edellyttävät lasten osallisuuden vahvistamista. Varhaiskasvatukseen osallistuvilla lapsilla on tarjolla mahdollisuuksia osallistumiseen, ja toimintaan on kehitetty osallisuutta vahvistavia rakenteita. Edustuksellisia rakenteita käytetään harvoin. Sen sijaan varhaiskasvatuksen ulkopuolella olevien lasten osalta tilanne voi olla toinen.

LASTEN JA NUORTEN NÄKÖKULMIA

Lastensuojelun piirissä on tämän hankkeen fokusryhmähaastatteluissa tarkastelluista ryhmistä selvästi vahvimmat olemassa olevat rakenteet ja foorumit lasten ja nuorten osallistumiselle ryhmänä. Tällaista toimintaa toteuttavat kuitenkin pääosin järjestöt. Mikäli palveluita halutaan jatkossa kehittää lasten ja nuorten ryhmien näkemykset huomioiden, on tärkeä tukea myös muiden lapsiryhmien kohdalla vastaavaa kehittämistyötä.

Yhtenä isona haasteena on tunnistettu **osallistumisen edustuksellisuus**. Kaikilla lapsilla on oikeus osallisuuteen ja vaikuttamiseen, eikä edustuksellinen osallistuminen tarjoa tähän mahdollisuuksia.³⁶⁰ Esimerkiksi Johanna Kiili ja Cath Larkins ovat tutkineet lasten edustuksellisen osallistumisen haasteita. Kiilin ja Larkinsin mukaan osalla lapsista on poliittista pääomaa, mikä mahdollistaa heille paremman aseman muihin lapsiin nähden.³⁶¹ Elina Stenvall puolestaan on väitöskirjatutkimuksessaan³⁶² tarkastellut lasten osallistumista, kansalaisuutta ja poliittisuutta arjen käytäntöinä. Stenvall nostaa tutkimuksessaan esiin näkemyksen, jonka mukaan ”**lasten osallistumisen mahdollisuudet ovat usein lähtökohtaisesti eriarvoisia**, jolloin vain tietynlaisilla lapsilla nähdään olevan mahdollisuus olla mukana”³⁶³. Johanna Kiilin³⁶⁴ mukaan lasten (myös aikuisten) **edustuksellisen osallistumisen rakenteisiin liittyy muun muassa seuraavia haasteita:**

- Osallistuminen on näennäistä ja dekoratiivista.
- Kansalaiskasvatus korostunut, tulevaisuuden aktiiviset kansalaiset –näkökulma.
- Edustavat yleensä vain pienen ryhmän kokemuksia.
- Pysyvien muutosten aikaansaaminen harvinaista.
- Kollektiiviset ja pysyvät vaikutusmahdollisuudet esimerkiksi instituutioiden toimintatapoihin, sääntöihin tai voimavarojen jakamiseen harvinaisempaa.

Lasten osallistumista rajoittavat myös **osallistujilta vaadittavat voimavarat** (esim. ikä, kypsyys, suosio, hyvä itsetunto ja kansalaistaidot), ja vain harvat lapset voivat Kiilin mukaan käytännössä käyttää valtaa edustuksellisissa rakenteissa, kuten Lasten Parlamentissa. Paradoksaalisesti alhainen ikä ei olekaan esimerkiksi Lasten Parlamentti -toiminnassa voimavara, vaikka kyseisen rakenteen tavoitteena on nimenomaan edustaa lasten näkemyksiä. Viranhaltijoiden näkökulmasta Lasten Parlamentti on selkeä lasten kuulemisen työkalu, eivätkä he ole kovin kiinnostuneita siihen liittyvistä **edustuksellisuuden legitimitteettikysymyksistä** (voiko lasten edellyttää edustavan muita lapsia), vaan mieltävät

³⁶⁰ Ks. esim. OM 2019d. Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n lausunto 28.8.2019 & Hämeenlinnan kaupungin lausunto 26.8.2019.

³⁶¹ Kiili & Larkins 2016.

³⁶² Stenvall 2018.

³⁶³ Thomas 2007.

³⁶⁴ Kiili 2015.

edustuksellisuuden toimivana ja tehokkaana tapana osallistaa lapsia kunnan toimintaan. Lasten Parlamentin haasteina on nähty myös se, että esimerkiksi hallitustoiminta jää sen ulkopuolella oleville lapsille hyvin etäiseksi. Lisäksi lapset tuovat esiin lähinnä omia näkemyksiään, jolloin **edustuksellisuuden periaate ei toteudu**.³⁶⁵ Edustuksellisten rakenteiden toimintaa on kritisoitu myös siitä, että se on lapsille kuormittavaa ja haastavaa, ja sisältää ulosulkevia elementtejä (suljetut kokoukset jne.).³⁶⁶

Pelastakaa Lapset ry:n vuonna 2019 toteuttamaan kyselyyn³⁶⁷ vastanneista 13-17-vuotiaista lapsista ja nuorista hieman alle 40 % uskoi itse voivansa vaikuttaa Suomen tulevaisuuteen. Kolmasosa vastaajista puolestaan koki, ettei heillä ole mahdollisuutta vaikuttaa valtakunnallisesti. Selvityksen mukaan syy siihen, miksi lapset kokevat vaikuttamismahdollisuutensa rajallisena voi löytyä heidän kokemuksistaan tulla kuulluiksi. Jopa 46 % vastaajista koki, ettei lapsia ja nuoria kuulla valtakunnallisesti heitä koskevassa päätöksenteossa. Luku on hieman alhaisempi, noin 35 %, kun puhutaan päätöksenteosta heidän omassa kotikunnassaan. Erityisesti lapset korostivat, ettei heidän näkemyksiään oteta riittävän vakavasti ja mielipiteiden oletetaan muuttuvan, kunhan he kasvavat aikuisiksi. Moni vastaaja kertoi osallistuneensa esimerkiksi mielenosoituksiin ilmastohuolensa osoittamiseksi, mutta kohdanneensa aikuisilta lähinnä vähätteleviä reaktioita.

Kyselyn vastauksista nousevat seuraavat lasten omat toimenpide-ehdotukset:

- Kouluissa tulisi keskustella ajankohtaisista poliittisista päätöksistä ja niiden konkreettisista seurauksista aktiivisemmin.
- Vaalitorit ja varjoäänestykset auttavat perehtymään asioihin, sillä tällä hetkellä lapset eivät koe saavansa tarpeeksi tietoa.
- Vaikutusvaltasiin tehtäviin tulisi saada lisää nuoria edustajia, jotka ymmärtäisivät paremmin tämän päivän lasten ja nuorten maailmaa.
- Äänestysikärajan laskeminen 16 vuoteen, jolloin yhteiskunnalliset kysymykset tulisivat aidosti osaksi lasten arkea.
- Lapsia tulisi rohkaista vaikuttamaan, tapahtui se sitten paikallisesti tai valtakunnallisesti.

Lapset ja nuoret eivät nykyisellään pääse osallistumaan ja vaikuttamaan systemaattisesti esimerkiksi lainvalmisteluprosesseihin edes silloin, kun kyse on heitä suoraan koskevista lakihankkeista. Esimerkiksi lukiolain lausuntokierrokseen ei osallistunut oppilas- tai opiskelijakuntia.³⁶⁸ Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti oikeusministeriö käynnisti vuonna 2020 poikkihallinnollisen kansallisen demokratiaohjelman, jonka puitteissa on tarkoitus muun muassa kehittää hallinnon avoimuutta ja edistää erityisesti nuorten kuulemistä. Myös valtakunnallisessa nuorisotyön ja –politiikan ohjelmassa (VANUPO) vuosille 2020-2023 on suunniteltu toimenpiteitä nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen vahvistamiseksi.

Paikalliset foorumit

Valtakunnallisen peruspalveluiden arvioinnin 2017³⁶⁹ mukaan nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä tapoja kuulla nuoria oli käytössä vaihtelevasti eri kunnissa. **Nuorten vaikuttajaryhmien ja nuorisovaltuustojen tilanne** oli koko maassa hyvällä tasolla. Kaikissa kunnissa kuntalaki ei kuitenkaan toteudu, koska nuorisovaltuustoa ei ole asetettu lainkaan tai se ei ole kunnanhallituksen asettama. Myönteistä on kuitenkin se, että tilanne on parantunut olennaisesti vuosiin 2007 ja 2010

³⁶⁵ Kiili 2015.

³⁶⁶ Emt.

³⁶⁷ Pelastakaa Lapset ry 2019b.

³⁶⁸ OM 2019d. Tampereen yliopiston lausunto 5.8.2019.

³⁶⁹ Aluehallintovirasto 2019b. <https://www.patio.fi/web/pepa-2017-valtakunnallinen/johtopaatos-nuorten-osallistuminen>; OM 2019d. Itä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 29.8.2019.

verrattuna. Kuntalain edellyttämistä asioista nuoret ovat päässeet vaikuttamaan parhaiten liikkumiseen, hyvinvointiin ja opiskeluun liittyviin asioihin. Asumiseen, terveyteen ja elinympäristöön nuoret eivät ole kuitenkaan päässeet vaikuttamaan riittävästi. Nuoret eivät ole päässeet vaikuttamaan kunnan eri toimialojen suunnitteluun, toteuttamiseen ja seurantaan lain edellyttämällä tavalla. Kaikissa kunnissa nuorilla ei ole puheoikeutta niissä työryhmissä tai kokouksissa, joissa kuntien asioiden suunnittelua ja valmistelua tehdään. Nuoria ei ole myöskään otettu mukaan nuorten osallisuus- ja kuulemisjärjestelmän kehittämiseen läheskään kaikissa kunnissa.

Lastensuojelun Keskusliiton toteuttaman, 13-17-vuotiaille suunnatun kyselyn perusteella nuorisovaltuustojen toiminta vaikuttaisi olevan osalle vastaajista melko tuntematonta³⁷⁰. Lisäksi haavoittuvassa asemassa olevien, kuten vammaisten nuorten edustus nuorisovaltuustoissa on järjestöjen mukaan hyvin vähäinen. Heidän edustustaan tulisi pyrkiä kasvattamaan.³⁷¹

Aluehallintovirastojen peruspalveluiden valtakunnallisessa arvioinnissa vuodelta 2017 todetaan, että nuorten tekemät aloitteet otetaan kunnissa pääasiassa huomioon niiden vaatimalla vakavuudella ja käsitellään asianmukaisesti, mutta kaikki kunnat eivät ota nuorten tekemiä aloitteita tosissaan. Raportin mukaan osallistumisjärjestelmän kehittämisessä kriittinen tekijä lain toteutumisen rinnalla on se tapa ja asenne, miten nuorten osallistuminen toteutetaan.³⁷²

Kuntien tätä tilannekuvausta varten antamissa lausunnoissa³⁷³ tuotiin esiin, että lasten ja nuorten osallistumisen rakenteita on olemassa, mutta niissä ei käsitellä todella merkittäviä asioita, kuten esimerkiksi kouluverkkoon liittyviä kysymyksiä. Foorumeista tiedottaminen myös koetaan osassa kuntia haastavaksi, ja lasten ja nuorten houkuttelemisen osallistumaan vaikeaksi. Lapsilta ja nuorilta kerätyt mielipiteet eivät välttämättä myöskään vaikuta lopulta päätöksentekoon. Lapsia ja nuoria kuullaan, mutta heidän näkemyksiään ei arvosteta samalla tavoin kuin aikuisten mielipiteitä.

Nuorten mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa nuorisolain edellyttämällä tavalla on kunnissa toteutunut pääasiassa paikallisissa nuorisotyötä koskeissa asioissa ja päätöksenteossa. Sen sijaan osallistuminen ja vaikuttamisen mahdollisuus alueellista ja valtakunnallista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskeviin asioihin ja niiden käsittelyyn on jäänyt vähemmälle tai kokonaan sivuun.³⁷⁴

Kuntien peruspalveluiden arviointiraportissa³⁷⁵ esitetään muun muassa seuraavia **toimenpiteitä nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien parantamiseksi:**

- Kuntien tulee ottaa käyttöön sellaisia kuulemisen menetelmiä, jotka vastaavat nuorten omia tarpeita ja toiveita.
- Kunnissa tulee miettiä kokonaisvaltaisesti niitä keinoja, joiden avulla kuntalain edellyttämä nuorten kuuleminen toteutetaan eri toimijoiden yhteistyönä.
- Jokaiseen kuntaan on perustettava nuorisovaltuusto tai nuorten vaikuttajaryhmä kunnanhallituksen asettamana.

³⁷⁰ Lastensuojelun Keskusliitto 2017.

³⁷¹ Ks. esim. OM 2019d. Invalidiliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

³⁷² Aluehallintovirasto 2019b. <https://www.patio.fi/web/pepa-2017-valtakunnallinen/johtopaatos-nuorten-osallistuminen>. & OM 2019d. Pohjois-Suomen aluehallintoviraston lausunto 29.8.2019.

³⁷³ Ks. esim. OM 2019d. Turun kaupungin lausunto 26.8.2019, Kangasalan kaupungin lausunto 23.8.2019 & Oulun kaupungin lausunto 30.8.2019.

³⁷⁴ Aluehallintovirasto 2019b. <https://www.patio.fi/web/pepa-2017-valtakunnallinen/johtopaatos-nuorten-osallistuminen>.

³⁷⁵ Emt.

- Kuitenkin myös ne nuoret, jotka eivät kuulu mihinkään edustukselliseen ryhmään, tulee huomioida nuoria koskevia päätöksiä tehtäessä. Tässä kunnat voisivat hyödyntää esimerkiksi digitaalisia mahdollisuuksia, mikä on yksi keino saada osallistumiskynnystä matalammalle tasapuolisesti.
- Nuorille on annettava mahdollisuus vaikuttaa kunnassa kaikkiin niihin asioihin, joiden voidaan arvioida olevan merkittäviä lasten ja nuorten kannalta.
- Nuorten monipuolisen osallistumisen ja kuulemisen varmistaminen vaatii riittäviä resursseja (aika, budjetti, henkilötyö) ja usein myös totuttujen toimintatapojen muutosta.

Itä-Suomen aluehallintovirasto on oikeusministeriölle antamassaan lausunnossa³⁷⁶ korostanut, että kunta- ja nuorisolain edellyttämät asiat tulee ottaa kunnassa kokonaisvaltaisesti huomioon ja nuorisovaltuustolle on annettava mahdollisuus vaikuttaa kaikkiin sellaisiin asioihin, joiden se arvioi olevan merkittäviä lasten ja nuorten kannalta (esimerkiksi sosiaali- ja terveystalvvelujen suunnittelu ja järjestäminen). Myös Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto Nuva ry on tuonut esiin, etteivät kuntalain edellytykset toteudu, jollei nuorisovaltuusto itse saa valita, mihin asioihin ja missä valmistelun vaiheessa se ottaa kantaa. Nuva ry on suosittanut kuntia nimeämään nuorisovaltuuston edustajan lautakuntien ja kunnanvaltuuston kokouksiin puhe- ja läsnäolo-oikeudella. Nuva ry pitää myös tärkeänä vahvistaa nuorten vaikutusmahdollisuuksia esimerkiksi kuntayhtymissä.³⁷⁷

Koulut ja oppilaitokset

Sotkanet-tilaston mukaan 39 prosenttia 8. ja 9. luokan oppilaista ja yli 37 prosenttia ammatillisen oppilaitoksen 1. ja 2. vuoden opiskelijoista ei vuonna 2015 tiennyt, miten voi vaikuttaa koulun asioihin. Hieman yli 37 prosenttia 8. ja 9. luokan oppilaista ja noin neljännes lukion ja ammatillisen oppilaitoksen 1. ja 2. vuoden opiskelijoista ajatteli, että oppilaiden tai opiskelijoiden mielipiteitä ei huomioida koulutyön kehittämisessä.³⁷⁸

Vuoden 2019 Kouluterveyskyselyn³⁷⁹ mukaan vain hieman yli 12 prosenttia 8. ja 9. luokan oppilaista (vajaa 10 % vuonna 2017), vajaa 14 prosenttia lukion 1. ja 2. luokan opiskelijoista (10,5 % vuonna 2017) ja vajaa 28 prosenttia ammatillisen oppilaitoksen 1. ja 2. vuoden opiskelijoista (hieman yli 22 % vuonna 2017) koki, että heillä oli hyvät vaikutusmahdollisuudet koulussa. Osattomuuden kokemuksia oli vuoden 2019 tilastojen mukaan eniten 8. ja 9 luokan oppilailla (11,7 % ei kokenut olevansa tärkeä osa koulu- eikä luokkayhteisöä; vuonna 2017 osuus oli 9,3 %) ja lukion 1. ja 2. luokan opiskelijoilla (hieman yli 10 %). Ammatillisen oppilaitoksen 1. ja 2. vuoden opiskelijoista osattomuuden kokemuksia oli hieman yli 6 prosentilla. Kaikkien edellä mainittujen koulutusasteiden osalta osattomuuden kokemuksessa on havaittavissa lievää nousua, ja tytöt kokevat osattomuutta poikia enemmän.

Kouluterveyskyselyn mukaan 4. ja 5. luokan oppilaista 3,6 prosenttia ei vuonna 2019 kokenut olevansa tärkeä osa koulu- tai luokkayhteisöä (vuonna 2017 4 %). Pojilla osattomuuden kokemus oli hieman yleisempää (4,3 %) kuin tytöillä (3 %). Toisin päin kysyttäessä kuitenkin vain 55,8 prosenttia oppilaista koki vuonna 2019 olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä (tytöt 58,6 %, pojat 53,2 %) ja 42,1 prosenttia koki olevansa tärkeä osa kouluyhteisöä (tytöt 44,3 %, pojat 39,8 %). Tämän osalta on tapahtunut jonkin verran heikennystä vuoteen 2017 verrattuna. Noin puolet oppilaista (51,9 % vuonna 2017, 50,4 % vuonna 2019) kertoi osallistuneensa koulun asioiden suunnitteluun. Tämän osalta ei ole havaittavissa merkittäviä sukupuolten välisiä eroja. Hieman yli 70 prosenttia oppilaista oli osallistunut koulun yhteisten sääntöjen, välituntitoiminnan tai oppituntien sisällön suunnitteluun, hieman yli puolet ilmoitti osallistuneensa koulun piha-alueen

³⁷⁶ OM 2019d. Itä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 29.8.2019.

³⁷⁷ OM 2019d. Nuorisovaltuustojen Liitto ry:n lausunto 30.8.2019.

³⁷⁸ THL 2019g. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/index>.

³⁷⁹ THL 2019b. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk4/summary_perustulokset2.

suunnitteluun ja noin 60 prosenttia kouluruokailun suunnitteluun. 74,4 prosenttia oli osallistunut koulun tapahtumien suunnitteluun.

Oppilaiden osallisuutta tarkastelleessa tutkimuksessa nostettiin esiin, että (7. luokan) oppilaiden mukaan heitä yleisesti kuultiin melko hyvin ja mielipiteet otettiin myös huomioon, mutta koulua koskevista tärkeistä asioista päättivät lähinnä opettajat. Haastatellut oppilaat kokivat vaikutusmahdollisuutensa vähäisiksi erityisesti opetusta, oppimistapoja ja oppimisen arviointia sekä esimerkiksi koulun järjestyssääntöjen tai ruokalistan laadintaa koskevissa asioissa. Oppilaat kokivat vaikuttamisen tavat epäselviksi, eikä kaikkien koulun oppilaiden koettu välttämättä olevan kovin kiinnostuneita koulun yhteisistä asioista.³⁸⁰

Alakoulujen oppilaskuntatoimintaa tarkastelleessa tutkimuksessa³⁸¹ oppilaskunnan ohjaajat olivat pääosin tyytyväisiä oppilaskuntatoimintaan, jonka nähtiin opettavan erilaisia hyödyllisiä tietoja ja taitoja, parantavan yhteisöllisyyttä ja lisäävän lasten osallisuutta ja mahdollisuuksia vaikuttaa esimerkiksi koulujen välineistöön ja käytänteisiin kuten välituntivälineisiin ja kouluruokailuihin. Ohjaajat näkivät kehitettävää muun muassa seuraavissa asioissa:

- Oppilaiden ja työyhteisön muiden opettajien aktiivisuudessa nähtiin paljon parantamisen varaa.
- Oppilaiden vaikutusmahdollisuudet nähtiin vähäisinä.
- Oppilaskuntatoiminta nähtiin usein opettajajohtoisena ja ylhäältä päin koordinoituna toimintana.
- Oppilaskuntatoimintaa voitaisiin kehittää siirtämällä kouludemokratian fokus oppilaskunnan hallituksesta yksittäiseen luokkaan, jolloin jokaisella oppilaalla olisi mahdollisuus oppia yhteiskunnassa tarvittavia tietoja ja taitoja ja saada kokemuksia omaan koulu-yhteisönsä vaikuttamisesta.

Opetushallituksen vuonna 2011 julkaiseman selvityksen mukaan **oppilaskunnan roolia ja aktiivisuutta tulisi vahvistaa** kaikin tavoin koulun arkityössä, kuten johtoryhmässä, opettajankokouksissa ja vanhempainoimikunnassa. Oppilaat tulisi ottaa mukaan päättämään koulun ympäristöstä sekä ideoimaan ja järjestämään liikuntapäivien ja muiden teemapäivien ohjelmaa, sovittelemaan riitoja ja luomaan yhteistä tekemistä välitunneille. Nuoria tulisi myös kannustaa osallistumaan koulun ulkopuoliseen yhteiskunnalliseen toimintaan, kuten nuorisovaltuustoihin sekä lasten ja nuorten parlamentteihin. Koulun ja oppilaskunnan yhteistyötä kunnan, nuorisovaltuuston ja muun lähiyhteisön, kuten järjestöjen kanssa nuorten vaikuttamisen edistämiseksi olisi monipuolistettava ja syvennettävä.³⁸²

Useissa oikeusministeriölle tätä raporttia varten annetuissa lausunnoissa korostettiin, että oppilaiden osallisuutta lisäävien käytäntöjen kehittämiseen tulisi suunnata voimavaroja. Oppilaskuntatoiminta kiinnostaa vain osaa lapsista, ja kouluissa tulisi olla voimavaroja kehittää osallistavaa ja päätöksentekoon mukaan kutsuvaa toimintaa useista eri lähtökohdista käsin. Yhdeksi haasteeksi on tunnistettu myös koulukohtaiset erot oppilaskuntien ohjaustyöhön käytettävissä olevissa resursseissa. Nykyisellään opettajien oppilaskuntatyöskentelyyn käyttämä aika voi vaihdella koulukohtaisesti runsaastikin.³⁸³

8.4. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta

Yhdenvertaisen osallistumisen tukemiseksi olisi kehitettävä osallistumisen muotoja, jotka tavoittavat nykyistä paremmin erityisesti haavoittuvassa asemassa olevia lapsia ja nuoria. Esimerkiksi viittomakieltä käyttävien lasten osallisuutta voitaisiin vahvistaa kutsumalla heitä suoraan mukaan eri foorumeihin sekä

³⁸⁰ Hassi 2016.

³⁸¹ Tujula 2012.

³⁸² Opetushallitus 2011.

³⁸³ OM 2019d. Kehittämiskeskus Opinkirjon lausunto 30.8.2019, Oulun kaupungin lausunto 30.8.2019, Jyväskylän kaupungin lausunto 28.8.2019 & Nuorten Suomi ry:n lausunto 30.8.2019.

järjestämällä heille tulkkaus.³⁸⁴ Vammaisten tai toimintarajoitteisten lasten osallistumisen vahvistamiseksi viranomaiset voivat tehdä yhteistyötä vammaisjärjestöjen kanssa³⁸⁵.

Oikeusministeriön tätä raporttia varten haastatteleminen asiantuntijoiden mukaan romanilapset eivät koe olevansa yhdenvertaisessa asemassa valtaväestön lasten kanssa, eivätkä he välttämättä luota viranomaisiin, jolloin he eivät myöskään ole halukkaita osallistumaan tarjolla oleviin foorumeihin. Romanilasten osallistamisessa romaniyhteisö tulisi saada mukaan tukemaan toimintaa. Romanilasten osallistumiseen rohkaisemisen tukena ja tiedon välittäjinä voivat toimia esimerkiksi alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat³⁸⁶.

Kaksikielisissä kunnissa huomiota tulisi kiinnittää siihen, että suomen- ja ruotsinkieliset lapset olisivat yhdenvertaisessa asemassa, ja että osallistumisen mahdollisuuksia tarjottaisiin molemmilla kielillä.

Lasten mukaan ottaminen ja heidän mielipiteidensä kuuleminen on huomioitu osittain Hämeenlinnan valmisteilla olevan naisvankilan tilojen suunnittelussa. Vankien lapsilta on kysytty mm. millaisia tiloja he toivovat ja mitä tiloissa tulisi olla, jotta ne olisivat viihtyisät heidän mennessään tapaamaan vangittuja läheisiään. Esimerkkiä on otettu Isossa-Britanniassa toimivasta Invisible Walls Wales -hankkeesta.³⁸⁷

³⁸⁴ Ks. esim. OM 2019d. Tampereen kaupungin lausunto 30.8.2019, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry:n lausunto 28.8.2019 & Kuurojen Liitto ry:n lausunto 30.8.2019.

³⁸⁵ OM 2019d. Ks. esim. SAMS - Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf:n lausunto 29.8.2019.

³⁸⁵ OM 2019d. Romaniasiain neuvottelukunnan lausunto 30.8.2019.

³⁸⁶ Emt.

³⁸⁷ OM 2019d. Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto 30.8.2019.

INDIKAATTORI 9: Käytössä on lapsille suunnattuja palautemekanismeja koskien paikallisia palveluita

Määritelmä: Kaikilla paikallisista palveluista vastuussa olevilla viranomaisilla on käytössä mekanismeja, joiden avulla he voivat kuulla lapsia ja saada heiltä palautetta seuraavat palvelut mukaan lukien:

- Koulutus ja koulut
- Sijaishuolto (esimerkiksi sijaisperheet, lastenkodit)
- Vapaa-aika ja urheilu
- Kulttuuripalvelut (esimerkiksi museot, taiteet)
- Lastensuojelupalvelut
- Tuki maahanmuuttajille ja turvapaikanhakijoille
- Perhetuki- ja varhaiskasvatuspalvelut

Tällaisiin mekanismeihin voi sisältyä arviointilomakkeita tai kyselyitä, jotka ovat helposti saatavilla ja mukautettavissa eri-ikäisille ja -taustaisille lapsille. Erityisesti tulee arvioida, missä määrin tällaiset palvelut vastaavat lapsilta saatuihin palautteisiin. Onko esimerkiksi olemassa mekanismeja, jolla lapsille tiedotetaan saadun palautteen johdosta tehdyistä muutoksista? Ihannetapauksissa lapset on pyrittävä ottamaan mukaan palautemekanismissa suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin.

9.1. Tilannekuva

Tämän hankkeen puitteissa on nostettu esiin, että Suomessa ei tehdä systemaattista tiedonkeruuta (etenkään pienten) lasten kokemuksista koskien paikallisia palveluita. Palautetta saatetaan kysyä palvelukohtaamisissa, mutta tieto ei tallennu eikä kumuloidu niin, että sitä voitaisiin hyödyntää toiminnan kehittämisessä ja vaikutusten arvioinnissa. Yhtenä poikkeuksena tästä ovat valtakunnalliset kyselyt, kuten Kouluterveyskysely ja FinLapset-kysely, joita toteutetaan säännöllisin väliajoin. Lisäksi lapsiasiavaltuutetun toimisto on yhteistyössä sidosryhmiensä kanssa selvittänyt vuodesta 2016 lähtien 6-vuotiaiden lasten omia kokemuksia erilaisista teemoista joka toinen vuosi toteutettavan Lapsibarometrin avulla. Valtion nuorisoneuvoston ja Nuorisotutkimusverkoston Nuorisobarometri puolestaan on vuodesta 1994 lähtien vuosittain toteutettu 15–29-vuotiaiden nuorten arvoja ja asenteita selvittävä tutkimussarja, jossa on tarkasteltu nuorten asenteita muun muassa osallisuuteen ja julkisiin palveluihin liittyen.

Lapsiasiavaltuutettu selvitti vuonna 2011 lasten kokemuksia terveydenhuollosta³⁸⁸. Vaikka tässä arviointiraportissa ei tarkastella erityisesti terveydenhuollon palveluja tai toimintatapoja, tarjoaa selvitysraportti kiinnostavia näkökulmia lasten antamasta palautteesta julkisissa palveluissa. Lapsilta esimerkiksi tiedusteltiin, oliko heiltä kysytty heidän kokemuksistaan sairaala- tai vastaanottokäynnin jälkeen. Vastaajista 27 prosentilta oli kysytty kokemuksia, 39 prosentilta ei ollut kysytty ja 34 prosenttia ei osannut ottaa kantaa asiaan. Vastaajista 37 prosenttia oli sitä mieltä, että lapsia myös pitäisi kuunnella enemmän ja 29 prosentin mielestä lapsille pitäisi puhua enemmän. Raportin mukaan lasten ja nuorten omia kokemuksia ja mielipiteitä terveyden- ja sairaanhoidon laadusta on tutkittu Suomessa vähän. Lapsipotilaan kohtelua ja hoidon laatua terveydenhuollossa on arvioitu etupäässä lasten vanhempien tai terveydenhuollon ammattilaisten näkökulmasta.

³⁸⁸ Pollari 2011.

Tätä tilannekuvausta koskevissa lausunnoissa³⁸⁹ tuotiin esiin, että harvat olemassa olevat palautejärjestelmät ovat lapsiystävällisiä.

Lapsille tarkoitettujen palautemekanismien osalta tulee ottaa huomioon, että eri-ikäisten (alle 18-vuotiaiden) lasten palautteenanto poikkeaa merkittävästi aikuisten tavoista antaa palautetta. Lapset voivat kertoa ajatuksistaan puheen lisäksi monin eri keinoin kehollaan ja toiminnallaan esimerkiksi leikin, taiteen ja muun tekemisen avulla. Aikuisen toteuttama kysely tai haastattelu tuottaa usein vain aikuisen ohjailmia, kapeita näkökulmia.³⁹⁰ Lapsen ja aikuisen väliseen vuorovaikutukseen tulee palautteen annossa kiinnittää huomiota, jotta osallisuus toteutuu lapsilähtöisesti.

LASTEN JA NUORTEN NÄKÖKULMIA

Nuoret nostivat esille, että luottamus ja palautteen pyytäminen ovat edellytyksenä sille, että omiin oikeuksiin ja niiden toteutumattomuuteen liittyvistä asioista uskaltaa kertoa ja kysyä.

Syntymäkodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla palautteen kerääminen ei ole systemaattista. Myöskään huonot kokemukset eivät rohkaise antamaan palautetta tai tuomaan epäkohtia esiin. Huono kokemus voi olla sitä, ettei nuorta uskota, että palautteeseen suhtaudutaan negatiivisesti, tai ettei sen pohjalta toimita. Nuoret myös kertovat joskus kokeneensa, että asiat on jo päätetty ennen palaveria, jossa heitä kuullaan. Näin heidän omilla mielipiteillään ei koeta olevan aitoa vaikutusta.

Riittämätön kahdenkeskinen aika oman sosiaalityöntekijän kanssa heikentää mahdollisuutta kertoa ja antaa palautetta.

Yläkoululaisten mukaan koulussa kysytään palautetta lähinnä ruoasta ja ruokalasta. Palautteen antamista kasvokkain pidetään vaikeana ja siksi toivottiin nimetöntä palautemahdollisuutta, esim. palautelaatikkoa. Toisaalta ei tiedetä, onko palautteella vaikutusta.

Yläkoululaisten mukaan nuoret eivät tiedä miten koulussa voisi antaa palautetta. Parhaiten tiedetään miten antaa palautetta ruoasta, oppilaskunnasta ja tukioppilastoiminnasta. Osa kertoo opettajien kyselevän heidän kuulumisiaan, osa taas kokee, etteivät opettajat ole kiinnostuneita heidän asioistaan.

Esimerkkejä palautemekanismeista

Valtakunnallisia lapsille suunnattuja kyselyjä ovat muun muassa **Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Kouluterveyskysely ja FinLapset-kysely** (ent. Lasten terveys, hyvinvointi ja palvelut -kysely). Kouluterveyskysely toteutetaan joka toinen vuosi, ja sen tuloksia hyödyntävät mm. oppilaitokset, kunnat ja aluehallinto sekä valtionhallinto lasten hyvinvoinnin edistämiseksi, hyvinvointijohtamisessa sekä politiikkaohjelmien ja lakien toimeenpanon seurannassa ja arvioinnissa. Myös FinLapset-kyselytutkimus toteutetaan joka toinen vuosi. Se kohdistuu vuorotellen vauvoihin ja 4-vuotiaisiin lapsiin perheineen. FinLapset-seurantatietoa käytetään muun muassa lasten ja perheiden palvelujen kehittämisessä, tiedolla johtamisessa sekä päätöksenteossa paikallisesti, alueellisesti ja kansallisesti.

Kouluissa ja oppilaitoksissa oppilaita opetetaan yleisesti arvioimaan ja antamaan palautetta monipuolisesti sekä itselleen että muille. Koulutuksen osalta opetuksen ja koulutuksen järjestäjän on arvioitava

³⁸⁹ Ks. esim. OM 2019d. Hämeenlinnan kaupungin lausunto 28.8.2019 & Osaamiskeskus Koordinaatin lausunto 29.8.2019.

³⁹⁰ Hohti & Puroila 2016. & Heikkinen & Partanen 2016.

toimintaansa sekä osallistuttava ulkopuolisten tekemään arviointiin. Useissa kouluissa ja oppilaitoksissa kysytään oppilailta, opiskelijoilta ja heidän vanhemmiltaan palautetta säännöllisesti esim. turvallisuudesta, viihtyisyydestä, ruokailusta ja opetuksesta. Ammatillisen koulutuksen osalta on erikseen säädetty opiskelijapalautteesta ja palautteet julkaistaan opetushallinnon tilastopalvelussa³⁹¹. Myös opettajat keräävät usein itse suoraan oppilailta palautetta. Lisäksi useat eri tahot teettävät arviointeja kouluilla, joissa selvitetään myös oppilaiden mielipiteitä eri asioista. Esimerkiksi Kansallinen koulutuksen arviointikeskus Karvi on teettänyt arvioinnin työrauhasta sekä oppilashuollosta.³⁹² Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry on rakentanut kaksi kyselytyökalua (hyvinvointikysely ja tukioppilaskysely) kouluille osallistavan toimintakulttuurin kehittämiseen³⁹³.

Monet kunnat toteuttavat säännöllisesti **kouluruokailua ja koulukuljetuksia koskevia kyselyitä**, jotka on suunnattu oppilaille ja/tai heidän vanhemmilleen tai huoltajilleen. Lapsiasiavaltuutettu on toteuttanut yhdessä lasten kanssa palautelomakemallin, jota voidaan hyödyntää koulukuljetuksia koskevan palautteen keräämisessä kouluissa³⁹⁴.

Kunnat toivat oikeusministeriölle antamissaan lausunnoissa esiin monia esimerkkejä **kunnissa käytössä olevista menetelmistä lasten ja nuorten palautteen keräämiseksi**. Esimerkiksi Keravalla toteutetaan vuosittain kysely opetuksen järjestämiseen ja koulun kehittämiseen liittyen. Lasten ja nuorten kanssa järjestetään myös pajamaista työskentelyä uusien koulurakennusten suunnittelun yhteydessä. Kangasalla käytössä on muun muassa asiakaspalautejärjestelmä, Viikon tähtihenkilö -toimintamalli, säännöllisiä kyselyjä, yksilöpalaute ja ruokaraati.³⁹⁵ Monissa julkisissa tiloissa kuten terveyskeskuksissa ja hammashoitoloissa on automaattit, joiden avulla voi antaa suoraa palautetta palvelusta. Näiden avulla voidaan saada myös lapsilta pikapalautetta, mikäli aikuinen opastaa laitteen käyttöön.³⁹⁶

Helsingissä tehtiin keväällä 2019 koko kaupunkia koskevan palautejärjestelmän uudistamiseksi laaja palvelumuotoilun hanke, johon osallistui myös nuoria. Lisäksi Helsingissä toimii vakiintuneina ryhminä kokemusasiantuntijat lastensuojelun avohuollossa, sijaishuollossa (Nuorten foorumi) sekä perhehoidossa (Stadin vahvat vaikuttajat). Kouluterveydenhuollossa on käytössä asiakaspalautteeseen lapsiystävällinen menetelmä, ja suoraan palautteeseen myös kannustetaan.³⁹⁷

Aluehallintovirastojen nuorisotoimien seuraavassa **kuntien peruspalvelujen arvioinnissa** selvitetään kuntien nuorisolain mukaisten nuorten ohjaus- ja palveluverkostojen käsityksiä nuorille suunnattujen palvelujen toteutumisesta kunnassa. Valtion nuorisoneuvoston toteuttama Nuorisobarometri tulee mittaamaan samoja asioita nuorten kannalta. Edellä mainittujen toteuttamista suunnitellaan yhdessä, joten sitä kautta saadaan myös tietoa nuorten (esim. 15-17 -vuotiaiden) kokemuksista palvelujen toimivuudesta verrattuna kuntien omiin käsityksiin.³⁹⁸

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen PROCHILD-hankkeessa³⁹⁹ kehitetään lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten toimintaa **lapsiin kohdistuvan väkivallan tapauksissa**. Lapsille ja nuorille suunnatulla

³⁹¹ Opetushallinnon tilastopalvelu. <https://vipunen.fi/fi-fi/ammattillinen/Sivut/Opiskelijapalaute.aspx>.

³⁹² OM 2019d. Opetusalan ammattijärjestö OAJ ry:n lausunto 28.8.2019.

³⁹³ Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry 2019. <https://www.mll.fi/kyselyohjeet/>.

³⁹⁴ Lapsiasiavaltuutettu. <http://www.lapsiasia.fi/aineistot/lasten-tapaamiset/>.

³⁹⁵ OM 2019d. Keravan kaupungin lausunto 29.8.2019 & Kangasalan kaupungin lausunto 23.8.2019.

³⁹⁶ OM 2019d. Suomen Kuntaliitto ry:n lausunto 30.8.2019.

³⁹⁷ OM 2019d. Helsingin kaupungin lausunto 27.8.2019.

³⁹⁸ OM 2019d. Etelä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 30.8.2019.

³⁹⁹ THL 2019e. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/protection-and-support-of-abused-children-through-multidisciplinary-intervention-prochild->

kyselyllä pyritään saamaan esiin heidän omaa ääntään siitä, miten heille suunnatut palvelut toimivat silloin, kun lapsen epäillä joutuneen väkivallan uhriksi.

Lasten parissa toimivat järjestöt ovat kehittäneet useita erilaisia menetelmiä lasten näkemysten ja palautteen keräämiseksi. Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry on koonnut **hyviä käytäntöjä palautteen keräämiseen lapsilta.** Esimerkiksi *Huomaa minut!* -havainnointilomake⁴⁰⁰ auttaa vanhempia (ja muita aikuisia) kirjaamaan ylös havaintoja ja pohtimaan lapsen viestien ja käyttäytymisen merkitystä sekä ajatuksia ja tunteita sanojen, ilmeiden ja eleiden taustalla.

Pesäpuu ry:n kehittämä Salapoliisitoiminta on noin 6-10 -vuotiaille lapsille suunnattua toimintaa, jossa lapset mieltävät yhdessä aikuisten kanssa **lastensuojelun arkeen, osallisuuteen ja turvalliseen elämään liittyviä asioita.** Salapoliisitoiminnan kautta lapset pääsevät mukaan lastensuojelun kehittämiseen. Heidän näkemyksiään hyödynnetään tuottaessa materiaaleja lastensuojelutyön tueksi. Lasten tuottaman tiedon pohjalta tehdään myös vaikuttamistyötä lasten osallisuuden lisäämiseksi.⁴⁰¹ Pesäpuu ry:n *UP2US – Vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus maakunnan voimavarana lastensuojelun sijaishuollossa* puolestaan on 3,5-vuotinen hanke, jonka yhtenä tavoitteena on vahvistaa nuorten osallisuutta omassa sijaishuolto paikassaan vertaisarviointin avulla ja edistää nuorten mahdollisuutta vaikuttaa oman sijaishuolto paikan arkeen. Hankkeessa muun muassa valmennetaan vertaisarvioitsijoita ja toteutetaan vertaisarvioiteja.⁴⁰²

Pelastakaa Lapset ry kokoaa *Arjesta voimaa* -hankkeessaan (2018-2020) erilaisissa elämäntilanteissa elävien ja erilaisista taustoista tulevien 4-12-vuotiaiden **lasten kokemuksia ja ajatuksia omasta arjestaan sekä palveluista, niiden tarpeista ja kehittämisestä.** Mukana hankkeessa ovat lapset, heidän kanssaan työskentelevät ammattilaiset ja vanhemmat. Hanketta toteutetaan erilaisissa lasten arjen yhteisöissä ja perheiden palveluissa, esimerkiksi päiväkodeissa, iltapäivätoiminnassa, hyvinvointikeskuksissa, päihde- ja mielenterveyspalveluissa, eropalveluissa sekä perheväkivalta palveluissa eri puolilla Suomea. Lisäksi lapsia kuullaan Pelastakaa Lapset ry:n ehkäisevissä toiminnoissa, kuten tukihenkilö-, tukiperhe-, sporttikummi- ja lomakotitoiminnassa.⁴⁰³

Valtakunnallinen Työpajayhdistys on kehittänyt **etsivässä nuorisotyössä tai nuorten työpajatoiminnassa oleville nuorille** palautekyselyohjelman nimeltään Sovari, joka perustuu asiakkaiden itsearviointille pohjautuvaan anonyymiin nettikyselyyn. Sovariin vastaaminen tukee osaltaan asiakkaiden osallisuuden vahvistamista.⁴⁰⁴

Liikunnan alalla Suomen Olympiakomitea on kehittänyt *Lasten Liike hymynaama* -mallin⁴⁰⁵ lasten antaman palautteen keräämiseksi ja kirjaamiseksi.

Kerro vaan, minä kuuntelen - Välineitä lasten osallisuutta mahdollistavaan toiminnalliseen palautteenkeruuseen -materiaalissa⁴⁰⁶ esitellään viisi osallisuutta mahdollistavaa palautteenkeruumenetelmää (aihesadutus, liikennevalopalaute, janapalaute, kirjepalaute ja palautetaulu) sekä ohjeistetaan niiden käytössä.

⁴⁰⁰ Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry 2017. <https://www.mll.fi/vanhemmille/tietoa-lapsiperheen-elamasta/paivakoti-ikaisen-lapsen-kaverisuhteet/vanhempi-lapsen-kaverisuhteiden-tukena/lapsen-havainnointi-kaverisuhteissa/>.

⁴⁰¹ Pesäpuu ry 2019b. <https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/lapset/>.

⁴⁰² Pesäpuu ry 2019a. <https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/up2us/>.

⁴⁰³ Pelastakaa Lapset ry 2019a. <https://www.pelastakaalapset.fi/uutiset/sadat-lapset-ympari-suomen-mukana-kehittamassa-lasten-osallisuutta-vahvistavaa-toimintaa/>.

⁴⁰⁴ OM 2019d. Pohjois-Suomen aluehallintoviraston lausunto 29.8.2019.

⁴⁰⁵ Suomen Olympiakomitea 2019. https://www.olympiakomitea.fi/uploads/2018/09/ohje_lasten-liike-hymio-palautteen-keraminen_2018.pdf.

⁴⁰⁶ Heikkinen & Partanen 2016.

Yhteenveto

Alla olevassa matriisissa esitetään arvio siitä, kuinka hyvin indikaattorin vaatimukset täyttyvät kunkin toimintaympäristön ja palautemekanismin osalta. Tämän arviointihankkeen puitteissa ei tuotu esiin esimerkkejä vapaa-aikaan ja urheiluun (pl. edellä mainittu Olympiakomitean Lasten liike hymynaama –malli), kulttuuriin, perhetukeen, varhaiskasvatukseen tai maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden tukeen liittyvien palveluiden palautemekanismeista. Näin ollen palautemekanismeja ei näiden palvelujen osalta ole pystytty tämän hankkeen puitteissa arvioimaan.

Paikalliset palvelut	Käytössä on lapsille tarkoitettuja mekanismeja (Valitse kaikki sopivat vaihtoehdot)		
	KYLLÄ	EI	EN OSAA SANOA
Koulutus ja koulut	✘		
Sijaishuoltoapaikat (esimerkiksi sijaisperheet, lastenkodit)	✘		
Vapaa-aika ja urheilu			✘
Kulttuuripalvelut (esimerkiksi museot, taiteet)			✘
Lastensuojelupalvelut	✘		
Tuki maahanmuuttajille ja turvapaikanhakijoille			✘
Perhetuki- ja varhaiskasvatuspalvelut			✘

9.2. Kehityskohteet

Lapsen osaaminen ja näkemykset tiedon tuottamisessa voidaan tuoda paremmin esille huomioimalla lapsinäkökulma ja lapsille ominainen tapa toimia.⁴⁰⁷ Lapsi- ja lapsuudentutkimuksessa on alettu ottaa huomioon lapsilla itsellään olevat tiedot ja taidot sekä otettu lapset mukaan tiedon tuottajiksi. Ymmärrys siitä, että aikuisilla ei välttämättä ole kaikkea tietoa ja lasten tieto on huomionarvoista, on lisääntynyt. Lapsitutkimuksessa tietoa voivat tuottaa lapset tai aikuiset. Tämän tiedon voi saada erilaisin tavoin ja se voidaan jakaa viiteen erilaiseen tapaan: reaaliaikainen tieto, jälkepäin saatu tieto, lasten tuotoksista saatu tieto, asiakirjoista saatu tieto ja julkinen tieto.⁴⁰⁸

Tämän arviointihankkeen yhteydessä on todettu, että lasten palautteen keruussa tulisi kiinnittää erityistä huomiota monikanavaisuuteen ja vuoropuhelun merkitykseen. Tulisi myös huomioida, että pienillä lapsilla ja hiljaisemmilla on muita heikommat mahdollisuudet antaa palautetta arjessaan. Lisäksi tulisi kiinnittää huomiota muun muassa seuraaviin kysymyksiin:⁴⁰⁹

- Missä vaiheessa lapset voivat antaa palautetta, sisältyykö se toimintaan?
- Onko palautteen antaminen turvallista / uskaltavatko lapset antaa sitä?

⁴⁰⁷ Karlsson 2006.

⁴⁰⁸ Karlsson 2012.

⁴⁰⁹ Näkemys perustuu CPAT-hankkeen käynnistysseminaarissa 21.1.2019 käytyyn keskusteluun.

- Missä lapsia kuullaan, ketä pyydetään kuultavaksi?
- Mitä lapsilta saadulla palautteella tehdään esimerkiksi kuntatasolla?
- Millainen lapsilta saatu palaute todella muuttaa toimintaa, erityisesti jos se on sirpaleista?

Palautteenkeruun tulisi olla säännönmukaista ja järjestelmällistä. Lisäksi palautemekanismien sopivuus eri ikäryhmille ja erilaiset valmiudet omaaville lapsille tulisi varmistaa (esim. kieli, esteettömyys, saavutettavuus).⁴¹⁰ Opetushallitus toi oikeusministeriölle antamassaan lausunnossa esiin, että paikallisten palautemekanismien käytännöissä on huomattavia alueellisia eroja⁴¹¹.

Olemassa olevien palautemekanismien lapsiystävällisyyttä tulisi kehittää. Erityisesti laajojen, valtakunnallisten kyselyjen sisällön sopivuus eri-ikäisille lapsille olisi syytä tarkistaa.⁴¹² Myös palautemekanismien vaikuttavuutta tulisi tarkastella. Lisäksi palautetta antaneille lapsille tulisi viestiä, mitä vaikutusta heidän antamallaan palautteella on.⁴¹³

Eri toimialojen ja toimijoiden tulisi tehdä yhteistyötä, esimerkiksi lastenkulttuurin ja lastensuojelun yhteistyössä lastenkulttuurin menetelmien avulla voidaan saada pientenkin lasten näkemyksiä ja ajatuksia hyödynnettäväksi toiminnan kehittämiseen.⁴¹⁴ Lisäksi esimerkiksi kuntien olisi hyvä tehdä enemmän yhteistyötä tutkija- ja kehittäjätahojen kanssa⁴¹⁵.

Lapsilta ja nuorilta itseltään kerättävä tieto on tärkeässä asemassa. Esimerkiksi Kouluterveyskysely ja Finlapset-kysely ovat tässä suhteessa merkittäviä, ja niiden jatkuvuus ja resurssit olisikin turvattava myös tulevaisuudessa.⁴¹⁶

Tässä raportissa tarkastelun kohteena olleiden palveluiden lisäksi lasten mahdollisuutta antaa palautetta tulisi jatkossa tarkastella myös oppilashuollon, julkisen liikenteen ja terveydenhuollon palveluiden sekä vammaispalveluiden osalta. Lisäksi huomiota tulee kiinnittää siihen, että indikaattorissa käytetty termi ”palautemekanismi” (arviointilomakkeet, kyselyt) antaa vaikutelman, että lapsen tulee itse olla aktiivinen palautteen antamiseksi.⁴¹⁷

9.3. Asiat, jotka tulee huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta

Sähköisten palautekanavien esteettömyys ja saavutettavuus tulee turvata YK:n vammaisyleissopimuksen 9 artiklan mukaisesti.⁴¹⁸ Samoin on turvattava vammaisten lasten tarvitsema erityinen tuki (ml. kohtuulliset mukautukset ja vaihtoehtoiset kommunikointikeinot). Erityistä huomiota on kiinnitettävä laitoksissa asuvien lasten oikeuteen antaa palautetta riippumattomalle taholle.⁴¹⁹

Palautemekanismien saavutettavuudessa tulee huomioida myös sosiaalinen esteellisyys. Tulee varmistaa, että syrjinnän pelko ei ole este lapsen palautteenannolle.⁴²⁰ Palautteenkeruun yhteydessä tulee kiinnittää

⁴¹⁰ Ks. esim. OM 2019d. Itä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 29.8.2019, Lappeenrannan kaupungin lausunto 16.8.2019 & Tampereen yliopiston lausunto 5.8.2019.

⁴¹¹ OM 2019d. Opetushallituksen lausunto 29.8.2019.

⁴¹² Ks. esim. OM 2019d. Osaamiskeskus Koordinaatin lausunto 29.8.2019 & Teuvan kunnan lausunto 30.8.2019.

⁴¹³ Ks. esim. OM 2019d. Kangasalan kaupungin lausunto 23.8.2019.

⁴¹⁴ OM 2019d. Tampereen kaupungin lausunto 30.8.2019.

⁴¹⁵ OM 2019d. Keravan kaupungin lausunto 29.8.2019.

⁴¹⁶ Pollari & Iivonen 2019.

⁴¹⁷ Näkemys perustuu CPAT-hankkeen käynnistysseminaarissa 21.1.2019 käytyyn keskusteluun sekä oikeusministeriölle annettuihin lausuntoihin, esim. OM 2019d. Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019.

⁴¹⁸ OM 2019d. Vammaisfoorumi ry:n lausunto 30.8.2019.

⁴¹⁹ OM 2019d. Kynnys ry:n lausunto 30.8.2019.

⁴²⁰ OM 2019d. Seta ry:n lausunto 30.8.2019.

huomiota myös tiedonkeruun ja henkilötietojen suojan kipupisteisiin: esimerkiksi kaikki tieto vammaispalvelujen käytöstä on joltain kannalta sensitiivistä.⁴²¹

Kriminaalihuollon tukisäätiö on tuonut esiin, että viranomaiset tulisi velvoittaa keräämään palautetta esimerkiksi lapsen mennessä tapaamaan vankilassa olevaa vanhempaansa. Vankien lapsia ei tunnisteta haavoittuvaksi ryhmäksi. Suomessa ei ole kokonaiskuvaa vankien lasten määrästä, eikä heitä koskevaa akateemista tutkimusta ole saatavilla. Lapsiasiavaltuutetun toimisto järjesti vuonna 2016 vankien lasten temaattisen kuulemisen yhteistyössä Kriminaalihuollon tukisäätiön kanssa. Kuulemisen pohjalta nousi esille useita kehittämiskohteita liittyen vankivanhemman tapaamiseen ja lapsen tilanteen helpottamiseen liittyen.⁴²²

⁴²¹ OM 2019d. Vammaisfoorumi ry:n lausunto 30.8.2019.

⁴²² OM 2019d. Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto 30.8.2019; ks. myös Lapsiasiavaltuutettu 2016c. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2018/05/Vankien_lasten_tapaaminen_2016.pdf.

INDIKAATTORI 10: Lapsia tuetaan osallistumaan YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (mukaan lukien CRC-varjoraportti) ja olennaisten Euroopan neuvoston välineiden ja yleissopimusten seurantaan (jäljempänä: lasten oikeuksien välineet)

Määritelmä

Lapsia ja heitä edustavia organisaatioita tuetaan resurssein, jotta he voivat osallistua lasten oikeuksien välineiden täytäntöönpanon seurantaan. Tähän tulisi sisältyä lasten mahdollisuudet osallistua varjoraportointiin tai laatia oma raporttinsa.

10.1. Tilannekuva

Suomi on raportoinut lapsen oikeuksien komitealle vuosina 1994, 1998, 2003 ja 2008.⁴²³ Heinäkuussa 2019 ulkoministeriö antoi yhdistetyn viidennen ja kuudennen määräaikaisraportin. Ulkoministeriö pyysi raporttiin lausuntoja viranomaisten lisäksi myös lapsia edustavilta ja lasten parissa työskenteleviltä kansalaisjärjestöiltä.

Lastensuojelun Keskusliitto ry koordinoi suomalaisten kansalaisjärjestöjen vaihtoehtoista raporttia. Vaihtoehtoisen raportin valmistelu aloitettiin keväällä 2016 kokoamalla Lastensuojelun Keskusliiton jäsenyhteisöistä ja muista sidosryhmistä työryhmiä, jotka tarkastelivat lasten oikeuksien tilaa yhdeksällä eri teema-alueella. Lastensuojelun Keskusliiton asiantuntijat toimivat teemaryhmien sihteereinä.⁴²⁴

Eduskunnan oikeusasiamies antaa oman raporttinsa lapsen oikeuksien toteutumisesta YK:n lapsen oikeuksien komitealle. Oikeusasiamiehen raportointi perustuu tarkastushavaintoihin, joiden osalta lapset ovat itse aktiivisia (ks. myös indikaattorit 3 ja 4), ja lasten sekä heidän läheistensä tekemistä kanteluista tehtyihin havaintoihin. Ennen muuta raportointi perustuu kuitenkin oikeusasiamiehen ratkaisuihin mainittuihin havaintoihin liittyvissä asioissa.⁴²⁵

Myös lapsiasiavaltuutettu antaa oman raporttinsa lasten oikeuksien toteutumisesta. Lapsiasiavaltuutettu selvitti vuonna 2008 lähes 700 koululaisen mielipiteitä siinä vaiheessa, kun hallituksen määräaikaisraporttia oltiin antamassa. Lisäksi Suomen Lasten Parlamentti toimi alakouluikäisten lasten osalta lapsiasiavaltuutetun neuvonantajana. Lapsiasiavaltuutetulla oli myös oma nuorten neuvonantajaryhmä ja yhteistyötä tehtiin säännöllisesti Pesäpuu ry:n Selviytyjät-ryhmän kanssa. Sen jäsenet olivat lapsia ja nuoria, joilla on kokemusta lastensuojelun sijaishuollosta.⁴²⁶

10.2. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä

Lapsiasiavaltuutetun selvitykset lasten mielipiteistä, Nuoret neuvonantajat -ryhmä sekä varjoraportoinnit mahdollistavat lasten osallistumisen lapsen oikeuksien toteutumisen seurantaan. Lisäksi koulujen ja järjestöjen tekemä yhteistyö lapsen oikeuksien tunnettavuuden lisäämiseksi on avainasemassa, jotta lapset tuntevat oikeutensa.⁴²⁷ Nuorten kohdalla osallistuminen lapsen oikeuksien seurantaan toteutuu osittain

⁴²³ UM. https://um.fi/yk-n-voimassa-olevat-ihmisoikeussopimukset/-/asset_publisher/vcCt60yvlDdt/content/yleissopimus-lapsen-oikeuksista-1989-

⁴²⁴ Lastensuojelun Keskusliitto ry. <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimuksen-seuranta/maaraaikaisraportointi-suomessa-2/vaihtoehtoinen-raportti/>.

⁴²⁵ OM 2019d. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian lausunto 29.8.2019.

⁴²⁶ Lapsiasiavaltuutettu 2011.

⁴²⁷ OM 2019d. Suomen nuorisovaltuuston kattojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019.

esimerkiksi YK:n nuorisodelegaatti -toiminnon kautta⁴²⁸. Sijaishuollossa toimii mm. vertaiskehittäjien ryhmä ja kokemusasiantuntemusta on käytössä⁴²⁹.

10.3. Kehityskohteet

Oikeusministeriölle tätä raporttia varten annetuissa lausunnoissa nostettiin esiin tarve tehostaa määräaikaishuoltoa siten, että raportointi kyettäisiin hoitamaan aikataulussaan.⁴³⁰ Lisäksi lausunnoissa todettiin, että lasten osallistuminen sopimusten seurantaan on nykyisellään sattumanvaraista, ja mukaan pääsevät vain harvat ja valitut. Esimerkiksi Lapsiasiavaltuutettu ja muut lasten parissa toimivat viranomaiset sekä järjestöt ovat korostaneet tarvetta jatkuvaan tiedonkeruuseen lapsilta, ts. raportointivaiheen sijaan tai lisäksi lapsilta kerättäisiin systemaattisesti ja säännöllisesti tietoa heidän oikeuksiensa toteutumisesta, ja tätä tietoa hyödynnettäisiin myös Lapsen oikeuksien sopimuksen määräaikaishuoltoa.⁴³¹

Kannustamalla lapsia tekemään kanteluita eduskunnan oikeusasiamiehelle kannustetaan samalla heitä osallistumaan omien oikeuksiensa toteutumisen seurantaan. Kehittämällä lapsiystävällistä kantelumenettelyä ja siitä tiedottamista, kehittämällä lapsia osallistavia tarkastusmenettelyjä sekä ylläpitämällä aktiivisesti oikeusasiamiehen lasten sivuja verkkoympäristössä edistetään siten myös lasten omaa osallistumista omien oikeuksiensa toteutumisen seurantaan.⁴³²

YK:n lapsen oikeuksien komitea on kehottanut sopimusvaltiota luomaan suorat suhteet lapsiin lasten kuulemisen ja osallisuuden varmistamiseksi⁴³³. Lasten ihmisoikeuksien toteutumisen seuranta ja arviointia varten tarvitaan mekanismeja, joissa lapset ovat itse arvioimassa oikeuksien toteutumista.

Tätä raporttia varten annetuissa lausunnoissa tuotiin esiin, että tällä hetkellä on epäselvää, kenen/minkä viranomaisen tehtäviin lasten tukeminen raportointiin osallistumiseen kuuluu tai tulisi kuulua. Lausunnoissa myös todettiin, että esimerkiksi kunnissa lapsen oikeuksien sopimus, sen merkitys ja raportointimekanismit ja lasten osallistaminen raportointiin tunnetaan pääosin heikosti eikä siihen ole resursoitu.⁴³⁴

Kunnat tulisi ottaa nykyistä systemaattisemmin mukaan määräaikaishuoltoa valmisteluun, ja kunnille tulisi tiedottaa, miten ja missä vaiheessa lapset ja nuoret otetaan mukaan seurantaan. Kuntien tietämystä voitaisiin hyödyntää nykyistä paremmin määräaikaishuoltoa. Lapsia ja nuoria kuullaan kunnissa säännöllisesti esim. kyselyjen ja haastattelujen kautta, ja kunnissa on olemassa olevia rakenteita lasten osallistumiseen, kuten osallisuusryhmät ja oppilaskunnat. Muita heikommassa asemassa olevien lasten ja nuorten näkemyksiä voidaan saada erilaisista vertaisryhmistä ja järjestöistä.⁴³⁵ Näitä olemassa olevia tiedonkeruukanavia voitaisiin soveltuvilta osin hyödyntää lasten osallistumisessa raportointiin.

Oikeusministeriölle annetuissa lausunnoissa tuotiin myös esiin, että lasten nykyistä aktiivisempi ja systemaattisempi osallistaminen sopimusten seurantaan edellyttää, että viranomaiset ja muut lasten parissa toimivat tuntevat lapsen oikeuksien sopimuksen keskeiset sisällöt.⁴³⁶ Tietoisuuden lisäämiseksi

⁴²⁸ OM 2019d. Osaamiskeskus Koordinaatin lausunto 29.8.2019.

⁴²⁹ OM 2019d. Jyväskylän kaupungin lausunto 28.8.2019.

⁴³⁰ Ks. esim. OM 2019d. Suomen nuorisovaltuutuksen kattojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019 & Jyväskylän kaupungin lausunto 28.8.2019.

⁴³¹ **Lähde/Lapsiasiavaltuutetun osalta?** OM 2019d. Etelä-Suomen aluehallintoviraston lausunto 30.8.2019, Pelastakaa Lapset ry:n lausunto 30.8.2019 & Suomen nuorisovaltuutuksen kattojärjestö Allianssi ry:n lausunto 29.8.2019.

⁴³² OM 2019d. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian lausunto 29.8.2019.

⁴³³ YK:n lapsen oikeuksien komitea 2003.

⁴³⁴ Ks. esim. OM 2019d. Hämeenlinnan kaupungin lausunto 28.8.2019 & Imatran kaupungin lausunto 27.8.2018.

⁴³⁵ Ks. esim. OM 2019d. Oulun kaupungin lausunto 30.8.2019 & Jyväskylän kaupungin lausunto 28.8.2019.

⁴³⁶ OM 2019d. Kriminaalihuollon tukisäätien lausunto 30.8.2019.

tilannekuvausta koskevissa lausunnoissa ehdotettiin mm. Lapsiystävällinen kunta –toimintamallin levittämistä sekä kuntien työntekijöille tarjottavaa koulutusta lapsen oikeuksista ja YK:n päätöksenteosta, arviointi- ja seurantamekanismeista, Suomelle annetuista suosituksista sekä siitä, miten lapset ja nuoret voisivat olla seurannassa ja arvioinnissa mukana⁴³⁷. Lisäksi todettiin, että lasten ja nuorten näkemysten selvittäminen olisi mahdollista sisällyttää osaksi perusopetusta yhteiskuntaopin sisällöissä, jolloin saataisiin kattava aineisto lasten oikeuksien toteutumisen tilanteen kartoittamiseksi⁴³⁸. Lasten osallistumisessa sopimusten seurantaan ylipäätään on kehittämisen tarpeita, mutta erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten osallistuminen vaatisi kehittämistä. Mikäli halutaan huomioida kaikkien lasten osallistuminen, tulee esimerkiksi tyttöjen ja poikien lisäksi huomioida myös muunsukupuoliset lapset⁴³⁹.

⁴³⁷ Ks. esim. OM 2019d. Kanuuna-verkoston lausunto 31.8.2019 & Oulun kaupungin lausunto 30.8.2019.

⁴³⁸ OM 2019d. Tampereen kaupungin lausunto 30.8.2019.

⁴³⁹ OM 2019d. Seta ry:n lausunto 30.8.2019.

LÄHTEET

- Allianssi (a). Nuorisovaalit. <https://www.alli.fi/vaikuttaminen/nuorisovaalit>. Luettu 10.5.2019.
- Allianssi (b). Poliittikkaviikko. <https://www.alli.fi/vaikuttaminen/politiikkaviikko>. Luettu 10.5.2019.
- ALL-YOUTH. 2018. Nuoret mukaan lainvalmisteluun kouluarjessa. <http://www.allyouthstn.fi/nuoret-mukaan-lainvalmisteluun-kouluarjessa/>. Luettu 1.10.2019.
- ALL-YOUTH. 2019a. Oikeusvaltioasiantuntijat kuuntelivat huolella ALL-YOUTH -mestarikurssin nuorten opit. <http://www.allyouthstn.fi/oikeusvaltioasiantuntijat-kuuntelivat-huolella-all-youth-mestarikurssin-nuorten-opit/>. Luettu 15.5.2019.
- ALL-YOUTH. 2019b. Vaalibotti tukena äänestämässä – ALL-YOUTH toi tutkimustiedon kysymysten pohjaksi. <http://www.allyouthstn.fi/vaalibotti-tukena-aanestamisessa-all-youth-toi-tutkimustiedon-kysymysten-pohjaksi/>. Luettu 10.5.2019.
- Aluehallintovirasto. 2019a. Kantelu. <https://www.avi.fi/web/avi/kantelu2> Luettu 30.9.2019.
- Aluehallintovirasto. 2019b. Nuorten osallistumis- ja kuulemisjärjestelmän saatavuus/palvelujen saatavuus. <https://www.patio.fi/web/pepa-2017-valtakunnallinen/johtopaatos-nuorten-osallistuminen>. Luettu 15.5.2019.
- Arajärvi, P. 2005. ”Oppilaan ja opiskelijan arviointi – oikeusturvan kysymyksiä”. Teoksessa Myrsky, M., Vartiainen, P. & Miettinen, T. (toim.): *Juhlakirja Teuvo Pohjolainen 1945 - 14/10 – 2005*. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja 15/2005. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta. 60/1991. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>.
- Bruce, M. 2014. The voice of the child in Child Protection: Whose Voice? *Social Sciences* 3(3), 514–526.
- Centria ammattikorkeakoulu. Yhteisöpedagogi (AMK), 210 op. https://soleops.cou.fi/opsnet/disp/fi/ops_KoulOhjOps/tab/tab/sea?ryhma_id=5782782&koulohj_id=5121158&valkiel=fi&stack=push. Luettu 15.5.2019.
- Cultura-säätiö. 2020. Ohjelmajohtaja Eilina Gusatinskyn sähköpostitiedonanto oikeusministeriölle 7.1.2020.
- Diakonia ammattikorkeakoulu. Sosionomi (AMK) -varhaiskasvatuksen ohjaaja. <https://www.diak.fi/wp-content/uploads/2019/10/Diak OPS 2019 Sosionomi kirkon varhaiskasvatus 2020.pdf>. Luettu 30.11.2019.
- Eduskunnan oikeusasiamies. 2018. *Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2017*. Helsinki: eduskunta.
- Eduskunnan oikeusasiamies. 2019. *Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2018*. Helsinki: eduskunta.
- Eduskunnan oikeusasiamies. Oikeusasiamies valvoo lasten oikeuksia. <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/web/lasten-ja-nuorten-sivut/>. Luettu 4.10.2019.
- Eduskunta. Nuorten parlamentti. <https://www.eduskunta.fi/FI/NuortenEduskunta/NuortenParlamentti/Sivut/default.aspx>. Luettu 15.5.2019.

- Eduskunta 2017a. Perustuslakivaliokunnan lausunto demokratiapoliittisesta toimintaohjelmasta. PeVL 46/2017 vp – O 18/2017 vp.
- Eduskunta 2017b. Perustuslakivaliokunnan lausunto kansallisesta perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmasta. PeVL56/2017 vp – O 17/2017 vp.
- Eduskunta. 2019a. Sosiaali- ja tarveysvaliokunnan mietintö lapsiasiavaltuutetun kertomuksesta eduskunnalle 2018. StVM282018 vp – K 5/2018 vp.
- Eduskunta. 2019b. Valtiovarainvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle vuoden 2019 lisätalousarvioksi sekä hallituksen esityksestä eduskunnalle vuoden 2019 lisätalousarvioesityksen (HE 323/2018 vp) täydentämisestä. VaVM 39/2018 vp – [HE 323/2018 vp](#), [HE 324/2018 vp](#).
- Euroopan neuvosto. 2018. Recommendation CM/Rec (2018)5 of the Committee of Ministers to member States concerning children with imprisoned parents 4.4.2018.
- Euroopan neuvosto. 2019a. Child Participation Assessment Tool. <https://www.coe.int/en/web/children/child-participation-assessment-tool>. Luettu 18.4.2019.
- Euroopan neuvosto. 2019b. Child-friendly justice. <https://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>. Luettu 16.6.2019.
- Föreningen Luckan. 2019a. Fråga. <https://unginfo.fi/fraga/>. Luettu 2.12.2019.
- Föreningen Luckan. 2019b. Unginfo. <https://unginfo.fi/>. Luettu 10.5.2019.
- Föreningen Luckan. 2019c. Ärligt talat. <https://arligtatalat.fi/>. Luettu 2.12.2019.
- de Godzinsky, V-M. 2014. *Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Haaste. 2018. Forssan malli voitti Euroopan rikosentorjuntakilpailun. <https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste42018/forssanmallivoittieuroopanrikosentorjuntakilpailun.html>. Luettu 3.12.2019.
- Hakalehto, S. 2015. Lausunto eduskunnan perustuslakivaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valitusmenettelyä koskevan valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä ja laiksi pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta 8.9.2015 (HE 285/2014 vp).
- Hakalehto-Wainio, S. 2012. *Oppilaan oikeudet opetustoimessa*. Helsinki: Kauppakamari.
- Hassi, M-L. 2016. Kohti osallistavaa ja lapsilähtöistä koulua: Toimintatutkimus lasten ihmisoikeuskasvatuksen pedagogiikasta. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/Vaikuttaminen/Kohti_osallistavaa_koulua+ML+Hassi_p.pdf. Luettu 1.10.2019.
- Heikkinen, S. & Partanen, H-M. Toiminnalliset palautteenkeruumenetelmät mahdollistamassa lasten osallisuutta. Turun ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö (AMK).
- Heini, A., Hokkanen, L., Kontu, K., Kunttu, K., Lindroos, N. & Ronimus, H. 2019. *Osallisuus vammaissosiaalityössä on yhteistyötä – asiakkaiden kokemuksia*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä, 67. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Helenius, J., Kilpiäinen, L., Pihlaja, K., Snellman-Aittola, M., Suomalainen, S., Rahja, R. & Tantt, U. 2018. Tukioppilastoiminnan opas. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Helsingin kaupunki. Nuoret tekevät parempaa Helsinkiä. <http://ruuti.munstadi.fi/>. Luettu 15.5.2019.

Helsingin yliopisto (a). Ihmisoikeudet, demokratia ja arvot ihmisoikeuskasvatuksessa. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen opettajankoulutuksessa 2018-2019. <https://www.helsinki.fi/fi/projektit/ihmisoikeudet-demokratia-arvot-ja-dialogi-kasvatuksessa>. Luettu 30.11.2019.

Helsingin yliopisto (b). Lääketieteen koulutusohjelma, 2018-2019. https://weboodi.helsinki.fi/hy/vl_kehys.jsp?Kieli=1&MD5avain=&vl_tila=4&Opas=6223&Org=116719396&KohdTyypHierAuk=1. Luettu 15.5.2019.

Helsingin yliopisto (c). Poliitikan ja viestinnän maisteriohjelma, 2018-19. https://weboodi.helsinki.fi/hy/vl_kehys.jsp?Kieli=1&MD5avain=&vl_tila=4&Opas=6146&Org=-1. Luettu 27.6.2019.

Helsingin yliopisto (d). Varhaiskasvatuksen opettajan opintosuunta, 2019-20. https://weboodi.helsinki.fi/hy/vl_kehys.jsp?Kieli=1&MD5avain=&vl_tila=2&Opas=6434&Org=116715340&AvaaOTT=17000. Luettu 23.11.2019.

Helsingin yliopisto (e). Yhteiskunnallisen muutoksen kandiohjelma, 2019-20. https://weboodi.helsinki.fi/hy/vl_kehys.jsp?Kieli=1&MD5avain=&vl_tila=4&Opas=6154&Org=116716391&KohdTyypHierAuk=2. Luettu 27.6.2019.

Hohti, R. & Puroila, A-M. 2016. Valon, varjon ja muutoksen kertomukset. Teoksessa Karlsson, L.; Puroila, A-M. & Estola, E. (toim.): *Välkkeitä, valo ja varjoja. Kertomuksia lasten hyvinvoinnista*. Latvia: Livonia Print.

Hoikkala, S. 2018. "Lapsen haastattelu sijaishuollon valvontatoiminnassa" Teoksessa Hyvärinen, S. & Pösö, T. (toim.): *Lasten haastattelu lastensuojelussa*. Jyväskylä: PS-kustannus. 91–111.

Hyvinvointitilastot. Helsingiläisten hyvinvoinnin tietokanta. <http://www.hyvinvointitilastot.fi/>. Luettu 2.10.2019.

Hyvärinen, S. & Pösö, T. (toim.). 2018. *Lasten haastattelu lastensuojelussa*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hämeenlinnan kaupunki. 2019a. Lasten ja nuorten osallisuusopas. Aktiivinen yhdessä tekemisen meininki. <https://www.osallisuusopas.fi/>. Luettu 1.10.2019.

Hämeenlinnan kaupunki. 2019b. Vaikuttamisen polku. https://www.hameenlinna.fi/wp-content/uploads/2019/01/Vaikuttamisen-polku_2018.pdf. Luettu 1.10.2019.

Ihmisoikeuskeskus. 2014. *Ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus Suomessa*. Helsinki: Ihmisoikeuskeskus.

Ihmisoikeuskeskus. 2019. Ihmisoikeusvaltuuskunnan suositukset perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi hallituskaudella 2019–2023. <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/@Bin/7644647/Suosituks+2019-2023.pdf>. Luettu 21.5.2019.

Jalonen, R. 2011. *Lapsen oikeuksien sopimuksen ja sen näkökulmien sisältyminen korkeakouluopintoihin Suomessa*. Sarja B. Projektiraportit ja selvitykset 21/2011. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Julin, S. & Rumpu, N. 2018. *Työrauhan ja turvallisen oppimisympäristön arviointi perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa*. Tampere: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.

Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Sairaanhoitaja, sairaanhoitaja (AMK) (SAR), 210 op, Nuorten koulutus (AMK), Syksy 2019.

https://asio.jamk.fi/pls/asio/asio_rakenne_julkaisu.rakenne_osaamisalue?ckohj=SAR&csuunt=99999&cvuosi=9S&caste=N&carak=2019-2020. Luettu 15.5.2019.

Jyväskylän yliopisto. 2019. OIVA - Lasten oikeudet ja osallisuus varhaiskasvatuksessa sekä esi- ja alkuopetuksessa. <https://www.jyu.fi/edupsy/fi/tutkimus/lapsi-ja-perhetutkimus/tutkimus-ja-hankkeet/oiva>. Luettu 22.5.2019.

Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian kandidaattiohjelma. <https://www.jyu.fi/ops/fi/hytk/yhteiskuntatieteiden-ja-filosofian-kandidaattiohjelma>. Luettu 27.6.2019.

Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu (a). Sairaanhoidajakoulutus. Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto, 210 op. <https://opinto-opas.xamk.fi/index.php/fi/28/fi/127614>. Luettu 15.5.2019.

Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu (b). Yhteisöpedagogikoulutus. Humanistisen alan ammattikorkeakoulututkinto, 210 op. <https://opinto-opas.xamk.fi/index.php/fi/28/fi/123477>. Luettu 15.5.2019.

Karlsson, L. (toim.) 2006. *Lapset kertovat...* Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen työpapereita 9/2006. Helsinki: Stakes.

Karlsson L. 2012. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.): *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan*. 2. korjattu painos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino/Suomen kasvatustieteellinen seura.

Kehittämiskeskus Opinkirjo (a). Oma Oppilaskunta. <https://omaoppilaskunta.fi/>. Luettu 15.5.2019.

Kehittämiskeskus Opinkirjo (b). Oppilaskunta toimii. <https://omaoppilaskunta.fi/oppilaskunta-toimii/>. Luettu 15.5.2019.

Kehittämiskeskus Opinkirjo (c). Toimintaryhmät. <http://omaoppilaskunta.fi/toimintaryhmat/>. Luettu 15.5.2019.

Keinänen, A. & Kemiläinen, M. 2015. Yhteiskunnallisten vaikutusten arvioinnin laatu hallituksen esityksissä. *Edilex*, 26/2015. 1–19.

Kennan, D., Brady, B., & Forkan, C. 2018. Supporting children's participation in decision-making: A systemic literature review exploring the effectiveness of participatory processes. *British Journal of Social Work* 48(7), 1-18.

Kiilakoski, T. 2012. Koulu nuorten näkemänä ja kokemana. *Muistiot* 2012:6. Helsinki: Opetushallitus.

Kiili, J. 2015. Lasten osallistuminen – muutamia huomioita. PowerPoint -diasarja. Lapsudentutkimuksen tutkijaseminaari 9.2.2015.

Kiili, J. & Larkins, C. 2016. Invited to labour or participate: intra- and inter-generational distinctions and the role of capital in children's invited participation. *Discourse* 39(3), 408-421.

Kouvola kaupunki. 2018. Lasten parlamenttimalleja. <http://ep.kouvola.fi/kokous/20184414-7-1.PDF>. Luettu 15.5.2019.

Kriminaalihuollon tukisäätiö. 2019. Lapsen oikeudet koskevat myös vankien lapsia. Kriminaalihuollon tukisäätiön verkkojulkaisuja N/2019. <https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2019/08/Lapsen-oikeudet-koskevat-my%C3%B6s-vankien-lapsia-verkkojulkaisu.pdf>. Luettu 1.10.2019.

Kääriäinen, A. 2015. Sosiaalitoimen olosuhdeselvitykset teksteinä – Johtopäätösten argumentointi ja puolelle asettumisen tulkinnat. *Oikeus* 44(4), 379–403.

Laakso, R. 2019. *”Ne näki musta”*. Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen raportti 1/2019. Helsinki: PunaMusta Oy.

Laki lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä. 59/1991. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910059>.

Lapsen oikeudet (a). Lapsen oikeudet 30 vuotta. <https://www.lapsenoikeudet.fi/>. Luettu 22.5.2019.

Lapsen oikeudet (b). Lapsen oikeuksien viikko. <https://www.lapsenoikeudet.fi/kampanja/lapsenoikeuksienviikko/>. Luettu 10.5.2019.

Lapsiasiavaltuutettu. 2011. *Raportti YK:n lapsen oikeuksien komitealle*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2/2011. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Lapsiasiavaltuutettu. 2013. Lapsen oikeuksien viestinnän kansallinen yhteistyölinjaus 29.5.2013. <http://lapsiasia.fi/tata-mielta/aloitteet/aloitteet-2013/lapsen-oikeuksien-vestinnan-kansallinen-yhteistyolinjaus-29-5-2013/>. Luettu 7.5.2019.

Lapsiasiavaltuutettu. 2016a. *Lapsiasiavaltuutetun lausunto YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen välikausikyselyyn*. Jyväskylä 2016.

Lapsiasiavaltuutettu. 2016b. Lapsiasiavaltuutetun tutkimusaloite koulukoteihin sijoitettujen lasten kuulemiseksi sosiaali- ja terveysministeriölle. Jyväskylä 2016.

Lapsiasiavaltuutettu. 2017. *Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2017. Onko lapsella oikeusturvaa?* Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 1/2017. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Lapsiasiavaltuutettu. 2018a. *Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 1/2018. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Lapsiasiavaltuutettu. 2018b. *Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2018. Köyhyydellä ei leikitä*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 3/2018. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Lapsiasiavaltuutettu. 2019. *Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2019. Harvojen yhteiskunta vai kaikkien kansakunta? Hallituskausi 2015–2019 lapsen oikeuksien näkökulmasta*. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2/2019. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Lapsiasiavaltuutettu. Lasten kuulemiset. <http://www.lapsiasia.fi/aineistot/lasten-tapaamiset/>. Luettu 8.10.2019.

Larpa, M. 2019. Lakien lapsivaikutusten arviointi lasten perus- ja ihmisoikeuksien edistäjänä. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.

Lasten vaalit. <https://www.lastenvaalit.fi/>. Luettu 10.5.2019.

LastenForssa. 2017. LastenForssa – forssalainen toteutus lapsiystävällisestä kaupungista. <https://lastenforssa.fi/2017/05/02/lastenforssa-forssalainen-toteutus-lapsiystavallisesta-kaupungista/>. Luettu 2.10.2019.

Lastensuojelun Keskusliitto ry. Lapsen oikeuksien sopimuksen seuranta. <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimuksen-seuranta/maaraaikaisraportointi-suomessa-2/vaihtoehdot-raportti/>. Luettu 21.5.2019.

Lastensuojelun Keskusliitto ry. 2017. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi. Kyselyraportti lapsen oikeuksista, toimintaympäristöstä ja osallisuudesta 2017. <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Lasten-LOS-kysely-2017-raportti.pdf>. Luettu 7.5.2019.

Lastensuojelun Keskusliitto ry. 2019a. On arvoteko pitää huolta lapsista. <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/lapsistrategia-kannanotto.pdf>. Luettu 5.6.2019.

Lastensuojelun Keskusliitto ry. 2019b. Sähköpostitiedonanto oikeusministeriölle 24.6.2019.

Lepola, O. 2018. *Turvapaikanhakijat oikeusavun asiakkaina. Kohti yhdenvertaisia ja laadukkaita oikeusapupalveluita*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoimikunnan raportti 33/2018. Helsinki: Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoimikunta.

Linnainmäki, K. 2019. *Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa: Lapsioikeutta, sovitteluteoriaa ja empiriaa yhdistävä tutkimus*. Helsinki: Alma Talent.

Maahanmuuttovirasto. 2017. Turvapaikanhakijalapsille ja perheille lisää tukea vastaanottokeskuksissa. https://migri.fi/artikkeli/-/asset_publisher/turvapaikanhakijalapsille-ja-perheille-lisaa-tukea-vastaanottokeskuksissa. Luettu 9.10.2019.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry. 2017. Lapsen havainnointi kaverisuhteissa. <https://www.mll.fi/vanhemmille/tietoa-lapsiperheen-elamasta/paivakoti-ikaisen-lapsen-kaverisuhteet/vanhempi-lapsen-kaverisuhteiden-tukena/lapsen-havainnointi-kaverisuhteissa/>. Luettu 17.5.2019.

Nuori Kirkko. 2019. Nuoren kirkon valtuusto: Kirkon elinvoimaisuus on nuorissa. <https://nuorikirkko.fi/2019/12/02/nuoren-kirkon-valtuusto-kirkon-elinvoimaisuus-on-nuorissa/>. Luettu 4.12.2019.

Nuorten Akatemia. 2019. Osallisuuden osaamiskeskus. <https://www.nuortenakatemia.fi/hankkeet/osallisuuden-osaamiskeskus/>. Luettu 12.11.2019.

Oikeus.fi. 2014. Tietoa perheasiainsovittelusta. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/perheasioidensovittelu.html>. Luettu 13.6.2019.

Oikeus.fi. 2019. Rikosjutun käsittely käräjäoikeudessa. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/rikosjutunkasittelykarajaoikeudessa.html>. Luettu 22.5.2019.

Oikeusministeriö (OM). 2010. *Nuorten ääni – aikuisten uurna? Äänioikeusikärajatyöryhmän raportti*. Oikeusministeriön julkaisu 49/2010. Helsinki: oikeusministeriö.

Oikeusministeriö (OM). 2016a. *Ei niin suurta riitaa, ettei sopu sitä sovita. Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun seurantaryhmän loppuraportti*. Oikeusministeriön julkaisu, selvityksiä ja ohjeita 12/2016. Helsinki: oikeusministeriö.

Oikeusministeriö (OM). 2016b. *Turvallisesti yhdessä. Kansallinen rikosentorjuntaohjelma*. Oikeusministeriön julkaisu 30/2016. Helsinki: oikeusministeriö.

Oikeusministeriö (OM). 2018a. Oikeusministeriön yhteydessä toimivien valtuutettujen ja muiden itsenäisten toimijoiden hallinnollista yhdistämistä selvitetään. https://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/oikeusministerion-yhteydessa-toimivien-valtuutettujen-ja-muiden-itsenaisten-toimijoiden-hallinnollista-yhdistamista-selvitetaan. Luettu 22.5.2019.

Oikeusministeriö (OM). 2018b. *Uhri rikosprosessissa – ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi*. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 44/2018. Helsinki: oikeusministeriö.

Oikeusministeriö (OM). 2019a. *Ei tietoa eikä vaihtoehtoja. Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista*. Oikeusministeriön julkaisu, selvityksiä ja ohjeita 3/2019. Helsinki: oikeusministeriö.

Oikeusministeriö (OM). 2019b. *Lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien arviointityökalun pilotointi*. Asettamispäätös 7.2.2019. OM001:00/2019. OM001:00/2019. <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM001:00/2019>. Luettu 22.5.2019.

Oikeusministeriö (OM). 2019c. Lausuntopyyntö Lasten osallistumisoikeuksien tilannekuvauksesta 27.6.2019 sekä lausuntopyyntöön annetut lausunnot.

<https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=63815b73-51a4-40da-b676-6d67901ef1ed>.

Oikeusministeriö (OM). 2019d. Lausuntoyhteenveto. Lasten osallistumisoikeuksien tilannekuvaus. Oikeusministeriö, 27.9.2019.

Oikeusministeriö (OM). 2019e. *Toimintamalli rikoksilla oireileville nuorille. Kehittämistyöryhmän ehdotus*. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 26/2019. Helsinki: oikeusministeriö.

Oikeusministeriön asetus oikeusministeriön työjärjestyksestä 595/2019.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190595>.

Omnia. 2019. Lähihoitaja, opetussuunnitelma. Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto.

<https://www.omnia.fi/opiskelijansivut/ammattilliselle-opiskelijalle/ammattilliselle-perusopiskelijalle/opetussuunnitelmat-lahihoitaja>. Luettu 28.5.2019.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM). 2011. *Lasten ja nuorten osallistuminen päätöksentekoon Suomessa. Euroopan neuvoston politiikkatutkinta*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 27/2011. Helsinki: opetus- ja kulttuuriministeriö.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM). 2014a. *Demokratia ja ihmisoikeudet. Tavoitteet ja sisällöt opettajankoulutuksessa*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 18/2014. Helsinki: opetus- ja kulttuuriministeriö.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM). 2014b. *Vaikuta varhaiskasvatukseen. Lasten ja vanhempien kuuleminen osana varhaiskasvatuksen lainsäädäntöprosessia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 13/2014. Helsinki: opetus- ja kulttuuriministeriö.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) (a). Nuorisoalan osaamiskeskukset ja nuorisokeskukset.

<https://minedu.fi/nuorisotyön-keskukset>. Luettu 1.10.2019.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) (b). Usein kysyttyä varhaiskasvatuksesta.

<https://minedu.fi/varhaiskasvatus-ukk>. Luettu 23.11.2019.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) & sosiaali- ja terveysministeriö (STM). 2019. *Lapsen aika. Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040*. Valtioneuvoston julkaisuja 4/2019. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & sosiaali- ja terveysministeriö.

Opetushallinnon tilastopalvelu. Opiskelijapalaute. <https://vipunen.fi/fi-fi/ammattillinen/Sivut/Opiskelijapalaute.aspx>. Luettu 31.10.2019.

Opetushallitus. 2011. *Demokratiakasvatusselvitys*. Opetushallituksen raportit ja selvitykset 2011:27. Helsinki: Opetushallitus.

Opetushallitus. 2014a. *Ammattillisen perustutkinnon perusteet*. Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto, lähihoitaja 2014. Määräys 79/011/2014.

Opetushallitus. 2014b. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki: Opetushallitus.

Opetushallitus. 2015. *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015*. Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2015:48. Helsinki: Opetushallitus.

Opetushallitus. 2016. *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Opetushallituksen määräyksiä ja ohjeita 2016:1. Helsinki: Opetushallitus.

- Opetushallitus. 2017a. Kasvatus- ja ohjausalan perustutkinto. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/4307552>. Luettu 27.6.2019.
- Opetushallitus. 2017b. Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon perusteet. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/5892490>. Luettu 21.5.2019.
- Opetushallitus. 2018. *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018*. Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2018:3a. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus. 2019a. Ammatillinen koulutus. <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/selaus/kooste/ammattillinenkoulutus?hakutyyppe=perusteet>. Luettu 15.5.2019.
- Opetushallitus. 2019b. Demokratia, ihmisoikeudet ja osallisuus. <https://www.oph.fi/fi/demokratia-ihmisoikeudet-ja-osallisuus>. Luettu 9.10.2019.
- Opetushallitus. 2019c. Lasten ja nuorten foorumi. https://www.oph.fi/kehittamishankkeet/lasten_ja_nuorten_foorumi. Luettu 15.5.2019.
- Opetushallitus. 2019d. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019. Luonnos 14.3.2019. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lukion_opetussuunnitelman_perusteiden_luonnos_14032019_1.pdf. Luettu 15.5.2019.
- Opetushallitus. 2019e. *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019*. Opetushallituksen määräyksiä ja ohjeita 2019:2a. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus. 2019f. Usein kysyttyä. <https://www.oph.fi/fi/usein-kysyttya/muutoksenhaku-ja-muut-oikeussuojakeinot-koulun-toiminnasta-ja-paatoksista>. Luettu 4.10.2019.
- Opetushallitus. 2019g. Varhaiskasvatuksen tietovaranto Varda. <https://www.oph.fi/fi/palvelut/varhaiskasvatuksen-tietovaranto-warda>. Luettu 16.6.2019.
- Opetusministeriö (OPM). 2010. *Lapsen oikeuksien kansallinen viestintästrategia. Oikeuksista on vähän käyttöä ihmisille, jos he eivät tiedä niistä*. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 14/2010. Helsinki: opetusministeriö.
- Oulun yliopisto. 2018. Intercultural Teacher Education. <https://www oulu.fi/ktk/ite>. Luettu 23.10.2019.
- Oulun yliopisto. Opetus- ja kasvatustutkinto-ohjelma. https://www oulu.fi/sites/default/files/content/VAKA_KK_2019-2020.pdf. Luettu 23.11.2019.
- Owalgroup. 2019. Selvitys lapsivaikutusten arvioinnista. https://owalgroup.com/asiakascaset/lapsivaikutusten_arviointi/. Luettu 2.10.2019.
- Pajulammi, H. 2014. *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Helsinki: Talentum.
- Pelastakaa Lapset ry. 2019a. Sadat lapset ympäri Suomen mukana kehittämässä lasten osallisuutta vahvistavaa toimintaa. <https://www.pelastakaalapset.fi/uutiset/sadat-lapset-ympari-suomen-mukana-kehittamassa-lasten-osallisuutta-vahvistavaa-toimintaa/>. Luettu 17.5.2019.
- Pelastakaa Lapset ry. 2019b. Turvallinen, ympäristöystävällinen ja tasa-arvoinen - lasten näkemyksiä tulevaisuuden Suomesta. https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/main/2019/08/20160552/Lapsen_Aani_2019_Tulevaisuuden_Suomi.pdf. Luettu 15.5.2019.
- Peltola, M. & Moisio, J. 2017. *Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä. Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

- Pesäpuu ry. 2019a. Lapset ja nuoret kehittäjinä. UP2US – meistä kiinni. <https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/up2us/>. Luettu 27.6.2019.
- Pesäpuu ry. 2019b. Lapset 6–10-vuotiaat. <https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/lapset/>. Luettu 5.12.2019.
- Pesäpuu ry & Lastensuojelun Keskusliitto ry. 2011. *Uskomme sinuun – Usko sinäkin. Eväitä elämään ja tahtoa selviytymiseen. Lastensuojelun käsikirja nuorilta nuorille*. Helsinki: Pesäpuu ry ja Lastensuojelun Keskusliitto.
- Pesäpuu ry & Lastensuojelun Keskusliitto ry. 2012. *Uskomme sinuun – usko sinäkin. Opas lastensuojeluun sijoitetun nuoren läheisille ja työntekijöille*. Helsinki: Pesäpuu ry ja Lastensuojelun Keskusliitto.
- Petrelius, P. & Eriksson, P. (toim.). 2018. *Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen työpaperi 32/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- PeVL 46/2017. 2017. Perustuslakivaliokunnan lausunto demokratiapoliittisesta toimintaohjelmasta.
- PeVL 56/2017. 2017. Perustuslakivaliokunnan lausunto Kansallisesta perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmasta.
- Piipponen, S-L. & Pekola-Sjöblom, M. 2019. *Osallistaako kunta, osallistuuko kuntalainen? Kuntaliiton julkaisusarja uutta kunnista 3/2019*. Helsinki: Kuntaliitto.
- Pohjois-Karjalan maakunta- ja sote-uudistus. Mihin sinä käyttäisit 10 000e? <https://www.pohjois-karjala.fi/web/maakuntauudistus/osallistava-budjetointi>. Luettu 15.5.2019.
- Poliisiammattikorkeakoulu. 2018. Poliisi (AMK) -tutkinto (180 op) opetussuunnitelma lukuvuodet 2018–2020. https://www.polamk.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/polamkwwwstructure/61107_Poliisi_amk_ops.pdf?96c46123214bd788. Luettu 28.5.2019.
- Poliisihallitus. 2019. Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Ohje POL-2019-34669. 23.12.2019.
- Pollari, K. 2011. Lasten kokemuksia terveydenhuollosta – Euroopan neuvoston lasten terveydenhuoltoon liittyvän kyselyn Suomen raportti. <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2017/06/46718lasten-kokemuksia-terveydenhuo1523952127.pdf>. Luettu 31.10.2019.
- Pollari, K. & Iivonen, E. 2019. Suullinen lausunto Lasten ja alle 18-vuotiaiden nuorten osallistumisoikeuksien arviointityökalun pilotoitihankkeen ohjausryhmän kokouksessa 18.11.2019.
- Pollari, K. & Toivonen, V. 2016. *Vammaisen lapsen näkemysten selvittäminen. Opas sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Pölkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M. & Riikonen, M. 2012. Children’s Participation in Childprotection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice* 18(2), 107–125.
- Rantala, K., Alasuutari, N., Järvikangas, I. & Saarenpää, K. 2019. *Ihmisvaikutusten arviointi hallituksen esityksissä: luokittelusta laatuun ja sen puutteisiin*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Repo, L., Paananen, M., Eskelinen, M., Mattila, V., Lerkkanen, M-K., Lillemor, G., Ulvinen, J., Marjalainen, J., Kivistö, A. & Hjelt, H. 2019. *Varhaiskasvatuksen laatu arjessa. Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa*. Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen julkaisu 15/2019. Tampere: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskus. 2017. Ammattina vartija. https://www.rskk.fi/fi/index/perustutkinto_1/ammattinavartija.html. Luettu 20.5.2019.

Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskus. 2018. Tutkinnon osaamisalueet. https://www.rskk.fi/fi/index/perustutkinto_1/Tutkinnonosaamisalueet.html. Luettu 20.5.2019.

Rikosseuraamuslaitos. 2019. *Lapsi- ja perhetyön linjaukset*. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.

Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Sosionomi (AMK), Päivätoteutus. <https://opinto-opas.seamk.fi/index.php/fi/21/fi/79/SOS19/year/2019>. Luettu 23.11.2019.

Sinkkonen, M. & Mäkelä, J. (toim.). 2017. *LASTA-hanke. Kokemuksia viranomaisten yhteistyön ja tietojenvaihdon koordinoinnista lapsen kohdistuneissa pahoinpitely- tai seksuaalirikoksen epäilytilanteissa*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 2/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). 2009. *Neuvolatoiminta, koulu- ja opiskeluterveydenhuolto sekä ehkäisevä suun terveydenhuolto. Asetuksen (380/2009) perustelut ja soveltamisohjeet*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 20/2009. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). 2013. *Adoptioneuvonta. Opas adoptioneuvonnan antajille*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 21/2013. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). 2014. *Lastensuojelun laatusuositus*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 4/2014. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). 2016. *Säädösvaikutusten arviointi ihmisiin kohdistuvien vaikutusten näkökulmasta*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2016:2. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö 2016.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). 2019. *Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi: Loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 4/2019. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). Asiakkaan ja potilaan oikeudet. <https://stm.fi/asiakkaan-potilaan-oikeudet>. Luettu 22.5.2019.

Stenvall, E. 2018. *Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä*. Tampereen yliopisto. Johtamiskorkeakoulu. Väitöskirja.

Suomen Kuntaliitto ry. 2017. *Osallistuva budjetointi kunnissa ja maakunnissa*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Suomen Lukiolaisten Liitto ry. 2019. Opiskelijakunnille. <https://lukio.fi/lukioille/opiskelijakunnille/>. Luettu 15.5.2019.

Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry. 2019. Nuorisovaltuustoselvitys 2019. https://static1.squarespace.com/static/52d3ccd7e4b0d1fda0b2e96c/t/5d83710b4110f1752a048029/1568895250166/nuorisovaltuustoselvitys2019_raportti.pdf. Luettu 16.6.2019.

Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry (a). Maakunnallisten nuorisovaltuustojen perustamis- ja kehittämishanke. <http://www.nuva.fi/maakuntanuvat>. Luettu 15.5.2019.

Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry (b). Mikä nuorisovaltuusto? <http://www.nuva.fi/mika-nuorisovaltuusto>. Luettu 15.5.2019.

Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry (c). Nuvalaisen käsikirja. <http://www.nuva.fi/oppaat>. Luettu 15.5.2019.

Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto NuVa ry (d). Osallistu ja vaikuta. <http://www.nuva.fi/oppaat>. Luettu 15.5.2019.

Suomen Olympiakomitea. 2018. Lasten Liike hymynaama-palautteen kerääminen ja kirjaaminen. https://www.olympiakomitea.fi/uploads/2018/09/ohje_lasten-liike-hymio-palautteen-kerääminen_2018.pdf. Luettu 17.5.2019.

Suomen UNICEF ry (a). Kohti lapsiystävällistä maakuntaa. <https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/Vaikuttaminen/Kohti+lapsiyst%C3%A4v%C3%A4llist%C3%A4+maakuntaa+ohjeistus.pdf>. Luettu 28.11.2019.

Suomen UNICEF ry (b). Lapsiystävällinen kunta. <https://www.unicef.fi/unicef/tyomme-suomessa/lapsiystavallinen-kunta-projektiesittely/>. Luettu 1.10.2019.

Tampereen ammattikorkeakoulu. Sairaanhoidajakoulutus, päivätoteutus. <http://opinto-opas-ops.tamk.fi/index.php/fi/167/fi/49595/16SH/year/2018>. Luettu 15.5.2019.

Tampereen kaupunki. 2019. Osallisuus ja vaikuttaminen. <http://www.nuortentampere.fi/vaikuttaminen/>. Luettu 10.5.2019.

Tampereen yliopisto (a). HALJUA42 Human Rights Law 5 op. <https://www10.uta.fi/opas/opintojakso.htm?rid=14044&idx=7&uiLang=fi&lang=fi&lvv=2017>. Luettu 27.6.2019.

Tampereen yliopisto (b). Lääketieteen lisensiaatin tutkinto-ohjelma. <https://www10.uta.fi/opas/tutkintoOhjelma.htm?rid=15135&uiLang=fi&lang=fi&lvv=2018>. Luettu 15.5.2019.

Tampereen yliopisto (c). Nuorisotyö ja -tutkimus. <http://www.uta.fi/yky/oppiaineet/nuorisotyöjanuorisotutkimus/index.html>. Luettu 27.6.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). LASTA-hanke. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-tutkimus-ja-kehittaminen/lastensuojelun-kehittaminen/lasta-hanke>. Luettu 22.5.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2019a. Barnahus-hanke. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke>. Luettu 4.10.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2019b. Kouluterveyskysely 2017 ja 2019. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk4/summary_perustulokset2. Luettu 31.10.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2019c. Kysy ja kuuntele - sijoitettujen lasten hyvinvointi ja systemaattinen kuuleminen. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke>. Luettu 3.5.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2019d. Lapsen osallisuus. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus>. Luettu 13.6.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2019e. Protection and support of abused children through multidisciplinary intervention (PROCHILD). <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/protection-and-support-of-abused-children-through-multidisciplinary-intervention-prochild->. Luettu 27.6.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2019f. Päätökset lastensuojelussa ja muutoksenhaku. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/paatokset-lastensuojelussa-ja-muutoksenhaku>. Luettu 22.5.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2019g. Sotkanetin tilastotiedot. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/index>. Luettu 31.10.2019.

Thomas, N. 2007. Towards a theory of children's participation. *The International Journal of Children's Rights* 15(2), 199–218.

Toivonen, V-M. 2017. *Lapsen oikeudet ja oikeusturva: Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa*. Helsinki: Talentum.

Toivonen, V-M. & Pollari, K. 2018. "Lapsen haastattelu - osa lapsen oikeutta osallistua". Teoksessa Hyvärinen, S. & Pösö, T. (toim.): *Lasten haastattelu lastensuojelussa* (1. toim.). Jyväskylä: PS-kustannus.

Toivonen, V-M. & Salminen, K.H. 2016. "Sovinnolliset menettelyt vaihtoehtona lastensuojeluasioissa". Teoksessa V. Toivonen, & S. Hakalehto (toim.): *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Helsinki: Kauppakamari.

Tolonen, H. 2015. *Lapsi, perhe ja tuomioistuin: Lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.

Tujula, M. 2019. Osallisuutta vai näennäisdemokratiaa? Ohjaavien opettajien käsityksiä alakoulujen oppilaskuntatoiminnasta. Helsingin yliopisto. Käyttätymistieteellinen tiedekunta. Pro gradu.

Turun ammattikorkeakoulu. Sosionomi (AMK), S19. <https://opinto-opas.turkuamk.fi/index.php/fi/21632/fi/21707/PSOSTS19/year/2019>. Luettu 23.11.2019.

Turun yliopisto (a). Lääketieteen koulutusohjelma, 2018-2020. <https://opas.peppi.utu.fi/fi/tutkinto-ohjelma/1281>. Luettu 15.5.2019.

Turun yliopisto (b). Sote-akatemia. Koulutus. <https://sites.utu.fi/sote/koulutus/>. Luettu 12.11.2019.

Turun yliopisto (c). Varhaiskasvatuksen opettajan tutkinto-ohjelma 2018-2020. <https://opas.peppi.utu.fi/fi/tutkinto-ohjelma/2946>. Luettu 23.11.2019.

Tuukkanen, T. 2019. Sähköpostitiedonanto oikeusministeriölle 15.3.2019.

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM). 2018. *Edustajat lapsen edun takaajina. Ilman huoltajaa turvapaikanhakijoina saapuneiden alaikäisten edustajajärjestelmä*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 26/2018. Helsinki: työ- ja elinkeinoministeriö.

Ulkoministeriö (UM). 2017. Report of the Working Group on the Universal Periodic Review 25.8.2017.

Ulkoministeriö (UM). 2019. Convention on the rights of the child. Combined fifth and sixth periodic report of the government of Finland. July 2019.

Ulkoministeriö (UM). Yleissopimus lapsen oikeuksista (1989). https://um.fi/yk-n-voimassa-olevat-ihmisoiheussopimukset/-/asset_publisher/vcCt60yvVDdt/content/yleissopimus-lapsen-oikeuksista-1989-. Luettu 21.5.2019.

Uusi Suomi. 2014. Valtion 550 000 € hukkuu epäselvään it-sotkuun: "Meni mönkään". <https://www.uusisuomi.fi/uutiset/valtion-550-000-hukkui-epaselvaan-it-sotkuun-meni-monkaan/b1927ea3-a067-3de2-96f4-d851abf3ff5a>. Luettu 15.5.2019.

Valtioneuvosto. 2019. *Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. Helsinki 2019.

Valtioneuvoston asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valitusmenettelyä koskevan valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta ja pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta 46/2016. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20160046>

Valtioneuvoston asetus oikeusministeriöstä 543/2003.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030543>.

Valtioneuvoston asetus opetus- ja kulttuuriministeriöstä 310/2010.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20100310>.

Valtioneuvoston asetus sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöstä 491/2017.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170491>.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 2017. *Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017*.
Hallituksen julkaisusarja 8/2017. Helsinki: valtioneuvoston kanslia.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 2019. *Lainsäädännön arviointineuvoston vuosikatsaus 2018*.
Valtioneuvoston julkaisuja 10/2019. Helsinki: valtioneuvoston kanslia.

Valtiovarainministeriö (VM). 2019. *Sähköinen tunnistaminen. Selvitys nykytilasta sekä kehittämistarpeista*.
Valtiovarainministeriön julkaisuja 20/2019. Helsinki: valtiovarainministeriö.

Valvira. 2015a. Muistutus ja kantelu. https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-valvonta/muistutus_tai_kantelu. Luettu 30.9.2019.

Valvira. 2015b. Sosiaaliasiamies. <https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-asiakkaan-asema-ja-oikeudet/sosiaaliasiamies>. Luettu 14.6.2019.

Vammaisfoorumi & Ihmisoikeuskeskus. 2019. "Äiti on mun avustaja". Vammaisfoorumin ja Ihmisoikeuskeskuksen kyselyn tuloksia. Vammaiset lapset ja nuoret. <https://vammaisfoorumi.fi/wp-content/uploads/2019/09/RAPORTTI-Lapset-ja-nuoret.pdf>. Luettu 2.10.2019.

Venäläinen, R. 2018. Ihmisoikeudet haltuun nuorisotyössä. Evaluointiraportti. <https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2018/05/Ihmisoikeudet-haltuun-evaluointiraportti-30052018.pdf>. Luettu 12.11.2019.

YK:n ihmisoikeuskomissaarin toimisto (OHCHR). 2019. Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCAT.aspx>. Luettu 22.5.2019.

YK:n lapsen oikeuksien komitea. 2003. Yleiskommentti nro. 5 (2003). Lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet. CRC/GC/2003/5.

YK:n lapsen oikeuksien komitea. 2009. Yleiskommentti nro. 12 (2009). Lapsen oikeus tulla kuulluksi. CRC/C/GC/12.

YK:n lapsen oikeuksien komitea. 2011. Sopimusvaltioiden yleissopimuksen 44 artiklan mukaisesti antamien raporttien käsittely. Päätelmät: Suomi. Lapsen oikeuksien komitea 57. istunto. CRC/C/FIN/CO/4*. Päivitetty versio 7.9.2011.

YK:n lapsen oikeuksien komitea. 2013. Yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta). CRC/C/GC/14.

LIITTEET

LIITE 1A: Lasten fokusryhmähaastattelut kouluilla, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry

Lasten osallistumisoikeuksien arviointityökalu: fokusryhmähaastattelut kouluilla, MLL

Reetta Pauni, Noora Järvi, Heidi Holappa ja Jenni Helenius

Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) toteutti Lasten osallistumisoikeuksien arviointityökalun fokusryhmähaastattelut kolmella suomalaisella yläkoululla syys-lokakuussa 2019. Mukana olivat yksi suuri koulu Helsingistä, yksi pääkaupunkiseudun keskisuuri koulu sekä yksi pääkaupunkiseudun ulkopuolinen, maaseutumaisen kunnan ainoa yläkoulu. Tarkoituksemme oli näin huomioida se, että Suomessa on kaupunkikoulujen lisäksi myös paljon kuntien ainoita yläkouluja. Käytännön arjessa koulujen erilaisuus näkyi esimerkiksi siinä, että kaupunkikouluissa oli paljon maahanmuuttajataustaisia lapsia ja maaseutumaisen kunnan koulussa ei juuri lainkaan. Toisaalta maaseutukouluissa arkeen vaikuttaa esimerkiksi koulukyytien toimivuus, kun taas kaupunkikouluissa julkinen liikenne on yläkoululaisten käytössä. Esimerkiksi näillä seikoilla on merkitystä koulun toimintakulttuurin kehittämisessä. Muutenkin arvioinnin tuloksia lukiessa on tärkeää huomioida, että alueella on merkitystä toimintakulttuurin kehittämisessä ja nuorten osallistumismahdollisuuksissa. Fokusryhmähaastatteluihin osallistui yhteensä 40 nuorta.

Fokusryhmien toteuttaminen

Muokkasimme Lasten osallistumisoikeuksien arviointityökalun indikaattoreista ja Lastensuojelun Keskusliiton omissa fokusryhmähaastatteluissaan käyttämistä keskustelupohjista mahdollisimman nuorten kieleen ja ikätasoon soveltuvat teemat. Näitä teemoja käsitelimme nuorten kanssa soveltaen Lounais-Suomen AVI:n, Turun seudun kuntien, Nuorisotutkimussäätiön ja Allianssin kehittämää deliberatiivinen keskustelupäivä -menetelmää.

Työpajan kulku. Keskusteltaessa nuorten kanssa heille jaettiin kyllä ja ei -kortit, joiden avulla käytiin ensimmäinen vastauskierros. Liitteessä 1.A on kysymykset ja kaikki nuorten vastaukset niihin perusteluineen. Vastauskierroksen jälkeen kukin kertoi mielipiteensä vuorotellen siten, että kukaan muu ei saanut koko kierroksen aikana keskeyttää, vaan kukin kertoi rauhassa oman mielipiteensä. Kunkin teeman kierros aloitettiin aina uudesta nuoresta, sekin ringissä järjestyksessä. Olimme järjestäneet luokat siten, että pulpetit olivat yhdestä päästä avoimen puoliympyrän muodossa, jotta pöydästä sai vähän suoja itselleen ja myös luontevan paikan kyllä ja ei -lapuille.

Nuorilla oli nimilaput, jotta heitä oli mukavampi puhutella, mutta heille korostettiin tilanteen anonyymisyyttä: vaikka he nyt kertoivat kasvoillaan ja etunimillään mielipiteitä koulun osallisuustilanteesta ja yleisesti osallisuudesta ja vaikuttamisesta, vastauksia käsitellään myös koulun sisällä ehdottoman nimettöminä. Heille myös kerrottiin, että raportissa myös koulut on häivytetty, eikä yksittäisiä oppilaita voida tunnistaa.

Kyllä ja ei -kierroksen ja mielipidekierroksen jälkeen käytiin vielä vapaata keskustelua teemasta. Menetelmä toimi erittäin hyvin: kullekin nuorelle, myös hiljaisille oli tilaa sanoa mielipiteensä. Pakko ei kuitenkaan ollut puhua, sai myös nyökkäämällä ilmaista, että siirtää puhevuoronsa seuraavalle. Kaikki kuitenkin vastasivat kyllä tai ei kuhunkin kysymykseen. Painotimme aluksi, että saa valita joko kyllä tai ei -lapun. Tiesimme kokemuksesta, että tätä on hyvä painottaa, koska tilanteen rentouduttua, moni nosti useassa kysymyksessä molemmat kortit ilmaan, mutta halusimme edes aluksi saada selkeitä mielipiteitä. Tämä on kuitenkin hyvä pitää mielessä tuloksia tarkasteltaessa.

Työpajan fasilitointi. Tilaisuudessa toinen MLL:n työntekijä toimi puheenjohtajana, esitti teemat nuorille ja kuljetti keskustelua sekä kysyi lisäkysymyksiä ja tarkennuksia, toinen kirjasi keskustelun ja laski kyllä- ja ei-korttien vastausmäärät. Kahdessa fokusryhmässä mukana oli harjoittelija, joka teki laskemisen ja kyllä- ja ei-korttien lukumäärän kirjaamisen.

Henkilökunnalle tiedottaminen kuulemisen tuloksista. Nuorten kuulemisen jälkeen koulun henkilökuntaa tuli mukaan keskusteluun. Kaikissa kouluissa loppukeskustelussa oli mukana tukioppilasohjaaja ja rehtori, osassa myös vararehtori ja oppilashuoltohenkilökuntaa kuten psykologi tai terveydenhoitaja. Kerroimme yhdessä nuorten kanssa erityisesti koulun osallisuuteen ja koulun asioihin vaikuttamiseen liittyvistä ajatuksista, joita työpajassa oli herännyt. Kullekin koululla lähetettiin myös liitteen 1.A kaltainen raportti oman koulun tuloksista.

Nuorten näkemykset osallisuudesta ja vaikuttamisesta indikaattoreittain

INDIKAATTORI 7: Lapsille jaetaan tietoa heidän oikeudestaan osallistua päätöksentekoon ja

INDIKAATTORI 8: Lapset ovat edustettuina eri foorumeilla, mukaan lukien omien organisaatioidensa kautta, kouluissa sekä paikallisilla, alueellisilla ja kansallisilla hallintotasoilla, jonka muutamme muotoon: **Lapset ovat edustettuina koulun päätöksenteossa.**

Nuoret tiesivät koulussa olevan oppilaskunnan ja tukioppilastoimintaa, mutta eivät välttämättä tieneet miten niiden toimintaan liitytään mukaan. Oppilaskuntaan voi liittyä kerran vuodessa, jos on sillä tunnilla paikalla, kun asiasta kysytään. Kukaan ei tiennyt, miten oppilaskuntaan voi liittyä tämän jälkeen. Muita tapoja vaikuttaa koulun päätöksentekoon ei tunnettu, kaksi nuorisovaltuuston edustajaa tiesivät, että myös nuorisovaltuustossa voi vaikuttaa. Tapahtumia oli osassa koulussa päässyt järjestämään muutkin oppilaat, mutta osassa kouluissa lähinnä tukioppilaat järjestivät tapahtumia. Oppilaat olisivat halunneet, että kaikilta kysyttäisiin, haluavatko osallistua tietyn tapahtuman järjestelyihin.

Yhden koulun nuoret toivat oma-aloitteisesti kiusaamisen esiin. He halusivat sanoa, että kiusaamista käsitellään aivan valtavasti, mutta he toivoisivat puheen sijaan toiminnallisia tehtäviä, jolla olisi heidän mukaansa enemmän vaikutusta kuin sillä, jos vain opettaja puhuu aiheesta: ”seikat osaisivat tosi hyvin perustella aiheita ja keskustella”. Toisessa koulussa keskusteltiin siitä, että jos opettajalle kertoo kiusaamisesta, niin hän vie asiaa eteenpäin. Toinen saman koulun oppilas toi kuitenkin esiin, että ”aina ei puututa, vaikka kertoisikin”.

INDIKAATTORI 3: Jäsenvaltioon on perustettu riippumaton, lakisäätöinen lasten oikeuksien instituutio, **Suomessa on riippumaton lasten oikeuksien valvoja ja puolesta puhuja. Lapsiasiavaltuutetun tunnettuus**

Lapsiasiavaltuutettua nuoret eivät tunteneet käytännössä ollenkaan, eivätkä tieneet hänen tehtävistään. Oppilaat painottivat, että lapsiasiavaltuutetusta ja erityisesti yleisemminkin lasten oikeuksista pitäisi koulussa tiedottaa enemmän, esimerkiksi luokanvalvojan tunnilla. Kukaan ei muistanut, että koulussa olisi puhuttu lasten oikeuksista. ”Puhutaan paljon siitä, mitä velvollisuuksia on, mutta pitäisi puhua myös oikeuksista.”

INDIKAATTORI 4: osallistumisoikeuden turvallinen toteutuminen oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä

Kysyimme nuorilta, onko tietämänsä nuori tai itse saanut vaikuttaa erotilanteessa siihen, kumman vanhemman luona asuu. Nuoret, joiden vanhemmat olivat eronneet tai erotapaukset, joista he tiesivät, olivat suurimmaksi osaksi sellaisia, joissa oli asumisjärjestelyjä sopiessa nuorten mielipidettä kysytty ja yleensä käytännön sanelemissa puitteissa myös toimittu siten, kun nuoret toivoivat. Pieniltä lapsilta ei ollut kysytty. Jos käytössä oli vuoroviikkoasuminen, yleensä lapsilta ei ollut kysytty asumisjärjestelystä. Yksi nuorista toi esiin, että voi myös olla, että lapsi tai nuori ei halua sanoa mielipidettään siitä, kumman luona

mieluummin asuisi, koska ei halua valita ja sillä tavoin ottaa kantaa jommankumman vanhemman puolesta tai toista vastaan.

Pyrimme kysymään vanhempien avioeron jälkeistä asumisteemaa niin, että ei tarvitsisi välttämättä kertoa omasta elämästään. Yhdessä koulussa nuoret vastasivat teemaan yleisellä tasolla, yhdessä koulussa kaikki kertoivat omien vanhempien erosta ja yhdessä asiaa käsiteltiin yleisesti sekä myös omakohtaisesti. Yhdessä ryhmistä jokaisen osallistujan vanhemmat olivat eronneet.

Kysyimme nuorilta tietävätkö tai tuntevatko he jonkun nuoren, joka on otettu huostaan ja jos kyllä, onko tämä saanut päättää, missä asuu tai saako muuten vaikuttaa omiin asioihinsa. Suuri osa nuorista tiesi tai tunsu huostaanotetun, mutta emme toki kysyneet, kuinka hyvin, eli lopulta se keskusteltiin tässä mielipiteistä todellisista tapauksista vai mielikuvista jäi todistamatta. Osa nuorista kuitenkin jätti täysin vastaamatta, jos ei tuntenut ketään huostaanotettua.

Osa nuorista koki, että huostaanotettu tuttu tai ystävä on saanut vaikuttaa asuinpaikkaansa, osa taas toi esiin hyvin katkeran kuuloisia mielipiteitä siitä, että ystävä ei ole saanut vaikuttaa asuinpaikkaansa, vaan hänet on viety hyvin kauas ja eristyksiin, eikä saa olla yhteydessä ystäviinsä puhelimitse silloin, kun haluaa.

Oppilaat toivat esiin sijoitettujen nuorten oikeuden käyttää puhelintaan: heidän mielestään on epäreilua, jos sijoitettuna ollessaan ei saa käyttää puhelinta ”normaalisti”. Tämä eristää kaverisuhteista mahdollisen pitkän välimatkan lisäksi entisestään.

Moni koki, että kaverisuhteet olivat vaarantuneet sijoituksen takia, koska välimatkan oli niin pitkä, eikä sijoitettu lapsi päässyt kotipaikkakunnalleen käymään kuin vain harvoin. Yksi nuorista toi esiin, että ”tuntuu, että näissä tilanteissa nuoria ei kuunnella” ja toinen, että ”Pitäisi saada jatkaa normaalia arkea (puhelin, kavereiden ja vanhempien tapaaminen), kun on muutenkin vaikea tilanne.” ja toinen jatkaa tästä: ”Paha paikka: jos on muutenkin huonossa elämäntilanteessa, niin onko kauas vieminen tilanteessa hyväksi?” Yksi nuorista totesi teeman käsittelyn lopuksi, että ” Ei ketään oteta turhaan huostaan, mutta syyt voi tuntua silloin turhilta, kun kaikki muuttuu”.

Kun nuorilta kysyttiin, että ovatko he saaneet aikuisilta tietoa oikeudestaan kertoa näkemyksensä, he kertoivat, että kotona kyllä, mutta koulussa välttämättä ei. Yhdessä koulussa nousi vahvasti esiin esimerkki, jossa kokivat, että heitä kohdeltiin väärin: valinnaisaineessa voi olla niin, että on luova tehtävä, sanotaan että saa itse päättää miten tehtävän tekee. Kun tekee tehtävän oman näkemyksensä mukaan, saakin kuulla, että on tehnyt sen väärin. Mutta tehtävän ohjeistuksessa tätä ei ole kerrottu. Eli annetaan ymmärtää, että saa päättää, miten tekee, mutta sitten se onkin väärin.

INDIKAATTORI 9: Käytössä on lapsille suunnattuja palautemekanismeja koskien paikallisia palveluita ja INDIKAATTORI 5: Käytössä on lapsiystävällisiä valitusmenettelyitä

Yläkouluikäiset nuoret kokivat, että heiltä on koulussa kysytty runsaasti mielipiteitä koulun ruokalan palveluista, mutta ei juuri muusta. Osa muisti muitakin kyselyitä, mutta oli paljon epäilyksiä siitä, että kyselyiden tuloksilla olisi tehty mitään, tai niillä olisi ollut vaikutusta. Yhteisissä loppukeskusteluissa henkilökunta toi monin tavoin esiin mitä kaikkia koulun toimintaan liittyviä kyselyitä oli tehty ja mitä muutoksia koulun toimintaan kyselyiden vastausten perusteella oli tehty. Ennen loppukeskustelua yleensä oppilaat eivät kyselyistä tieneet tai muistaneet niitä, eivät edes tukioppilaat tai oppilaskunnan jäsenet, joita voi pitää parhaiten koulun asioihin vihkiytyneinä oppilaina.

Oppilaat toivoivat kouluun selkeitä, yksinkertaisia ja ehdottomasti nimettömiä palautteenantotapoja, kuten palautelaatikoita. Kahdessa kouluista kävikin loppukeskustelussa ilmi, että tällaisia palautelaatikoita oli esimerkiksi kuraattorilla ja terveydenhoitajalla, mutta niistä ei tiennyt kukaan oppilaista (vaikka olivat tukioppilaita tai oppilaskunnan jäseniä) eikä edes yhdessä koulussa rehtori. Ehdottomasti siis tarvittaisiin

vähintäänkin tiedottamista palautteen antotavoista ja lisäksi palautteen antomekanismeja tulisi kehittää, jotta ne olisivat lapsiystävällisiä. Yksi kouluista kertoikin alkavansa suunnitella sähköistä palautekanavaa.

Yhdessä kouluista oppilaat kertoivat, että heille oli eräällä tunnilla kerrottu, miten rehtorista voi antaa palautetta, jos sellainen tilanne tulisi, mutta palautteen antotapa oli niin monimutkainen, että oppilaat kokivat, että käytännössä sitä ei voisi toteuttaa. Toisessa koulussa oppilaat olivat myös kovin huolissaan siitä, miten heihin suhtaudutaan sen jälkeen, jos antaa kasvokkain palautetta opettajalle: ”vaikea antaa suoraan palautetta, pelkään että se vaikuttaa siihen, miten opettaja jatkossa kohtelee mua”.

Suurin osa oppilaista koki, että aikuiset ovat kiinnostuneita siitä, mitä heille kuuluu ja kouluissa myös osa opettajista kysyy heiltä, mitä kuuluu. Osa opettajista ei ole kiinnostuneita heidän kuulumisistaan ja osa oppilaista myös epäili, että ovatko kaikki kysyjätkään. Niitä opettajia kiiteltiin, jotka palaavat asiaan esimerkiksi parin viikon päästä ja kysyvät, miten jokin asia on edennyt tai miten nyt menee. Eräs oppilas myös toi esiin, että ehkä kouluissa ei ole ollut tapana kysyä kuulumisia. Yksi osallistuneista totesi, että ”Aikuisten pitäisi kysyä enemmän kuulumisia” ja toinen jatkoi, että ” Vaikka olis vaan tapa, niin kyllä siitä tulee hyvä mieli”.

Yhteenvetoa

Yleisesti tuntui, että käymissämme kouluissa oli suhteellisen positiivinen tunnelma ja oppilaille oli keskimäärin hyvä olla koulussa. Toisaalta haastattelemamme joukko oli varsin valikoitunutta, vain yhdessä koulussa osallistujat eivät olleet pelkästään tukioppilaita tai oppilaskunnan hallituksen jäseniä.

Voidaan todeta, että koulujen tulisi tiedottaa kaikista osallisuus- ja vaikuttamisasioista oppilaitaan enemmän. Palautteiden antotavoista tulisi tiedottaa yläkouluissa heti yläkoulun ensimmäiseltä, eli 7.-luokalta alkaen ja palautteen antamisen tulisi olla normaali osa koulun arkea, johon kannustettaisiin ja opastettaisiin osana koulun arkea. Olisi hyvä tuoda esiin ja kannustaa myös positiivisen palautteen antamiseen, tämä voisi hyvinkin parantaa koulun yhteishenkeä, jos yhdessä opeteltaisiin antamaan hyvää palautetta toisille.

Loppukeskusteluissa henkilökunta saattoi pitkään tuoda esiin sitä, että palautetta voi kaikille opettajille ja rehtorille antaa kasvokkain, omalla nimellään Wilman kautta tai vanhemmat voivat lähettää Wilma-viestin aiheesta. Yksi rehtoreista oli alussa sitä mieltä, että täytyy vain olla niin rohkea, että sanoo kasvotusten, mikä mieltä painaa. Nämä tuntuvat aika suurilta vaatimuksilta yksittäiselle oppilaalle ja toivottavaa olisikin, että anonyymeihin, matalan kynnyksen palautteen antotapoihin voitaisiin kouluissa panostaa.

Terveiset MLL:n Lasten ja nuorten puhelin- ja nettipalveluista

MLL:n Lasten ja nuorten puhelin- ja nettipalveluissa lapsilta ja nuorilta saadun palautteen perusteella on käynyt ilmi, että lasten ja nuorten palveluiden rakenteiden toiminnassa on osa-alueita, jotka aiheuttavat palveluiden käyttäjille kuormitusta. Palveluiden toimintaa tulisi kehittää lisäämällä ammattilaisten työn läpinäkyvyyttä ja palautteen antamisen mahdollisuutta ja rakenteita. Nämä olisi hyvä huomioida myös palveluista tiedottamisessa. Lapsilla ja nuorilla tulisi palveluiden käyttäjinä olla kanavia, joiden kautta he voivat matalalla kynnyksellä ilmaista omia tarpeita ja toiveita tukeen liittyen. Palautteen antamisen rakenteet tulisi tehdä lapsiystävällisiksi ja niistä tulisi tiedottaa riittävästi.

Lasten ja nuorten puhelinten vuosiraportti 2016 keskittyi lapsen ja nuoren palvelujen käyttäjänä. Lasten ja nuorten puhelimeen, chattiin ja nettikirjepalveluun kertyy vuosittain runsaasti tietoa lapsesta ja nuoresta

palveluiden käyttäjänä. ”Yhteydenottojen perusteella ammattilaisten saavutettavuudessa sekä kohtaamisen toteutuksessa ja laadussa on paljon parannettavaa. Nuorilta puuttuu tietoja ja toimintatapoja siitä, missä, milloin ja kehen voi olla yhteydessä, kun omassa elämässä tapahtuu isoja asioita tai olo on huono. - - Yhteydenottojen perusteella nuorilta vaaditaan liikaa oma-aloitteellisuutta, itsenäisyyttä ja oman tilanteen jäsentämistä.

Nuorille suunnattujen palvelujen jäykät rakenteet vaarantavat monien nuorten mielenterveyttä. Siirtymät ja murrosvaiheet nuorten elämässä aiheuttavat katkoja tukikontakteihin ja hoitosuhteisiin. Esimerkiksi aikuispsykiatrian puolelle siirtyminen ahdistaa monia. Kesäaikana yhteyttä ottaneet nuoret kokivat olevansa kaikkien tukikontaktien katveessa ja pelkäsivät mielenterveytensä järkkymisen puolesta.

Kaikkia lasten ja nuorten parissa toimivia ammattilaisia olisi koulutettava lapsiystävälliseen kohtamiseen. Tärkeää olisi myös joustava ajankäyttö. Lasten ja nuorten puhelimeen tulevien yhteydenottojen perusteella näkymä lapsen tai nuoren maailmaan avautuu vain kiireettömällä kohtamisella ja lapsentahtisesti. Nuoren mahdollisuuksiin vaikuttaa tapaamisten pituuteen, tiheyteen ja tarvittaessa niiden perumiseen olisi lisättävä.” (Lasten ja nuorten puhelimen vuosiraportti 2016.)

MLL on yhdessä lapsiasiavaltuutetun kanssa laatinut ammattilaisille lapsiystävällisen kohtamisen tarkistuslistan, <https://www.mll.fi/ammattilaisille/muille-ammattilaisille/lasten-kohtaaminen-palveluissa/>

Lasten ja nuorten ammattilaispalveluihin liittyvistä pulmista ja kehittämistarpeista löytyy lisätietoa seuraavista julkaisuista: Nuoret palveluiden pauloissa – Nuorten elinolot -vuosikirja 2018. <https://www.julkari.fi/handle/10024/137198> sekä Kohtaaminen keskiössä: Lapsi- ja nuorilähtöisyys opiskeluhuollon palveluissa <https://www.julkari.fi/handle/10024/137983>

LIITE 1B: Lasten osallistumisoikeuksien fokusryhmien raporttien kooste

Noora Järvi ja Reetta Pauni, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry

Mannerheimin Lastensuojeluliitto on mukana **Oikeusministeriön** ja **Euroopan neuvoston** hankkeessa, jossa selvitetään **nuorten kokemuksia osallisuudesta ja vaikuttamismahdollisuuksista** eri Euroopan maissa. Järjestämme Suomessa yhteensä kolme arviointityöpajaa, joissa 8. tai 9. luokkien oppilaat keskustelevat omaan kouluyhteisöön liittyvistä osallisuusasioista.

Työpajan kulku:

Osio 1) oppilaiden keskustelu paikallisista palveluista, erityisesti koulun ja oppilashuollon palveluista: mitä he tietävät niistä, mihin kokevat voivansa vaikuttaa, mihin haluaisivat vaikuttaa.

Osio 2) oppilaiden keskustelu jatkuu, ja lisäksi koulun henkilökuntaa mukaan keskusteluun.

- Lasten ja nuorten lukumäärä kolmessa koulussa yhteensä: 11 + 15 +14
- Ikäjakauma: Osallistujista yksi oli 7.-luokkalainen, 13 oli 8.-luokalta ja 26 oli 9.-luokkalaisia.
- Sukupuolijakauma: kolme poikaa ja 37 tyttöä. Emme itse voineet vaikuttaa siihen, keitä nuoria paikalle tulee. Toivoimme tyttöjä ja poikia, mutta oppilaat olivat koulun henkilökunnan kutsumia. Yhdessä koulussa osallistujat olivat valikoituneet eri luokilta vapaaehtoisesti mukaan, toisessa he olivat tukioppilaita ja oppilaskunnan jäseniä ja kolmannessa kaikki olivat tukioppilaita.

Fokusryhmien aluksi on kerrottu seuraavat asiat tiivistetysti. Yhdessä koulussa oli varattu enemmän aikaa, joten katsoimme tämän esittelyn lisäksi Lastensuojelun keskusliiton videon ”Onko lapsilla oikeuksia?” https://www.youtube.com/watch?v=OC_9iqiPRX8. Muissa se jätettiin väliin lyhyemmän käytettävissä olevan ajan vuoksi.

1. LAPSELLA ON OIKEUS OSALLISTUA ja tulla kuulluksi

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen mielipiteet täytyy selvittää ja ottaa huomioon, kun tehdään häntä koskevia päätöksiä. Tämä koskee kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia ja nuoria.

Lapsilla on oikeus osallistua ja tulla kuulluksi sellaisissa päätöksissä, jotka koskevat häntä itseään, ja lisäksi myös sellaisissa päätöksissä, jotka koskevat lapsia yleisesti – esimerkiksi koululuokkaa, sijaishuoltopaikan lapsia ja nuoria tai vaikka kaikkia kunnassa asuvia lapsia ja nuoria.

Lapselle on kerrottava ymmärrettävällä tavalla, mistä päätöksessä on kyse, jotta hän voi muodostaa mielipiteensä. Lapselle on myös kerrottava, mikä vaikutus hänen mielipiteellään on. Osallistumisen ja mielipiteen kertomisen tulee kuitenkin olla vapaaehtoista: lasta ei saa pakottaa. Aikaa on oltava riittävästi, eikä lasta saa hoputtaa. Tilanteen tulee olla lapselle turvallinen.

Oikeus osallistua on tärkeä monesta syystä. Ensinnäkin jokaisella ihmisellä on tarve ja siksi myös oikeus voida vaikuttaa omaan elämäänsä. Toiseksi lapsilla ja nuorilla on vaikka koulusta tai asuinpaikasta erilaista tietoa kuin aikuisilla, ja heidän mielipiteidensä huomioiminen auttaa tekemään parempia päätöksiä. Kolmanneksi, joskus aikuiset saattavat toimia lapsia tai nuoria kohtaan väärin, mutta kun lasten näkemyksiä kuullaan, ongelmiin voidaan puuttua.

Koska oikeus osallistua on niin tärkeä, oikeusministeriö on päättänyt selvittää, voivatko lapset ja nuoret todella osallistua silloin, kun heitä koskevia päätöksiä tehdään. Siksi tämä haastattelu tehdään. Vastaukset kootaan niin, ettei ketään yksittäistä lasta tai nuorta voi niistä tunnistaa.

Ohjeistus: Joka kysymyksen jälkeen kyllä- ja ei-kierros ja keskustelu, jos sitä syntyy. Osasta kysymyksiä käydään vain kyllä- ja ei-kierros, osasta keskustellaan enemmän. Puhetta ja mielipiteitä toivotaan, ei ole oikeita tai väärä vastauksia.

Indikaattori	Kyllä	Kyllä/Ei	Ei
<p>A) INDIKAATTORI 7 teema: Lapsille jaetaan tietoa heidän oikeudestaan osallistua päätöksentekoon ja INDIKAATTORI 8 teema: Lapset ovat edustettuina eri foorumeilla, mukaan lukien omien organisaatioidensa kautta, kouluissa sekä paikallisilla, alueellisilla ja kansallisilla hallintotasoilla Lapset ovat edustettuina koulun päätöksenteossa.</p> <ul style="list-style-type: none"> Tiesitkö, että on olemassa kaikille lapsille ja nuorille tarkoitettuja vaikuttamiskanavia, kuten koulujen oppilaskunnat sekä lapsiparlamentit ja nuorisovaltuustot? 	<p>11+14 (Tätä ei kysytty tässä muodossa yhdessä kouluista.)</p>		<p>0+0</p>
<ul style="list-style-type: none"> Oletko kuullut teidän koulun oppilaskunnasta? 	<p>11+14 (Yhdessä ryhmässä ei kysytty tässä muodossa.)</p>		<p>0+0</p>
<ul style="list-style-type: none"> Kuka teistä kuuluu oppilaskuntaan? 	<p>9+3 (Yhdessä ryhmässä ei kysytty tässä muodossa.)</p>		<p>6+11</p>
<ul style="list-style-type: none"> Ketkä teistä on tukioppilaita? 	<p>8+14 (Yhdessä ryhmässä ei kysytty tässä muodossa.)</p>		<p>7+0</p>
<ul style="list-style-type: none"> Tiedätkö, miten oppilaskunnan toimintaan voi mennä mukaan? 	<p>5+14+9</p>		<p>1+0+2</p>

KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • Luokittain valitaan osallistuja. • Jos on enemmän halukkaita, niin omassa luokassa valittiin edustaja äänestämällä, ehdokkaat sai mennä luokan eteen kertomaan, miksi haluaa oppilaskuntaan. • Oppilaskunnan sisältä äänestetään hallitus. • Jos ei ole halukkaita, arvotaan luokan keskuudesta menijä. Näin jotkut joutuu mahdollisesti vastoin tahtoaan. (Kuten vastannut nuori.) • Pari viikkoa sitten oli valinta luokissa. • [yhden aineen oppi]tunnilla kirjoitettiin lapulle, jos haluaa oppilaskuntaan. • Kaikki ovat kuulleet, mutta kukaan yhdestä fokusryhmästä ei kuulu oppilaskuntaan. • Voi kysyä oppilaskunnan vastaavalta opettajalta. • Valitaan yksi luottamusoppilas, kun koulu alkaa, kesken kauden voi kysyä vastaavalta opettajalta voiko tulla mukaan. • Vuoden alussa valitaan luokan kesken luottamusoppilas. 		<ul style="list-style-type: none"> • Ei ihan selvää kaikille miten voi mennä mukaan. • Joskus oli niin, että luokasta valittiin kaikkien kesken edustaja, mutta ei tiedetä, miten jälkikäteen pääsee mukaan. • Jos ei ole ollut tunnilla, kun valinta tehtiin, niin ei ole varma, miten se tapahtui. • Yksi kertoo olevansa jo tukari-toiminnassa mukana eikä halua lisää toimintaa: "koulukin pitäisi käydä". • En ole ihan varma, en välttämättä osaisi vastata, jos joku kysyisi.
<ul style="list-style-type: none"> • Tiedätkö, miten muuten oppilaat voivat koulussanne vaikuttaa päätöksentekoon? 	1+0+13		14+11+1
KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • Nuorisovaltuuston edustajille voi puhua, mutta prosessi on hidas. • Nuorisovaltuustoon voisi kertoa. Voi vaikuttaa, jos haluaa. 		<ul style="list-style-type: none"> • Ei ole tullut koskaan puheeksi, miten muuten voisi vaikuttaa kuin tukarina tai oppilaskunnassa.

	<ul style="list-style-type: none"> • Kyselyitä, äänestyksiä luokissa. • Tukioppilastoiminta • Vihreä lippu -toiminta, joka luokasta (ehkä) 2 mukana. • Liikunta-raati • Voi esim. reksille kertoa; esim. nyt käytiin sanomassa, että mopoparkki täyttyy autoista ja siihen puututtiin heti. • Menee suoraan sanomaan sille henkilölle, joka vastaa asiasta. Jos haluaa olla koulun toiminnassa mukana, niin voi mennä mukaan eri toimintoihin. 		<ul style="list-style-type: none"> • Jos haluaisi vaikuttaa, niin pitäisi varmaan mennä rehtorille puhumaan. • En ole kuullut, että jollain olisi jotain, mihin haluaisi vaikuttaa. • Apulaisrehtorille menisin puhumaan, saa asiat hoidettua ja ottaa asiat vakavasti. • Jos menee jollekin kertomaan, niin en tiedä otetaanko niitä vakavasti. • Voi sanoa asioita oppilaskunnan edustajille, jotka vie ne eteenpäin tai opettajille, mutta ei tiedetä miten voisi itse vaikuttaa. • Koulussa on ollut kyselyitä, miten koulua voisi parantaa paikkana, muttei olla varmoja onko niillä ollut vaikutusta eikä toiveet välttämättä toteudu. • Ei ole ollut keskustelua, miten muuten voi vaikuttaa. • Aina voi sanoa, mutta ei tiedä miten se oikeasti vaikuttaa.
<ul style="list-style-type: none"> • Onko teillä ollut esim. juhla järjestelyjä tai tapahtumapäiviä, joiden järjestelyyn olet saanut osallistua? <i>Kaikki muut esimerkit esiin. Yhdessä kouluista tästä vain keskusteltiin, ei käyty kyllä ja ei -kierrosta.</i> 	14+9		1+2
KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • Monialaiset oppimispäivät: sai itse luoda ryhmät, joissa suunniteltiin rasteja alakoululaisille. 		<ul style="list-style-type: none"> • Tukarit ja oppilaskunta järjestävät enemmän tapahtumia. • Ehkä vaikeampi päästä osallistumaan, jos ei ole

- Ysien gaala, jota on päässyt järjestelemään
- Tukarit ja luottamusoppilaat ovat päässeet hyvin mukaan, muista oppilaista en tiedä.
- Halloween, ystävänpäivä ja muut teemapäivät.
- Melkein joka kuukausi on jotain esim. väriviikko.
- Tukarit oli mukana seiskojen ryhmäytymispäivässä.
- Seiskapäivä.
- Seiskapäivä oli pitkä prosessi: oppilaita tutustutettiin jo keväällä kouluun.
- Konsertteja yms. joihin on mennyt roudaamaan soittimia.
- Tukaritoiminnan kautta pääsee suunnittelemaan ja toteuttamaan.
- Eri juhlat: Ystävänpäivä, Ysien päivä, Halloweenin suunnittelu, vappu
- Tapakasvatusviikko
- Ryhmäytykset
- Ihan hyvin pääsee kaikki osallistumaan juhlien järjestämiseen. Ainakin, jos on tukioppilas.
- Tukarit järjestää usein muulle koululle tapahtumia.
- Ysien gaalassa oppilaskunta mukana.
- Jos ei ole osa oppilaskuntaa tai tukaritoiminnassa niin ideoita voi antaa, mutta ei juuri pääse suunnittelemaan.

kummassakaan; pitäisi kysyä oppilailta haluaako joku muu osallistua.

- Ei ole kauheasti ollut mitään joulujuhlia yms., jouluradio oli tukarien järjestämä.
- Yksi osallistuja on päässyt ala-asteella osallistumaan luokan kanssa, yläasteella ei ole mennyt mukaan.
- Yhden vanhassa yläkoulussa pääsi joulumyyjäisten ja joulujuhlan suunnitteluun ja toteutukseen osallistumaan, mutta täällä ei ole päässyt.

<p>B) INDIKAATTORI 3/teema: Jäsenvaltioon on perustettu riippumaton, lakisääteinen lasten oikeuksien instituutio, Suomessa on riippumaton lasten oikeuksien valvoja ja puolesta puhuja.</p> <p>Lapsiasiavaltuutetun tunnettuus Lapsiasiavaltuutettu arvioi ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa. Hän herättelee päättäjiä, on yhteydessä päättäjien ja vaikuttaa yhteiskuntapolitiikkaan puhumalla lasten puolesta. Pitää yhteyttä lapsiin ja nuoriin ja välittää heiltä saatua tietoa päätöksentekoon.</p> <p>Valtuutettu ei ratkaise yksittäisten lasten tai perheiden asioita.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tiesitkö, että Suomessa on lapsiasiavaltuutettu? 	<p>0+2+0</p>		<p>11+13+14</p>
<p>KESKUSTELU</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tiesi asiasta, mutta ei ollut kuullut termiä. • Olen itse nuorisovaltuustossa, niin ehkä siksi tiesin siitä. • Perheen jäsenet kuuluvat valtuustoihin yms. niin kuulee päivittäin kaikesta. 		<ul style="list-style-type: none"> • Yksi on ehkä joskus kuullut, mutta ei tiedä mikä se on. • Osa ei ole ikinä kuullutkaan tai tiennyt asiasta, eikä tiedä termiä. • On oletettavaa, että sellainen on, mutta siitä ei ole koskaan kerrottu, niin en tiennyt siitä. • Ehkä joskus kuullut siitä, mutta kun sitä ei ole otettu esille, niin ei siitä tiedä. • En ole koskaan kuullutkaan asiasta. • Uusi juttu, mutta ei tullut yllätyksenä, että on. • Tiedän, että joku niitä asioita hoitaa, mutta en ole kuullut tästä.

			<ul style="list-style-type: none"> • En ole kuullut aiemmin tästä. • En tiennyt, että on yksi henkilö, joka tekee tällaista. (Kerrottiin toimistosta.)
<ul style="list-style-type: none"> • Tiesitkö, mitä lapsiasiavaltuutetun tehtävät ovat? 	1+3+0		10+12+14
KESKUSTELU			<ul style="list-style-type: none"> • Jos en tiedä mikä se on, niin miten tiedän tehtävät?
<ul style="list-style-type: none"> • Miten lapsiasiavaltuutetusta voisi paremmin tiedottaa? 			
KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • Koulussa voisi käydä näitä asioita läpi ja kertoa, että tällaisia tahoja on olemassa. • Kuka se on ja mitä se tekee, tiedottaa olemassaolosta. • Koulussa voisi käydä enemmän lasten asioita, kuten lapsen oikeuksia, läpi. Muitakin kuin lapsiasiavaltuutettua. Voisi keskustella näistä asioista koulussa enemmän ja tiedottaa nuorille. • Koulussa pitäisi kertoa enemmän oikeuksista ja mahdollisuuksista vaikuttaa. • Koulussa olisi vaikka joku tunti, missä puhuttaisiin näistä. • Oppilaille puhutaan paljon siitä, millaisia velvollisuuksia oppilailla on, mutta pitäisi myös puhua oikeuksista. • Lv-tunneilla voisi vaikka kertoa ja puhua näistä asioista. Olisi hyvä tiedottaa, että jos on jotain niin voi ottaa yhteyttä. • Yhteiskuntaopin tunnilla voisi esim. koulussa voisi kertoa. • Sosiaalisessa mediassa esim. Instagramissa joku mainos. • Koulussa ja nuoremmille myös pitäisi tiedottaa. • Paikoissa, joissa on paljon nuoria voisi olla julisteita tms. joissa kerrotaan toiminnasta. 		

<p>C) INDIKAATTORI 4: teema: Osallistumisoikeuden turvallinen toteutuminen oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tiedätkö tapauksen, jossa: <ul style="list-style-type: none"> ○ jonkun, jonka tunnet tai tiedät, vanhemmat ovat eronneet. Onko lapsi tai nuori saanut päättää kumman luona asuu? 	<p>9+8½+12</p>	<p>2</p>	<p>3+2½+3</p>
<p>KESKUSTELU</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tiedän ihmisen, joka on saanut päättää, mutta tiedän myös ihmisiä, jotka eivät ole saaneet päättää. • Tiedän sellaisia, jotka on vuoroviikoin niin silloin ei päättä, vaan on molempien luona. • Tiedän tapauksen, jossa on vuoroviikot, vaikka ei itse haluaisi sellaista, mutta vanhemmat päättäneet sellaisen järjestelyn. • Kaikki eivät välttämättä edes halua valita äidin ja isän väliltä vaan antaa vanhempien sopia. • Tiedän sellaisia, joiden toinen vanhempi on aloittanut nopeasti uuden suhteen ja lapsi on valinnut sitten toisen vanhemman, jotta ei hylkäisi toista vanhempaa yksin. • Vanhemmat eivät aina tekemisissä esim. asuvat eri maissa, eikä lapsella ole mitään kontaktia toiseen vanhempansa, eikä voi myöskään päättää missä asuu. 		<ul style="list-style-type: none"> • Vanhemmat on päättäneet lapsen puolesta. • Toinen vanhempi voi olla niin väsynyt, ettei voi ottaa lasta. • Tiedän tapauksen, jossa lapsi on saanut päättää, mutta sitten vanhemmat on yrittänyt vaikuttaa päätökseen. • Ei kysytty omaa mielipidettä (oli silloin 4-vuotias), mutta asuu vuoroviikoin molempien luona. • Ei saanut päättää, mutta asuu vuoroviikoin vanhempien luona, nykyään saa päättää kummalle jää esim. pidemmäksi aikaa. • Vanhemmat tekivät mun puolesta päätöksen eikä vieläkään saa vaikuttaa asiaan, omalla kaverilla sama tilanne. • Pikkusiskon puolesta päätetään milloin voi tulla toisen vanhemman luokse, itse saa mennä

	<ul style="list-style-type: none"> • Omat vanhemmat ovat eronneet n. 5 vuotta sitten ja sai itse päättää kumman luona haluaa asua. • Saan vaikuttaa, jos haluan, mutta en halua vaikuttaa, kun asun vuoroviikoin molempien luona. • Aiemmin en saanut vaikuttaa, mutta nyt saan. • Kai on saanut päättää. • Kaikki ketkä olen tuntenut on saanut päättää, mutta oon kuullut myös sellaisista, jotka ei oo saanut päättää. • Vuoroviikot käytössä, eikä ole päätetty muuta. • Tuntuu siltä, että tuttu on saanut päättää. • On saanut päättää, mutta jos olisi välimatkaa, tilanne voisi olla eri. • Vuoroviikoin, mutta joustetaan tarvittaessa. 		<p>viikonloppuisin toisen luokse, jos haluaa (välimatka Hki-Savonlinna).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kaikilla ei ole mahdollisuutta päättää jos vanhemmat on sopineet sun puolesta. • Olin 1-vuotias niin en saanut päättää; myöhemmin sain päättää, kun äiti muutti kauemmas. • Js vanhemmat on eronneet ja toinen ei pysty pitää huolta susta, niin silloin on hyvä, että vanhemmat päättää sun puolesta. • Pienempien lasten puolesta on päätetty, ja se on hyvä, jos on pieni ja esim. äiti vielä imettää. • lästä kiinni; pystytkö tekemään sellainen päätöksen? • Tiedän vaan sellaisia, jotka ovat olleet niin pieniä, että ei ole voinut päättää ja niiden puolesta on päätetty.
<ul style="list-style-type: none"> • Tiedätkö tapauksen, jossa: <ul style="list-style-type: none"> ○ joku, jonka tiedät tai tunnet, on otettu huostaan, tiedätkö mikä on huostaanotto? Onko saanut vaikuttaa siihen, missä asuu? Saiko jäädä tälle paikkakunnalle asumaan, vai onko pitänyt muuttaa kauas? <p><i>Huostaanotto:</i> Jos katsotaan, että vanhemmat eivät esimerkiksi pysty pitämään huolta lapsesta tai jos katsotaan, että lapsi on vaaraksi itselleen, hänet voidaan avustavana</p> 	<p>0+1+6</p>	<p>Muut eivät vastaa. Kysymykseen vastaavat ne, jotka tietävät jonkun huostaanotet un.</p>	<p>5+6 +3</p>

toimena ottaa huostaan, jolloin ammattilainen huolehtii lapsesta.			
KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • On saanut vaikuttaa. • Tiedän tilanteen, jossa nuori on tietyt päivät kotona ja tietyt päivät sijaisperheessä. 	Ei ketään oteta turhaan huostaan, mutta syyt voi tuntua silloin turhilta, kun kaikki muuttuu.	<ul style="list-style-type: none"> • Ne keitä tuntee, eivät ole saaneet vaikuttaa. • Kaverilta ei kysytty, vaan sille päätettiin paikka. • Ei mun mielestä ole saanut vaikuttaa. • On kokenut, että tuntemalla henkilöllä ei ole ollut mitään vaikutusvaltaa, on vaan siirretty paikasta toiseen. • Äkkilähtö eikä kysytty mitään. • Ei ole saanut vaikuttaa, huostaanoton syy tuntuu epärealistiselta eikä kysytty lähimmäisiltä mielipidettä. • Tuttu ei saanut päättää missä asuu, mutta saa joskus käydä täällä. • Ei saanut päättää tilanteesta, vaan piti mennä yhteen paikkaan, kun oli vaaraksi itselle. • Tutun perhe on sijaisperhe, johon on tullut lapsia niin nuorena, etteivät he ole saaneet päättää. • Jos joutuu muuttamaan kauas, niin syyt tuntuu varmasti aika tyhmältä, kun kaikki muuttuu. • Tuntuu, ettei näissä tilanteissa nuoria kuunnella. • Montakin tuttua tapausta, joissa vanhempi ei pysty pitämään huolta.

			<p>Ja on joutunut vaikka toiselle puolelle Suomea.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oman käyttäytymisen takia on viety paikkaan, jossa on vieraat ihmiset eikä vanhoja piirejä; mutta ei ole siis saanut vaikuttaa. • Tiedän ihmisiä, jotka on vaan pakotettu muualle. • Paha paikka: jos on muutenkin huonossa elämäntilanteessa, niin onko kauas vieminen tilanteessa hyväksi?
<ul style="list-style-type: none"> ○ Onko huostaanotettuna saanut muuten vaikuttaa asioihinsa? 	1+0	0+1+3	1+7 (Muut eivät äänestä.)
KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • Saa vaikuttaa silloin kun haluaa. 		<ul style="list-style-type: none"> • Laitoksessa riippuu rajoituksista, joihin vaikuttaa oma käytös. • Sijaisperheessä tilanteeseen vaikuttaa perheen säännöt. • Laitoksen säännöt oli tiukkoja, eikä oikein pystytty joustamaan, vaikka esim. ajankohta olisi hyvä perheelle, tulla kotiin käymään. • Toisessa sijaisperheessä oli tiukat säännöt ja toisessa taas oli paljon vapaammat. • Oma käytös vaikuttaa paljon; esim jos hatkaa paljon niin ei silloin saa joustoa, ei voi palkita jos käyttäytyy huonosti. • Ei oikein saa päättää mistään, eikä tunnu reilulta esim. jos saa kerran viikossa lähteä muualle näkemään kavereita.

			<ul style="list-style-type: none"> • Ei saanut päättää koska tapaa esim. vanhempia. • Yksi tuttu laitettiin laitokseen eikä saanut päättää mitään. • Tuntuu, että enemmän puhutaan siitä, mitä ei saa tehdä tai mitä rajoitetaan, eikä siitä mitä saa tehdä. • Pitäisi saada jatkaa normaalia arkea (puhelin, kavereiden ja vanhempien tapaaminen), kun on muutenkin vaikea tilanne. • Tuttu ei saa käyttää puhelinta kuin tosi harvoin, jolloin ei itse voi olla puhelimella. Tämän takia välit on viilentyneet ja se vaikuttaa kaverisuhteisiin. • Arjen askareiden rajoittaminen. • Kaverisuhteita vaikea ylläpitää. Mitä tiedän, niin ei ole annettu mitään päätösvaltaa; jos haluaisi tulla esim. viikonloppuna käymään kotona, niin ei saa tulla. • Ei olla nähty kaveria pariin vuoteen, kun ei ole saanut tulla.
<ul style="list-style-type: none"> ○ Oletko saanut aikuisilta tietoa oikeudestasi kertoa näkemyksesi? <i>(Tätä ei kysytty ensimmäisessä fokusryhmässä.)</i> 	10+8	2+2	2+1
KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • Kyllä on kerrottu. • On kerrottu, mutta ei ole otettu asiaa huomioon. • On kerrottu ja olen saanut vaikuttaa. 		<ul style="list-style-type: none"> • Koulussa ei ole kerrottu. • Koulun kohdalla olisin laittanut ei. • Koulussa kerrotaan vähän, että miten sulla on vaikutusvaltaa, mutta ei tule suoraan esiin missä voi vaikuttaa.

	<ul style="list-style-type: none"> • Vanhemmat ovat kertoneet kotona, että mulla on vaikutusvaltaa vaikuttaa asioihin ja kertoa mielipiteeni. • Kotona saan vaikuttaa asioihin, jotka vaikuttaa mun asioihin ja esim. jutut, jotka vaikuttaa muhun niin sisarukset ei saa päättää niistä ilman mua. • Vanhemmat ovat kertoneet, että saa kertoa oman mielipiteen. 		<ul style="list-style-type: none"> • Valinnaisaineessa voi olla niin, että on luova tehtävä, sanotaan että saat itse päättää miten teet ja kun teet tietyllä tavalla, niin se onkin väärin. Mutta ohjeistuksessa tätä ei ole kerrottu. Eli annetaan ymmärtää, että saa päättää, miten tekee, mutta sitten se onkin väärin. • Tai sitten oletetaan, että ymmärretään tietyllä tavalla, mutta ollaan ymmärretty väärin.
D) INDIKAATTORI 9 teema: Käytössä on lapsille suunnattuja palautemekanismeja koskien paikallisia palveluita Voit antaa palveluista palautetta			
<ul style="list-style-type: none"> • Onko sinulta kysytty palautetta koulun toiminnasta? 	11+9+8	4+5+0	10+1+1
KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • Ruuista ja ruokalan jutuista on kysytty palautetta. • Ei mistään muusta kuin koulun ruuasta. • Kysytään, mutta se ei ehkä vaikuta. • Jos on joku kysely, niin sitten, mutta muuten ei tiedä. 		<ul style="list-style-type: none"> • Ei ole muusta kysytty, kun ruokalasta, ei tule mieleen, että muusta olisi kysytty.
<ul style="list-style-type: none"> • Koetko, että aikuiset ovat kiinnostuneita siitä, mitä sinulle kuuluu? 	8+5+7	5+6 (yhellä ensin pelkkä ei) +1	1+0+1
KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • Kyllä aina kysytään mitä mulle kuuluu ja kyllä siitä tulee hyvä mieli. • Kotona, harrastuksissa ja koulussa. • Vanhemmat kysyy kuulumisia. • Ehkä vähän tapa, että kysytään, mutta en vieraammalle lähtisi avautumaan. 		<ul style="list-style-type: none"> • Joskus tuntuu siltä, että asioita ei oteta tosissaan, jos kertoo avoimesti. • Aikuisten pitäisi kysyä enemmän kuulumisia. • Osaa kiinnostaa ja ne näyttää, että ne välittää, mutta vaan muutama oppilas eikä kaikki oppilaat.

- Kyllä kiinnostaa ja kuuntelee jos kertoo, koulussa ei ehkä oo tapana kysyä kuulumisia.
- Osa opettajista on tosi sympaattisia ja kysyy kuulumisia ja voi kertoa ja avautua.
- Jos haluaa kertoa asiasta, niin kyllä ovat kiinnostuneita.
- Koulun henkilökunta ja vanhemmat/sukulaiset kyselevät.
- Useampi mainitsi, että jotkut opettajat kysyvät.
- Jotkut kysyy ja joitain ei vois vähempää kiinnostaa, jotkut opettajat on sellaisia, ettei niitä kiinnosta.
- Aikuiset, joita vähän tuntee, kyselee.
- Riippuu aikuisesta, mutta ei hirveen usein kysytä.
- Tuntuu silloin tällöin tavalta, mutta oon aika avoin, että jos multa kysytään niin kyllä mä sit kerron.
- Vaikka olis vaan tapa, niin kyllä siitä tulee hyvä mieli.
- Kyllä aikuisia kiinnostaa, mutta puhun kavereiden kanssa miljoona kertaa enemmän.
- Luokanvalvoja on sellainen, että jos hän kysyy mitä kuuluu niin parin viikon päästä hän kysyy uudelleen onko asia mennyt eteenpäin tai edennyt, se tuntuu hyvältä.
- Jotkut opettajat kysyvät, mutta näyttää siltä ettei niitä kiinnosta.

- Niiden pitäisi pitäisi tarttua vihjeisiin ja kiinnittää huomiota siihen, että me ei ehkä pystytä sanomaan (huolenaihetta tm.). Osa ehkä haluaisi auttaa, mutta ei osaa; kun ei voi esim. luokassa mennä kysymään mitä sulle kuuluu, kun kaikki muutkin on siinä paikalla.
- Jos opettajalle puhuu jostain, niin tuntuu, että opettajalla on hirveä tarve selvittää asiaa ja mennään suunnilleen psykologille asti, olis kiva että voisi vaan puhua läheiselle aikuiselle, ilman, että sitä viedään ilman omaa tahtoa eteenpäin.
- Oon meinannut mennä muutaman kerran puhumaan, mutta en ole mennyt puhumaan, kun en halua, että asiasta tehdään juttu.
- Haluaisin säilyttää yksityisyyden; opettaja selvittäessään kertoo asiasta vanhemmille ilman, että kertoo siitä oppilaalle.
- Opettajilla on asioita, joista heidän pitää kertoa eteenpäin, mutta vanhemmille kertomisesta pitäisi kertoa myös oppilaalle.
- Jos ei oo ongelmaa, niin ei välttämättä saa apua niihin omiin fiiliksiin.
- Jotkut opettajat ovat niin, että tää on vaan työpaikka.
- Terkkari esim. kysyy, mutta siinä ei ole sen syvempää, että se vaan kuuluu niiden työhön.

			<ul style="list-style-type: none"> • Joitain kiinnostaa, mutta joitain ei. • Ala-asteella sanottiin, että opettajat ovat täällä oppilaita varten, mutta enää ei ehkä tunnu siltä. • Painotetaan kauheasti sitä, että ollaan täällä teitä varten, mutta se mitä sen eteen tehdään, niin koen että ei mitään. Se jää oppilaalle, että pitää olla uskallusta kertoa asioista. • Osaa kiinnostaa ja he kyselevät kuulumisia ja miten menee. • Tuntuu, että ongelman pitää olla tarpeeksi iso, että niitä alkaa kiinnostaa. • Kiinnostaa, mutta se on niiden työtä.
• Tiedätkö, miten antaa palautetta koulussa?	0+0	6	5
• Tietävätkö kaikki muutkin sinun mielestäsi?	0+0		11+10
• Tiedätkö, voiko oppilaskunnan toiminnasta antaa palautetta, miten?	9		1+11
• ruoasta?	10+11		
• opettajista?	3+1	0+1	7+9
• rehtorista?	2+1		8+10
• tukioppilaiden toiminnasta?	7+1	0+2	3+8

KESKUSTELU KAIKISTA KOHDISTA (Kysyttiin äänestäen eri kohdista vain kahdessa koulussa.)

- Tiedän, että voin sanoa (palautetta), mutta en ehkä lähtisi sanomaan päin naamaa.
- Ysillä oon oppinut miten voi antaa palautetta, mutta sitä ei ole kerrottu. On saanut itse katsoa ja oppia.
- Palautekeskustelut voisi olla hyviä, niitä on käytetty tapahtuman järjestelyn jälkeen.
- Keittäjille voi kertoa ruuasta.
- Itse tukioppilaana oon kertonut, että mulle voi kertoa palautetta.
- Palautteen antaminen on tärkeää, voisi tehdä enemmän kyselyitä tukioppilastoiminnasta, ruoasta yms.
- Palautekyselyitä ollut jostain yksittäisistä asioista, voisi olla yleisemminkin.
- Ruokalan hymynaama palaute: ei voi kertoa sanallisesti, eikä tuloksia saanut nähdä missään.
- Wilma-viestin voi laittaa, mutta ei tiedä kenelle.
- Jos on kyse rehtorista, niin siitä aika vaikea opettajalle sanoa.
- Jos antaa opettajasta rehtorille palautetta, niin ei tiedä onko yhdellä oppilaalla vaikutusta.
- Ruokalasta voi antaa palautetta.
- Voi antaa palautetta, mutta ei tiedä onko sillä vaikutusta.
- Tukaritoiminnasta voi antaa palautetta tukarille, joka vie asian eteenpäin.

Opettajista: olisi kiva tietää miten opettajista annetaan palautetta.

- En oikein tiedä, oon seiskalla eikä oo oikein kerrottu miten voi antaa palautetta.
- Silloin kun seiska alko niin en muista, että kukaan olisi kertonut miten voi antaa palautetta. Opettajat ehkä olettavat, että kaikki on hyvin eikä tarte antaa palautetta.
- Ei ole tullut mieleen pohtia, miten opettajista voisi antaa palautetta.
- Pitäisi olla mahdollisuus antaa palautetta niin ettei tarte kasvokkain antaa palautetta, jos on ujo.

	• Tiedän miten valittaa, mutta en miten se tehdään kunnolla.• Ruokalassa on tabletti, jolla voi antaa hymynaamalla palautetta ruuasta.• Olen kuullut, miten rehtorista voi valittaa, jos olisi tarpeen. Mutta se oli niin vaikeaa, ettei tiedä onko se mahdollista, eikä tiedä mitä hyötyä siitä olisi.• Palautetta voi antaa suoraan ihmisille, esim. opettajille, rehtorille.• Ala-asteella pystyi antamaan palautetta kirjallisesti ruokalaan.• Tukioppilasohjaajalle voi antaa tukaritoiminnasta palautetta.• Ruuasta voi antaa palautetta laatikkoon.• Uskon, että kaikesta voi antaa palautetta yksittäiselle henkilölle ainakin, mutta en tiedä meneekö asia eteenpäin.• Tukaritoiminnasta voi antaa palautetta muille tukareille tai ohjaajalle.• Ruokalassa on kivointa, kun voi antaa nimettömän palautetta. Mutta muuten vaikeaa, kun pitää antaa kasvotusten, olisi kiva, että siihenkin olisi joku laatikko.• Esim. juhlien jälkeen voisi kerätä palautetta.• Pilaako oman maineen, jos menee sanomaan kasvotusten opettajalle palautetta.		

	<ul style="list-style-type: none"> • Jos annat negatiivista palautetta opettajalle, niin se käännetään toisin päin: että sä oot ymmärtänyt väärin itse. • Vaikea antaa suoraan palautetta, pelkää että se vaikuttaa siihen, miten opettaja jatkossa kohtelee sua. • Jotkut kuuntelee kritiikkiä, mutta osa ei halua kuunnella vaan suuttuu ja huutaa. • Jos pitää mennä sanomaan kritiikkiä niin tulee sellainen olo, että meet haukkumaan. • Jos antaa palautetta jostain esim. tehtävästä niin se käännetään suhun, että sä et vaan jaksat tehdä sitä. • Jos tunnilla antaa palautetta niin se saatetaan ignorata koko juttu. 		
<ul style="list-style-type: none"> • Miten voi koulussa kertoa, että joku asia ei toimi? 			
KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • Jos olisi suuri ongelma niin menisin kertomaan rehtorille. Mutta en tiedä menisikö muut, enkä tiedä olisiko siitä hyötyä. • Oppilaskunnan jäsenelle. • Jos asia ei etene, niin vien asian itse nuorisovaltuustoon. • Olisi kiva, jos olisi joitain pieniä juttuja mihin kertoa palautetta. • Nimetön palautemahdollisuus, jos ei uskalla kertoa suoraan. • Boksi yms. mihin voisi jättää nimettömänä asioita. 		

<p>E) INDIKAATTORI 5 teema: Käytössä on lapsiystävällisiä valitusmenettelyitä Jos lasta kohtaan toimitaan väärin, siitä voi valittaa, turvallisesti. Esimerkiksi jos on hakenut oppilaaksi kouluun, eikä ole saanut paikkaa, niin tulee saada perusteet päätöksestä ja jos on tyytymätön niihin, päätöksestä täytyy voida valittaa.</p> <p>Tai jos on hakenut tukioppilaaksi tai painotuslinjalle, vaikka latinaa lukemaan, tai valinnaisaineissa, jos on hakenut, mutta ei ole mahtunut ryhmään tms.</p>			
<ul style="list-style-type: none"> • Tiedätkö, miten koulun eri asioista voi valittaa? 	0+0+3	1+0+2	10+10+9
KESKUSTELU			<ul style="list-style-type: none"> • Voi aina sanoa jollekin, mutta ei se ehkä vaikuta. • Jos koulussa on käynyt jotain niin rehtorille voi laittaa viestiä, muuten ei tiedä. • En tiedä minne laittaisin valituksen. • Ei ole ollut keskustelua, miten tehdä valitus. • Jos ei esim. ole päässyt johonkin ryhmään niin voi mennä puhumaan opolle. • Ei aina saa perusteluita. • Valinnaisaineiden kanssa tulee ongelmia, jos ei mahdu ryhmään ja joutuukin muuttamaan koko

			<p>lukkarin tai sitten pitää tyytyä tilanteeseen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ei ole tullut puheeksi. • Jos haluaisi valittaa, niin tuntuu, että siitä tulisi niin monimutkaista, ettei halua valittaa. • Tuntuu epäreilulta, jos on yksi ainoa valinnainen mihin haluaisi eikä pääse siihen ja joutuu valitsemaan toisen. • Tuntuu epäreilulta, kun oppilaalle sanotaan, että pitää itse oppia säästämään vapaa-aikaa. • Ei ole kerrottu miten voi valittaa.
<ul style="list-style-type: none"> • Tiedätkö, keneen voit olla yhteydessä, jos aikuiset koulussa toimivat väärin? (Yhdessä fokusryhmässä tätä äänestettiin erikseen.) 	1	2	8
<ul style="list-style-type: none"> ○ Esimerkki: Leinoa kiusattiin aika pahasti koulussa ja kun Leino kertoi opettajalle, tämä sanoi vain: "mikä ei tapa, se vahvistaa." Voiko tämmöisestä käytöksestä kertoa jollekin? 	10+3		1+7
KESKUSTELU	<ul style="list-style-type: none"> • Vanhemmille sanoisin, mutta en tiedä voiko he vaikuttaa muuten kuin kertomalla rehtorille. • Oma LV, kuraattori, rehtori. • Vanhemmat laittaisivat rehtorille viestiä ja ajaisivat asiaa tosi paljon. Toivoisin, että asia ei pysähtyisi, vaan menisi eteenpäin. 		<ul style="list-style-type: none"> • Ei ole tarkemmin kerrottu kenelle voisi kertoa, on vaan puhuttu, että on mahdollisuus kertoa. • Ei ole kerrottu, mutta ei ole ollut mitään sellaista tapausta, että olisi tarvinnut. • Ei tiedä kenelle koulussa voisi kertoa.

	<ul style="list-style-type: none"> • Vanhemmille voi kertoa asiasta, jolloin vanhemmat kertovat opettajalle. • Vanhemmille voi kertoa, mutta mitä ne pystyy tekemään? • Esim. kuraattorille tai rehtorille voi kertoa. • LV:n (luokanvalvojan) pitäisi olla sellainen, että siihen voi luottaa ja tukeutua. • Kertoisin vanhemmille, jotka veisivät asiaa eteenpäin ja laittaisivat viestiä. 		<ul style="list-style-type: none"> • Kaverin äiti teki valituksen, mutta asia ei edennyt mihinkään. • Ei ole kerrottu kenelle voi valittaa, koulu olettaa, että asiat on hyvin. • Vähän itse pitää oppia kenelle menee kertomaan. • Riippuu ihmisestä, kyllä mä ajaisin omaa oikeutta, mutta ei kaikki uskalla. • Kynnyksen pitäisi olla pienempi päästä kertomaan.
<ul style="list-style-type: none"> • Miten näistä palautteen tai valituksen antotavoista voisi tiedottaa enemmän? 			
KESKUSTELU	<p>Yhdessä ryhmässä ei keskustelua.</p> <ul style="list-style-type: none"> • LV-tunnit, missä voisi kertoa enemmän, miten pääsee vaikuttamaan. • Jos olisi sellaisia palautekyselyitä, niistä voisi laittaa Wilmaan viikkoinfoon, niin varmaan moni laittaisi palautetta. • Seiskalla voisi kertoa enemmän mitä oikeuksia on ja miten voi antaa palautetta. • Seiskaluokasta alkaen on tärkeää tietää, miten voi antaa palautetta. • Palauteboksi: joillekin se voisi olla pelleilyn paikka, mutta tärkeä niille, jotka sitä oikeasti tarvitsee. • Tuntuu, että monet opettajatkaan ei tiedä miten antaa palautetta tai valittaa. • Tukaritoiminta on antanut enemmän, muille oppilaille se on ehkä vaikeaa eikä niillä ole samanlaisia mahdollisuuksia 		

antaa palautetta tai saada ääntä kuuluviin.

- Koulussa tunnilla voisi kertoa.
- Ei kaikki uskalla sanoa ääneen: pitäisi olla nimetön mahdollisuus.
- Esimerkitapaus: siitä meni kertomaan rehtorille.
- Esimerkitapaus: voi kertoa jollekin toiselle opettajalle asiasta.
- Esimerkitapaus: jos menee kertomaan asiasta ylemmälle taholle, niin siinä on sitten, että kumpaa uskotaan lasta vai aikuista?
- Joku boksi johonkin vaikka ruokalaan, johon voi antaa palautetta kaikesta.
- Näistä pitäisi kertoa pitkin vuotta, vuoden alussa ei riitä, esim. ilmoitustaululle ohjeet.

YHTEENVETOA

Mihin nuoret haluaisivat vaikuttaa?

- Tapahtumajärjestelyihin.
- Mahdollisuus vaikuttaa niillekin, jotka eivät ole tukareita tai luottamusoppilaita.
- Olisi kiva, että muut oppilaat kertoisivat, mihin haluaisivat vaikuttaa.
- Luottamusoppilaat/oppilaskunnan hallituksen jäsenet voisivat kysyä muilta ajatuksia.
- Muut oppilaat eivät ehkä tiedä kenen puoleen kääntyä.
- Tukarit ja luottamusoppilaat/oppilaskunnan hallituksen jäsenet voisivat vaikuttaa siihen, että muut saavat mahdollisuuden vaikuttaa.

NUORET NOSTIVAT YHDESSÄ FOKUSRYHMÄSSÄ KESKUSTELLESSA KIUSAAMISEN ESIIN:

- Seiskasta ysiin puhutaan aina kiusaamisesta, tärkeä aihe, mutta tuntuu, että jauhetaan ihan liikaa. Voisi olla jotain muuta, vaikka ysillä tukarihetki kiusaamisen ehkäisemisestä; toiminnallisia tehtäviä puhumisen sijaan, seiskat osaisivat tosi hyvin perustella aiheita ja keskustella.
- Kiusaaminen: Jos kertoo opettajalle kiusaamisesta, niin se vie asiaa eteenpäin. Mutta jos ei kerrota, niin ei se vaikuta.
- Kiusaaminen: Aina ei puututa, vaikka kertoisi.

Nostoja keskusteluista oppilaiden ja henkilökuntien kanssa:

- Oppilashuollolla on oma postilaatikko, johon voi muitakin asioita jättää. Oppilaat (tai rehtori) eivät ole postilaatikosta kuulleet, eivätkä tiedä sen paikkaa, parempaa paikkaa ja tiedottamista voisi miettiä.
- Oppilailla on ollut mahdollisuuksia osallistua: esim. Ruutibudjetti-työpajat koululla, #sydän -kampanja kiusaamista vastaan, joissa oppilaita on ollut mukana. Oppilaat eivät kuitenkaan olleet näistä kuulleet.
- Tiedottamista vaikuttamismahdollisuuksista ja siitä, miten osallistuminen vaikuttaa, voisi parantaa.
- Yleiset kyselyt (esim. Kouluterveyskysely): tiedotetaan vanhemmille ja oppilaille, miten kyselyä hyödynnetään koulussa.
- Ristiriitatilanteissa nuoret pohtivat uskotaanko nuorta vai aikuista. Nuorilla ajatus, että aikuista kuunnellaan ensin ja häntä uskotaan.
- Neutraalimpi kanava palautteelle, jotta se palaute ei tulisi myös vaikeassa tilanteessa kasvotusten, johon opettajankin on vaikea reagoida.
- Joskus haluaisi kertoa asian nimettömästi, jotta voi myös itsekin unohtaa asian. Nimellä laitettuna joutuu itsekin mukaan selvittämään asiaa, asia ei pysy kuitenkaan salassa.
- Vaikuttamisen mahdollisuuksia on, mutta niistä tulisi kertoa paremmin oppilaille, miten osallistua.
- Keittiön palautenapit eivät toimineet tarkoituksenmukaisesti: nappien kanssa mm. pelleiltiin, eikä siitä saanut kunnollista palautetta.
- Valinnaisryhmien valintojen hankaluudet.

LIITE 2: Lasten fokusryhmähaastattelut, Lastensuojelun Keskusliitto ry

Lasten osallistumisoikeuksien arviointityökalu -pilotti, Lastensuojelun Keskusliiton tiedonkeruu

Muistio 16.10.2019

Mari Väistö ja Ira Custódio

Tausta: mitkä lasten ja nuorten ryhmät valittiin, tiedonkeruun toteutus

Lastensuojelun Keskusliiton tehtävänä oli kerätä tietoa erityisesti haavoittuvassa asemassa olevilta lapsilta. Ohjausryhmä valitsi tarkasteluun kolme ryhmää: syntymäkodin ulkopuolelle sijoitetut lapset, yksin maahan tulleet alaikäiset sekä vammaiset lapset. Nämä ryhmät valittiin osin YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomelle antamien suositusten perusteella ja osin siksi, että kaikki kolme ryhmää ovat muihin lapsiin verrattuna voimakkaammin erilaisten hallinnollisten päätösten ja toimenpiteiden kohteena.

Tiedonkeruu toteutettiin yhteistyössä Lastensuojelun Keskusliiton jäsenyhteisöjen ja muiden järjestötoimijoiden kanssa. Jotta toteutus olisi kunkin ryhmän kannalta mielekäs, järjestettiin toukokuussa ensin suunnittelutapaamiset. Näiden alkutapaamisten tarkoituksena oli yhdessä eri toimijoiden kanssa pohtia järkevää ja eettistä toimintatapaa tiedonkeruun osalta. Nämä pääosin aikuisten kanssa toteutetut tapaamiset tuottivat jo itsessään paljon tietoa eri lapsiryhmistä ja erityisesti osallistumista hankaloittavista tai sen jopa kokonaan estävistä tekijöistä. Tapaamisten jälkeen Lastensuojelun Keskusliiton työntekijät laativat indikaattoreista keskustelupohjan, jota lasten ja nuorten parissa toimivat voisivat näiden kanssa keskustellessaan hyödyntää. Näiden kolmen ryhmän osalta koettiin tärkeäksi, että keskustelut toteuttaa lapsille ja nuorille tuttu ja luotettava työntekijä.

Nuorten kokemuksia saatiin erityisesti kodin ulkopuolelle sijoitetuilta nuorilta. Yksin maahan tulleilta nuorilta näkemyksiä saatiin vain vähän huolimatta siitä, että tarkasteluun olisi kelpuutettu mukaan myös jo täysi-ikäistyneet nuoret. Vammaisten lasten ja nuorten näkemyksiä ei saatu lainkaan. Tämä kertoo itsessään rakenteista: kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten osallisuutta on viime vuosina kehitetty paljon ja siinä on jo olemassa useita erilaisia kokemusasiantuntija- ja vertaisryhmiä. Yksin maahan tulleiden tai vammaisten lasten ja nuorten osalta vastaavia ryhmiä ei tämän pilotin osalta tavoitettu. Mikäli palveluita halutaan jatkossa kehittää eri lasten ja nuorten ryhmien näkemykset huomioiden, on tärkeä resursoida myös muiden lapsiryhmien kohdalla vastaavaa kehittämistyötä, kuin mitä lastensuojelun piirissä on tehty. Tässä kehittämistyössä voidaan hyödyntää lastensuojelussa toimivien vaikuttajaryhmien kautta saatua tietoa toiminnan edellytyksistä ja sudenkuopista.

Seuraavassa eritellään tiedonkeruussa esiin tulleita näkökulmia. Lapsilta ja nuorilta itseltään saadut näkökulmat on merkitty erikseen [L].

Kaikille ryhmille yhteisiä näkökulmia

- Indikaattorit ovat kaukana lasten ja nuorten arjesta ja kokemusmaailmasta. Onko esimerkiksi tieto lapsiasiavaltuutetun olemassaolosta relevantti indikaattori, kun lapsiasiavaltuutettu ei käsittele yksittäisten lasten ja nuorten asioita?
- Indikaattorit ohjaavat tarkastelemaan tilanteita, joissa oikeudet eivät toteudu. Kaikissa suunnittelutapaamisissa keskusteltiin kuitenkin myös tarpeesta kerätä näkemyksiä myös niiltä lapsilta ja nuorilta, joista on vaikeista elämäntilanteista huolimatta kasvanut voimautuneita ja kyvykkäitä osallistujia. Näin voitaisiin saada lisätietoa siitä, miten lasten osallistumista voidaan tukea.
- [L] Huolimatta indikaattoreiden muokkaamisesta keskustelumuotoon, niin kysymykset koettiin hankalina ja niihin vastaaminen vaikeana. Tämän ei katsottu johtuvan pelkästään kielestä, vaan myös sisällön vaikeudesta.
- [L] On vaikea arvioida omien oikeuksien toteutumista, jos ei tunne niitä tai aikuisten velvollisuuksia. Lastensuojelun osalta tuli esiin myös tiedon puute siitä, mitä aikuiset eivät saa tehdä.
- [L] Luottamus ja ammattilaisen tunteminen ovat edellytyksenä sille, että uskaltaa kertoa ja kysyä omiin oikeuksiin ja niiden toteutumattomuuteen liittyvistä asioista.

Syntymäkodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret

- [L] Oikeuksien toteutuminen on sattumanvaraista: nuorilla on henkilöistä ja tilanteista riippuen kokemuksia sekä oikeuksien toteutumisesta että toteutumatta jäämisestä.
- [L] Nuorten tietämys omista oikeuksistaan on osaltaan riippuvainen aikuisista ja heidän aktiivisuudestaan oikeuksien kertomisessa.
- [L] Palautteen kerääminen ei ole systemaattista.
- [L] Huonot kokemukset eivät rohkaise antamaan palautetta tai tuomaan epäkohtia esiin. Huono kokemus voi olla sitä, ettei nuorta uskota, että palautteeseen suhtaudutaan negatiivisesti, tai ettei sen pohjalta toimita. Nuoret kertoivat myös joskus kokeneensa, että asiat on jo päätetty ennen palaveria, jossa heitä kuullaan. Näin heidän omalla mielipiteellä ei koeta olevan aitoa vaikutusta.
- [L] Omia oikeuksia ei tunneta. Ne on ymmärretty joskus vasta jälkeenpäin esimerkiksi vaikuttamistoiminnan tai -ryhmien kautta. Nuoret eivät myöskään tienneet minne olla yhteydessä, jos kokevat epäasiallista kohtelua.
- [L] Yhteydenottaminen tuntemattomalle viranomaistaholle koettiin yksin pelottavana. Tietoa tulisi saada nuorille sopivalla kielellä, ja esimerkiksi puhelinajat on usein suunniteltu nuorille huonoon aikaan. (Palveluiden lapsi- ja nuoriystävällisyyteen sekä saavutettavuuteen tehtävä parannuksia.)
- [L] Nuorilla on kokemuksia, että oman sosiaalityöntekijän kanssa ei ollut riittävästi kahdenkeskistä aikaa, jolloin olisi ollut mahdollista kysyä tai keskustella kokemuksistaan liittyen epäasialliseen kohteluun / laitoksen arkeen ja tarvittaessa käyttää oikeusturvakeinoja.
- [L] Nuoret toivovat, että heitä koskevat päätökset käsitellään ja perustellaan huolellisesti, joka osaltaan lisää luottamusta viranomaisiin.
- Lastensuojelun piirissä on tarkastelluista ryhmistä selvästi vahvimmat olemassa olevat rakenteet ja foorumit lasten ja nuorten osallistumiselle ryhmänä. Tällaista toimintaa toteuttavat kuitenkin pääosin järjestöt. Ryhmien tuominen kaikkien syntymäkodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten ulottuville edellyttäisi sekä lisää toimijoita että toiminnan pysyvää rahoitusta.

Yksin maahan tulleet alaikäiset

- Tämän ryhmän osalta korostui tiedon puute: omista oikeuksista, eri toimijoiden rooleista, ympärillä olevien aikuisten vastuista ja velvollisuuksista. Lisäksi kyseenalaistettiin, onko osallistumista palveluissa ja prosesseissa edes tunnistettu tavoitteeksi.
- Yksin maahan tulleet alaikäiset ovat palvelu- ja hallintojärjestelmässä erityisen haavoittuvassa asemassa, kyse voi olla oikeudesta elämään. Mikäli alaikäinen arvioidaan ikätesteissä yli 18-vuotiaaksi, ei lapsen oikeuksien katsota enää koskevan häntä.
- Perheen merkitys nuoren elämässä tulee tunnistaa ja huomioida myös tilanteessa, jossa nuori ja perhe ovat eri paikoissa, kuten yksin alaikäisenä maahan tulleen kohdalla on.
- Oikeuksien toteutuminen on sattumanvaraista: tarvittava tuki on saattanut tulla virallisen järjestelmän ulkopuolelta (esimerkiksi tukihenkilöltä tai toiselta nuorelta), toisaalta esimerkiksi tulkkipalvelujen laatu voi olla puutteellinen ja siten estää lapsen edun mukaisen prosessin toteutumisen.

Vammaiset lapset ja nuoret

- Vammaisten lasten ja nuorten osalta korostui voimakkaasti tarve toimiville peruspalveluille: miten rakenteet, asenteet ja toimintatavat eri ympäristöissä tukevat vammaisten lasten ja nuorten osallistumista ja siten mahdollistavat näiden pääsyn oikeuksiensa äärelle – tai estävät sen. Tästä syystä näiden indikaattoreiden avulla oli haastava nykyisellään arvioida vammaisten lasten oikeuksien toteutumista.
- On tärkeä tunnistaa, että vammaisten lasten ja nuorten joukossa on hyvin erilaisia ryhmiä. Osa lapsista voisi tuettuna ja mukautuksin toimia yhdessä vammattomien lasten kanssa samoissa ryhmissä ja ympäristöissä, osa taas vaatii enemmän tukea ja yksilöllisiäkin toimintatapoja.
- Vanhemmilla on vammaisten lasten oikeuksien toteutumisessa ja niiden puolustamisessa muihin lapsiryhmiin verrattuna poikkeuksellisen suuri rooli. Indikaattoreita koskevat kysymykset olisikin tässä kohtaa syytä suunnata myös vanhemmille.

LIITE 3: Asiantuntijahaastattelut lasten ja nuorten osallistumisoikeuksista

Haastattelija: Laura Saarinen, oikeusministeriö

Haastateltavat

- Kuusamon sivistystoimenjohtaja Erkki Hämäläinen 1.11.2019
- Kirkkonummen sivistystoimenjohtaja Hannele Kujala 8.11.2019
- Tampereen apulaispormestari Johanna Loukaskorpi ja hyvinvoinninpalvelualueen suunnittelupäällikkö Mika Vuori 15.11.2019
- Turun Tyttöjen talon toiminnanjohtaja Nina Pietikäinen 13.11.2019
- Romano Mission toiminnanjohtaja Tuula Åkerlund, nuorisotyöntekijä Angelica Vironen ja projektikoordinaattori Pia Kara 8.11.20

Haastattelurunko

Osallistumisoikeuksien tunnettuus ja yhdenvertaisuus

1. Mikä on kuntasi/järjestösi tietopohja lasten ja nuorten osallistumisoikeuksista?
2. Minkälaiset tekijät vaikuttavat lasten yhdenvertaiseen osallistumiseen?
 - Miten haasteisiin on pyritty vastaamaan?
 - Pyritäänkö ja miten kunta-/järjestötyössä huomioidaan myös haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret?
3. Onko kunnassa tehty yhdenvertaisuussuunnitelmaa?
4. Miten teidän kokemuksen mukaan erityisesti haavoittuvassa asemassa olevat lapset on huomioitu osallistumisen näkökulmasta?
5. Tunnettaanko ylipäätään lasten osallistumisoikeuksia?
6. Mikä on järjestöjen rooli ja vahvuus lasten ja nuorten osallisuudessa?

Osallistumisoikeuksien tiedon lisääminen

7. Onko järjestö/kunta toiminnallaan pyrkinyt lisäämään tietoisuutta lasten osallistumisoikeuksista?
 - Suurimmat haasteet lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien tiedon levittämisessä?
 - Miten haasteeseen on vastattu?
8. Koetko, että jotkut ammattiryhmät tarvitsisivat koulutusta lasten oikeuksista?
 - Jos kyllä, niin mitkä?
9. Tietävätkö lapset ja nuoret kenelle voivat kertoa ja mistä saada tukea, jos heidän oikeuksiaan loukataan?
10. Onko kunta/järjestö pyrkinyt selvittämään lasten ja nuorten näkemyksiä ja kokemuksia heidän oikeuksiensa toteutumisesta arjessa?

Osallistuminen päätöksentekoon

11. Miten koet, että päätöksenteossa otetaan huomioon lasten ja nuorten osallistuminen? (valtakunnallisesti, paikallisesti)
 - Miten kunnassa eri hallinnonaloilla lapsia kuullaan päätöksenteossa?
12. Millä keinoin lapset ja nuoret pääsevät osallistumaan? (valtakunnallisesti, paikallisesti)
 - Pyritäänkö ja miten huomioidaan myös haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret?
13. Millä keinoin järjestöt voivat edesauttaa lasten ja nuorten osallistumista?
14. Onko toimintakeinoja ja menetelmiä, jotka mahdollistavat kaikkien lasten osallistumisen?
15. Onko lasten osallistumisella aitoa vaikutusta?
 - Suhtaudutaanko lasten osallistumiseen kunnioittavasti?
16. Seurataanko lasten ja nuorten kuulemisen toteutumista?
 - Jos kyllä, miten?
17. Tiedotetaanko lapsille ja nuorille päätöksenteosta heille ymmärrettävällä tavalla?
18. Onko kunta/järjestö selvittänyt lasten ja nuorten näkemyksiä kuulluksi tulemisen kokemuksista?

Lasten palvelut ja osallistuminen

19. Pystyvätkö lapset ja nuoret mielestäsi vaikuttamaan niihin palveluihin, jotka ovat heille tarkoitettuja?
20. Kerääkö kunta systemaattisesti tietoa siitä, mitä palveluja lapset käyttävät?
21. Miten lapsilta on kerätty palautetta?
22. Voivatko lapset ja nuoret itse vaikuttaa siihen, millaisissa asioissa ja millaisin menetelmin heitä kuullaan?
 - Miten lapset pääsevät osallistumaan niihin palveluihin, jotka ovat erityisesti suunnattu heille?
23. Onko palautemekanismeissa huomioitu lapsiystävällisyys?
 - Jos on, niin miten?

Oikeuksien koordinointi ja koulutus

24. Huomioidaanko lasten oikeuksien sopimuksen velvoitteet myös kaikessa sellaisessa päätöksenteossa, jotka eivät suoraan koske lapsia, mutta vaikuttavat heihin?
25. Mitkä ovat keskeisiä instituutiota lasten osallistumisen näkökulmasta?
 - Onko kunnassa tahoja, joka seuraa lasten oikeuksien toteutumista?
26. Tarjotaanko kunnassa/järjestössä lisäkoulutusta lasten ja nuorten osallistumisoikeuksista?